

İki ağır emanet

KURAN & İTRET

Ben aranızda iki ağır emanet bırakıyorum:
Biri Allah'ın kitabı, diğeri İtretim; Ehl-i Beyt'imdir.
Bu ikisine sarıldığınız müddetce benden sonra asla
sapmazsınız.

Hz.Muhammed

(s.a.a)

Muhammed Hadi MARİFET

KUR'ÂN İLİMLERİ

Çeviri:

Yusuf TAZEGÜN

Tashih - Tatbik:

Şirali Bayat

KURAN & İTRET

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	11
Önsöz.....	13

1. Bölüm : VAHİY VE VAHYİN NİTELİĞİ

Genel Olarak Vahiy	14
Vahyin Tanımı	15
Kuran'da Vahiy	15
Peygamberlere Özel Vahiy.....	25
Vahyin Mümkün Oluşu.....	23
İnsanın Ruhsal Boyutu	25
Vahyin İnişinin Niteliği	29
1-Varaka b. Nevfel Yalanı	30
2-Garanik Yalanı (Şeytan Ayetleri)	37
Vahiy Yazıcıları.....	46
Vahiy Dili	54
1-Hükümler Ve Sorumluluklar	59
2-Misaller Ve Hikmetler	60
3-Gayb Âlemiyle İlgili Sözler.....	64
4-Öğretiler Ve Tanıma Esasları	65
Kuran'ın Yapısının Vahyani Oluşu.....	70

2. Bölüm: KURAN'IN NÜZULU

Kuran'ın Nazil Oluşu	78
Kuran'ın İnişinin Başlangıcı.....	79

İnişin Üç Yıl Gecikmesi.....	80
Kuran'ın İniş Süresi.....	81
İlk Ayet Ve İlk Sure.....	98
Son Ayet Ve Son Sure	102
Mekkî Ve Medenî Sureler	105
Mekkî Ve Medenî Sureleri Tanımak	110
Mekkî Veya Medenî Hakkındaki Şüpheler.....	113
İniş Sırası	120
Anlaşmazlığa Düşülen Sureler.....	123
Farklı Ayetler	129
İniş Sebepleri	132
İniş Sebebi Ya da Şe'n-i Nüzul	135
Tenzil Ve Tevil	136
İniş Sebebi Ve Tevil'in Fıkıhsal Kullanımı.....	136
İniş Sebebini Öğrenmenin Yolları	139
İniş Sebebini Nakledenin Orada Bulunması	143
Kuran'ın İsimleri Ve Sıfatları	146
Sure Ve Ayet Kavramı	154
Surelerin İsimleri	158
Bazı Surelerin Farklı İsimleri.....	162
Surelerin Grupsal Adları	164
Surelerin Ve Ayetlerin Sayısı	166

3. Bölüm: KURAN'IN TOPLATILMASI

Kuran'ın Mushaf Haline Getirilmesi	174
--	-----

Hız. Ali'nin Mushaf'ının Özellikleri.....	177
Hız. Ali'nin Mushaf'ının Akıbeti.....	179
Zeyd b. Sabit'in Kuran'ı Toplaması	181
Zeyd'in Kuran'ı Toplama Metodu	183
Sahabelerin Mushafları.....	185
İbn-i Mesud'un Mushaf'ı	186
Ubey b. Kâ'b'ın Mushaf'ı.....	188
Mushafların Tekleştirlmesi.....	191
Mushaflar Arasında İhtilâflar.....	191
Huzeyfe'nin Medine'ye Gitmesi	195
Osman'ın Sahabelerle İstişare Etmesi	196
Mushafları Tekleştirme Kurulu.....	197
Sahabelerin Tutumu	199
Ehli Beyt İmamlarının Tutumu	200
Mushafların Tekleştirmeye Başlanıldığı Yıl ...	201
Mushafları Tekleştirmenin Aşamaları	204
Osmanî Mushafların Sayısı	211
Osmanî Mushafların Genel Özellikleri	215
Arap Hattının Oluşması	225
Mushaf'ta Noktayı Kullanan İlk Kişi	227
Harake Ve İrab Şekli.....	228
Bütünleyici Son Değişiklikler	231
Kuran'ın Tekâmülü.....	234

4. Bölüm: NASIH VE MENSUH

Kuran'da Nesh	241
Neshin Tanımı	241
Nesh Konusunun Önemi	242
Neshin Hikmeti	243
Neshin Hakikati	244
Kuran'daki Nesh Çeşitleri	247
1-Hükmün Ve Ayetin Kaldırılması	247
2-Hükmün Kalıp Ayetin Kaldırılması	248
3-Ayetin Kalıp Hükmün Kaldırılması	249
4-Şartlı Nesh	250
Mensuh Ayetlerin Sayısı	253
Nesh Hakkında Bazı Şüpheler	255

5. Bölüm: MUHKEM VE MÜTEŞABİH

Muhkem Ve Müteşabih Ayetler	261
İhkam Ve Teşbihin Tanımı	261
Tefsir Ve Tevilin Tanımı	264
Aslî Ve Arazî Teşbih	267
Müfessirlere Göre Teşbih	274
Kuran'da Müteşabih Ayetlerin Oluş Nedeni	279
Müteşabihlerin Tevilini Kim Bilebilir?	283
Müteşabih Ayetlerden Örnekler	290
Cemal Ve Celal Sıfatları	290
Tahayyüzün Reddi	294
Yüce Allah'ı Görme	299

Beden Azaları.....	302
İrade Ve Özgür Olma.....	304
Hatim Ve Mühürleme	309

6. Bölüm: KURAN'IN MUCİZE OLUŞU

Ebedi Bir Mucize Olarak Kuran	314
Konunun Tarihi Geçmişi.....	314
Bir Savunma Gerekisini Olarak Mucize	315
Kuran'ın Meydan Okuması.....	321
Tahaddinin Aşamaları	321
Kuran'ın Mucize Olduğu Yönler	325
Mucizenin Boyutları	332
Beyani Yönden Mucize Oluşu.....	333
1-Kelimelerin Seçimi	333
2-Açıklama Yöntemi Ve Metodu.....	335
3-Kuran'ın Ahenk Dizgisi	336
4- Ayetlerin Manevi Uyumu	339
5-İnce Noktalar	343
Bilimsel Yönden Mucize Oluşu	346
Bilimsel Ayetlerden Örnekler	351
Teşrii Yönden Mucize Oluşu.....	363
Öğretiler Ve Ahkâm.....	364
Allah'ın Celal Ve Cemal Sıfatları	366
İslamî Ahkâmın Kuşatıcılığı.....	367
KAYNAKÇA	371

Takdim

“O öyle bir kitaptır ki sadece takva sahiplerine yol göstericidir.”

Allah’u Teâlâ’dan bizleri takva sahiplerinden, dolayısıyla Kur’an’ın kendilerine hidayet vesilesi olanlardan olmamızı niyaz ederim. Elinizdeki kitabın oluşma döneminde, üstadın derslerinde hazır bulunan biri olarak, yüce kitabımız Kur’an-ı Kerimin tanıtımıyla ilgili son derece gerekli ve faydalı olan “Kur’an ilimleri” kitabının basılıp okuyucularla buluşması noktasında zahmet çekenlere teşekkür eder, çalışmalarının devamını dilerim. Basımında bize verilen bu fırsattan dolayı Allaha Hamd ederim. Bu hayırlı yolda atılan adımın sevabını Merhume annemin ruhuna hediye eder ve siz çok değerli okuyucuların en iyi şekilde faydalanmalarını ümid ederim.

Aliekber Çetin Salman

10.12.2009

ÖNSÖZ

Kuran ilimleri; Kuran'ın tanınması ve değişik yönlerinin bilinmesine yardımcı olan ilimler için kullanılan bir kavramdır. Kuran ilimleri ile Kuran maarifi farklı kavramlardır. Kuran ilimleri; Kuran dışı, Kuran'ın anlaşılmasına yardımcı olan ilimler topluluğudur, Kuran'ın muhtevası ve tefsiriyle alâkalı değildir. Kuran maarifi ise; direkt olarak Kuran'ın içeriği, öğretileri ve tefsiriyle alâkalıdır. Diğer bir tabirle; Kuran ilimleri, Kuran maarifi ve Kuran tefsiri için geniş niteliğindedir.

Kuran ilimlerinde işlenen her konu başlı başına birer ilimdir, zaten bu yüzden çoğul olarak getirilmiştir, bu konular da birbiriyle pek irtibat halinde değildir. Bu ilimlerin farklı olması nedeniyle sıralamada mutlaka dikkat edilmesi gereken bir zaruret de bulunmamaktadır, çünkü her konu diğerinden ayrı olarak ele alınıp işlenebilir.

Kuran ilimlerinin başlıca konuları şunlardan ibarettir: Vahiy, Kuran'ın nüzulü, tertibi ve tarihi, Kuran'ın toplatılıp, çoğaltılması, kıraatler ve kıraatler arasındaki uyumsuzluk, muhkem-müteşabih, nasih-mensuh ayetler, Kuran'ın mucize oluşu ve yönleri, Kuran'ın tahriften korunmuş olması. Sadece bu başlıklara bakmak bile, Kuran ilimlerinin ne kadar önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin, başlangıçta Kuran'ın yüce Allah'ın sözü olduğunu ispatlamadıkça tefsirine

girerek, muhtevası hakkında konuşmak pek de makul değildir yahut nasih-mensuh, muhkem-müteşabih gibi kavramları iyice kavrayıp, bunları belirlemedikçe tefsir yapmaya çalışmak kesinlikle yanlış olacaktır.

Şuanda elinizde bulunan kitapta, tüm Kuran ilimlerini özetle işlemiş ve daha fazla faydalı olabilmesi için ince ve geniş konulara değinilmemiştir. Kitabın bu baskısı önceki baskılardan biraz farklılık göstermektedir ve bazı yerlerde yeni görüşler getirilmiş, düzenlemeler de bulunulmuştur.

Bu alanda daha çok üniversitelere yönelik olarak hazırlamış olduğum ve Simet yayıncılık tarafından basılan *Kuran Tarihi* ve *Kuran İlimleri* adlı iki kitabım bulunmaktadır. Bu kitap, aslında o iki kitabı da kapsamaktadır. Yeni başlayanlar içinse ders formunda hazırlanan ve bu kitaptan çok daha özet olan *Kuran İlimlerine Giriş* kitabı yayınlanmıştır.

Kuran ilimlerini ve bu kitabın içerisinde işlenen konuları çok daha iyi anlamak ve kavramak için, kaynakçada getirmiş olduğumuz kitapların yanı sıra, yazmış olduğum; *et-Temhid fi Ulumu'l-Kuran*, *Siyanetu'l-Kuran Mine't-Tahrif*, *et-Tefsir* ve *l-Mufessir'un* ve *et-Tefsiru'l-Esru'l-Cami* gibi kaynaklara da müracaat edilebilir.

Muhammed Hadi MARİFET
Kum - 2004

Birinci Bölüm

VAHİY VE VAHYİN NİTELİĞİ

GENEL OLARAK VAHİY

Vahyin ne olduğunu bilmek ve vahyi tüm boyutlarıyla iyice tanımak büyük bir öneme sahiptir; çünkü Kuran'ı anlamak, vahyi gerçek anlamıyla bilmeye bağlıdır. Kuran; semavî mesajları içinde barındıran, yüce Allah'ın sözleridir ve vahiy yoluyla bizlere ulaşmıştır. Vahiy de melekût âleminden madde âlemine inen gaybi öğretilerin toplamına denir. Kuran-ı Kerim'de vahiy hakkında şöyle buyrulmaktadır:

*"Muhakkak ki o (Kuran) âlemlerin Rabbinin indirmesidir. Onu Rûhu'l-emin (Cebrail) indirdi. Senin kalbine; uyarıcılardan olman için, Apaçık Arapça bir dille."*¹

*"İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir."*²

*"Bu Kuran bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu."*³

Bu yüzden Kuran'la ilgili konuların içerisinde üzerinde durulması gereken en önemli konu vahiydir. Öncelikle vahyin tanımı yapılmalı, niteliği belirtilmeli, melekût âlemiyle madde âlemi arasındaki bu irtibatın nasıl sağlandığı ve aslında böylesine bir irtibatın olup olamayacağı incelenmelidir. Bu ve buna benzer konular

¹ Şuara, 192–195.

² İsra, 39.

³ En'am, 19.

belirlenip, incelendikten sonra hiç şüphesiz Kuran öğretilerini anlamak çok daha kolay ve doğru olacaktır.

Vahyin Tanımı

Arap literatüründe vahiy kavramı çok değişik anlamlarda kullanılmıştır, örneğin: İşaret, yazı, risale, haber, kapalı söz, gizlide ilân gibi. Sonuçta, başkalarının anlamayacağı gizli ve hızlı bir şekilde başkasına bildirilen her söze, yazı ve mesaja vahiy denilir.

Ünlü dil bilimci Ragıp İsfehani vahiyi şöyle tanımlıyor: "Vahiy, hızlı ve işaretle bildirilen gizli mesajlara denilir."¹

Ebu İshak'a göre ise: "Vahyin asıl sözlük anlamı gizli mesaj demektir, buna göre de ilham için vahiy kelimesini kullanmışlardır." Araplar birisinin gizlice konuşup, başkalarının anlamayacağı şekilde bir şeyler anlatması için, vahiy kelimesini kullanırlar, "Ona vahyetti" yani başkasının anlamayacağı şekilde meramını bildirdi.

Kuran'da Vahiy

Vahiy kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de dört farklı anlamda kullanılmıştır:

1- Gizli İşaret: Vahyin Kuran'da kullanılan sözlük anlamıdır. Yüce Allah Hz. Zekeriya hakkında şöyle buyurmaktadır: *"Bunun üzerine Zekeriya, mabetten kavminin karşısına çıkarak onlara: 'Sabah akşam tesbihte bulunun' diye (fe'evha) işaret verdi."*²

2- İlgüdüsel Hidayet: Her türlü varlığın, yani bitki, hayvan, insan hatta bir anlamda cansız varlıkların dahi sahip oldukları ve onunla kalıcılıklarını sağladıkları, doğal

¹ el-Müfredat, s. 515.

² Meryem,11.

bir yönlendirmedir. Her varlığa yol gösteren bu insiyaklar için Kuran-ı Kerim vahiy kelimesini kullanmıştır:

*"Rabbin bal arısına: Dağlarda, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylın yollarına gir, diye vahiy etti."*¹

Tüm varlıklarda bulunan içgüdüsel hidayet doğanın en ilginç sırlarından biridir, Allah tarafından hayvanların bu şekilde yönlendirilip insanlık için faydalı olması herkesi hayrete düşürmektedir. Yapılanlar çok açık bir şekilde fark edilmekte fakat kim tarafından yönlendirildikleri somut olarak bilinmemektedir. Bu yüzden "vahiy" kavramını kullanmak çok yerindedir.

3- İlham: Her insan yaşamında nereden geldiğini bilmediği bir takım ilhamlar yer almaktadır ki özellikle zor durumlarda güzel kararlar verebilmek için, bu ilhamlar daha çok hissedilmektedir. Bu kaynağı bilinmeyen ve sadece insanın içine doğan ilhamlar, hayatımızda büyük bir öneme sahiptir, öyle ki çoğu zaman bizi çıkmazlardan kurtaran bir ışık gibidir. İşte insanın yardımına koşan doğaüstü bu esinlenmelerin bir diğer adı da vahiydir. Hz. Musa'nın annesi büyük bir çıkmazdayken, Allah tarafından gönderilen bu ilhamla oğlunun öldürülmesini önledi, Kuran bunun adına vahiy diyerek şöyle buyuruyor:

*"Musa'nın annesine: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil nehrine) bırakıver, hiç korkup kaygılanma; çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden yapacağız, diye vahiy ettik (ilham ettik)"*²

¹ Nahl, 68- 69.

² Kasas, 7.

"Andolsun biz sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk. Bir zaman, vahyedilecek şeyi annene (şöyle) vahyetmiştik: Musa'yı sandığa koy; sonra onu denize (Nil'e) bırak; deniz onu kıyıya atsın da, benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Musa! Sevilmen) ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim. Hani, kız kardeşin gidip "Ona bakacak birini size bulayım mı?" diyordu. Böylece seni, gözü gönlü mutluluk dolsun ve üzülmesin diye annene geri verdik." ¹

Musa (a.s) doğduğu zaman, annesi onun için endişelenmeye başladı. Birden Allah'a tevekkül etmesi gerektiğini düşündü, aklından çocuğuna süt vermesini ve tehlikeyi hissedince, onu tahta bir sandığa koyup suya bırakması gerektiği geçti. Yine bir gün çocuğuna kavuşacağına ve asla üzülmemesi gerektiğine kesin inanmaya başladı; zira Allah'a güvenip çocuğunu O'na emanet etmişti. Bunlar Hz. Musa'nın (a.s) annesinin yaşamış olduğu esinlemeler, gönlüne doğan ilham ve kalbinde parlayan umut kıvılcımlarıydı. Yüce Allah'ın bu tür yardımları tüm insanlar için geçerlidir, özellikle Allah'ın sevgili kulları bir zorluğa düştüklerinde ve önemli karar almaları gerektiğinde, Allah tarafından onların kalbine ilham edilir. Bu Rahmanî ilham ve Rabbanî esinlemeler sayesinde en doğru kararları verirler.

Yüce Allah, kullarının doğru hareket etmesi için güzel ilhamlarda bulunduğu gibi, şeytanda insanları yoldan çıkarmak ve günaha düşürmek için vesveselerde bulunmaktadır, Kuran bu şeytanî vesveseler için de vahiy kelimesini kullanmıştır:

"Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar), aldatmak için

¹ Taha, 37- 40.

birbirlerine vahyederler (vesvese edip, yaldızlı sözler fısıldarlar)." ¹

"Gerçekten şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için, vahyederler (vesvese)." ²

Şeytanın yapmış olduğu bu vahiy yani vesveseler Nas suresinde de belirtilmiştir:

"O sinsi vesvesenin şerrinden, o ki insanların göğüslerine (kötü düşünceler) fısıldar. Gerek cinlerden, gerek insanlardan (olan bütün vesvesecilerin şerrinden) Allah'a sığınırım!" ³

4- Peygamberlere gelen vahiy (Risal-i vahiy): Bu anlamda ki vahiy sadece peygamberlere özeldir ve sadece Allah tarafından nübüvvet makamına ulaşan kullarına gönderilir. Bu anlamda vahiy kelimesi Kuran'da yetmişten fazla geçmektedir.

"Şehirlerin anası (olan Mekke'de) ve onun çevresindekileri uyarman ve asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları korkutman için, sana böyle Arapça bir Kuran vahyettik." ⁴

"Biz, bu Kuran'ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz." ⁵

Herkes Allah tarafından vahyi alabilme kapasitesine sahip değildir, peygamberler kendilerini mükemmel kılarak bu makama ulaşabilmişlerdir. İmam Hasan Askeri (a.s) bu konu hakkında şöyle buyuruyor: "Allah, Hz. Muhammed'in kalbini ve ruhunu vahyi almaya en lâyık

¹ En'am, 112.

² En'am, 121.

³ Nas, 3- 6.

⁴ Şura, 7.

⁵ Yusuf, 3.

insan olarak gördü, bu yüzden de onu peygamber olarak seçti." ¹

Bu hadisten anlaşılan, üstün mesajları alabilmek için potansiyel kemallerin güçlendirilmesi gerektiğidir. Peygamberler buna ulaşmak için varlıklarında bulunan beğenilmezlikleri uzaklaştırmalı ve doğaüstü âlemle irtibat için güzellikleri kendilerinde toplamalıdır. Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmaktadır: "Yüce Allah hiç bir peygamberinin aklını mükemmel kılmadıkça onu peygamberliğe seçmez, onun akıl ve düşüncesi ümmetinin akıllarından daha üstündür." ²

Büyük filozoflardan Molla Sadra bunu şöyle dile getiriyor: "Bir peygamber dışta peygamberliğe seçilmeden önce, batınında peygamberliğe seçilir ve ruhu peygamberliğin hakikatlerini algılar. Onlar öncelikle batınlarını mükemmelleştirirler ve daha sonra bu mükemmellikler dışa yansır. Aslında Allah'ın bu seçkin kulları, öncelikle halktan hakka doğru bir yolculuk yaparlar ve hakka ulaştıktan sonra haktan hakla beraber halka geri dönerler." ³ Dolayısıyla vahiy, soyut âlemden gelerek insanın batınına doğan üstün öğretilerin toplamıdır.

"De ki: Cebrail'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kuran'ı senin kalbine O indirmiştir." ⁴

"Onu Rûhu'l-emin (Cebrail) indirdi, senin kalbine; uyarıcılardan olman için." ⁵

Vahiy de ilham gibi özel durumlarda kalbe dolarak insanın aydınlanmasını sağlar, ancak peygamberler bunun

¹ Biharü'l-Envar, c. 18,s.205,h.36.

² Usul-u Kâfi, c. 1,s.13.

³ Şerh-i Usul-u Kâfi, c. 3,s.454.

⁴ Bakara, 97.

⁵ Şuara, 193- 194.

kimin tarafından geldiğini bilirler, normal insanlar ise kalplerine doğan ilhamın kimin tarafından geldiğini bilmezler. Bu yüzden peygamberler semavî öğretileri almakta hiçbir zaman hayrete kapılmaz, yanlışlığa düşmezler; çünkü kimin tarafından geldiğini ve ne tür bir niteliğe sahip olduğunu çok iyi bilirler.

Zürare, İmam Sadık'a (a.s) şöyle sordu: Peygamber (s.a.a) , kendisine gelenin ilâhî vahiy olduğunu, şeytanî vesvese olmadığını nasıl ayırt edebiliyordu? İmam (a.s) cevap olarak şöyle buyurdu: "Allah ne zaman kullarından birini peygamberliğe seçerse, ona özel bir güven (sekine) ve vakar verir. Böylece kendisine Allah tarafından gelenleri gözüyle görür gibi olur." ¹ Yine diğer bir hadiste, "Peygamber olduklarını nasıl anlıyorlar?" sorusuna cevap olarak İmam şöyle buyuruyor: "Onlar için perdeler tamamen kaldırılır." ²

Başka bir deyimle peygamberler, peygamberliğe seçildiklerinde, ilm'ül yakini çoktan geride bırakmışlar dır, ayn'ül yakini de kat ederek, hakk'ül yakine ulaşmışlardır. Böylesi tertemiz insanların bu büyük makamları kat ettikten sonra insanların içinden seçilip peygamber olmalarına pek şaşırmamak gerek. Bunu Kuran-ı Kerim şöyle buyuruyor:

"İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında onlar için yüksek bir doğruluk makamı olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılabacak bir şey mi oldu ki, o kâfirler: Bu elbette apaçık bir sihirbazdır, dediler?" ³

¹ Tefsir-i Ayyaşi, c. 2,s.201. Bihar, c.18,s.262,h.16.

² Biharü'l-Envar, c. 11,s.56,h.56.

³ Yunus, 2.

Yani eğer insanlar birazcık kendilerine gelseler ve peygamberler hakkında daha çok olumlu düşünseler, gerçekleri görüp, bu yanlış eleştirilerden sakınacaklardır. Yüce Allah, peygamberlerin insanların içinden seçilmesiyle ilgili yersiz eleştirilere şöyle cevap vermektedir:

*"Biz Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve (nitekim) İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakup'a, esbâta (torunlara), İsa'ya, Eyyûb'e, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik. Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık. Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu. (Yerine göre) müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın! Allah izzet ve hikmet sahibidir. Fakat Allah sana indirdiğine şahitlik eder; onu kendi ilmi ile indirdi. Melekler de (buna) şahitlik ederler. Ve şahit olarak Allah kâfidir. İnkâr eden ve (başkalarını da) Allah yolundan alıkoyanlar şüphesiz doğru yoldan çok uzaklaşmışlardır."*¹

Öyleyse Allah'ın insanların içinden bir peygamber seçerek ona vahyetmesi çok da şaşılabilecek bir durum değil; çünkü tüm insanlar yaşamı boyunca az veya çok bunu kendilerinde tecrübe etmiş ve tarih boyunca defalarca görmüşlerdir.

Peygamberlere Özel Vahiy

Kuran'a göre peygamberlere özel olan vahiy, üç kısma ayrılmaktadır. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

¹ Nisa,163- 167.

*"Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hâkîmdir. İşte böylece sana da emrimizle Kuran'ı vahyettik."*¹

1- Direkt vahiy: Bu kısımda arada bir vasıta olmaksızın vahiy direkt olarak peygamberlerin kalbine gönderilmektedir. Allah Resulü (s.a.a) bu hususta şöyle buyuruyor: "Ruhu'l Kudüs benim içime üflüyor."²

2- Sesin oluşturulması: Vahiy sesli bir şekilde peygambere bildirilmekte, fakat peygamberden başka hiç kimse bu sesi duymamaktadır. Peygamber sesi duyuyor ama bu sesin sahibini görmüyor, yani bir çeşit perdenin arkasından konuşan birisinin sesinin duyulması ve onun görülmemesi gibidir. Bu yüzden Kuran, *"perde arkasından konuşur"* tabirini kullanmaktadır. Hz. Musa'nın tur dağında Allah'la konuşup, Ondan vahiy alması ve Hz. Resulullah'ın miraçta Allah'la konuşması bu türdendir.

3- Melek vasıtasıyla gönderilen vahiy: Bu görevi üstlenen melek Cebrail'dir, O Allah tarafından almış olduğu üstün öğretileri peygambere ulaştırmaktadır, Kuran'da şöyle buyruluyor:

*"(Resulüm!) Onu Rûhu'l-emin (Cebrail) Senin kalbine indirdi."*³

*"Şüphesiz O (Cebrail) Kuran'ı senin kalbine indirmiştir."*⁴

¹ Şura, 51- 52.

² el-İtkan, c. 1,s.44.

³ Şuara, 193- 194.

⁴ Bakara, 97.

VAHYİN MÜMKÜN OLUŞU

Vahiy gerçekte; madde ötesi bir âlem ile madde âlemi arasındaki irtibattan ibarettir. Buna göre de hemen şu soru akla gelmektedir:

"İrtibatta bulunan her iki tarafın uyuşması şarttır, oysa vahyi alındığı yer ve vahyi alan arasında bu uyum bulunmamakta, peki bu nasıl gerçekleşmektedir? Ayrıca vahyin inişi ve nazil edilmesi belli bir yön ve mekânı gerektirmektedir, fakat madde ötesi âlemin maddî hiçbir özelliği kendisinde bulundurmadığını da göz önünde bulundurursak vahiy nasıl mümkün olabilir?"

Batılılaşmaya kendilerini kaptıran bazı dini eğilimli aydınlar, buna dayanarak vahiy için değişik ve yeni bir açıklama getirerek, şöyle diyorlar:

Peygamberlerin vahiy olarak adlandırıp, insanlara sundukları aslında içlerindeki düşüncelerinin yansımasıdır. Peygamberler toplumun iyiliğini isteyen ve sosyal reformlar yapmaya çalışan kimselerdi, akıllarına gelen bu olumlu düşünceleri vahiy ve bazen de melek olarak görmekteydiler. Dolayısıyla düşüncelerinin başkası tarafından içlerine doğduğunu zannettiler. Bu yüzden sözlerinde ve yazılarında bir takım yanlış öğretilerin bulunması çok doğaldır; çünkü bu insanların düşünceleri, o zaman ki içinde bulundukları toplumun fikir ve inançlarından etkilenmiştir. Zaten bu etkilenme sonucu bir takım sözler söylemiş, sonradan bunların yanlış olduğu

ortaya çıkmıştır. Yoksa Allah, sözlerinde bu tür yanlış düşüncelerden uzaktır. ¹

Allah tarafında gönderilen peygamberler hakkında bu şekilde açıklamalarda bulunmak, gerçekte nübüvveti inkârdır ve bu fikirde bulunanlar, peygamberleri hayalle gerçeği birbirinden ayıramayan saf insanlar yahut yalancılar olarak tanıtmaktadırlar. Hâlbuki peygamberlerin nasıl üstün bir makam sahibi, asla yalan konuşma yanı ve gerçekleri çok daha iyi anlayan kimseler oldukları herkes için açıktır.

Bu düşüncede olan sözde aydınlar, iki büyük yanılgıya düşmüşlerdir:

1- Semavî vahiylerin örneklerini inceleyip araştırırken, tahrif edilmiş kitaplara ve yanlış yahut eksik tercümelere bakmışlardır. Bu yüzden de vahiyde bir takım yanlışların bulunduğu kanısına varmışlardır, oysa iyi bir araştırmacı öncelikle incelemiş olduğu kitabın doğruluğuna kesin güvenmelidir.

2- İnsanı sadece maddî özellikleri bulunan bir varlık olarak kabul etmişlerdir. Oysa insan yalnızca maddeden oluşmamaktadır; insanın bir maddî boyutu ve bir de maddî olmayan ruh boyutu bulunmaktadır. İnsanın melekuti (ruhî) boyutu hakkında Mevlâna Celaleddin-i Rumî bir şiirinde şunları söylemektedir:

*Ben melek idim ve yüce Firdevs mekânımdı,
Adem bu harabeye getirdi beni.*

İmam Ali'ye (a.s) isnad edilen bir şiirde ise İmam'ın şöyle buyurduğu nakledilir:

¹ Muhammed Ferit Vecdi, Dairetü'l-Mearif el-Karn'ul İşrin, c. 10,s.715.

(Ey insan) sen kendini küçük bir cisim mi zannediyorsun?

Hâlbuki evalim sende gizli, kâinatlar sende pinhan.

Bu beyitlerde varlık âleminin tüm aşamalarının insan varlığında yatmış olduğu gerçeğinin altı çizilmektedir. İnsan ruhun olduğunu kabul etmemizle, maddî olmayan bir âlemle irtibata geçmesi de olanaksız olmaktan çıkar. Öyleyse vahiy mümkündür. İnsanın ruhanî bir özelliğinin bulunduğu ve madde ötesi âlemle ilişki içerisinde bulunmasının imkânsız olmadığı kendi yerinde genişçe açıklanmıştır. Yine de vahyin daha iyi bir şekilde anlaşılması için, burada kısaca ayet ve hadisler ışığında bu konuyu açıklamaya çalışalım.

İnsanın Ruhsal Boyutu

İnsanın ruhsal boyutu çok eskilerden beri herkesin zihnini meşgul etmiş ve bu konu hakkında değişik araştırmalara itmiştir, öyle ki felsefe, kültür ve sanat alanlarında özel bir konuma sahip olmuştur. Aynı şekilde Kuran ve hadislerde buna defalarca değinilmiş, İslam felsefesinde de genişçe işlenmiştir.

İnsan çift boyutlu bir varlıktır; ruh ve cisimden oluşmaktadır ve madde ötesi ile madde âlemi arasında yaşam sürdürmektedir. Ruh yönünden aşkındır; göklerle irtibat halindedir, cisim yönünden de aşağıdır ve yeryüzüyle irtibat halindedir. Kuran-ı Kerim insanın yaratılış aşamalarını açıkladıktan sonra, insanın sırf maddî özelliklerle yetinmediği ve yüce bir ruhun ona üflendiğini buyurmaktadır:

"Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra sperma halinde korunaklı bir yuvaya yerleştirdik. Sonra spermayı embriyoya dönüştürdük. Arkasından embriyoyu et parçasına

dönüştürdük, arkasından et parçasından kemikler yarattık, arkasından kemiklere et giydirdik..."¹

Kuran, buraya kadar insanın maddî yaratılışından bahsetmektedir ve sonraki ruhanî aşamayı şöyle buyurmaktadır:

"Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik. Yaratıcıların en güzeli olan Allah pek yücedir..."²

Ayette geçen bu "*başka bir yaratılış*" insanın ruhudur ve ruh dört aylık cenin döneminden sonra ona üflenmektedir. Başka bir ayette de yaratılışın bu iki aşamasına değinilmektedir:

"O (Allah) ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun soyunu nüfeden, hakir bir suyun özünden çoğalttı. Sonra onu düzeltip tamamladı ve ruhundan ona üfledi. Size de kulaklar, gözler ve kalpler vermiştir. Ne de az şükrediyorsunuz..."³

Burada ilginç olan nokta ise; insana üflendiği söylenen ruhun melekût âleminden olarak tanıtılıp, bizzat Rabb'ul âleminin kendisine nisbet verilmesidir, bu da insan ruhunun maddeden çok daha üstün olduğunu gösterir. İmam Sadık (a.s) bir hadisinde bu konu hakkında şöyle buyurmuşlardır: "Yüce Allah bir varlığı yarattı, sonra bir ruhu yarattı ve daha sonra meleklerden birine ruhu ona üflemesini emretti."⁴ Sonuçta Kuran'a göre insan sadece cisimden oluşmamaktadır, hem cisim ve hem de ruhtan oluşmaktadır; önce insanın cismi varlığı yaratıldı ve sonra ona sonsuz olan ruh verildi.

¹ Muminun, 12- 14.

² Muminun, 14.

³ Secde, 7- 9.

⁴ Biharü'l-Envar, c. 61,s.32,h.5.

Felsefeye göre de insan sadece maddeden oluşan bir varlık değildir, yani sadece dıştan görmüş olduğumuz et, kemik ve deriden oluşmamaktadır; aksine görülmeyen başka bir boyutu daha bulunmaktadır ve insan o boyutla maddeden daha süstün bir makama ulaşmakta, cismaniyetin dört duvarından kendisini kurtarmaktadır.¹

Yukarıda söylediklerimize binaen, insan ruh ve cisimden oluşan iki boyutlu bir varlıktır. Ruhanî bir boyutunu kabul ettikten sonra, madde ötesi bir âlemle irtibata girmesi ve irtibat halinde olması şaşılacak bir mesele olmaktan çıkar, zira zaten maddeden farklı bir özelliğe sahiptir. Lâkin bu irtibatın niteliği bilinmemektedir, işte bu olay vahyin bir diğer versiyonudur.

Vahiy üstün ruhanî özelliklere ulaşmış kimselerde görülen ruhanî bir olaydır. Kendilerinde oluşturdukları özellikler neticesinde madde ötesi âlemle irtibata geçce bilmekte ve bir takım öğretilere vakıf olabilmektedirler. Tüm bunların hepsi dış âlemde olup bitmekte ve dışarıdan onlara bildirilmektedir; onların içinde ve batınında oluşan olaylar değildir.

Buna göre, vahiy içsel bir durum veya düşünsel bir yaklaşım değildir, vahiy üstün bir âlemde ruhanî bilgilerin verilmesidir. Fakat biz bunun nasıl gerçekleştiğini asla bilemeyiz, evet vahiy vardır, insan başka bir âlemle irtibata geçce bilmekte, bir takım bilgileri alabilmektedir buna kesin inanmaktayız, ama bunun niteliği bizlere meçhuldür. Aslında anlamaya çalışmışsınız yani bu olayı maddî özelliklerle sınırlayıp yahut kelime ve

¹ Ruh hakkında daha geniş araştırma ve incelemelerin yapıldığı şu kitaplara bakabilirsiniz, Sadruddin Şirazi, Esfar-ı Arba'a, bölüm 2, s.28-52.Tefsir-i Fahrî Razi, c. 21,s.15-43.el-Mizan Tefsiri, c. 1,s.365-369.

cümlelerle açıklamamız olmuştur, lakin sonuçta yine maddî özelliklerden ileri geçememiştir. Geçemediğimiz için de konu her zaman meçhul kalmıştır ve vahyin niteliği hakkında söylenen her şey mecaz, kinaye ve benzemeden başka bir şey değildir, velhâsıl hiçbir zaman gerçek niteliği belirtilememiştir.

Öyleyse vahiy; akla ters düşmemektedir, kabul edilebilir ve onu kabul etmek imanın bir parçasıdır, fakat bunun anlamak aklımızın ötesindedir çünkü bu ruhî olay maddî özelliklerle anlaşılmaz, sadece üstün ruhî özelliklere ulaşmış insanlar bunu anlayabilirler.

VAHYİN İNİŞİNİN NİTELİĞİ

Hız. Resulullah (s.a.a) yüce Allah'tan direkt vahiy aldığı zaman, kendisinde büyük bir ağırlık hissederdi, bu ağırlıktan dolayı bedeni ateş gibi yanmaya başlar, alnından ter boşalırdı ve eğer ata yahut deveye binmiş olsaydı hayvanın beli eğilir, nerdeyse yere yapışacak gibi olurdu. Hız. Ali (a.s) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Maide süresi nazil olduğunda Peygamber Şehba adında bir katıra binmişti. Vahyin nazil olması Allah Resulüne büyük ağırlık yaptı öyle ki katır durdu, yavaş yavaş yere yaklaşıyordu ve nerdeyse göbeği yere değecekti. Peygamber halsiz düştü ve elini bir ashabının omzuna koyarak tutundu." ¹

İbade b. Samet ise şöyle diyor: "Peygamber'e vahiy nazil olduğu zaman yüzü büzüşür, rengi değişirdi, sonra başını yere doğru eğdi, bunu gören sahabe de başını yere eğdi." ² Peygamber efendimize vahiy nazil olduğu zaman niçin böyle şeylerin olduğunu biz bilemeyiz; zira daha önce dediğimiz gibi vahyin niteliğini bilmemekteyiz.

Tarih boyunca bazı kötü niyetli insanlar yalanlar, esassız hikâyeler ve kurgular düzenleyerek çok önemli temellerden biri olay vahyi, yanlış bir şey olarak göstermeye çalışmışlardır. Özellikle de Peygamber

¹ Tefsir-i Ayaşı, c. 1,s.388.

² Tabegat-ı ibn-i Sa'd, c. 1,s.131.

efendimizin vahiy alması hakkında birçok uydurmaya olay nakledip, söylenti çıkarmışlardır. Öncelikle bu uydurmalar sonucunda oluşacak şüphelerin oluşmaması için konuya iki soruyla giriş yapacağız:

1- Acaba Allah Resulü (s.a.a) peygamberliğinin ilk dönemlerinde yanılığa kapılarak kendisine gelen hakkında kaygı ve şüpheyne düşebilir mi?

2- Acaba şeytan bazen vahye karışabilir ve kendi vesveselerini vahiy niteliğinde peygambere aktarabilir mi?

Masum imamlar ve Resulullah'ın tertemiz Ehlibeyt'inin öğretilerine göre bu iki sorunun cevabı olumsuzdur. Allah Resulü yakinin en son derecesindeydi, hiçbir zaman mübarek kalbine şek ve şüphenin girmesine imkân yoktu ve Onun için neyin vesvese olduğı gün gibi aşikârdı, şeytan hiçbir zaman ona dehalet edemezdi. Bu Ehlibeyt mektebinin kesin inancıdır, fakat Ehlibeyt öğretilerinden kendilerini mahrum bırakan Ehl-i hadisler her iki soruya da olumlu cevap vermişlerdir. Hatta bu konuyla alâkalı bir takım sözde hadislerde getirmişlerdir, öyle ki bu hadisler, peygamberliğin ismetiyle uyuşma makta ve nübüvvetin temellerini sarsmaktadır.

Şimdi Ehl-i hadisın rivayetlerinde geçen, vahiy hakkındaki uydurmalardan ikisini örnek olarak getirelim ve sonrasında aklî-nakli delillerle yalan olduklarını ispatlayalım:

1-Varaka b. Nevfel Yalanı

Varaka, Peygamber'in zevcesi olan Hz. Hatice'nin amcasının oğluydu, okuma yazması olan ve biraz da geçmiş peygamberler tarihini bilen kimseydi. Hakkında şöyle denilmiştir: "O İslam peygamberinin tedirginliğini

(peygamberliğinin ilk döneminde) gideren kimseydi." ¹ Buhari, Müslim, İbn-i Hişam ve Taberi olayı şöyle anlatmaktadırlar:

"Hz. Muhammed Hira mağarasında ibadetle meşgul idi, tam bu esnada bir ses işitti, başını kaldırdı ve karşısında çok korkunç bir varlıkla karşılaştı. Korkarak başını diğer yönlere çeviriyordu, ama hangi tarafa çevirse karşısında onu görüyordu, öyle ki bütün gökyüzünü kaplamıştı. Yaşamış olduğu bu korkuyla bayıldı ve saatlerce öylece baygın kaldı. Hatice, Hz. Muhammed'in eve geç kalmasıyla endişelenmeye başladı birini onu bulması için gönderdi, fakat bulamadan geri gelmişti. Peygamber bir süre sonra kendisine geldiğinde korkarak, kendisini kaybetmiş bir halde eve geldi. Hatice: Sana ne oldu böyle? diye sordu. Dedi ki: Korktuğum şey başıma geldi, sürekli delirmekten korkuyordum ve en sonunda delirdim galiba!

Hatice: Böyle kötümser olma, sen kendini Allah'a adanmış birisin ve Allah seni yalnız bırakmaz, kesinlikle gelecek çok daha aydınlık olacaktır, dedi. Sonra Hatice Peygamber'i alarak amcası oğlu olan Varaka'nın evine götürdü, Peygamber başından geçenleri ona anlattı, O da Peygamber'e bazı sorular sordu, sonrasında şöyle dedi: Üzülüp endişelenme, bu Musa'ya gönderilen yüce Allah'ın mesajcısıdır, şimdi de sana gönderildi ve sana nübüvveti müjdelemektedir. Bu sözlerden sonra Peygamber sakinleşti ve şöyle buyurdu: Şimdi peygamber olduğumu anladım!" ²

¹ Siyre-i İbn-i Hişam, c. 1,s.254. Sahih-i Buhari, c. 1,s.3.

² Hayat-u Muhammed, Dr. Heykel, s. 95- 96. Sahih-i Müslim, c. 1,s.99. Sahih-i Buhari, c. 1,s.3. Tarih-i Taberi, c. 2,s.298.

Bu ve bunun gibi onlarca yalan, yanlış hikâyeler Müslüman gözükken İslam düşmanları tarafından uydurulmuştur. Özellikle de İslam'ın birinci ve ikinci asırlarında halkı oyalayıp, doğrulardan uzaklaştırıp ve inançlarında zayıf olmalarını sağlamak için bu tür yalan olaylar çokça kurgulanmıştır. Ne yazık ki son zamanlarda da bu tür yalan hikâyelerin yeniden gündeme getirildiğini görmekteyiz, Salman Rüştü gibi mürtet birisi İslam'ın temellerinin ne kadar asılsız olduğunu göstermek için *Şeytan Ayetleri* kitabını yazmıştır.

Hz. Resulullah (s.a.a) gibi en üstün mükemmelliklere ulaşan ve günler öncesinden nübüvvet müjdesini tüm benliğiyle hisseden birisi, nasıl olur da bu gerçeklerin farkına varamaz. Hz. Muhammed (s.a.a) peygamberliğe seçilmeden önce bile insanların en akıllısı ve en üstünüydü; "Yüce Allah Muhammed'in kalbini en üstün kalp olarak gördü ve sonra onu peygamberliğe seçti."

Böyle mükemmel bir insan nasıl olur da vahiy meleği geldiğinde korkabilir, kendisi hakkında kötü düşünmeye başlar, sonra bir kadının tecrübesi ve bilgisiz bir adamın sorularıyla peygamber olduğunun farkına varabilir. Anlatılan bu yalan olay, nübüvvet makamıyla uyuşmadığı gibi Kuran'ın açık ayetleri ve masumların hadisleriyle de çelişmektedir. Şimdi bazı büyük düşünürlerin görüşlerini aktardıktan sonra bu olayın yalan olduğuna dair delilleri getirelim:

Kadı İyaz ¹ (ö:544 h.) Peygamber'e vahiy gelmesinin

¹ Kadı İyaz, Endülüs'ün büyük bilginlerindendir. İbn-i Hallekan biyografi kitabında onun hakkında şöyle diyor, zamanında hadis, hadis ilimleri, nahiv, sarf, Arap dili ve lügatı, Arapların tarihi ve savaşları ile biyografi sahasında yetkin bir otorite idi. Çok faydalı eserler kendisinden geride bırakmıştır. (Vefayat-ul Ayan, c. 3, s. 483, Sayı. 511)

her türlü şüphe ve kaygıdan uzak olduğuna değindikten sonra şunları yazmaktadır: Hiçbir zaman ve hiçbir şekilde şeytan melek görünümüne girerek Peygamber'i kandıramamıştır. Peygamberimizin kendisine olan güveni, kararlılığı ve sakin durumu, peygamberliğinin bir mucizesi olarak değerlendirilmelidir. Evet, Peygamber (s.a.a) kendisine gelenin vahiy meleği ve bildirilenin de vahiy olduğu hususunda asla şekke kapılmaz. İlâhî hikmet gereği her şey onun için açıktır, neyin ne olduğunu en iyi şekliyle O bilir ki, böylece Allah'ın sözleri yerini bulsun.

*"Rabbinin sözü doğruluğun ve adaletin doruğuna erdi. O'nun sözlerini hiçbir güç değiştiremez. O her şeyi işitir ve bilir."*¹

Emin'ül İslam Tabersi de, Peygamber'in vahiy yoluyla insanları hidayet edebilmesi için, vahyin alim ve aktarım aşamalarında her türlü hatadan ve yanlışlıktan masum olması gerektiğini söylemektedir. Merhum Tabersi, Muddessir suresinin tefsirinde şunları yazmaktadır: Hiç şüphesiz yüce Allah vahiy gönderdiği her peygamberine, gönderilenin kesinlikle Allah tarafından geldiğini anlayacak kesin deliller göstermek tedir. Peygamber de bu deliller sayesinde kendisine gelen vahiy hakkında asla şüphe etmezler. Hiçbir zaman korkmaz, kaygılanmaz, tedirgin olup, titreyip, bayılmazlar.²

Kuran-ı Kerim de bunu açıkça buyurmaktadır, yani peygamberler ulaşmış oldukları üstün kemaller ve Allah'ın göstermiş olduğu açık deliller sayesinde vahiy hakkında şüphe etmez, korkmaz ve üzülmazler. Hz. Musa,

¹ Enam,115. Şerh-i Mele-i A'ala, c. 2,s.563.

² Mecmaü'l-Beyan, c. 10,s.384.

peygamberliğe seçildiğinde yüce Allah'ın özel lütfüne mazhar olarak Allah tarafından şöyle vahiy aldı:

*"Musa ateşin yanına gelince: Ey Musa! Diye seslenildi: Muhakkak ki ben, evet ben senin Rabbinim! Hemen pabuçlarını çıkar; çünkü sen kutsal vadi Tuva'dasın! Ben seni seçtim. Şimdi vahyedilene kulak ver. Şüphesiz ben Allah'ım, benden başka tanrı yoktur; bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl."*¹

Sonra Hz. Musa'ya elinde bulunan asasını yere atması emredilir: *"Asanı at! Musa (asayı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı."* Korkup kaçması dolayısıyla yüce Allah tarafından şöyle uyarıldı: *"Ey Musa! Korkma; çünkü benim huzurunda peygamberler korkmaz."*² Bu şekilde en ufak bir korku halinde bile, Allah'ın yardımı peygamberine ulaşarak onu her türlü korkudan kurtarmıştır. Bu bütün peygamberler için geçerli olan genel bir kanundur, kim Allah'ın huzuruna kabul edilme gibi üstün makama ulaşırsa, hiçbir zaman hiçbir şeyden korkmaz; zira Rabbin huzur veren atmosferinde bulunmaktadır.

Hz. İbrahim de aynı şekilde kesin bir yakın ve sakinliğe ulaşsın diye gözünden perdeler kaldırılmış, bu şekilde de melekût âleminin gerçekleri ona gösterilmişti:

*"İşte böyle İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk ki, yakın sahiplerinden olsun."*³

Yukarıdaki ayetlerden açıkça anlaşıldığı üzere peygamberler açık bir düşünceye, şüphesiz bir inanca sahiplerdi, bununla beraber daha fazla yakine ulaşınsınlar diye yerlerin ve göklerin melekûtu onlara gösterilmiştir.

¹ Taha, 11- 14.

² Neml, 10.

³ En'am, 75.

Acaba tüm peygamberlerin en üstünü olan Hz. Muhammed (s.a.a) bu genel kanundan istisnamıydı ki yalnız bırakılsın, kendisine gelene kaygıyla baksın, korkup titresin ve kendisi hakkında kötü düşünmeye başlasın?! Yüce Allah vahiy esnasında Hz. İbrahim'e ve Hz. Musa'ya yardım ederek korkmalarını engellemiştir, acaba Hz. Muhammed (s.a.a) makam yönünden onlardan daha mı aşağı ki Allah'ın yardımından mahrum kaldı? Tâbii ki hayır; çünkü O tüm insanların en üstünüydü, tüm eksik sıfatlardan uzak mükemmel bir varlıktı, yüce Allah onu bebeklikten yetiştirmişti. Hz. Ali (a.s) buyuruyor: "Allah-u Teâlâ bir meleği gece gündüz Peygamberle ilgilenip, Onu insanî mükemmelliklere ulaştırması için görevlendirmişti." ¹

Bu ve buna benzer birçok sahih hadis bulunmaktadır. Varaka olayının nasıl büyük bir yalan olduğu yukarıda özetle açıklandı, buna ek olarak şu eleştirileri de yapabiliriz:

1- Bu olayın nakli, sened açısından olayı ilk canlı yaşayan kimseye ulaşmamaktadır. Dolayısıyla hadis ilminde bu tür rivayetler "mursele" olarak kabul edilir ve itibarı yoktur.

2- Bu olay değişik kitaplarda çok farklı şekillerde anlatılmaktadır, farklılığın bu kadar çok olması yalan olduğunu gösterir. Örneğin bir nakle göre Hz. Hatice'nin kendisi yalnız başına Varaka'nın yanına gitti, ikinci nakle göre Peygamber'le beraber gitti, üçüncüye göre Varaka'nın kendisi Peygamber'i tavaf esnasında gördü, ona sorular sorduktan sonra peygamber olduğunu söyledi ve dördüncü nakle göre ise Ebubekir Hz. Hatice'ye gelerek Peygamber'i Varaka'nın yanına götürmesi gerektiğini söyledi.

¹ Nehc'ül Belağa, Kasia hutbesi.

Görüldüğü gibi olay, o kadar fazla değişik şekillerde anlatılmaktadır ki okuyucu hangisine inanacağını bilmemektedir, bu da böyle bir olayın yalan olduğunu gösterir.

3- Bu olayın çoğu nakillerinde, Varaka'nın Hz. Peygamber'in nübüvvetini müjdeledikten sonra şöyle dediği geçmektedir: "Eğer onun peygamberlik dönemini görecektir olursam kesinlikle ona iman eder, yardım da bulunurum." Hatta ünlü tarihçilerden olan Muhammed b. İshak Varaka'nın sonraları iman ettiğini gösteren bir şiirini nakletmektedir.¹ Oysaki Varaka hiçbir zaman Peygamber'e iman getirmedi ve kâfir olarak öldü. İbn-i Abbas bir hadisinde diyor ki: "Varaka Hristiyan olarak öldü." İbn-i Cevzi onun fetret döneminde (nübüvvetin ilk üç yılı) Müslüman olmadan öldüğünü yazmaktadır.² İbn-i Asakir, "Onun Müslüman olduğunu söyleyen tanıımıyorum" demektedir ve İbn-i Hacer, İbn-i Bekkar'ın tarihinden şöyle nakletmektedir: "Kureşliler, Bilal Müslüman olduğu için ona işkence yapıyorlardı, o sürekli 'Allah tekdir' diyordu ve Varaka da oradan geçerek bu olan biteni seyrediyordu, acaba niçin hiçbir zaman Müslüman olmadı?"³

Tüm bunlar bu olayın sadece bir kurgudan ve yalan haberden ibaret olduğunu göstermektedir. Sonuçta bu tür yalan haberler, Peygamber ve vahiy hakkında çok yanlış inançların oluşmasına neden olmaktadır ve bunun da nedeni Ehlibeyt'in kültür ve öğretilerinden mahrum olunmasıdır; çünkü rivayetlerin naklinde masum imamlardan başkasına sarılmak insanı yanlışlığa itecektir.

¹ Siyre-i ibni İshak, s. 123. Tabakat-ı İbn-i Sa'd, c.1,s.130.

² Siyer-i Halebiye, c. 1,s.250.

³ İbn-i Hacer Askalani, el-İsabe fi Marifet'is Sahabe, c. 3,s.633.

2- Garanik Yalanı (Şeytan Ayetleri)

Vahiy ve nübüvvete olan doğru inancı sarsmak amacıyla uydurulan yalan olaylardan bir diğeri ise garanik yahut günümüzde şeytan ayetleri olarak bilinen yalanlardır. Olayı şöyle anlatmaktadırlar:

"Allah Resulü (s.a.a) sürekli olarak kavmiyle arasının açılmasından rahatsızdı ve Kureyşle yeniden birlik içerisinde olmak istiyordu. Gene bir gün Kâbe'nin kenarında oturmakta ve bu konu hakkında düşünmekteydi. O esnada Peygamber'e Necm süresi nazil oldu ve Peygamber nazil olduğu gibi okumaktaydı: *"Battığı zaman yıldıza andolsun; arkadaşınız (Muhammed) sapmamış ve azmamıştır, Kendiliğinden konuşmaz da, şüphesiz o Ona indirilen vahiyden başka değildir ve güçlü olan ona öğretti..."* Necm suresinin bu ayetlerini okuyordu, öyle ki şu ayete geldi: *"Siz de gördünüz değil mi Lat ve Uzza'yı Ve üçüncü (put) olan Menât'ı?..."*¹ Resulullah (s.a.a) tam bu ayeti okuduğu sırada, şeytan Peygamber'in farkına varmayacağı bir şekilde diline şöyle getirtti: "İşte bunlar yüce garaniklerdir² ve yardım ancak onlardan umulur."

Allah Resulü, farkında olmadan bunları söyledikten sonra diğer ayete devam etti. Peygamber'in putları öven bu sözlerini duyan müşrikler de sevinerek, Müslümanlarla barışmak, onlarla kardeş olmak istediler. Sevinçleriyle bu olayı çok olumlu ve kendileri açısından faydalı bir sürecin başlangıcı olarak değerlendirdiler. Bu haber Habeşistan'a

¹ Necm, 1- 20.

² Arapça çoğul bir kavram olan garanikin tekili "gurnuk" ve "girnük"tir, bir çeşit boynu uzun su kuşu (kuğu gibi) yahut bedeni beyaz ve güzel genç anlamına gelmektedir.

ulaştı. Kureyş'in zulüm ve baskılarından dolayı oraya göç eden Müslümanlar bu haberi aldıktan sonra Mekke'ye geri dönüp, Mekke müşrikleri ile kardeşçe ve barış içinde yaşamlarını sürdürdüler. Peygamber (s.a.a) herkesten daha fazla bu durumdan ve anlaşımdan memnun kalmıştı. Akşamüstü eve dönünce Cebrail gelip kendisine Necm suresini okumasını istedi. Allah Resulü (s.a.a) sureyi baştan okuyup sözü edilen cümlelere gelince birden bire Cebrail kendisine bağırdı ve "Sus bu dilinde dolaştırdığın da nedir?" dedi. Bu sırada Peygamber (s.a.a) hatasını fark etti ve işin içinde bir hilenin olduğunu ve şeytanın kendi cümlelerini ona telkin ettiğini anlamış oldu! Resulullah çok üzölmüştü, nasıl böyle bir hata yaptığını bir türlü anlayamıyordu, öyle ki artık canından ve her şeyden bıkmıştı, şöyle diyordu: "Neydi ben yaptım, Allah'a yalan isnad ettim ve onun söylemediği bir şeyi söyledim, bu ne acı verici bir durum." ¹

Konu ile ilgili zikredilen bazı rivayetlere göre ise Hz. Muhammed (s.a.a) Cebrail'e şöyle dedi: "Bu iki ayeti bana okumam için söyleyen, aynen sana benziyordu." Cebrail de şöyle cevap verdi: "Hayır, Allah'a sığınırım, böyle bir şey asla olmamıştır." Bundan sonra Hz. Resulullah'ın üzüntüsü kat kat arttı ve kederi öldürücü bir hal aldı. Öyle ki dediklerine göre bu durum karşısında yüce Allah şu ayetleri indirdi:

"Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni, nerdeyse, sana

¹ Eğer Cebrail'in akşamüstü Peygamber'e gelip, şeytanın telkini hususunda kendisini uyardığını doğru kabul etsek bile, o zamanın ulaşım ve iletişim araçlarıyla bir gün gibi kısa bir zaman zarfında bu haberin Habeşistan'da bulunan muhacir Müslümanlara ulaşması nasıl mümkün olabilir? Bu hikâyenin uydurma ve saptırma amaçlı olduğu buradan anlaşılmaktadır.

*vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi. Eğer biz seni sağlamlaştırmısaydık, andolsun, onlara az bir şey (de olsa) eğilim gösterecektin. İşte o zaman sana, hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın."*¹

Bu ayetler Peygamber'in (s.a.a) üzüntüsünü daha da bir arttırdı, tüm benliğini sürekli bir üzüntü, keder ve gam sarmıştı, sonunda yüce Allah lütufta bulunarak Peygamber'i (s.a.a) rahatlatmak için şu ayetleri indirdi:

*"(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik ki, o, bir temennide bulunduğunda, şeytan onun dileğine ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah, kendi ayetlerini (lâfız ve mana bakımından) sağlam olarak yerleştirir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."*²

Bu ayetin nüzulünden sonra Hz. Muhammed (s.a.a) rahatladı ve üzüntüsü geçti."³

Bu gibi saçma ve uydurma yalan haberleri hiçbir araştırmacı İslam âlimi kabul etmemiş ve hepsi bu hikâyeyi bir saptırma olarak nitelemişlerdir. Kadı İyaz bu hususta şöyle diyor: "Bu hadis hiçbir Sihah'ta nakledilmemiştir, güvenilir ve sika olan bir tek ravi bu hadisi nakletmemiştir. Zaten rivayetin sağlam ve muttasıl bir senedi de bulunmamaktadır. Yalnızca yüzeysel düşünen bazı müfessirler ile doğruyu yanlıştan, sahihi

¹ İsra, 73- 75.

² Hacc,52

³ Taberi Tefsiri, c. 17,s. 131- 134. Tarih-i Taberi, c. 2,s. 75. Sire-i ibn-i İshak, c. 1, s. 178- 179. er- Revdu'l-Unuf, c. 2, s. 126. Celâlettin Suyuti, Durru'l-Mensur, c. 4, s. 194 ve 366- 368. İbn-i Hacer Askalani, Fethu'l-Bari fi Şerh-i Sahih-il Buhari, c. 8, s. 333.

sahih olmayandan ayırt edemeyen ve her türlü tuhaf haberleri toplama merakı olan bazı tarih yazarları bu hikâyeyi nakledip elden ele dolaştırmışlardır. Evet, Kadı Bekir b. Ala ne kadarda doğru söylemiştir; maalesef Müslümanlar böylesi ilginç haberleri toplama merakı olanlar yüzünden, senedi zayıf ve metni saçma sapan olan bir uydurma hikâye ile karşı karşıya kalmışlardır." ¹

Ebu Bekr b. Arabî diyor ki: "Taberi'nin bu hususta rivayet ettiklerinin tümü batıldır ve asla esası yoktur." ² Muhammed b. İshak bu hususta bir risale yazmış ve söylenenlerin tümünü yalanlayıp bu rivayetlerin hepsinin zındıkların uydurması olduğunu söylemiştir. ³ Üstat Muhammed Heykel bu efsane hakkında detaylı bir araştırmada bulunmuş ve açık bir dille bu efsanenin yalan ve çelişkilerle dolu olduğunu ispatlamıştır. ⁴

Bu uydurma hikâyenin baştan sona bir yalan ve çelişki yumağı olduğunu ispatlamaya çalışmak bile gerekmez; çünkü her okuyucu biraz dikkat ederse olayın iç yüzünü ve gerçek amacını rahatlıkla anlayabilir. İlginç olan ise bu hikâyeyi uyduranların çok amatörce hareket etmiş olmasıdır, çünkü sure şu şekilde başlamaktadır:

*"Battığı zaman yıldıza andolsun; arkadaşınız (Muhammed) sapmamış ve azmamıştır, kendiliğinden konuşmaz da, şüphesiz o Ona indirilen vahiyden başka değildir ve güçlü olan Ona öğretti..."*⁵ Bu ayetler Peygamber'in yanlış ve kendi isteğine göre konuşmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır, ayrıca

¹ Risaletu's-Şifa, c. 2, s. 117.

² Fethu'l-Bari c. 8, s. 333.

³ Tefsir- i Kebir, Razi, c. 23, s. 50.

⁴ Muhammed'in (s.a.a) Hayatı, s. 124- 129

⁵ Necm, 1- 5.

Peygamber'in tüm söylediklerinin vahiy olduğu buyrulmuştur.

"Kuran ancak kendisine indirilen vahiyden başka değildir." Eğer şeytanın Resulullah'a telkinde bulunabileceği kabul edilirse, bu Allah'ın sözünün inkâr edilmesi demektir. Şeytan hiçbir zaman Allah'ın istediğine karşı galip gelemmez. *"Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır."*¹

*"Allah, Elbette ben ve elçilerim galip geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz Allah güçlüdür, azizdir."*² Aziz, başkasının hiçbir zaman ve hiçbir şekilde ona galip gelemeyeceği kimseye denir, zayıf olan İblis nasıl olur da güçlü olan Allah'a galip gelebilir?

Kuran-ı Kerim'e baktığımızda şeytanın inanan müminlere galip gelemeyeceği ve onları kandırmasının mümkün olamayacağı anlaşılmaktadır, yüce Allah şöyle buyuruyor:

*"Gerçek şu ki; şeytanın, inanan ve yalnızca Rablerine tevekkül eden kimseler üzerinde hiçbir hâkimiyeti yoktur."*³

*"Şüphesiz, (gerçek) kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin olmayacaktır."*⁴ Şeytanın kendisi şöyle diyor: *"Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz."*⁵

Bu ayetlerden anlaşıldığı gibi, şeytan hiçbir zaman Peygamber efendimize galip gelemmez, nasıl olur da iblis gibi zavallı, güçsüz biri yaratılmışların en üstününü

¹ Nisa, 76.

² Mücadele, 21.

³ Nahl, 99.

⁴ İsra, 65.

⁵ İbrahim, 22.

yenebilir? Ayrıca bizzat yüce Allah'ın kendisi Kuran'ı koruyacağı güvencesini vermiştir.

*"Hiç şüphesiz o Zikr'i (Kuran'ı) biz indirdik ve Onun koruyucusu da elbette biziz."*¹

*"Ona ne önden ve ne de ardından batıl yaklaşamaz. O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye lâyık olan Allah tarafından indirilmiştir."*²

Bu ayetler Kuran-ı Kerim'in zaman içerisinde oluşacak her türlü değiştirme, bozma, tahrif ve çalkantılardan korunacağını bildirmektedir. Hiç kimse hiçbir zaman Kuran üzerinde ne bir ekleme ve ne de bir eksiltme yapamaz, peki nasıl oluyor da şeytan, Kuran'ın indiği anda müdahalede bulunup, ekleme yapabilir? Diğer taraftan, tüm Müslümanların kabul ettiği kesin inançlardan biri de; peygamberlerin vahyi alma, anlama ve aktarma aşamalarında masum oldukları ve hiçbir şekilde hata yapmadıklarıdır. Peygamber (s.a.a) yüce Yaratıcının özel lütuf ve inayetine mazhardır:

*"Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin."*³

Allah hiçbir zaman onu kendi haline bırakmamıştır, yardımını ondan esirgememiştir ve şeytanlara yenilmesine izin vermemiştir.

Öte yandan Hz. Resulullah (s.a.a) bir Arap'tı ve Arapçayı en güzel/fasih şekilde anlayan-konuşandır. Kelime ve cümleler arası ilişki, bağ ve uyuma herkesten daha fazla vakıf idi. Peygamber'in şirk içerikli cümleler ile daha sonra gelen aşağıdaki ayetler arasındaki farkı idrak

¹ Hicr, 9.

² Fussilet, 42.

³ Tur, 48.

edemediğini söylemek çok mantıksızcadır. İddia edilen şeytanî cümlelerin peşi sıra şu ilâhî ayetleri okumaktayız:

*"Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir."*¹

Bu ayette müşriklere hitaben; putları hakkındaki inançlarının esassız olduğu, bir zan ve kuruntudan öteye gitmediği belirtilirken, nasıl oluyor da bundan önce telkin edildiği söylenen cümlelerde putlar övülüyor, onların şefaatinde bahsediliyor ve Peygamber bu çelişkiyi fark edemiyor? Surenin sonuna kadarki ayetlerde işlenen ana tema, Kureyş'in inanç ve düşüncelerinin yerilmesi, eleştirilmesi ve önemsiz nitelendirilmesidir. Böylece her akıllı ve olaya ön yargısız yaklaşan herkes bu uydurmaların ne kadar açık bir yalan olduğunu anlamıştır.

Ehli hadis, yukarıda bahsettiğimiz garanik efsanesini doğru kabul etmişlerdir ve onlara göre bu olayı onaylayan iki de ayet bulunmaktadır, hâlbuki o iki ayetin bu olayla yakından uzaktan hiçbir alâkası bulunmamaktadır. Şimdi bu ayetleri inceleyelim:

1- *"Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder."*²

Aslında bu ayet şu gerçekleri bizlere anlatma gayesindedir: Her şariat sahibi tüm çalışmalarının istenilen sonucu vermesini, istek ve hedeflerinin gerçekleşmesini, tevhit bayrağının dalgalanıp, kelimetullahın yeryüzünde hâkim olmasını arzular. Elbette şeytan bu yüce hedeflerin gerçekleşmesini engellemek için sürekli bir telâş ve çaba içerisinde.

¹ Necm, 23.

² Hacc, 52.

"Şeytan onun bu temennisine vesvese vermek ister."¹ Fakat "Şüphe yok ki, Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir."² Ayrıca, "Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır."³

Demek ki; şeytan bu yolda her ne kadar telkinde bulunur, çaba gösterir ve engel teşkil etmeye çalışırsa çalışsın sonunda yüce Allah onun tüm çalışmalarını boşa çıkarır. *"Bilakis biz, hakkı batılın tepesine bindiririz de o, batılın işini bitirir. Bir de bakarsınız ki, batıl yok olup gitmiştir. (Allah'a) yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!"*⁴ Şeytanın tüm çabaları kum misali Hakk dalgası karşısında savrulup, dağılmaya mahkûmdur. *"Ama Allah, şeytanın karıştırdığını giderir ve Allah, ayetlerini sağlamlaştırır. Allah bilendir, hâkimdir."*⁵

2- *"Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni, nerdeyse, sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi ve eğer Biz seni tesbit etmemiş olsa idik, az kaldı onlara biraz meyil edecek idin. Bu durumda, biz sana, hayatında kat kat, ölümün de kat kat (acısını) tattırırdık; sonra bize karşı bir yardımcı bulamazdın."*⁶

Bu tesbit ayeti, (Ehl-i hadisin düşündüğünün aksine) Peygamber'in ismet makamını ispatlamaktadır. Eğer peygamberlerin "ismet makamı" yani Allah'ın özel lütuf ve teveccühü olmasaydı karamsar ve kötü düşünceli insanlara eğilimi söz konusu olabilirdi. Kendi kötü hedefleri doğrultusunda gerekli ortamı hazırlamasında,

¹ Hacc, 52.

² Mücadele, 21.

³ Nisa, 76.

⁴ Enbiya, 18.

⁵ Hacc, 52.

⁶ İsra, 73- 75.

tağutiler öylesine geniş bir güç ve nüfuza sahiptirler ki, en özel insanların dahi bu gücün etkisinde kalması ve onlara eğilim göstermesi mümkündür. Salih kulları şeytanın vesvese ve hilelerinden kurtarıp, güvencede tutan ancak onları kuşatmış olan özel ilâhî lütuflardır. İşte tesbit ayeti de böyle bir kayma ve eğilimin olmadığını açıkça beyan etmektedir.

Muhammed Hüseyin Heykel diyor ki: "Bu hususta tesbit ayetini delil olarak getirmek, tam tersi bir sonucu peşi sıra getirecektir; zira ayet sapmanın oluştuğundan söz etmemektedir bilakis Peygamber'in sebatı ve onun ilâhî teveccühe mazhariyetini vurgulamaktadır. Bahsi geçen temenna (Hacc,52) ayetinin ise garanik yalanı ile hiçbir bağlantısı yoktur." ¹

¹ Hayat-u Muhammed, s. 124.

VAHİY YAZICILARI

İslam Peygamberi (s.a.a) dıştan bakıldığında okuma-yazma bilmiyordu ve bulunduğu toplumun içerisinde okuryazar olarak tanınmıyordu, kimse o hazretin bir şey okuduğunu veya yazdığını görmemişti. Dolayısıyla Arapçada doğuştan okuma yazma bilmeyen kimseler için kullanılan "ümmî" kavramı Peygamberimiz içinde kullanılmıştır, bizzat Kuran'ın kendisi de birkaç yerde Allah Resulünü bu sıfatla tanımlayarak buyuruyor:

"Onlar, okuma yazma bilmeyen ümmî Peygambere uyan kimselerdir." ¹

"O hâlde, Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Resulüne, o ümmî Peygambere iman edin." ²

"Ümmî" kelimesi Arapçada genel olarak iki anlamda kullanılmaktadır; anne anlamına gelen "Umm" kelimesine mensup olduğu için; annesinden doğduğu gibi kalan ve okuma yazma bilmeyen kimse demektir. Bu kelimenin diğer anlamı ise; Mekkeli demektir. Mekke şehrine şehirlerin anası anlamına gelen "Umm-ül Kura" denilmektedir, bu yüzden Mekke'de doğan kimseye de Mekkeli anlamına gelen "Ümmî" denilir.

Kuran'ın başka ayetlerinde bu kavramın türevleri kullanılmıştır:

¹ Araf,157.

² Araf, 158.

*"Çünkü ümmîlere içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Kuşkusuz onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler."*¹ Buradaki ümmîler kelimesinden maksat Mekke halkı olabilir, ama okuma yazması olmayan anlamındaki birinci mana daha isabetli ve diğer ayetlerle de daha uyumludur. Örneğin bir başka ayette şöyle buyrulmaktadır:

*"İçlerinde bir takım ümmîler vardır ki, Kitab'ı (Tevrat'ı) bilmezler. Bütün bildikleri kulaktan dolma şeylerdir. Onlar sadece zan ve tahminde bulunuyorlar."*² Ayette geçen *"Kitabı bilmezler"* cümlesinden maksat; okuma yazması olmayan ümmîlerdir, bunların mukabilinde *"Kitabı bilenler"* ise yani okuryazarlığı olan kitap ehli Araplardır. Ayrıca Peygamber'den şöyle bir hadis nakledilmektedir: *"Bizler ümmî (okuma ve yazmayı) bilmeyen bir millet idik."* Bu hadis de, ümmî kelimesinin *"okuryazar olmayan"* anlamında kullanılma sını güçlendirmektedir.

Bununla birlikte Kuran'ın mucize olmasıyla uyuşan da Hz. Resulullah'ın okuma ve yazma bilmemesidir. Peygamber okuma-yazmayı öğrenebilirdi, bu onun için imkânsız değildi ama Kuran'ın mucize olmasını güçlendirmek için bilmemesi gerekiyordu. Nitekim şu ayet de söylediklerimizi doğrulamaktadır:

*"Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, batıla uyanlar kuşku duyardı."*³

Ayet açıkça Hz. Peygamber'in (s.a.a) okuryazar olmadığı buyurmakta ve nedenini de dile getirmektedir,

¹ Cuma, 2.

² Bakara, 78.

³ Ankebut, 48.

yani okuyup yazmadığına bir delildir, ama okuma-yazmayı bilmediğine delâlet etmemektedir. Böylelikle de Peygamber'i eleştirenlere ve eleştirecek olanlara cevap verilmiş oluyor.

Şeyh Tusi bu ayetin tefsirinde şunları yazmaktadır: "Genelde Kuran tefsircileri bu ayeti, Peygamber'in asla okuma yazma bilmediğine delil olarak getirmektedirler, oysa bu doğru değildir, ayette böyle bir delâlet de bulunmamakta, ayet sadece Resulullah'ın (s.a.a) okuyup yazmadığını buyurmaktadır, bilmediğini değil, bu güce sahip olduğu hakkında bir şey söylememektedir. Öyleyse ayet şu şekilde yorumlanmalıdır; Peygamber okuyup yazmıyordu ve böyle bir alışkanlığı yoktu."¹

Merhum Allâme Tabatabai de *el-Mizan* tefsirinde bu görüşü kabul etmekte ve şöyle yazmaktadır: "İlk bakışta anlaşılan Peygamber'in okuma yazma âdeti ve alışkanlığının olmadığıdır. Bu istidlâl açısında daha munasiptir." ²

Ayrıca bir insan için okuma yazma bilmek fazilet ve güzel bir değerdir, bilmemek ise eksiklik ve ayıptır. Yaratılmışların en üstünü olan ve tüm kemalleri kendisinde bulunduran Allah Resulü'nün (s.a.a) böyle bir eksikliğin olması düşünülemez. Evet, o Allah'ın özel inayetiyle kimsenin yanında eğitim görmeden herkesin eğitmeni oldu, okuma yazmayı da çok iyi biliyordu, fakat insanların kuşkularını önlemek, Kuran hakkında şüpheye düşmelerini engellemek ve hücceti tamamlamak için kendisini okuma-yazma bilmeyen olarak gösteriyordu.

İşte bu yüzden Resulullah (s.a.a) değişik işlerinde yazıcılara ihtiyaç duymaktaydı, emirlerini, mesajlarını,

¹ Şeyh Tusi, et-Tibyan, c. 8, s. 193.

² el-Mizan, c. 16,s.145.

diğer ölkelere gönderilecek mektuplarını ve özellikle de Allah tarafından gönderilen vahyin kaydedilmesi için, kâtipler-yazıcılar belirlemişti. Dolayısıyla Mekke ve Medine'de ki işleri için en güçlü kâtipleri seçmişti ve bu kâtiplerin içinde de edebiyatı en güçlü olan Hz. Ali (a.s) idi. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in (s.a.a) son anına kadar gelen vahiylerin yazıcılığını yaptı. Ayrıca Peygamber'in birçok üstün ve manevî gizli bilgileri bulunmaktaydı, bu hususta en güvenilir olan imam Ali bunların hepsini kayda geçirdi. Böylece Hz. Ali'ye ilâhî sırlar ve vahiy ile ilgili bilgiler gizli kalmamış oldu.

Tâbiinden olan Süleym b. Kays Hilali şöyle diyor: Bir gün Küfe camisinde Ali'nin (a.s) yanındaydım, birçok kimse etrafına toplanmıştı. Hz. Ali (a.s) orada bulunanlara dönerek şöyle buyurdu: "Beni kaybetmeden ne sorunuz varsa sorun, Allah'a yeminler olsun ki; hangi ayet nazil olduysa Peygamber (s.a.a) onu bana okuyordu, tefsirini yapıp, tevilini öğretiyordu."

İbnu'l-Kuva olarak tanınan Abdullah b. Amr Yeşkuri İmam Ali'nin (a.s) arkadaşlarından ve ona çok soru soran zeki bir kimseydi, bir gün İmam'a şunu sordu: Peygamber'in yanında bulunmadığınız zaman vahiy indiğinde nasıl haberiniz oluyordu? Hz. Ali (a.s) cevaben şöyle buyurdu: "Peygamber'in huzuruna vardığımda şöyle buyuruyorlardı: 'Ali! Sen burada yok iken bazı ayetler indi' sonra Resulullah o ayetleri bana okur, tevil ve tefsirini öğretiyordu." ¹

Medine'de vahiy yazıcılığını üstlenen ilk kişi Ubey b. Kâ'b Ansari idi, cahiliye döneminde de okuma-yazma biliyordu, hakkında Muhammed b. Sad şöyle diyor: "Araplar arasında okuryazar oranı çok azdı, Ubey b. Kâ'b

¹ Süleym b. Kays el-Hilali, es- Sefine, s. 413- 414.

cahiliye döneminde okuryazar olmayı başaran kimseydi."¹ İbn-i Abdu'l-Berr şöyle diyor: "Ubey İbn-i Kâ'b Medine'de Peygamber (s.a.a) için yazıcılık yapan ilk kişidir, o mektupların sonuna bu mektup filânca kişi tarafından yazılmıştır, eklemesini ilk yapandır."² Ubey, Peygamber'in son günlerinde Kuran'ı baştan sona o hazretin huzurunda okuyan kimselerdendi, bu yüzden Osman'ın döneminde oluşturulan Mushafları denkleştirme kurulunun başkanlığına getirildi. Kuran'ın okunuş ve yazılışında anlaşmazlık olduğunda son sözü Ubey söylerdi.³

Hız. Ali (a.s) ve Ubey'den sonra Peygamber'in en önemli üçüncü yazıcısı ise; Zeyd b. Sabit'tir. Zeyd Medine'de Peygamber'in (s.a.a) komşusuydu, okuma yazmayı bilirdi. Bir gün Allah Resulü bir yazışmanın kaydı için Ubey b. Kâ'b'ı çağırdı fakat o evde yoktu, Ubey evde olmayınca Zeyd'i çağırarak yazışmayı ona yazdırdı. Bundan sonra da yavaş yavaş Zeyd'in yazıcılığı ve kâtipliği resmiyet kazandı. İbranîce gönderilen mektupları okumak, tercüme etmek ve cevabını yazmak için Peygamber'in emriyle İbranîceyi öğrendi. Zeyd b. Sabit diğer sahabelere nispeten daha fazla kitabetle meşgul olup, daha fazla yazışmalarda bulunuyordu.⁴ En önemlileri bu üçüydü, diğer vahiy yazıcıları ise ikinci sırada yer alıyorlardı.

¹ Tabakat-ı İbn-i Sad, c. 3, b. 2, s. 57.

² el-İsabe, c. 1, s. 19. İbn-ü Abdul b. Kurtubi, el-İstiab fi Marifet-il Ashab, el-İsabe'nin haşiyesi, c. 1, s. 50- 51.

³ et-Temhid, c. 1, s. 340- 348. Mesahif-i Sicistani, Razi, s. 30,

⁴ İbn-i Esir, Usd'ul Gabe fi Marifet-is Sahabe, c. 1, s. 50. el-İsabe'ye haşiye olarak yazılan el-İstiab, c. 1, s. 50. Mesahif-i Secistani, s. 3. Tabakatı İbn-i Sad, c. 2, s. 115, b.2.

İbn-i Esir diyor ki: "Peygamber'in yazıcılarından bir diğeri de Abdullah b. Erken Zuhri idi. O Peygamber'in (s.a.a) mektuplarından sorumluydu, fakat anlaşmalar ve barış yapılmasıyla ilgili olan mektupların tek sorumlusu Hz. Ali'ydi.

Hz. Peygamber'e bazen yazıcılık yapanlar ise şunlardı: Üç halife, Zübeyr b. Avam, Said b. el-Asım'ın iki oğlu Halid ve Eban, Hanzele Useydi, Ala b. Hazremi, Halid b. Velid, Abdullah b. Revahe, Muaviye b. Ebi-Süfyan, Abdullah b. Ubey Selul, Muğire b. Şube, Amr b. As, Muhammed b. Mesleme, Cahim b. Silt, Muaykib b. Ebi Fatime ve Şorehbil b. Hasana."

İbn-i Esir ayrıca şunları da yazmaktadır: "Kureyş kabilesinden Peygamber'e (s.a.a) vahiy kâtipliği yapan ilk kişi Abdullah b. Sad b. Ebi Sereh idi. Sonraları dinden dönerek Mekke'ye geri döndü. Bu ayet: *"Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, "Bana vahyolundu" diyen, ya da "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" diyen kimseden daha zalim kimdir?"*¹ Onun hakkında nazil olmuştur."

Öyle anlaşıyor ki o günkü Arap toplumunun okuma yazma bilenleri bunlarla sınırlıydı, Hz. Peygamber'in bazı normal işleri için bunlar görev alıyorlardı, ama resmi ve önemli yazışmalarla sadece Hz. Ali, Ubey, Zeyd ve İbn-i Erkam görevliydi.

İbn-i Ebil Hadid şöyle diyor: "Araştırmacılar ve siyer yazarları vahiy kâtiplerinin Ali (a.s), Zeyd b. Sabit, Zeyd b. Erkam olduğunu Hanzele b. Rabi Tamimi ile Muaviye'nin de, Peygamber'in ülke liderlerine gönderdiği mektupları, halkın ihtiyaç duydukları şeyleri, mal ve

¹ Enam, 93.

sadaka listelerini yazdıklarını söylüyorlar."¹ Ebu Abdullah Zencani vahiy yazıcılarının sayısını kırk kişiyi geçecek kadar sıralamıştır.²

Belazuri *Futuhu'l-Buldan* adlı tarih kitabının sonunda Vakidi'den şöyle nakletmektedir: İslam'ın ilk dönemlerinde Kureyş'ten okuma yazma bilenlerin tümü sadece on yedi kişiydi. Bunlar sırasıyla Ali b. Ebi Talip, Ömer b. Hatap, Osman b. Affan, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Talha b. Abdullah, Yezid b. Ebu Süfyan, Huzeyfe b. Utbe b. Rabie, Hatip b. Amr,(Süheyl b. Âmir'inin kardeşi) Ebu Sulme b. Abdul Eset Mahzumi, Eban b. Said b. As b. Umeyye, kardeşi Halid b. Said, Abdullah b. Sad b. Ebi Sereh, Huveytap b. Abduluzza, Ebi Süfyan b. Harb, Muaviye b. Ebu Süfyan ve Cüheym b. Salt ile Kureyşin akrabalarından olan Ala b. Hadremi idiler. Okuryazarlığı olan kadınlar ise şunlardı: Ümmü Gülsüm binti Ukbe, Kerime binti Mikdad ile Şifa binti Abdullah. Peygamberin emriyle Şifa Hafsa'ya okuma yazmayı öğretti ve daha sonra Hafsa da kâtipler arasında yer aldı. Peygamber'in hanımlarından Ayşe ve Ümmü Seleme ise sadece okumayı biliyordu.³

Medine'de Sa'd b. Ubade, Munzir b. Amr, Ubey b. K'ab, Zeyd b. Sabit hem Arapça ve hem de İbraniçe yazmasını biliyordu. Rafi b. Malik Useyd b. Hudeyr, Muin b. Adiy, Beşir b. Sa'd, Sa'd b. Rabiyy, Evs b. Hivelle ve Abdullah b. Ubey yalnızca yazmayı biliyorlardı.

Hz. Muhammed'in (s.a.a) risalet döneminde, üzerine yazılması mümkün olan ne bulunsaydı ona yazılırdı, örneğin:

¹ İbn-i Ebil Hadid, *Nehc'ül Belağa Şerhi*, c. 1, s. 338.

² Ebu Abdullah Zencani, *Tarih-i Kuran*, s. 20- 21.

³ Belazuri, *Feth'ul Buldan*, s. 457.

1- U'sub, asib'in çoğuludur. Hurma ağacının dalının geniş olan orta kesimine denilir, bunun geniş olan orta kesimi vahiy ve diğer yazmalar için kullanılıyordu.

2- Lihaf, diye bilinen ince beyaz taşlar.

3- Rika, denilen deri veya kâğıt parçaları.

4- Udum, yazılmaya hazır hale getirilmiş deri.

Ayetler, bunların üzerine yazıldıktan sonra Peygamber'in (s.a.a) evinde korunurdu, Sahabeler bir veya birkaç sureyi kendileri için yazmak istediklerinde Peygamber'in evinde bulunan asıl nüshadan alıp yazıyorlardı. Yazılmış olan ayetler genelde kumaş saklamalar içinde toplanıp duvara asılıyordu.¹

Ayetler özen ve dikkat ile sureler halinde düzenleniyordu, her sure besmele ayetinin nüzülüyle başlar ve ikinci bismelinin nazil olmasıyla biterdi, yani besmeleler sureleri birbirinden ayırıyordu. Hz. Peygamber'in döneminde surelerin düzeni ve tertibi hakkında hiçbir işlem yapılmamıştır. Allâme Tabatabai şöyle diyor: "Kuran surelerinin bugünkü mevcut düzen ve sıralanışı Peygamber'in döneminde yapılmamıştı, cüzler, sureler ve ayetler dağınık bir şekilde bulunmak taydı." ²

¹ et-Temhid, c. 1, s. 288.

² el-Mizan, c. 3,s. 88.

VAHİY DİLİ

İnsanoğlu düşüncelerini en kolay ve kısa yoldan dil vasıtasıyla aktarmaktadır. Dil her bireyin toplumsal yaşamda belleğinde betimlediği mana ve konseptleri almak ve aktarmak için başvurduğu en basit araçtır. Yüce Allah'ın insana bahşetmiş olduğu yaşam nimetinden sonra en büyük nimet olarak dil gelmektedir, insan bu diliyle hem dünyevî ve hem de uhrevî nice güzelliklere ulaşmaktadır. Şöyle buyurmaktadır yüce yaratıcımız:

*"Rahman, Kuran'ı öğretti, İnsanı yarattı, Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti."*¹

Rabb'ul âlemin engin rahmetiyle hem dünya ve hem de ukba saadetine içinde saklı olduğu Kuran'ı insana öğretmiştir, diğer büyük nimeti de insanı yoktan var etmesi, onu yaratmasıdır. Yukarıdaki ayette bu nimetin ardı sıra insanoğluna bağışladığı en büyük nimet olarak beyan-konuşma ve düşünüp ifade etme nimetini buyurmaktadır. İnsanlığın her iki dünya saadetine temini amacıyla gönderilen ilâhî şariatlar ve bunlara ait metinlerde her zaman dilden-beyandan yararlanılmıştır. Belirtmiş olduğumuz bu hususu doğrulayan Kuran ayetleri bulunmaktadır, örneğin:

¹ Rahman,1- 4.

"(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik." ¹

Bu yüzden ilâhî kanunların dili içinde bulunulan halkın dilidir; çünkü malûm olduğu üzere muhatap olan kitle halktır, dolayısıyla da söyleneceklerin halkın anlayacağı bir dille söylenmesi icap eder. Bu yüzden de Kuran, Arap kavminin içinde bulunduğu topluma, en fasih ve baliğ şekliyle Arapça olarak inmiştir:

"Şüphesiz yok ki biz, akıl edersiniz, anlayasınız diye Kuran'ı Arap diliyle meydana getirdik." ²

"Bu Kuran ise gayet açık bir Arapçadır." ³

"(Resulüm!) Onu Rûhu'l-emin (Cebrail) indirdi. Senin kalbine; uyarıcılardan olman için, Apaçık Arapça bir dille." ⁴

"Biz onu (Kuran'ı), öğüt alalar diye senin dilinde indirerek kolayca anlaşılmasını sağladık." ⁵

"Biz onu, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kuran olarak indirdik." ⁶

Tüm bu söylediklerimize dayanarak, vahyin dilinin-Kuran'ın dilinin genel toplumun dili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Elbette bundan anlama, faydalanma ve manaları idrak etme herkesin kapasitesine göre farklıdır. Bazıları Kuran'dan en üst seviyede yararlanır, bazıları ise sadece yüzeysel olarak bir şeyler anlarlar. Kuran'da şöyle bir ayet bulunmaktadır:

¹ İbrahim, 4.

² Yusuf, 2.

³ Nahl, 103.

⁴ Şuara, 193- 195.

⁵ Duhan, 58.

⁶ Zümer, 28.

"O, gökten su indirdi de dereler kendi hacimlence sel olup aktı."¹

Ayette bir benzetme yapılmaktadır, bu bir çeşit temsil ve kinayedir; rahmet yağmurundan maksat Kuran/Şeriattır, dereden kasıt ise insanların anlama kabiliyetleri ve kapasiteleridir. Her insan kendi kabiliyeti oranında bu ilâhî rahmet ve aşkın sofradan yararlanabilir. Zaten ayetin son kısmında buyrulan: *"Allah bu şekilde misaller getiriyor"* cümlesinden de bu anlaşılmaktadır, Yüce Allah örneklemeler getirerek hakikatleri açıklıyor, nitekim şöyle demişlerdir: *"Örnek getirmek sözü aydınlığa kavuşturur."*

Kuran'ın bir zahiri ve bir de batını vardır. İnsanların çoğu Kuran'ın zahiri yönünü kavrayabilir, ama batını yönünün anlaşılması köklü bir bilgi ve derin bir basiret gerektirmektedir. Kuran'ın zahirini herkes anlar, lâkin güzel olanı Kuran üzerinde dikkatlice düşünerek daha derin manalarına vakıf olmaktır. Bunu yüce Allah'ın kendisi istemektedir.

"Onlar Kuran'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?"²

Dahası Kuran'da muhkem ve müteşabih ayetler bulunmaktadır, nitekim bu hususta şöyle buyruluyor.

"Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kuran'ın) bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek payeye erişenler ise: Ona

¹ Rad, 17.

² Muhammed, 24.

*inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak akliselim sahipleri düşünüp anlar."*¹

Muhkem ayetler çok açıktır, farklı taraflara çekilerek kastedilenden ayrı bir manaya yüklenemez, oysa müteşabih ayetler böyle değil; müphemdirler, farklı anlamlara gelebildiğinden anlaşılması, daha derin ve kapsamlı bir bilgiyi gerektirmektedir.

Evet, insanlar çabaları sonucu Kuran'ın birçok gizli ve aşikâr hakikatlerine ulaşabilir, bu kapı kimseye kapalı değildir, fakat herkes kendi manevî konumu ölçüsünde. Şöyle bir deyim bulunmaktadır: "Uzun sözler avam için, yalın bir işaret ise havas içindir." Velhâsıl halkın dilinde, herkesin anlayabileceği bir tarzda indirilen Kuran'ın zahiri yönünü herkes anlayabilir, fakat batınını anlamak, ayetler üzerinde derinlemesine düşünmek, ince noktaları yakalamak ise ancak Rabbul âleminle manevî bağ kurmakla olabilir. İlâhî hikmet halka söylenen sözün açık ve kolaylıkla anlaşılabilir olmasını gerektirmektedir.

Üstelik tarih sayfaları da peygamberlerin söyledikleri sözlerin her zaman anlaşılır bir düzey ve derecede olduğuna tanıklık etmektedir. Hiçbir tarih kesitinde herhangi bir peygamberin takipçilerinin o peygamberin sözlerinin anlaşılır olmadığından şikâyet ettikleri saptanmamıştır.

Son zamanlarda vahiy dilinin anlaşılır olmadığına dair insanların içine bir takım kuşku ve şüpheler sokulmaktadır; tercüme düzeyinde bazı yorumlar anlaşılabilir, ama geriye kalan hakikatlere ulaşmanın yolu insanlığa kapalıymış! Böylelikle Kuran'ın birçok gerçekleri öylece gizli kalmaktadır. Bunların sözde delilleri ise şöyledir:

¹ Âl-i İmran, 7.

Vahiy madde ötesi âleme ait söz olduğundan, bu sözün muhtevası da bizim kullanmış olduğumuz dilin kalıp ve harfleriyle aktarıldığından; istenilen maksat, mana ve mefhumları ulaştırması imkânsızdır; çünkü şeriat dilinde kullanılan kavramlar, şühud âlemi ve somut dünyanın gerçekleri ile mutabakat arz etmektedir, ama gayb perdesi arkasında bulunan mana ve mefhumlar ile uyum içerisinde bulunmamaktadır. Bu iki tür mana ve mefhumlar arasındaki uyumsuzluk vahiy dilinde kullanılan kelime ve kavramların delâlet yönündeki işlerliğini zedeler. Müstear bir lâfız, hiçbir zaman müstear'un lehi tam manasıyla yansıtamaz.

Bazıları da vahiy dilini sembolik bir dil olarak nitelemekte ve bu sembolik dilin bünyesinde taşıdığı gerçeklerin herkes tarafından anlaşılmasının mümkün olmadığını iddia etmektedirler. Hatta bazıları daha da ileri giderek vahiy dilini, kesinlikle gerçeği ifade etmeyen salt temsili ve hayali bir dil olarak değerlendirmişlerdi. Sonuç olarak semavî kitapların zahiri ifadelerinden sabit bir gerçeğe varmanın mümkün olmadığını söylemişlerdir.

Bunlar belirtmiş oldukları bu düşünceleriyle aslında tahrif edilmiş semavî kitaplarda bulunan akıl-bilim ve birçok erdemle çelişen yanlışlıkların üstünü örtmeye çalışmaktadırlar. Tevrat ve İncil'e yapılan itiraz ve eleştirileri etkisiz hale getirme peşindedirler. Bunlar Kuran'ın da Tevrat ve İncil gibi olduğu yanılgısına kapılarak aynı sözlerini Kuran için de söylemişlerdir. Kendi yerinde bu görüşler etrafınca incelenmiş ve gerekli cevaplar da verilmiştir. ¹ Bu yüzden bu sayfalarda sadece kısa bir cevapla yetinelim:

¹ et-Temhid, c. 7.

Vahiy dilini ve özellikle de Kuran-ı Kerim'i, işlemiş olduğu konuları açısından özetle dört bölüme ayırmak mümkündür:

1- Hükümler ve Sorumluluklar

İnsanın davranışları, yapması-yapmaması gerekenler ve toplumsal hayatın düzenini konu edinmektedir. Bu konularla ilgili vahiy tam bir açıklık ve netlik arz etmektedir; çünkü bu hususlarla ilgili ilâhî öğretiler bir yönetmelik olduğu için muhatapı olan insanlar tarafından icra olunması amacıyla kolay anlaşılmaları gerekmektedir. Yüce Allah Kuran'da şöyle buyurmaktadır:

*"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Umulur ki, böylece korunmuş (Allah'ın azabından kendinizi kurtarmış) olursunuz."*¹

Arapçayı bilen herkes bu ayetin muhataplarının tüm insanlar olduğunu kolaylıkla anlar; zira *"Ey insanlar!"* diye hitapta bulunmaktadır. *"Allah ticareti helâl ve faizi ise haram kıldı"*² ve benzeri ayetler Arapça bilen herkes tarafından kolayca anlaşılabilir ve böyle de olmalıdır, bu ayetlerin anlaşılmasında hiçbir zorluk bulunmamaktadır. İlâhî hükümlerin belirtilmiş olduğu ayetlerin nitelik ve niceliğinin anlaşılmasında bazı anlamamalar mümkündür, böylesi durumlarda ise aydınlatıcı bir mahiyet taşıyan sünnete (on dört masumun söz, fiil ve onayları) başvurmak gerekir.

¹ Bakara, 21.

² Bakara, 275.

2- Misaller ve Hikmetler

Kuran-ı Kerim insanları hidayete doğru yönlendirmek, onları gafletten uyandırmak ve gerçeklere dikkatlerini çekmek için değişik örnekler vermiş, öğütler de bulunmuş ve hikmetli nasihatleri zikretmiştir. Bunlar iki bölüme ayrılmaktadır:

Bir: Bu nasihatler bazen geçmişten ibret alınması amacıyla yaşamın gerçeklerinden verilmekte, insanlık tarihinin geçmişteki iyilikleri ve kötülükleri, ibret alınması için güzel bir yöntemle betimlenmektedir. Belki böylelikle insanoğlu geçmişindeki kötülükleri bir daha tekrar etmez, iyilik ve güzellik olarak hatırlatılan hususları da yaşatmaya çalışır. Bu amaçla İsrailoğulları ve emsali kavimlerin tarihi Kuran'da çokça nakledilmiştir. İnsanlık bu gerçeklerden ders almalı ve yanlışları bir daha tekrarlamamaya dikkat etmelidir; geçmişteki yanlışlıkları tekrarlayan kitap ehli hakkında Kuran'da şu açıklamalara yer verilmiştir:

*"Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Musa'dan, bunun daha büyüğünü istemişler de, "Bize Allah'ı apaçık göster" demişlerdi. Zulümleri sebebiyle hemen onları yıldırım çarptı. Bilahare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı (tanrı) edindiler. Biz bunu da affettik. Ve Musa'ya apaçık delil (ve yetki) verdik."*¹

Müşrik Araplar hakkında ise şöyle buyruluyor: *"Bilmeyenler dediler ki: Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir ayet (mucize) gelmeli değil miydi? Onlardan öncekiler de işte tıpkı onların dediklerini demişlerdi.*

¹ Nisa, 153.

*Kalpleri (akılları) nasıl da birbirine benzedi? Gerçekleri iyice bilmek isteyenlere ayetleri apaçık gösterdik."*¹

Müşrikler Lut kavminin başına gelen belâlar sonucu, onlardan arta kalanları görmekteydiler, Kuran o yıkıntıları gören müşriklere hitaben şöyle buyurmaktadır:

*"(Ey insanlar!) Siz onların yanlarından geçip gidiyorsunuz: sabahleyin ve geceleyin. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?"*²

Yanlış yolu seçen Firavuniler ve müşriklerin karşılaştırmasını yaparak şöyle buyurmaktadır:

*"İşte bu, ellerinizle yaptığınız yüzündendir, yoksa Allah kullara zulmedici değildir. (Bunların gidişatı) tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişatı gibidir. (Onlar da) Allah'ın ayetlerini inkâr etmişlerdi de Allah onları günahları sebebiyle yakalamıştı. Allah güçlüdür. O'nun cezası şiddetlidir. Bu da, bir millet kendilerinde bulunanı (güzel ahlâk ve meziyetleri) değiştirmeyece kadar Allah'ın onlara verdiği nimeti değiştirmeyece ğinden dolayıcıdır. Gerçekten Allah işitendir, bilendir. (Evet, bunların durumu), Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumuna benzer. Onlar Rablerinin ayetlerini yalanlamışlardı; biz de onları günahlarından ötürü helâk etmiştik ve Firavun ailesini (denizde) boğmuştuk. Hepsi de zalimler idiler."*³

İki: Bazı öğütler ve uyarılar da deyimisel şekilde getirilmiştir. Deyim ve örnekleme getirmek, söz sahibinin kendi mesajını tasvir ile muhatabına aktarmasından ibarettir. Kişi bir konum veya durumu tasvir ile betimleyip karşı tarafa bir şeyler aktarmaya çalışır. Kuran bunu o

¹ Bakara, 118.

² Saffat, 137- 138.

³ Enfal, 51- 54.

kadar güzel kullanmıştır ki hiçbir edebiyat böylesine başaramazdı, zaten Kuran'ın mucize olma yönlerinden biri de budur. Bu metotta ince bir ustalık ve sanat devreye girmektedir, aslında bu metotta sanat tabloları canlandırarak karşı tarafa mesaj vermektedir. Sanat ile kastedilen konu neredeyse somutlaşacak derecede canlandırılmakta ve muhataba sunulmaktadır. Kuran-ı Kerim bu sanat ve metodu en güzel şekliyle kullanmış ve birçok mesajı bu yolla insanlığa aktarmıştır. Örneğin Bakara suresinin 16 ile 20. ayetlerinde münafıkların durumunu iki tablo veya tasvir ile canlandırmaktadır. Münafıkları kuşatmış olan kaygı ve korku dolu psikolojik durum ile zahiri davranışları çok güzel ve canlı bir nitelik ile tablolaştırılmıştır. İbrahim suresinde kâfirlerin yaptıklarının boş ve sonuçsuz olduğu bir benzetme ile somutlaştırılmıştır:

*"Rablerini inkâr edenlerin durumu (şudur): Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın, şiddetle savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler. İyiden iyiye sapıtma işte budur."*¹

Kül yapısı itibarıyla değerini kaybetmenin ifadesidir, ayrıca külün rüzgâr ile savrulması hem değersizliğinin göstergesi hem de yapılan işin faydasızlığını bildirmektedir. Bakara suresinin bir başka ayetinde ise muhtaçlara minnet ve başa kalkma ile yapılan yardım, ikiyüzlüce yapılan yardımlara benzetilip bunun bir fayda sağlamayacağı sanatsal bir tasvir ile somutlaştırılmıştır:

"Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de

¹ İbrahim, 18.

*onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar."*¹

Tablolaştırıcı ve betimleyici bir mahiyet taşıyan bu tür tasvirler ve misaller Kuran'da çoktur. *"Andolsun, öğüt alsınlar diye biz bu Kuran'da insanlar için her türlü misali verdik."*² Başka bir yerde buyuruyor: *"Andolsun, biz bu Kuran'da insanlara her türlü misali değişik şekillerde açıkladık."*³

Ahkâm ve sorumluluk ile öğütler ve hikmetler ile ilgili ayetler Kuran'ın ilk muhatabı olan o dönemin insanları için anlaşılabilir olduğu gibi tüm insanlık için kıyamete kadar net ve anlaşılabilir bir niteliğe sahiptir. Nitekim: *"Apaçık ve kolayca anlaşılabilir Arapça ile indirdik"* ayeti kerimesi her zaman ve her yerde geçerliliğini korumaktadır.

Bahsi geçen iki konu ile ilgili ayetler Kuran'ın çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu ayetlerde hiç kimse için anlaşılması zor, kapalı ve müphem bir taraf bulunmamaktadır. Yalnızca Arapçayı bilmek veya ilgili dilde Kuran mealini okumak yeterli olduğu gibi bu ayetlerden yararlanma imkânını da herkese sunmaktadır.

Geri kalan iki bölüm ise gayb âlemi ile manevî ve üstün öğretilerden (maarif) meydana gelmektedir. Bu iki konudaki ayetlerde genelde teşbih (benzetme), kinaye (dolaylı söz) ve istiare sanatlarından yararlanılmıştır. Bununla birlikte kullanılan metot ve edebi sanatlar Araplar açısından yaygın olan ve bilinen edebi sanat ve metotlardır, bu tür ayetlerin zahiri yönü açık ve net, batını ise derindir, herkes kendi yetenek ve kabiliyeti oranında bu

¹ Bakara, 264.

² Zümer, 27.

³ İsra, 89.

ayetlerden yararlanabilir. Aşağıda bunlardan örnekler aktaracağız.

3- Gayb Âlemiyle İlgili Sözler

Bütün semavî kitaplar ve özellikle bunların içinde Kuran-ı Kerim ahiret hakkında çok bilgi vermiştir, gayb âleminde mesaj getirdiklerinden ister istemez bu âlem hakkında konuşmuş ve mümkün olduğu kadarıyla o âlemi insanlara açıklamaya çalışmışlardır. Tabiatıyla gayb âleminin beyanı için kullanılan kavramların birçoğu, fizikî ve maddî âlem için kullanılan kavramlar olduğu için, gayb âleminde cereyan eden mana ve muhteveyatı istenilen şekilde açıp anlaşılır kılması mümkün değildir. Diğer taraftan insanların yaratılış özellikleri bu dünya yaşantısına elverişli olacak şekildedir; beş duyu organı, akıl ve düşünce gücü, somut olan fizik ve şuhud âleminin idraki için yaratılmışlardır. Çok daha farklı bir âleme ait olan anlam ve mefhumları tam olarak algılayamazlar-analayamazlar. Bunun için semavî kitaplar o âlemden bahsederken benzetme, istiare, kinaye ve benzeri dolaylı metotları kullanarak soyut olan bir hususu göreceli bir şekilde somutlaştırıp, anlaşılır kılmaktadırlar. Teşbih (benzetme), kinaye (dolaylı anlatım) ve benzeri sanatlar kullanarak bir şey anlatıldığında, bunlar zihnimizi yakınlaştırmak içindir. Tam idrak söz konusu değildir, bu yolla yapılan anlatımlarla bir olgu veya hakikatin vakıf olmak imkânsızdır.

Örneğin kâinattaki bazı işlerden sorumlu olan müdebbir (düzenleyici) meleklere verilen güçten ve meleklerin çeşitliliğinden bahsedilirken kanatlar anlamına gelen "Ecnihe" kavramı kullanılmıştır. Kanat uçmak için bir araçtır, kanadın bir işin imkânlarını hazırlayan

güçlerdeki fonksiyonu herkesçe malûmdur, fakat bu benzetmedir gerçek mana kastedilmemiştir.

Huriler, saraylar, cennet nehirleri, ağaçlar veya cehennem ateşinin alevlerinden de bahsedildiğinde durum bundan ibarettir. Bu kelimelerle bu dünyada kastedilen şeyin aynısının kastedildiği düşünülemez. Kastedilen şeylerin o âleme uygun olması gerekir. Eğer o şeylerin gerçek yönü bizim için anlaşılmaz ise bu bizim akıl ve idrakimizin sınırlı oluşundan kaynaklanmaktadır, eksiklik Kuran'dan kaynaklanmamaktadır. Bu bağlamda var olan yanlış anlaşılma veya yaklaşımların bertaraf edilmesi için konunun daha geniş bir şekilde açıklanması gerekir ki Allah'ın lütfü ile yeri geldiğinde konu daha detaylı bir şekilde açıklanacaktır.¹

4- Öğretiler ve Tanıma Esasları

Kuran'ın yüce öğretileri ve tanıma (dünya görüşü) hakkındaki esasları, her dönem insanının dünya görüşünü aşan ve açan bir takım hususları gündeme getirmiştir. Bugünün insanı bu hususta bazı mesafeler kat etmişse, bu ilâhî kılavuzluk ve vahiy sayesinde olmuştur, vahiy olmasaydı bilimdeki bu denli gelişimin gerçekleşmesi beklenilemezdi.

Tek olan yüceler yücesi Allah'ın özünü ve kühnünü idrak etmek imkânsızdır, onu idrak asla mümkün değildir. Bizler Allah'ı sadece buyurmuş olduğu celâl ve cemal sıfatlarıyla tanıyabiliriz; akıl, vahiy yardımıyla bu sıfatlardan hareket ile Hakk Teâlâ hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Vahiy aracılığıyla yüce Allah'ın doksan dokuz

¹ et-Temhid'in yedinci cildi bu şüpheleri gidermeye ayrılmıştır. Allâme Tabatabai bu yöndeki şüpheleri gidermek için el-Mizan, c. 1, s. 6- 9'da bazı açıklamalarda bulunmuştur.

isini bilmekteyiz.¹ Yüce Allah'ın cemali ile ilgili sıfatlarının birçoğu Haşr suresinin son ayetlerinde zikredilmiştir:

*"O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka tanrı yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, esirgeyendir, bağışlayandır. O, öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. O, mülkün sahibidir, eksiklikten münezzehtir, selâmet verendir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır, üstündür, istediğini zorla yaptıran, büyüklükte eşi olmayandır. Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden münezzehtir. O, yaratan, var eden, şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şanını yüceltmektedirler. O, galiptir, hikmet sahibidir."*²

Yaratılışın sırrını insanın yaratılışında bulabiliriz. İnsan yaratılışı itibarıyla yüce Allah'ın birçok sıfatına cüzî bir şekilde kendisinde bulunduran varlıktır. Başka bir ifadeyle insanoğlu ilâhî cemal ve celâl sıfatlarının yansıdığı bir ayna misalidir: *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"*³ ifadelerinden ilâhî emanetin kendisine teslim edildiği anlaşılmaktadır. Bir başka ayet-i kerime'de ise şöyle buyrulmaktadır:

*"Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara verdik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi."*⁴ Yani biz emaneti kendisine yüklemek için sadece insanı lâıyk gördük. Nitekim isimlerin öğretilmesi (varlık âleminin hakikatlerini derk

¹ Şeyh Saduk, Tevhid kitabının 194- 220. sayfalarında ayrıntılı bir şekilde Esmâ'ul Hüsnâ'yı açıklamıştır. Fahri Razi, Şerh-i Esmâ'ul Hüsnâ, s. 152- 353.

² Haşr, 22- 24.

³ Bakara, 30.

⁴ Ahzab, 72.

etme) sadece insana mahsustur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah, Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti."¹ Allah insanı değerli kılıp buyuruyor ki: "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık."²

Özde Allah insanı kendisine mensup bildi ve meleklerin mescudu kıldı: *"Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın"*³ bunun içindir ki, yeryüzünde ve göklerde bulunan tüm güçler onun yetkisine amade kılınmışlardır. Başka bir ayette de şöyle bildirilmektedir:

"O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından (bir lütfü olmak üzere) size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır."⁴

Sonuçta her şeyin insan için yaratıldığı kesindir. İnsanoğlunda öyle bir güç vardır ki bu güç sayesinde kâinatta var olan diğer güçlere egemen olup, kendi varlığını Hakk'ın tecelligahı kılıp, tüm cemal ve celâl sıfatlarını kendisinde yansıtabilir. Allah insan-ı kâmile hitaben: *"Her şeyi senin için seni de kendim için yarattım"* diye buyurmaktadır.

İnsandan başka hiçbir varlık Allah'ın sıfatlarını yansıtacak bir ayna ve tecelligah olma liyakatini kazanmamıştır. Bu yüzden Allah, insanı yaratırken kendisiyle övünmekte ve *"Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!"*⁵ Diye buyurmaktadır. İnsanoğlu için Kuran'da var olan övgü ve saygı başka hiçbir yerde bulunmamaktadır. İnsanın tarih seyrindeki gelişim süreci

¹ Bakar, 31.

² İsra, 70.

³ Hicr, 29.

⁴ Casiye, 13.

⁵ Müminin, 14.

de Kuran'ın insan hakkındaki tarifinde yatan gerçeği kanıtlamıştır.

KURAN YAPISININ VAHYANİ OLUŞU

Kuran'ı Kerim her yönüyle yüce Allah'ın kelâmıdır; kelimeleri, harfleri ve muhtevası hepsi Allah katındandır. Fakat bazıları Kuran'ın sadece muhtevasının Allah katından olduğunu ama şekli yapısının Peygamber (s.a.a) tarafından olduğunu iddia etmektedirler. Bunlara göre, vahyin içerdiği mana Allah tarafından peygamberlerin kalbine verilmiş, peygamber ise bu manaları mevcut şekildeki lâfız ve cümle kalıbına dökmüştür. Bu düşünceye varmanın nedeni şu ayetlerin yorumundan kaynaklanmaktadır:

*"Allah'ın izniyle Kuran'ı senin kalbine indirmiştir."*¹

*"Onu Rûhu'l-emin (Cebrail) , senin kalbine indirmiştir."*²

Bu ayetlerin özeti şudur; Kuran, algılama ve idrak merkezi olan kalbe yani Peygamber'in kalbine nazil olmuştur. Lâkin bu görüş tamamen delilsiz ve önemi olmayan bir iddiadan ibarettir, çünkü Kuran'ın açık ve net olan ayetleri bunu reddetmektedir. Müslümanların ilk günden bugüne kadar yaklaşımları ve ortak düşünceleri bunun aksi yönündedir. Ayrıca bu varsayım cümle düzenindeki güzellik ve ibarelerdeki fesahat ve belâgat ile ilgili olan Kuran'ın mucize oluşuyla da çelişmektedir.

¹ Bakara, 97.

² Şuara, 193- 194.

Kuran'ın mucize oluşu ve diğer insanların benzer sureler getirmekte aciz kalmaları Peygamber'i de içine almaktadır. Kelime ve cümleler Peygamber'e ait olsaydı, muarız insanlar bu kadar acziyet göstermeyeceklerdi. Yukarıdaki iki ayet hakkında böyle bir yaklaşım oldukça yüzeyseldir; zira bu iki ayette kastedilen kalp, Peygamber'in hakikî şahsiyetinin simgesi olan iç âlemdir. Vahyin alınması da ancak bu yolla mümkün olabilir; çünkü vahyi mesaj dış duyularla algılanabilecek bir şekilde gerçekleşmez. Bu mesajın alınması kendisine münasip olan cihazı gerekli kılmaktadır. Bu cihaz da tekâmülün zirvesine ulaşmış olan Peygamber'in şahsiyetinin manevî âlemdir. Ancak bu kanun ile ilâhî mesaj alınıp, korunup, açıklanabilir.

Kuran cümle ve kelime yapısının Allah'tan olduğunu ve vahiy ile şekillendiğini açıkça buyurmaktadır. Kuran-ı Kerim'in birçok yerinde tilâvet, tertil ve kıraat sözcükleri kullanılmıştır. Bu üç sözcük de Arap dil ve gramer kurallarınca başkası tarafından hazırlanan bir şeyin farklı şekillerde okunması anlamına gelir, yani hem kelime hem de mana her ikisi de başkasına aittir. Dillendiren kişi sadece okuyor ve kendisinden bir şey eklemiyor.

Lügat anlamıyla "Kıraat" (okuma), başkası tarafından düzenlenmiş olan kelime ve ibarelerin okunmasına denilir. Kelime ve cümleler kişinin kendisi tarafından hazırlanmış olursa kıraat kelimesi kullanılmaz. "tilâvet" de aynı hükmü taşımaktadır. Bunun içindir ki fakihler şöyle diyorlar: Kıraat kelimenin okunmasından ibarettir. Buna karşılık olarak "tekellüm" veya "kelâm" da mananın dile getirilmesidir.

Şiir okunmasında da durum bundan ibarettir. Eğer kişinin kendisi bir şiiri yazıp okursa buna "inşa" denilir, fakat geçmişte yazılmış veya başkasına ait olan bir şiiri

okursa, buna "inşad" denilir, "inşa" ansızın bir şeyi dile getirmeğe denir, "inşad" ise geçmişte söylenen şiirin tekrar okunmasıdır. "Kıraat" da kelime ve cümleleri daha önce hazırlanmış olan bir 'nesrin' (düz yazı) okunması, "tekellüm" ise kişinin kendisine ait olan bir mana ve mefhumu kelimelere döküp canlandırması demektir.

Bu açıklamalarla varılan sonuç şudur; Kuran'ın kelime ve cümle tertiplerinin Peygamber (s.a.a) tarafından olması mümkün değildir; çünkü Peygamber (s.a.a) ancak Allah tarafından hazırlanmış olan metni kıraat veya tilâvet etmiştir. Kuran'ın hiçbir yerinde Peygamber'in onu tekellüm ettiği söylenmemiştir.

*"Kuran okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!"*¹

*"Biz, Kuran okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz."*²

*"Biz onu, Kuran olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (ayet ayet, sure sure) ayırdık ve onu peyderpey indirdik."*³

*"Sana Kuran'ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın."*⁴

*"Çünkü ümmîlere içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Kuşkusuz onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler."*⁵

*"Ve Kuran okumakla emrolundum."*⁶

¹ Nahl, 98.

² İsra, 45.

³ İsra, 106.

⁴ A'la, 6.

⁵ Cuma, 2.

⁶ Neml, 92.

*"Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku."*¹

Bu ve buna benzer şekillerde Kuran'ın tilâvetini peygamberlere istinat edip, okunmasını emreden ayetler çoktur. Diğer taraftan Kuran açıkça, *"Allah kelâmı"* olarak tanımlanmıştır:

*"Ve eğer müşriklerden biri senden aman dilerse, Allah'ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver, sonra (Müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır. İşte bu (müsamaha), onların, bilmeyen bir kavim olmalarından dolayıdır."*²

*"Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler."*³

Kendi görüşlerini esas alarak tefsir yapanlar hakkında bir kutsî hadiste şöyle denilmektedir: "Kendi görüşüyle kelâmımı tefsir eden bana iman etmemiştir." ⁴ Başka bir hadiste de şöyle denilmiştir: "O (Kuran), Allah kelâmıdır ve teveli insan kelâmına benzemez." ⁵

Ayrıca yüce Allah açık bir şekilde buyuruyor ki; Kuran'ı Arapça indirdim, bu da Kuran'ın kelime yapısının vahiy olduğunu göstermektedir. Bazı kuşkucuların şüpheleri için dayanak olarak gösterdikleri Şuara suresinin 192 ile 195. ayetlerinde de bu gerçek açık bir şekilde buyrulmuştur. Ayet şöyledir:

*"Muhakkak ki o (Kuran) âlemlerin Rabbinin indirmesidir. (Resulüm!) Onu Rûhu'l-emin (Cebrail) indirdi. Senin kalbine; uyarıcılardan olman için, apaçık Arapça bir dille."*⁶

¹ Kehf, 27.

² Tevbe, 6.

³ Fetih, 15.

⁴ Şeyh Saduk, Amali, Necef baskısı, s. 6, Celse. 2

⁵ Saduk, Tevhid, Beyrut baskısı, s. 264, b. 36.

⁶ Şuara, 192- 195.

Öyleyse Kuran-ı Kerim'in hem kelime hem de mana açısından vahiy olduğu kesindir ve bu hususta hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Kuran her yönüyle Allah'ın sözüdür, mana itibarıyla mucize olmakla birlikte kelime ve cümle yapısıyla da mucize olan böyle bir sözün Peygamber'in buyurmuş olması mümkün değildir. Daha önceden de belirttiğimiz gibi, tehdidi ayetleri insanları benzer ayetler getirmeye çağırarak meydan okumuştur, bu meydan okuyuş Peygamber'i de kapsamaktadır.

İkinci Bölüm

KURAN'IN NÜZULU

KURAN'IN NAZİL OLUŞU

Kuran, yirmi üç yıl boyunca çeşitli sebeplerle ilgili olarak hicretten önce ve hicretten sonra, aşamalı bir şekilde Allah tarafından, Hz. Muhammed'e (s.a.a) inen ayet ve surelerin toplamına denir. Peygamber'e nazil olan ve peşi sıra yazılan ayet ve sureler, daha sonra iki cilt arasına toplanıp "Mushaf" adını almıştır.

Kuran-ı Kerim, tedrici ve aşamalı olarak Allah Resulüne inmiş ve bu şekilde nazil olması Resulullah'ın mübarek ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Asrısaaadet döneminde bazen Müslümanlar bir soru ve sorunla karşılaştıklarında, o konuyla alakalı ayet yahut sure nazil oluyordu. Bu duruma yani bir olay sonucu ayetin nazil olmasına "iniş nedeni/ esbab-ı nüzul/ şen-i nüzul" denilmektedir, ayeti daha iyi anlayabilmek için iniş sebebini bilmek çok önemlidir.

Kuran-ı Kerim'i diğer semavi kitaplardan ayıran bir özellik, toplu olarak değil de aşamalı olarak inmesidir, örneğin Hz. İbrahim'in sayfaları veya Hz. Musa'nın levhaları topluca nazil olmuştur, fakat Kuran 23 yıl boyunca parça parça inmiştir. Bu yüzden de müşrikler kendilerine göre bahane getirip, eleştiri de bulunmuşlar:

"İnkâr edenler: Kuran ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? Dediler."

Bu eleştiriye cevap olarak da yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için*

*böyle yaptık (parça parça indirdik) ve onu tane tane (ayırarak) okuduk."*¹

Başka bir yerde de şöyle buyrulmaktadır: *"Biz Kuran'ı, insanlara dura dura okuyasın diye ayet ayet ayırdık ve onu peyderpey indirdik."*²

Kuran'ın aşamalı olarak inmesinin hikmeti ve nedeni hakkında, Kuran'dan anlaşılan şudur: Resulullah (s.a.a) ve Müslümanlar her an Allah'ın özel lütuf, yardım ve inayetine mazhar olduklarını bilmeleri, ayrıca Allah'ın onları hiçbir zaman yalnız bırakmadığını hissedip, sürekli kullarıyla irtibat halinde olduğunu bilmeleri için Kuran aşamalı inmiştir. Bunu bir ayeti kerimede şöyle buyurmaktadır: *"Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin."*³ Resulullah'a moral kaynağı olan ve gönlüne sevinç yayan bu tür ayetler çokçadır.

Kuran'ın İnişinin Başlangıcı

Kuran ilk olarak Ramazan ayının mübarek Kadir gecesinde, Resulullah'a (s.a.a) nazil olmaya başlamıştır.

*"Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kuran'ın indirildiği aydır."*⁴

*"Biz onu (Kuran'ı) mübarek bir gecede indirdik. Kuşkusuz biz uyarıcıyızdır, her hikmetli işe o gecede hükmedilir."*⁵

¹ Furkan, 32.

² İsra,106.

³ Tur,48.

⁴ Bakara, 185.

⁵ Duhan,3- 4.

*"Şüphesiz, biz onu (Kuran'ı) Kadir gecesinde indirdik."*¹

Ehlibeyt mektebine göre Ramazan ayındaki Kadir gecesi 21. veya 23. gecedir. Şeyh Kuleyni, Hissan b. Mihran'dan, şöyle rivayet etmektedir: İmam Sadık'tan (a.s) Kadir gecesinin hangi gece olduğunu sordum. İmam buyurdu: "Onu Ramazan'ın 21. ve 23. gecelerinde ara." Zürare, İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu naklediyor: "19. gece takdir 21. gece tayin ve 23. gece ise imza gecesidir."² Şeyh Saduk *Hisal* kitabında şunları yazıyor: "Önde gelen âlimlerimiz, Kadir gecesinin Ramazan'ın 23. gecesi olduğu hakkında ortak görüşe sahiptirler."³ Ebu Hamza Somali'nin hadisinin açıklamasında kullanıldığı gibi bu geceye ayrıca "Leyletu'l-Cuhni" de denilmektedir.

İnişin Üç Yıl Gecikmesi

Bi'set yani risali vahyin başlaması hicretten 13 yıl önce Recep ayının 17'sinde (m: 609) gerçekleşmiştir.⁴

¹ Kadir,1.

² Bkz. Muhammed b. Hasan Hürr Amuli, Vesailu's-Şia, c. 7, Ramazan ayının hükümleri bölümü, bab. 23, hadis. 1 - 2. Şeyh Tusi, et-Tehzib, c. 4, s. 330, sayı.1032.

³ Şeyh Saduk, el-Hisal, c. 2, s. 102, et-Temhid, c. 1, s. 108- 109.

⁴ İlk vahyin Recep ayının 27'sinde nazil olduğu hakkında çok rivayet bulunmaktadır ve hadislerde bugün önemli günlerden biri olarak kabul edilip, bazı özel ibadetler tavsiye edilmiştir. (Bkz. İbn-i Şeyh, el-Amali, s. 28. Kâfi, c. 4, s. 149. Biharul-Envar, c. 18,s. 189. Vesailu's-Şia, c. 7, Sünnet oruçlar bölümü, Bab 15, Hadis 1— 7. Menakıb, İbn-i Şehraşub, c. 1, s. 150. Sire-i Halebiye, c. 1, s. 238.) Fakat Ebu Cafer Taberi Amuli (224- 310) Bu konuda Enfal suresinin 41. ayeti olan şu ayeti: "Eğer Allah'a ve hak ile batılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün, kulumuza indirdiğimize inanmışsanız" delil olarak getirerek, vahyin başlangıcını Ramazan ayının 17. gecesi olarak kabul etmektedir. Ebu Abdullah Zencani de

Allah Resulü, ilk defa bu kutlu günde resmen peygamberliğe seçildi ve Allah tarafından ilk vahyi aldı. Fakat bu olaydan sonra üç yıl boyunca Resulullah'a vahiy gelmedi, üç yıl sonra düzenli olarak ayetler inmeye başladı ve bu döneme "fetret dönemi" denilmektedir. Fetret döneminde Resulullah (s.a.a) İslam'ın tebliğini gizli olarak yapmaktaydı, sonra şu ayet nazil oldu:

"Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir!"¹

Bu ayetle birlikte açıkça tebliğde bulunmakla görevlendirildi. Araştırmacılardan Ebu Abdullah Zencani şöyle diyor: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"*² Ayetinin nüzulünden sonra üç yıl gibi bir süre vahiy nazil olmadı, bu döneme 'vahyin fetret dönemi' denilmektedir. Üç yıl sonra ise Kuran aşamalı olarak inmeye başladı, zaten bu yüzden müşriklerin itirazları olmuştur." Müşriklerin bu itirazlarına önceki sayfalarda *"Kuran ona bir defada toptan indirilseydi ya!"*³ ayetinde değinmiştik.

Kuran'ın İniş Süresi

Kuran-ı Kerim bi'setten üç yıl sonra başlayarak, Peygamber'in (s.a.a) hayatının sonuna kadar yirmi yıl zarfında tedrici olarak inmiştir. Bunu gösteren bir takım hadisler bulunmaktadır, örneğin Ebu Cafer Muhammed b. Kuleyni (ö: 328.h) Hafs b. Kıyas'tan naklettiği bir hadiste

bunu kabul etmektedir. (Tarih'ul Kuran, s. 7) Hâlbuki bu ayet aynı günde vuku bulan Bedir savaşı ve ganimetlerin hükmü hakkında nazil olmuştur. Ayeti kerime yalnızca ganimet ve Enfal hükmüne değiniyor, Kuran'ın bugünde nazil olmaya başladığına değinmemektedir.(et-Temhid, c. 1, s. 106)

¹ Hicr,94.

² Alak,1.

³ Furkan, 32.

şöyle geçmektedir: "İmam Sadık'a sordum: Eğer Kuran'ın inişi yirmi yıl sürmüşse niçin yüce Allah: "*Ramazan ayı ki onda Kuran nazil olmuştur*" ¹ diye buyurmaktadır?" Muhammed b. Mesud Ayaşi Semerkandi, İbrahim b. Ömer Senani'den naklediyor: "İmam Sadık'a (a.s), Kuran yirmi yıl içinde nazil olduysa nasıl Ramazan ayında inmiştir? diye sordum." Ali b. İbrahim Kummi diyor ki: "İmam Sadık'ta (a.s) soruldu; Kuran yirmi yıl içinde nazil olmuşsa nasıl Ramazan ayında inmiş olabilir?" Görüldüğü gibi yukarıdaki rivayetlerde Kuran'ın yirmi yıl içinde indiğine değinilmektedir, bu soruların cevabında İmam'ın buyurmuş olduğu hadislerde de buna değinilmektedir: "Evet! Kuran Ramazan ayında nazil oldu ve sonra bu iniş yirmi yıl devam etti." ² İbn-i Babeveyh Saduk,³ Allâme Meclisi,⁴ Seyyid Abdullah Şubber⁵ ve diğer bir grup âlim bu görüşü kabul etmişlerdir.

Tâbiinin büyüklerinden ve Medine'nin seçkin yedi fakihinden biri olan Said b. Musseyyib (ö:95.h) şöyle diyor: "Peygamber kırk üç yaşındayken Kuran kendisine indi,⁶ elbette bu peygamberliğe seçilmesinden farklıdır, Allah Resulü peygamberliği ümmetin ortak görüşüne göre kırk yaşında seçilmiştir. Vahidi Nişaburi, Amir b. Şerahil Şabi ve tabiinin önde gelen âlimlerinden naklen şöyle demektedir: "Kuran'ın iniş süresi yaklaşık yirmi senedir." Ahmed b. Hanbel de ondan şöyle nakletmektedir: "Nübüvvet Peygamber'e kırk yaşında geldi ve bundan üç

¹ Bakara, 185.

² Tefsir-i Ayyaşi, c. 1, s. 80, h. 184.

³ Seyh Saduk, el-İtikadat, s. 101.

⁴ Biharul-Envar, c. 18, s. 250-253.

⁵ Abdullah Şubber, Tefsir-i Şubber, s. 350.

⁶ Bu söz, ümmetin üzerinde ittifak ettikleri peygamberliğin kırk yaşında geldiği düşüncesinin aksinedir.

yıl sonra Kuran nazil olmaya başladı ve bu yirmi yıl sürdü." Daha çok İbn-i Kesir olarak tanınan Eb'ul Fida diyor: "Nakledilen bu sözlerin senedi tamamen doğrudur."¹ Ebu Cafer Taberi, İkreme'den şöyle rivayet etmektedir: "İbn-i Abbas dedi ki: Kuran'ın nüzulü, başından sonuna kadar yirmi yıl çekmiştir." Yine İbn-i Kesir (ö: 774.h) Muhammed b. İsmail Buhari'den, İbn-i Abbas ve Ayşe'nin şöyle dediğini nakletmektedir: "Kuran on sene Mekke'de ve on sene de Medine'de nazil oldu." Ayrıca Ebu Ubeyd Kasım b. Selam da Kuran'ın yirmi yılda nazil olduğuna ilişkin rivayeti nakledip, rivayetin sonunda; "Bu rivayetin senedi sahihtir," diyor.²

Burada üç soru karşımıza çıkmaktadır:

1- Kuran'ın nüzulü veya nüzulünün başlangıcı nasıl Kadir gecesinde olabilir? Çünkü kesin olan, Peygamber'in bisetinin Recep ayının 27'sinde, Alak suresinin ilk beş ayetinin vahyi ile gerçekleştiğidir.

2- Kuran, farklı zaman ve münasebetlerle yirmi yıl içinde tedricen nazil olmuştur. Dolayısıyla nasıl Kadir gecesinde nazil olmuş olabilir?

3- Resulullah'a inen ilk ayet veya sure hangisidir? Eğer ilk sure veya ayetler Alak suresinin ilk beş ayeti ise, niçin Fatiha suresine kitabın açıcısı anlamına gelen "Fatihatu'l-Kitap" denilmektedir?

Birinci ve üçüncü soruların cevabı açıktır, zira Kuran'ın inışı peygamberlikten üç sene sonra gerçekleşti. Peygamberliğin ilk üç yılında İslamî tebliğ gizli yapıliyordu, henüz İslam için bir kitap nazil olmamıştı. Bu

¹ Bkz. İbn-i Kesir, el-Hidaye ve'n-Nihaye fit-Tarih, c. 3, s. 4, el-İtkan, c. 1, s. 45, Tabakatı İbn-i Sad, c. 1, s. 127.

² İbn-i Kesir, el-Bidaye ven-Nihaye fit- Tarih, c. 3,s. 4.el-İtkan,1,s.45.

durum; *"Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir"*¹ ayeti nazil oluncaya kadar devam etti ve bu ayet ile birlikte Peygamber (s.a.a) davetini açıkça yapmakla görevlendirildi ki bundan sonra Kuran'ın inişi başlamış oldu.

Peki, Fatiha suresine niçin "Fatihatu'l-Kitap" denilmektedir? Eğer bu isimlendirme Hz. Peygamber'in hayatında yapılmışsa sebebi nedir?²

Bunun sebebi olarak, Peygamber'e tam olarak nazil olan ilk sure olmasından kaynaklandığını söyleye biliriz. Bazı rivayetlerde nakledilene göre, Hz. Resulullah'ın peygamberliğe seçildiği ilk günde Cebrail ona abdest almasını ve namaz kılmasını öğretmiştir ve "namazda Fatihasız olmaz" uyarınca bir bütün halinde vahyedilen ilk sure Fatiha suresidir.³

İkinci soruya gelince; yani ayette Kuran'ın Ramazan ayının Kadir gecesinde nazil olduğu buyrulmakta, diğer kesin olan bir inanç da Kuran'ın aşamalı olarak tedricen nazil olduğudur. İlk bakışta burada bir çelişki göze çarpmaktadır. Âlimler bu konu üzerinde birçok araştırmalar yaparak, geniş tartışmalar içerisine girmişlerdir, verilen farklı cevapları şöyle sıralaya biliriz:

Birinci Görüş: Kuran'ın nüzulünün başlangıcı Kadir gecesidir; çünkü *"Ramazan ayı, Kuran'ın indirildiği aydır"*⁴ ayetinin zahirinden anlaşılan budur. Âlimlerin çoğu bu görüşü kabul etmektedir, zira Kuran'ın indiği dönemde yaşayanlar, Kuran'dan maksadı günümüzde

¹ Hicr,94.

² Fatiha süresi için konulan bu isim, Peygamber'in yaşamından sonra gerçekleşme ihtimali bulunmaktadır, çünkü Resulullah'tan sonra hazırlanan Mushaflarda Fatiha ilk sure olarak yerleştirilmiştir.

³ et-Temhid, c.1,s.110.

⁴ Bakara,185.

bilinen toplanmış kitap anlamında bilmiyorlardı, buna göre ayet vahyin nazil olmaya başlanıldığını bildirmektedir. Bu yüzden birçok Kuran tefsircisi ayeti bu mana da yorumlamışlardır, yani Kuran'ın indirilmesi bu ayda başlamıştır. ¹ Ama rivayetlerin zahirine bağlı olan müfessirler bu görüşü kabul etmemiş ve böyle tefsir yapmamışlardır. ²

Kuran'ın tefsiri ile ilgili rivayetlerin taabbudi bir yönü bulunmamaktadır, çünkü taabbud amel ile alakalıdır, anlama ve inanç ile alakalı değildir. Özellikle de eğer rivayet cümlelerin zahiri anlamı ile çelişiyorsa ve teville ihtiyacı varsa söz konusu olamaz. Diğer taraftan Kuran'ı Kerim, sahip olduğu tüm özelliklerle birlikte bir gecede indirilemez, ama eğer tevil yapacak olursak ancak o zaman kabul edebiliriz. Mesela Kuran ilk Kadir gecesine nispeten geçmişten bahsetmektedir, bu da uzak gelecek niteliğindedir. Hâlbuki bu geçmiş uzak gelecek niteliği taşımaktadır, örneğin:

¹ Zamahşeri: "Unzile fiyhil Kuran, yani Kuran'ın nüzulüne bu ayda başlandı. (el-Keşşaf, c. 1, s. 227). Beydavi: Bu ayda Kuran'ın nüzülü başladı. (Envaru't-Tenzil, c. 1, s. 217). Şeyh Muhammed Abduh: Kuran bu ayda indirilmiştir, cümlesinden maksat Kuran'ın bu ayda nazil olmaya başlandığıdır. (Tefsir-i el-Menar, c. 2, s. 158). Meraği: Ramazan ayının olduğu bu günlerde Kuran nazil olmaya başlamıştır. (Tefsir-ul-Meraği, c. 2, s. 73). İbn-i Şehraşub: Ayette geçen Kuran kelimesi umumiyet ifade etmemektedir, bilakis cinsiyet ifade ediyor, öyleyse hangi ayet o ayda nazil olursa, zahirle mutabakat etmiştir. (Müteşabihatü'l-Kuran, c.1,s63.) yine şöyle diyor: Ramazan ayında Kuran nazil oldu, yani Kuran'ın nazil olması başladı demektir. (el-Menakıb, c.1,s.150) Şeyh Müfid ve Seyyid Murtaza da bunu söylemişlerdir. (Tashihü'l-İtikat, s,58.)

² Tefsir-i Safi, dokuzuncu önsöz. Meşhedi, Kenzu'l-Dekaik, c. 1, s. 430. Tefsir-i Ayyaşi, c. 1, s. 80, Tefsir-i Kumi c. 1, s. 66.

"Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir'de yardım etmişti..."¹

"Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisingeriye dönüp kaçıştınız. Sonra Allah, Resulü ile müminler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi..."²

"O'na yardım etmezseniz, bilin ki kâfirler O'nu Mekke'den çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri olarak Allah O'na yardım etmişti. Arkadaşına: - Üzülme, Allah bizimle beraberdir, diyordu. Allah, O'na güven vermiş ve O'nu görmediğiniz askerlerle desteklemiştir. Kâfirlerin sözünü alçaltmıştır. Allah sözü en yücedir. Allah güçlüdür, hâkimdir..."³

"Allah seni affetti, fakat doğru söyleyenler sana iyice belli olup, sen yalancıları bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?"⁴

"Allah'ın Resulüne muhalefet etmek için geri kalanlar (sefere çıkmayıp) oturmaları ile sevindiler; mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi çirkin gördüler; "bu sıcakta sefere çıkmayın" dediler. De ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır!" Keşke anlasalardı!"⁵

"Bedevîlerden, (mazeretleri olduğunu) iddia edenler, kendilerine izin verilsin (cihada gitmemek için) diye

¹ Âl-i İmran, 123.

² Tevbe, 25- 26.

³ Tevbe, 40.

⁴ Tevbe, 43.

⁵ Tevbe, 81.

geldiler. Allah ve Resulüne yalan söyleyenler de oturup kaldılar..."¹

"Münafıklar arasında bir de (müminlere) zarar vermek, (hakkı) inkâr etmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Resulüne karşı savaşmış olan adamı beklemek için bir mescid Kuranlar ve: (Bununla) iyilikten başka bir şey istemedik, diye mutlaka yemin edecek olanlar da vardır. Hâlbuki Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder."²

"Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir."³

"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetle bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir..."⁴

Geçmişten haber veren bu tür ayetler Kuran'da çoktur, eğer Kuran tümüyle Kadir gecesinde nazil olmuş olsaydı, zaman açısından geçmiş zaman yerine gelecek zaman kipinin kullanılmış olması gerekirdi. Aksi takdirde söz doğruyu veya hakikati olduğu şekilde yansıtmayacaktır.

Buraya kadar söylemiş olduğumuz delillerin dışında, şunu da ekleyebiliriz: Kuran'da nasıh- mensuh, mutlak- mukayyet, genel-özel, mubhem- mubeyyin ayetler oldukça fazladır. Bu göre, örneğin mensuh ayetin zaman açısından nasıhtan sonra gelmesi icab eder, diğerleri içinde bu geçerlidir. Demek ki bu Kuran'ın bir anda nazil olması mümkün değildir, zaten "*Ramazan Kuran'ın*

¹ Tevbe,90.

² Tevbe, 107.

³ Ahzab, 23

⁴ Mücadile, 1.

kendisinde indirildiği ayıdır"¹ ayeti de geçmişten haber vermektedir, bu ve bunun gibi ayetlerin anlatım tarzı bu ayetleri kapsamayacak niteliktedir. Öyleyse bu ayetlerin anlatmak istediği çok daha farklı bir şeydir ki o da Kuran'ın inmeye başladığını haber vermektir. Bu ayetler Kuran'ın bir parçasıdır ve eğer bu ayetler Kadir gecesinde nazil olmuşsa tüm Kuran'dan haber vermekle birlikte kendilerinden de haber vermektedir. Dolayısıyla bu ayetlerin de Kadir gecesinde nazil olması ve geçmiş zaman yerine şimdiki zaman kipini kullanması gerekirdi, fakat bu ayetler kendileri dışındaki ayetlerden haber vermektedir. Bu da Kadir gecesinde nazil olmasından kastın nüzulün başlangıcı olduğunu ve Kuran'ın bir defada bu gecede nazil olmadığını gösterir.

Şeyh Saduk, Kuran'ın iki defa nazil olduğunu savunmaktadır, ona göre Kuran bir defa toplu halde indi ve sonra tedrici olarak azar azar nazil olmaya başladı. Bu ileriki sayfalarda değineceğimiz beşinci görüştür, bu görüş hakkında Şeyh Müfid şunları söylemektedir:

"Şeyh Saduk'un bu tür bir düşünceye kapılmasının nedeni nakledilen tek bir haberdır ve bu habere inanmak, kesin bilgi oluşturmadığı için doğru değildir ayrıca amel etme gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Diğer taraftan Kuran ayetleri bazı olaylar sonucu nazil olmaktadır, yani bir olay olurdu, bir soru sorulurdu peşi sıra ayet inerdi, bunu da göz önünde bulundurduğumuzda Kuran'ın toptan indiğini söylememiz zorlaşacaktır. Zira Kuran bu hâdiseleri dile getirmekte, bunlarla ilgili hüküm belirtmekte ve tavrını ortaya koymaktadır, eğer Kuran bu olaylar gerçekleşmeden önce nazil olmuşsa hiçbir mana ve değer arz etmez, ancak olay ile ilgili ayet, olay sonrasında

¹ Bakara, 185.

nazil olursa bir anlam taşır. Örneğin Kuran münafıklardan bahsederek şöyle buyurmaktadır: "*Kalplerimiz perdelidir, dediler. Hayır; küfür ve isyanları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. O yüzden çok az inanırlar.*"¹ Müşriklerin hakkında ise şöyle buyurmaktadır: "*Dediler ki: Eğer Rahman dilemiş olsaydı, biz onlara ibadet etmezdik. Onların bundan yana hiç bir bilgileri yoktur. Onlar, yalnızca 'zan ve tahminle yalan söylüyorlar'.*"² Ayetlerde bildirilenler geçmişten haber vermektedir ve bu olaylar olmadan önce haber vermesi düşünülemez. Kuran'ın birçok ayetinde bu şekilde geçmişten haber verilmektedir."³

Bu hususta Seyyid Murteza Âlemu'l-Huda şöyle diyor: "Eğer Şeyh Saduk Kuran'ın tümünün bir defada nazil olduğuna dair görüşünü tek haber niteliği taşıyan rivayetlere dayandırıyorrsa şunu söylememiz gerekir: Bu rivayetler ilmi açıdan bir değer taşımamaktadır ve bunların yakine neden olması düşünülemez. Ayrıca bu iddianın aksini ispatlayan ve Kuran'ın değişik olayların gerçekleşmesi sonucu nazil olduğunu söyleyen rivayetler de oldukça fazladır. Malûm olduğu veçhiyle bazı ayetler Mekke'de, bazıları da Medine'de nazil olmuştur. Bazen bir hadise vuku bulduğunda Peygamber (s.a.a) hadise ile ilgili ilâhî hükmü beyan etmek için bir veya birkaç ayetin nazil olmasını bekliyordu. Bu tür ayetler Kuran'da oldukça çoktur. Ayrıca Kuran'daki bazı ayetlerden, Kuran'ın tedrici olarak nazil olduğunu anlamaktayız; "*İnkâr edenler: Kuran ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? Dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık (parça parça indirdik) ve onu tane tane (ayırarak)*

¹ Bakara, 88.

² Zuhruf, 20.

³ Şeyh Müfid, Tashih'ül İtikadat, s. 57- 58.

okuduk."¹ Ayetten de açıkça anlaşılan Kuran'ın aşamalı indiğidir."²

İkinci Görüş: Bir grup düşünüre göre ise; Kuran'ı Kerim her yıl kadir gecesinde, o yılın ihtiyacı oranında toplu bir şekilde Peygamber'e iniyordu ve sonra yıl boyunca azar azar nazil oluyordu ve Peygamber'in açıklaması isteniyordu. Bu görüşe göre ayette bahsi geçen "Ramazan ayı" ve "Leyletü'l-Kadr / Kadir gecesini" bir Ramazan ayı ve bir Kadir gecesini değildir, bu gibi yerlerde Kuran'ın inişinin devam ettiğini tüm yılların Ramazan ayları ve Kadir geceleri kastedilmektedir. Bu görüşü Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cüreyc'e (ö: 150. h) nisbet vermektedirler ve yine bir takım âlimlerde bu görüşü kabul etmiştir.³

Fakat bu görüşün doğru olduğunu söyleyemeyiz, çünkü Kuran ayetlerinin zahiri ile uyuşmamaktadır ayrıca ileride beşinci görüş için yapacağımız tüm eleştiriler bu görüş içinde geçerlidir.

Üçüncü Görüş: "*Kuran onda inmiştir*" ayetinden maksat Kuran'ın fazileti ve yüce makamı hakkında nazil olduğu aydır. Sufyan b. Uyeyne (ö: 198. h) şöyle diyor: "Maksat Kuran onun fazileti hakkında nazil olmuştur." Dahkak b. Mezahim (ö: 106. h) diyor ki: "Maksat ayın orucunun Kuran'da nazil olduğudur." Bu görüşü savunan ve kabul eden başka âlimlerde bulunmaktadır.⁴

¹ Furkan,32.

² Risailu'l-Murteza, Mecmue-i 1, Tarabulusiyat'ın sorularına cevap 3, s. 403- 405.

³ Tefsir-i Kebir Razi, c. 5, s. 85. Durru'l-Mensur, c. 1, s. 189. Tefsir-i Tabersi, c. 2, s. 276. el-İtkan, c. 1, s. 40.

⁴ Tefsir-i Tabersi, c. 1, s. 276, el-Keşşaf, c. 1, s. 227, Durru'l-Mensur, c. 1, s. 190, Tefsir-i Kebir Razi, c. 5, s. 80.

Bu görüşün, Bakara suresindeki; "*Ramazan ayı ki, o ayda Kuran nazil olmuştur*" ¹ ayeti ile uyum arz etmesi mümkündür, fakat Kadir ve Duhan surelerindeki ayetlerle bağdaşmamaktadır.

Dördüncü Görüş: Kuran'ın birçok ayeti Ramazan ayında nazil olmuş olabilir. Bu görüşü Seyyid Kutup dile getirmiş ve ondan sonra bazı âlimler de kabul etmişlerdir.² Fakat bu görüşün doğruluğunu onaylayacak hiçbir delil bulunmamaktadır Öte yandan bu yorum sadece Bakara suresindeki ayet ile ilgilidir ve Kuran'ın Kadir gecesinde nazil olduğunu bildiren Kadir ve Duhan sureleri ile bağdaşmamaktadır.

Buna göre; zikredilen son üç görüş kabul edilemez, lakin birinci ve beşinci görüşler üzerinde tartışılıp, kabul edilebilir görüşlerdir.

Beşinci Görüş: Bazılarına göre Kuran'ı Kerim def-i ve tedrici olarak iki defa nazil olmuştur; birincisinde Kadir gecesinde toplu bir halde nazil oldu ve ikincisinde Peygamber efendimizin nübüvvet süresi boyunca azar azar yeniden nazil oldu. Ehl-i hadis kimselere göre en doğru ve kabul edilebilir görüş budur, hadislerin zahirinden yahut bazı hadislerinde tevilinden açıkça bu anlaşılmaktadır. Celaleddin Suyuti şöyle diyor: "Nüzul ile ilgili en meşhur ve doğru rivayet budur. Bunu onaylayan birçok rivayet de bulunmaktadır." İbn-i Abbas'tan nakledilen bir rivayette şöyle deniliyor: "Kuran, Kadir gecesinde bir bütün olarak dünya gökyüzüne indirildi ve Beytu'l-İzze'ye konuldu, daha sonra yirmi yıl boyunca aşamalı olarak Peygamber'e (s.a.a) nazil oldu."³

¹ Bakara,185.

² Seyyid Kutup, Fi Zilali'l-Kuran, c. 2, s. 79.

³ el-İtkan, c. 1, s. 116- 117.

Ehli Sünnet hadislerine göre, Kuran topluca Arş'tan ilk sema olan dünya semasına indirildi ve oradan Beytu'l-İzze denilen bir mekâna konuldu, fakat Şia hadislerine göre ise; Kuran Arş'tan dördüncü semaya indirildi ve orada Beytu'l-Mamur'a konuldu. Şeyh Saduk bunu kabul etmeyi İmamiye'nin inançlarından biri olarak zikretmektedir. "Kuran-ı Kerim Ramazan ayında bir bütün olarak dördüncü semada bulunan Beytu'l-Mamur'a indi. Daha sonra yirmi yıl boyunca Peygamber'e nazil oldu. Yüce Allah, peygamberine ilmini bir defada verdi."¹ Zahir ehli olanlar bu tür rivayetlerin zahirini kabul etmişlerdir, oysa araştırmacı kimseler aşağıdaki sorulara dayanarak bu tür hadislerin zahirini kabul etmeyerek tevil etmeyi uygun görmüşlerdir.

Kuran-ı Kerim'in, Arş'tan dördüncü veya birinci semaya indirilip Beytu'l-Mamur yahut Beytu'l-İzze'ye konulmasının ne gibi bir hikmeti ve faydası olabilir? Bu şekilde değişik mekânlara nakledilmesinin mekân naklinde ne gibi bir gerekçe olabilir? Ayrıca bu şekildeki nüzulün insanlara ve Peygamber'e ne gibi bir faydası olabilir ki Allah ondan azamet ve görkem ile bahsetmektedir. Kuran okunulması gereken bir kitaptır, okunulup uygulandığı takdirde insanların her türlü sorunlarını çözen ayet ve surelerin toplamıdır, acaba Kuran'ın bir bütün olarak Kadir gecesinde birinci veya dördüncü semaya indirilmesi insanlar için bir değer midir?

Fahr-i Razi bu gibi soruların cevabında şunları yazıyor: "Belki bir ayete ihtiyaç duyulduğu zaman, Cebrail hemen en yakın yerden alarak Peygamber'e

¹ el-İtikadat, Bab.31.

ulaştırması ve bu işin daha kolay olması için bu yerlere indirilmiştir."¹

Bu şekilde bir cevap vermek Fahr-i Razi gibi bir ilim adamına yakışmamaktadır, zira çok açık olduğu gibi madde ötesi âlemde uzaklık ve yakınlık diye bir şey bulunmamaktadır, uzaklık ve yakınlık madde âlemi için geçerlidir.

Kuran-ı Kerim'in def-i ve tedrici olarak nazil olması hakkında ilim adamlarının bazı değerlendirmeleri ve yorumları bulunmaktadır. Şimdi onlara değinelim:

1- Kuran-ı Kerim'in tümüyle Kadir gecesinde Peygamber'e (s.a.a) nazil olmasından kasıt, Peygamber'in bu gecede Kuran'ın tüm içeriği hakkında bilgilendirilmiş olmasıdır. Şeyh Saduk'un sözlerinde böyle bir yoruma rastlamaktayız, kendisi şöyle diyor: "Hiç şüphesiz yüce Allah, Peygamberine ilmin tümünü birden vermiştir." Yani o gece, Kuran kelime ve cümle yapısı itibariyle nazil olmamıştır, sadece Peygamber (s.a.a) Kuran'ın genel içeriği hakkında bilgilendirilmiştir.

2- Feyz-i Kaşani, "Beytu'l-Mamur"u Hz. Peygamber'in mübarek kalbi olarak yorumlamıştır, çünkü Onun kalbi Allah'ın mamur evidir ve maddî âlemin dördüncü semasında bulunmaktadır. Peygamber (s.a.a), cansız nesneler, bitkiler ve hayvan mertebelerini geride bırakarak dördüncü mertebe sayılan insanlık makamının zirvesine ulaşmıştır. Kuran ilk olarak toplu bir halde Peygamber'in kalbine indirildi ve sonra Cebrail'in nazil ettiği oranda mübarek diline gelerek azar azar halka açıklandı.²

¹ Tefsir-i Kebir-i Razi, c. 5, s. 85.

² Muhsin Feyz-i Kaşani, Tefsir-i Safi, c. 1, s. 42.

Fakat Merhum Kaşani'nin bu yorumu da sorunu çözmemektedir, zira böyle bir yorum iki nüzule delâlet etmemekte ve sadece genel olarak Kuran'ın içeriğinin bildirilmesinden bahsetmektedir.

3- Ebu Abdullah Zencani ise şöyle diyor : "Kuran'ın yüce hedef ve gayelerini ihtiva eden ve genel boyutlara haiz olan Kuran'ın ruhu Kadir gecesinde Peygamber'in kalbine tecelli etti. *"Onu Ruhul-emin (Cebrail) senin kalbine indirmiştir."*¹ Daha sonra ise nübüvvet yılları boyunca Peygamber'in dilinden insanlığa aktarıldı. *"Biz Kuran'ı, insanlara dura dura okuyasın diye ayet ayet ayırdık ve onu peyderpey indirdik."*²

4- Allâme Tabataba-i aynı yorumu daha ince bir ifade ile açıklayarak şöyle demiştir: "Aslında Kuran'ın başka bir varlığı ve hakikati bulunmaktadır ki bu da Kuran'ın zahiri varlığının perdesi arkasında gizlenmekte ve normal idrak ve bakıştan uzaktır. Kuran, kendi batını varlığında her türlü bölünme ve tafsilden uzaktır, nitekim cüz'ü, sureleri ve ayeti bulunmamaktadır. Bilakis hakiki bir bütün olarak güçlü ve sağlam birliktelik içerisindedir ki yüce makamda karar kılınmıştır ve herkes ona ulaşamaz.

*"Elif. Lâm. Râ. (Bu sana indirilen), hikmet sahibi (ve) her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır."*³

*"Şüphesiz o, katımızdaki Levh-i Mahfuz'da mevcuttur, çok yücedir, hikmetlerle doludur."*⁴

¹ Şuara, 193-194.

² İsra, 106.

³ Hud, 1.

⁴ Zuhruf, 4.

*"Şüphesiz bu, korunmuş bir kitapta bulunan değerli bir Kuran'dır. Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir."*¹

*"Andolsun biz onlara, bilerek açıkladığımız bir kitabı, getirdik."*²

Demek ki Kuran'ın iki varlığı bulunmaktadır; birincisi, kelime ve cümlelerden oluşan zahiri yapısıdır ikincisi ise, asıl makamında bulunan manevi varlığıdır. Öyleyse Kuran-ı Kerim'in tek bir hakikat olan o asıl ve batını varlığı Kadir gecesinde Peygamber'e indirilmiştir ve daha sonra aşamalı olarak, detaylı zahiri varlığıyla değişik olaylar ve zamanlarda peygamberlik süresi boyunca nazil olmuştur."³

Evet, Allame'nin buyurduğu bu yorumlarda gerçekten incelik ve zarafet bulunmaktadır, ama mutlaka bunları ispatlayacak delillerin de bulunması şarttır, ancak o zaman kabul edilebilir. Öte yandan Kuran ayetlerinin zahirinden anlaşılan, insanların elinde bulunan bu Kuran'ın olduğudur. İnsanların ulaşp anlayamayacağı gizli olan bir başka Kuran veya hakikatten bahsedilme mektedir.

Yüce Allah, Ramazan ayının yüceliği ve Kadir gecesinin önemine dikkatleri çekmek için Kuran-ı Kerim'in inişini bu ayda ortaya koymaktadır. Bu konuda insanların anlaya bileceği nitelikte olmalıdır, ayrıca halkın bildiği ve tanıdığı Kuran hakkında konuşmak gerekir. Diğer taraftan, her iki mertebesi de insanlardan hatta peygamberlerden de uzak olan batını Kuran'ın Kadir gecesinde yüksek makamdan aşağı bir makama indirilmesiyle ilgili bir haberin kime ne faydası olabilir? Oysa Kuran bu konuyu azametli bir şekilde beyan etmiştir.

¹ Vakıa, 77-79.

² Araf, 52.

³ el-Mizan, c. 2, s. 15- 16.

Öyleyse bu tür yorumlar, konunun aslı ispatlandıktan sonra yapılabilir ve ancak o zaman kabul edilebilir. Aksi takdirde yukarıda zikredilen ayetleri tefsir etmek için bu tür yorum ve teviller kesinlikle bir çözüm olmayacaktır.

Velhasıl, bahsedilen ayetler Kuran'ın nüzulünün başlangıcını hatırlatmaktadırlar.

İLK AYET VE İLK SURE

Hız. Peygamber'e (s.a.a) inen ilk ayet ve ilk sure hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır:

1- Bazılarına göre; Alak suresinin ilk üç yahut ilk beş ayeti nazil olan ilk ayetlerdir ve bu ayetler peygamberliğin bildirildiği anda nazil olmuştur. Cebrail nazil olarak Hız. Muhammed'i (s.a.a) peygamber olarak çağırdığında şu ayetleri okumuştur:

*"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılannmış yumurtadan yarattı. Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O Rab ki kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmediğini öğretti."*¹

İmam Sadık'tan (a.s) nakledilen bir rivayette şöyle buyrulmuştur: "Peygamber'e (s.a.a) nazil olan ilk ayetler 'Yaratan Rabbinin adıyla oku!' (Alak suresi) ayetleridir ve en son nazil olan ayetler ise 'Allah'ın yardımı ve zaferi geldiğinde' (Nasr suresi) ayetleridir." ²

2- Bir grup âlime göre ise; Müddessir suresi Peygamber'e nazil olan ilk suredir. İbn-i Seleme diyor ki: "Cabir b. Abdullah Ensari'den hangi ayet ve surenin ilk olarak nazil olduğunu sordum, Oda bana 'Müddessir suresi' dedi. Öyleyse Alak suresinin ilk ayetleri ne zaman

¹ Alak, 1-5.

² Usul-i Kâfi, c. 2, s. 628. Uyun-u Ahbar-ur- Rıza, c. 2, s. 6. Biharu'l-Envar, c. 92, s. 39.

nazil oldu? Diye sorunca, cevaben Peygamber'den şunları nakletti: "Bir müddet Hira mağarasında kaldım dağdan inip ovanın ortasına doğru geldiğimde bir ses duydum, etrafa baktım ama bir şey göremedim, sonra başımı göğşe kaldırdım ve biranda Onu (Cebrail'i) gördüm. Titremeye başladım, hemen eve giderek Hatice'den üzerimi örtmesini istedim. O esnada *"Ey bürünüp sarınan (Resulüm)! Kalk ve (insanları) uyar. Sadece Rabbini büyük tanı. Elbiseni tertemiz tut. Kötü şeyleri terk et"*¹ ayetleri nazil oldu." ²

Bu hadise dayanarak bazı âlimler vahyin Müddessir suresiyle başladığını ve ilk surenin de o olduğunu söylemişlerdir. ³ Lakin eğer dikkat edilirse rivayetin metninde ilk nazil olan surenin Müddessir suresi olduğuna dair herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Bu şekilde değerlendirme sadece Cabir'in kendisine aittir. Bu olayın fetret döneminden sonra olması mümkündür, çünkü Kuran ilk nazil olmaya başladıktan sonra üç yıl boyunca hiç nazil olmadı. Bu sözümüzü ispatlayan hadis ise şudur: Cabir İbn-i Abdullah Ensari'den nakledilen bir rivayette Peygamber (s.a.a) fetret döneminden bahsederek şöyle buyurdu: "Yoluma devam ederken, birden gökyüzünden gelen bir ses duydum ve başımı kaldırdım, Hira mağarasına gelen meleği gördüm. Onu görünce ürperdim, dizlerimin üzerine çöktüm. Sonra yolumdan dönerek eve gelip 'beni örtün' dedim. Örtündükten sonra *"Ey bürünüp sarınan (Resulüm)! Kalk ve (insanları) uyar. Sadece Rabbini büyük tanı. Elbiseni tertemiz tut. Kötü şeyleri terk*

¹ Müddessir, 1-5.

² Sahih-i Müslim, c. 1, s. 99. Müsned-i Ahmed b. Hanbel, c. 3, s. 306.

³ Bkz. el-Burhan, Zerkeşi, c. 1, s. 206.

et." ayeti nazil oldu. Bu ayetlerin nazil olmasından sonra vahiy kesintiye uğramadan devam etti." ¹

3-Bazıları da Fatiha suresini nazil olan ilk sure olarak kabul etmişlerdir. Bu hususta Zamahşeri şöyle diyor: "Müfessirlerin çoğu nazil olan ilk surenin Fatiha suresi olduğu kanaatindedirler." Allâme Tabersi, üstat Ahmet Zahit'ten *İzah* adlı eserinde, Sait b. Müseyib'ten, o da Emir-el müminin Ali'den (a.s) şöyle nakletmektedir: "Peygamber'den Kuran'ı okumanın sevabının ne olduğunu sordum. O da, bütün surelerin sevap ve faziletini iniş sırasına göre bana açıkladı. Mekke'de nazil olan ilk surenin Fatiha suresi daha sonra Alak ve ardından da Kalem suresi olarak kabul etti."²

Vahidi-i Nişaburi, İniş Sebeplerini açıklarken şöyle bir rivayet nakletmektedir: "Bazen Peygamber yalnız kalıyordu ve gökyüzünden korkmasına neden olan bir takım sesler duyuyordu. Bir defasında melek ona "Ey Muhammed!" diye seslendi, O da lebbeyk dedi. Peygamber'e söylediklerimi tekrar et, dedi. Bismillahirrahmanirrahim, elhemdulillahi rabbil âlemin..."³ Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta; Peygamber'in risaletinin ilk dönemlerinden itibaren küçük bir grupta (Ali, Cafer, Zeyd ve Hatice gibi) İslamî usullere göre namaz kılıyordu ve bilindiği gibi namaz da Fatıhasız olmaz. Hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Cebrail'in Peygamber'e öğrettiği ilk şey abdest ve namaz olmuştur." Abdest ve namazın öğretilmesi, nazil olan ilk surenin Fatiha suresi olmasını zorunlu kılmaktadır.⁴

¹ Sahih-i Buhari, c. 1, s. 4. Sahih-i Müslim, c. 1, s. 98.

² Mecmau'l-Beyan, c. 10, s. 405, el-Keşşaf, c. 4, s. 775.

³ Esbab-un Nüzul, s. 11.

⁴ el-İtkan, c. 1, s. 12.

Aslına bakılırsa çok farklı gözken bu üç görüşü ortak bir görüş halinde birleştirip sunmak mümkündür. Herkesin kabul ettiği gibi Alak suresini ilk üç veya beş ayeti kesinlikle bisetin başlangıcıyla nazil olmuştur. Sonrada Müddessir suresinden birkaç ayet nazil oldu. Resulullah'a tam olarak inen ilk sure de Fatiha suresidir, bu hususta görüş birliği vardır, daha sonra Müddessir suresinin birkaç ayeti nazil olmuştur, fakat Peygamber'e tümüyle birden nazil olan ilk sure Fatiha suresidir. Alak veya Müddessir suresinin ilk ayetleri nazil olduğunda belli bir sure ismi altında nazil olmamışlardır, bu surelerin geriye kalan diğer ayetlerinin nazil olmasıyla sahip oldukları isim verilmiştir.

Dolayısıyla ilk inen surenin Fatiha suresi olduğunu söylememizin hiçbir sakıncası yoktur, zaten bu münasebetle Fatihatu'l-Kitap unvanı verilmiştir. Bu surenin namazda okunmasının farz kılınmış olması, haiz olduğu önemi göstermektedir, nitekim onu Kuran'la eş değer kılmaktadır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve yüce Kuran'ı verdik."* ¹ Hadislerde tekrarlanan yedi ayetten maksadın Fatiha suresi olduğu buyrulmuştur, zira bu sure yedi ayetten oluşmakta ve ayetleri kısa olduğundan tekrarlanmakta ve her namazda en az iki defa okunmaktadır.

Öyleyse, iniş sırasına göre sureleri ele alırsak ilk sure Alak, beşinci sure Fatiha'dır, ama kâmil olarak inen sureyi ölçü olarak alırsak, o zaman Fatiha suresidir.

¹ Hicr, 87.

SON AYET VE SON SURE

Ehli Beyt'ten nakledilen rivayetlere göre, Allah Resulüne nazil olan son sure Nasr suresidir. Bu surede İslam şeriatının kesin başarısı, temellerinin sağlam ve güçlü kılındığı ve insanların grup grup İslam'a gireceğinin müjdesi verilmiştir.

*"Allah'ın yardımı ve zaferi geldiği ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit, Rabbine hamd ederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir."*¹

Bu surenin nazil olmasıyla birlikte sahabeler hoşnut oldular, çünkü İslam'ın küfre karşı zaferinin müjdesi verilmişti. Fakat Peygamber'in amcası Abbas bu surenin inmesiyle çok üzülüp ağlamaya başladı, Resulullah (s.a.a) sordu: Ey amca! Niye ağlıyorsun? Abbas şöyle dedi: "Öyle zannediyorum ki bu sure senin görevinin son bulduğunu haber vermektedir." Peygamber (s.a.a): "Evet, zannettiğin gibidir" diye buyurdu. Peygamber Nasr suresinin nüzulünden sonra iki seneden fazla yaşamadı.²

İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır: "Son sure Nasr suresidir."³ İbn-i Abbas'tan da nakledilen bir rivayet de son inen surenin, Nasr suresi olduğu söylenmiştir.⁴ Bazı

¹ Nasr, 1- 3.

² Tefsir-i Tabersi, c. 10, s. 554.

³ Tefsir-i Burhan, c. 1, s. 29.

⁴ el-İtkan, c. 1, s. 27.

rivayetlere göre ise, son sure Beraat yahut diğer adıyla Tevbe suresidir. Bu surenin ilk ayetleri hicretin dokuzuncu yılında inmiştir ve ayetleri müşriklere gidip okuması için Resulullah (s.a.a), Ali'yi (a.s) görevlendirdi.¹

Birçok rivayette Peygamber'e inen son ayetin şu ayet olduğu nakledilmiştir:

*"Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğiniz eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının."*²

Cebrail bu ayeti nazil ettikten sonra Peygamber'e, bu ayeti Bakara suresindeki faiz ve borç hakkındaki 280. ayetten sonraya yerleştirmesini istedi. Bu ayetin inişinden sonra Peygamber (s.a.a) 21 gün ve bir görüşe göre de 7 gün yaşadı.³

İbn-i Vazih Yakubi olarak tanınan, Ahmet b. Ebi Yakup (ö: 292. h sonrası) kendi tarih kitabında şunları yazıyor: Denilene göre Peygamber'e inen son ayet şudur:

*"Bugün kâfirler, sizin dininizden (onu yok etmekten) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim."*⁴

Yakubi bunu dedikten sonra şöyle devam ediyor: Bu görüş bize göre de en doğru ve güçlü görüştür, ayet Gadir-i Hum gününde Mevla Emir'el müminin Hz. Ali'nin atanmasından sonra nazil olmuştur.⁵

Evet, Nasr suresinin Beraat suresinden önce nazil olduğu doğrudur; çünkü Nasr suresi fetih yılı olan, hicrî

¹ Tefsir-i Safi, c. 1, s. 680.

² Bakara, 181.

³ Tefsir-i Şubber, s. 83. Tefsir-i Maverdi, c. 1, s. 282.

⁴ Maide, 3.

⁵ Tarih-i Yakubi, c. 2, s. 35.

sekizinci yılda nazil olmuştu ve Mekke bu yılda fethedilmiştir. Beraat suresi ise fetihten sonra, hicretin dokuzuncu yılında nazil olmuştur.

Bu rivayetleri şöyle bağdaştırmak mümkündür; bir bütün olarak kâmil bir şekilde nazil olan son sure Nasr suresidir, fakat en son nazil olan ayetler ise Beraat suresinin ilk ayetleridir.

Ama *"Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinizin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının."*¹ Ayetine gelince, Maverdi'nin rivayetine göre bu ayet Veda Haccında, Mina'da nazil olmuştur. Bunun için son ayet olamaz; çünkü dini ikmal ayeti, Peygamber (s.a.a) Veda Haccından Mekke'ye dönerken, Gadir-i Hum denilen yerde nazil olmuştur.² Demek ki Yakubi'nin söyledikleri daha doğru ve kabul edilebilir; zira Beraat suresi hicretin dokuzuncu ve Maide suresi ise onuncu yılında (veda haccının yapıldığı yıl) nazil olmuştur. Ayrıca Maide suresi savaşların bittiği ve İslam'ın tamamen yerleştiğini bildiren bazı hukuksal ayetleri içermektedir. Özellikle de Peygamber'in görevinin son bulduğunu bildiren, son ayet olan ikmal ayeti de, son surede bulunmakla daha çok uyum arz etmektedir.

Öyleyse Nasr suresi tam olarak Peygamber'e inen son suredir ve son ayet de risaletin bittiğini haber veren ikmal ayetidir.

"Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinizin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının." Ayetini ise son indirilen ahkâm ayeti olarak kabul edebiliriz.

¹ Bakara,281.

² Tefsir-i Maverdi, c. 1, s. 63. Zerkeşi, el-Burhan, c. 1, s. 186.

MEKKÎ VE MEDENÎ SURELER

Kuranî ilimlerde çok önemli olan ve mutlaka üzerinde durulması gereken konulardan biri de Mekkî ve Medenî olan sureleri tanımaktır, çünkü:

1- İslam tarihini bilmek, özellikle surelerin ve ayetlerin zincirleme ve aşamalı inişi hakkında sağlıklı bir bilgi edinmek, ancak Mekkî Medenî sureleri tanımakla mümkün olabilir. İnsan sürekli olarak, tarihi hâdiseler hakkında bilgi edinmek ve bu olayların nerede, ne zaman ve hangi etkenlere binaen gerçekleştiğini öğrenmek için bir telâş ve çaba içerisinde. Bu yüzden Mekkî ve Medenî ayetleri tanıyıp birbirlerinden ayırt etmek, İslam'ın yasama tarihinin anlaşılmasında önemli katkı sağlayacaktır.

2- Ayetin içeriğinin anlaşılması fıkıhsal delil getirmelerde ve hükümleri ortaya çıkarmada önemli bir konuma sahiptir. Kimi zaman ayet Mekke'de nazil olmasına rağmen ayetten bir hüküm anlaşılmaktadır, ama Mekke döneminde henüz fıkıhsal hükümler belirtilmeye başlanmamıştı. Bu gibi durumlarda ya ayeti tevil etmeli yahut başka bir şekilde tefsir etmeliyiz. Örneğin kâfirlerin, kâfir oldukları dönemde şer'i fûrulara mükellef olup olmadıkları tartışma konusudur. Fakihlerin çoğu onları küfür halinde şer'i teferruatla mükellef bilmemektedir ve bunun için de ellerinde birçok delil ve rivayet bulunmaktadır. Lakin kâfirleri küfür halinde şer'i fûrulara

mükellef bilen diğer bir grup âlim ise; bu sözlerine delil olarak Fussilet suresinin yedinci ayetini göstermektedirler. Ayette, müşrikler zekât vermedikleri için Yüce Allah tarafından yerilmektedirler. Oysa bu ayeti delil olarak göstermek yersizdir, çünkü Fussilet suresi Mekkî olan surelerdendir, zekât ise Medine'de farz olmuştur, dolayısıyla bu ayet nazil olduğunda zekât henüz Müslümanlara farz değildi. Öyleyse zekât vermedikleri için müşrikler nasıl olurda yerilebilir? Bu durumda ayeti şu şekilde tevil etmek durumundayız:

Bir: Bu ayette buyrulan zekât bilinen zekât anlamında değildir, kastedilen sadakadır ve sadakanın kabul olmasının şartlarından biride Allah'ın rızasını niyet etmektir. Müşrikleri Allah'ı kabul etmediklerinden niyet de edemezler dolayısıyla bu hususta acizdirler.

İki: Ayetten kasıt zekâttan mahrum oluşturu; zira küfür engel teşkil etmektedir. Eğer iman etmiş olsalardı bu ilâhî feyzden mahrum kalmayacaklardı.¹

3- Kelami konulara delil getirmelerdeki ayetler - özellikle Ehli Beytin faziletiyle ilgili- çoğunlukla Medenîdir, zira bu konular genellikle Medine'de işlenmiştir. Bazıları o ayet ve sureleri Mekkî olarak kabul etmişlerdir, ancak o zaman sağlam bir delil olarak kabul edilemez. Dolayısıyla sure ve ayetlerin Mekkî ve Medenî oluşlarını bilmek kelami konular, özellikle imamet hususunda zaruridir.

Mesela bazıları Dehr/İnsan suresinin tümünü Mekkî, diğer bir grup ise Medenî kabul etmiştir. Başka bir grup; "*Artık Rabbinin hükmüne (boyun eğip) sabret; onlardan hiçbir günahkâra yahut hiçbir nanköre boyun*

¹ Bkz. Tefsir-i Tabersi, c. 9, s. 5. el-Mizan, c. 17, s. 384.

eğme." ¹ Ayetinin dışındaki ayetleri Medenî kabul etmiştir. Bazıları da surenin başından yirmi ikinci ayete kadar Medeni, geri kalan kısmına Mekkî demiştir. Bu sure hakkında oldukça görüş ayrılığı vardır, ama bize göre bu surenin hepsi Medenîdir.

Bir diğer örnek ise şu ayettir: "Onlar verdikleri sözü tam bir biçimde yerine getirirler ve kötülüğü salgın olan bir günden korkarlar ve ihtiyaçları olduğu halde yemeklerini yoksula, yetime ve tutsağa verirler, onları doyururlar. Derler ki: "Biz size sırf Allah rızası için ikram ediyoruz, yoksa sizden karşılık istemediğimiz gibi bir teşekkür bile beklemiyoruz. Biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimizden (O'nun azabına uğramaktan) korkarız. İşte bu yüzden Allah onları o günün fenalığından esirger; (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sevinç verir ve sabretmelerine karşılık onlara cenneti ve (cennetteki) ipekleri lütfeder." ²

Bu ayetin iniş sebebi hakkında şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Hasan ve Hüseyin hastalandılar, Allah Resulü (s.a.a) ve Arapların bir grup ileri gelenleri ziyarete geldiler. Peygamber (s.a.a) Hz Ali'ye (a.s) çocuklarının biran önce iyileşmesi için adak adamasını söyledi. Hz. Ali de Hasan ve Hüseyin'in iyileşmesi için üç gün oruç tutmayı nezretti, kısa bir süre sonra iyileştiler. Hz. Ali nezrini yerine getirmek için oruç tutmaya başladı. İlk gün, iftar için bir parça ekmek ayarladı, tam iftar etmek üzereyken fakir kapıya gelerek yardım istedi, İmam da o ekmeği fakire verdi. İkinci gün esir, üçüncü gün de yetim yardım istedi İmam yine iftarını onlara verdi, böylece Hz.

¹ İnsan, 24.

² İnsan, 7-12.

Ali üç gün boyunca oruç tuttu ve iftarını sadece su ve bir parça kuru ekmekle açtı.

Tabersi bu hususta Ehli Sünnet ve Ehli Beyt rivayetlerinden çokça bir araya getirmiş ve bu rivayetleri müfessirlerin hepsinin kabul ettiğini söylemiştir. Sonra bu rivayetleri delil olarak getirerek Dehr/İnsan suresinin tamamının Medenî olduğunu ispatlamıştır.¹ Fakat Abdullah b. Zübeyr gibi bazıları bu önemli faziletin sadece Ehli Beyte özel olmaması için inatla bu surenin Mekkî olduğunu söylemişlerdir.² Oysa Mekke döneminde esir bulunmamaktaydı. Tâbiinden olan Mücahid ve Katade İnsan suresinin hepsinin Medenî olduğunu söylemiştir, ama tabiinden bir grup, bazı ayetlerin Mekkî ve bazılarının da Medenî olduğunu söylemişlerdir.³ Günümüz yazarlarından Seyyid Kutup surenin içeriğine dayanarak Mekkî olduğunu savunmuştur.⁴

4- Kuran'ı Kerim'in birçok konusu, sadece sure yahut ayetin Mekkî veya Medenî olmasıyla anlaşılabilir. Örneğin bazıları ayetlerin başka ayetlerle nesh edilmesi hakkında çok aşırıya gitmiş ve iki yüz yirmi ayeti mensuh olarak nitelemişlerdir. Fakat böylesi büyük bir rakam kesinlikle doğru olamaz ve gerçekte de bağdaşmamaktadır. Bu bağlamda bazıları da tefrit edip Kuran'da asla nesh diye bir şeyin olmadığını iddia etmişlerdir, özellikle Kuran ayetinin başka bir Kuran ayeti ile nesh edilmesini kabul etmemişlerdir; çünkü neshin oluşması için iki ayet arasında çelişkinin olması gerekir ve

¹ Bkz. Tefsir-i Tabersi c. 10, s. 204- 206. Hâkim Haskani, Şevahidu't-Tenzil, s. 229-315.

² Bkz. ed-Durru'l-Mensur, c. 6, s. 215.

³ et- Temhit, c.1, s.154- 155.

⁴ Bkz. Seyyid Kutup, Fizilalil Kuran. c. 29, s. 215.

bunu da Kuran için düşünemeyiz. Görüşlerine delil olarak da şu ayeti getirmişlerdir:

*"Hâlâ Kuran'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı."*¹

Bazı âlimler ise, Kuran'da nesh olduğunu kabul etmiş ve orta yolu seçmişlerdir, yani nesh olan ayetlerin sayısını sınırlı tutmuşlardır. Aşırı gidenlerin mensuh saydıkları ayetlerden biri de, geçici evlilik (muta nikâhı) ile ilgili şu ayeti kerimedir: *"Onlardan faydalananınıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur."*² Muhammed b. İdris İmam Şafii'nin dediğine göre şu ayetle nesh edilmiştir: *"Ve onlar, iffetlerini korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (cariyeleri) hariç. (Bunlarla ilişkilerden dolayı) kınanmış değillerdir. Şu halde, kim bunun ötesine gitmek isterse, işte bunlar, haddi aşan kimselerdir."*³

Bu görüşü iki sebeple kabul etmemiz mümkün değildir, birincisi geçici nikâh ile evlenen kadın her ne kadar hüküm yönünden daimi nikâhla evlenen kadından biraz farklı olsa da yine de şer'i eş hükmündedir. İkincisi, nasih olarak kabul ettikleri ayet Müminun suresindedir ve Müminun suresi tamamen Mekkidir, nasih olan ayet mensuhtan sonra nazil olmalıdır, öyleyse bu ayet nasih olamaz. Üstat Zerkani de bu aktardıklarımıza değinerek aynen kabul etmiştir.⁴

¹ Nisa, 82. Ayetullah Ebu'l- Kasım Hoi, el-Beyan fi Tefsir-il Kuran, s. 206

² Nisa, 24.

³ müminun, 5- 7.

⁴ Muhammed Abdulazim Zerkani, Menahilu'l-İrfan, c. 1, s. 195.

Mekkî ve Medenî Sureleri Tanımanın Kriterleri

Surelerin iniş sırasını nakleden rivayetlerden anlaşıldığı üzere, 86 sure Mekkî ve 28 sure de Medenîdir. Sureleri bu şekilde Mekkî ve Medenî olarak iki gruba ayırmada üç önemli kriter bulunmaktadır:

1- Zaman: Mekkî ve Medenî surelerin belirlenmesinde müfessirlerin çoğu genellikle zaman ölçütünü kabul etmektedirler. Buna göre Peygamber efendimizin hicretinden önce Mekke'de nazil olan sureler Mekkî ve hicretten sonra Medine'de nazil olan sureler ise Medenîdir. Buna göre Peygamber (s.a.a) hicretten sonra Mekke'de olsa ve ayet inse yinede o ayet yahut sure Medenî olacaktır. Hicretin ölçüsü ise Medine'ye giriş yapmaktır, Peygamber'in Mekke'den çıkışına müteakip Medine'ye girişine kadar ki sureler Mekki, Medine'ye girdikten sonraki sureler Medenîdir, buna en güzel örnek şu ayettir:

*"(Resulüm!) Kuran'ı (okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı) sana farz kılan Allah, elbette seni (yine) dönülecek yere döndürecektir."*¹

2- Mekân: Bazı âlimler de sureleri bu şekilde ayırmada ölçüt olarak mekânı kabul etmişlerdir, buna göre; Mekke ve Mekke'nin etrafında nazil olan sureler Mekkî, Medine ve Medine'nin etrafında nazil olan sureler ise Medenîdir. Bu ister hicretten sonra yahut önce olsun fark etmez. O zaman eğer Peygamber hicretten sonra Mekke'ye gelmiş ve orada sure nazil olmuşsa o sure Mekkîdir. Mekke ve Medine dışında nazil olan sureler ise bu sınıflandırmanın dışındadır. Suyuti, Peygamber'den (s.a.a) şöyle bir hadis naklediyor: "Kuran üç yerde;

¹ Kasas,85.

Mekke, Medine ve Şam'da nazil olmuştur." İbn-i Kesir'in dediğine göre Şam'dan kasıt Tebuktür."¹

3- Hitap: Bir gruba göre ise; müşriklere hitaben başlayan her sure Mekkî ve müminlere hitaben başlayan her sure de Medenîdir. Bunu Abdullah b. Mesud şu rivayetle nakletmektedir: "*Ya eyühennas - Ey insanlar!*" diye başlayan her sure Mekkî ve, "*Ya eyyühelleziyne amenü - Ey iman edenler!*" diye başlayan her sure de Medenidir."² Çünkü Medine'de Müslümanlar, Mekke'de ise müşrikler çoğunlukta idi, fakat Medine'de nazil olan Bakara suresinde "Ey insanlar!" hitabı kullanılmıştır, bu da genel kuralı bozmaktadır.

Surelerin Mekkî ya da Medenî oluşlarını belirlemek için bazı kriterler belirlenmiştir, lakin bu kriterler tek başına ölçüt olamaz, doğru bir sonuca varmak için bunların yanı sıra şu ölçütlere de dikkat etmek gerekir:

1) Nass ve haber. 2) Zahirî belirtiler. 3) İçerikle ilgili belirtiler.

Allâme Burhaneddin b. İbrahim b. Ömer b. İbrahim b. Cafer (ö: 732.h) şöyle diyor: "Mekkî ve Medenî sureleri tanımak için iki yol bulunmaktadır: Rivayetlerle ulaşılan işitsel bilgiler ve teşhis kriterleri üzerinden yapılan kıyas." Alkama b. Kays Abdullah b. Mesud'dan şöyle rivayet ediyor. "Ey insanlar! Hitabının olduğu, kella / asla cümlesinin kullanıldığı, surenin başında mukatta harflerinin bulunduğu -Medeni olduğu rivayet edilen Bakara, Âl-i İmran ve Rad suresinin dışında-, Hz. Adem ve iblis kıssalarının nakledildiği ve eski peygamberler ile ümmetler hakkında nazil olan sureler Mekkîdir.

¹ el-İtkan, c. 1, s. 23.

² el-Müstedrek, c. 3, s. 18- 19.

Farzlardan yükümlülüklerden, şer'i hudud ve cezalardan bahseden sureler ise Medenîdir."¹

Bunlar Abdullah b. Mesud'un Mekkî ve Medenî sureleri tanımak için söyledikleriydi, başka bir takım kriterler de zikredilmiştir ki şöyle sıralaya biliriz:

1- Surenin kendisinin kısa oluşu yahut sure içersindeki ayetlerin kısa oluşu, genellikle Mekkî surelerin özelliklerindendir. Sure ve ayetlerin de uzun oluşu Medenî olduğunu gösterir.

2- Mekke halkı inatla, bilgisizlik, küfür ve taassupla hakkın karşısında duruyorlardı, bu yüzden Mekke halkına söylevler çok sert ve kullanılan dil şiddetliydi. Bunu Mekkî surelerin bir özelliği olarak kabul edebiliriz. Medine'de müminlere hitap ise tam tersine yumuşak ve sıcaktı, dolayısıyla bu tür hitapların bulunduğu sureleri Medenî kabul edebiliriz.

3- Dini öğretilerin genel olarak anlatılması ve iman esaslarının ön planda tutulması Mekkî surelerin özelliğidir. Medenî surelerin özelliği ise, İslam hukukundan bahsedilip, ahkâm ve toplumsal kuralların açıklanmasıdır.

4- Güzel ahlaka, erdemli olmaya, doğru dünya görüşüne, sağlıklı bir inanca, inadı bırakmaya, müşriklerin batıl inançlarıyla mücadeleyle davet eden, onların düşünce ve inanç sistemlerinin boş olduğunu vurgulayan sureler Mekkîdir. Kitap ehlinde bahseden, onları düşüncelerinde orta yola davet eden, münafıklardan bahsederek onlarla mücadeleye yer veren sureler ise Medenîdir.

5- Mekkî surelerin özelliklerinden bir diğeri; "Ey insanlar!", Medeni surelerin ise; "Ey iman edenler!" hitabının bulunmasıdır.

¹ el- Burhan, c.1,s.189.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz bu özellikleri, kesinlikle genel bir kural olarak kabul edemeyiz, bu özellikler bazı sureler için doğru ve bazı sureler için ise doğru olmaya bilir, mutlaka istisnaları bulunmaktadır. Eğer kesin bilgi derecesinde birkaç özellik birlikte bulunur ve aynı zamanda çelişki arz edecek bir rivayette bulunmazsa, o zaman o surenin Mekkî mi Medenî mi olduğuna itimat edebiliriz. Ancak böyle bir durumda fıkıhsal, tarihsel vb. açıdan istenen işlerlik elde edilmiş olur.

Öyleyse bir surenin Mekkî veya Medenî oluşunu anlamak için; ya bu hususta var olan güvenilir bir rivayet bulunmalı ya da surenin zahiri yapısıyla ilgili belirtilerden anlaşılmalıdır.

Mekkî veya Medenî Oluş Hakkındaki Şüpheler

Bu konu hakkındaki şüpheler genellikle müsteşrikin/oryantalistler tarafından ortaya atılmıştır. Bunlara göre Kuran; çevreye, bölgeye hâkim olan şartlar ve toplumsal yapıdan etkilenmiştir, dolayısıyla sağlam bir temel üzere bulunmamaktadır.

Öncelikle toplumdan etkilenmek ile topluma etkili olmak için onlarla koordineli hareket etme arasında fark olduğunu bilmeliyiz. Toplumu etkilemek isteyen kimse; hareketinin ilk aşamasında çevre ile uyum içerisinde olmak zorundadır, etrafındaki gerçeklere göz yumamaz, bunları da dikkate alarak, planlı bir şekilde hedefine doğru ilerlemelidir. Halkın diliyle konuşmalı, var olan kabul görmüş metot ve şive ile düşüncelerini beyan etmelidir. Dolayısıyla bir dava ve reform hareketi başarıya ulaşmak istiyorsa, toplum ve çevre şartlarını da nazara almalı, ona göre davranmalı, uygun metotları seçmelidir.

Evet, insanın kendi doğru bildiklerinden vazgeçerek toplumdan etkilenmesi kötüdür, fakat kendi doğruları için çevre ile birlikte hareket etmesi bundan farklıdır. Örneğin eğer bir toplumda ön planda olan kültürel yapı edebiyat, düzgün ifadeler kullanmak, sözleri güzel ve özlü bir tarzda anlatmak ise, misyon sahibi kimse bunları göz önünde bulundurmalı fesih ve belîğ konuşmalıdır. Bu kişinin toplumun gerçeğini göz önünde bulundurarak sosyolojik bir yaklaşımla hareket edip egemen olan atmosferle, koordinasyon içerisinde misyonunu sunmaya çalışması kötü değildir ve bir sakıncası da bulunmamaktadır. Birinci varsayım, toplum ve çevreye hâkim şartlardan etkilenmedir, ikinci varsayım ise çevreyi etkilemek için egemen olan kültür ile koordinasyon içerisinde hareket edip istenilen sonucu elde etmeye çalışmaktır. Bu da Kuran'ın mükemmelliğini ve Peygamber'in de ileri görüşlülük, basiret ve ferasetini yansıtmaktadır.

Bu kısa girişten sonra, bu konu hakkında oryantalist ler tarafından ortaya atılan şüphelere değinerek cevap verelim:

1- Mekkî surelerin üslubun şiddet, tehdit ve saldırı dilidir, oysa Medenî surelerin üslubu barışçıldır. Sebebine gelince; Mekke halkının tutumu ve davranışı devamlı sert ve şiddetli olmuştur. Medine halkının sergilediği tavır ise yumuşak, barışçıl ve mesajı kabul yönünde olmuştur. Bunun için de Kuran, bu farklı iki tutuma karşı farklı iki tavır sergilemiştir, halkın tutumuna karşı kendisinde öyle tutum içinde olmuştur.

Cevap: Sadece Mekkî sureler tehdit ve korkutma tutumunu sergilememiştir, birçok Medenî surede de bu özelliği görmekteyiz. Medine'deki halk, Mekkeliler gibi hakkı kabul etmeyip, inatla karşı durduklarında Kuran'ın üslubunun da sertleşip, şiddetlendigiine rastlamaktayız.

Çünkü herkese kullandığı silah ile karşılık vermek gerekir, bu da Kuran'ın ne kadar güçlü olduğunu ve zayıf olmadığını gösterir. Yüce Allah Bakara suresinde şöyle buyurmaktadır:

"Faiz yiyenler tıpkı şeytanın çarptığı kimsenin kalkışı gibi kalkarlar."¹ "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer mümin iseniz geri kalan faizi terk edin! Eğer böyle yapmazsanız Allah ve Resulü tarafından size savaş açıldığını biliniz! Eğer faizcilikten tövbe ederseniz, sermayeleriniz sizindir. Böylece ne haksızlık eder, ne de haksızlığa uğrarsınız."² "Bunu yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- çırası insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış o ateşten sakının."³

Aynı şekilde münafıklar ve kitap ehli kimseler hakkında çok sert açıklamaların bulunduğu ayetler Medine'de nazil olmuştur. Bu ayetlerdeki sert hitap şekli Mekke müşrikleri hakkında nazil olan ayetlerde göze çarpan şiddet ve sertlikten az değildir, bilakis bazen çok daha serttir. Kuran'daki en şiddetli ve sert beyanların bulunduğu Tevbe suresi Medine'de inmiştir. Muhatapları da müşrikler ve hak karşısında inatla yanlışlıktan vazgeçmeyen herkeştir.

Mekke'deki surelerin hepsinde sert bir dil kullanılmıştır denildi, oysa kesinlikle böyle değildir. Bazı yerlerde çok yumuşak ve sıcak bir dil kullanılmıştır. Örnek olarak Mekke'de nazil olan şu ayetleri verebiliriz:

"De ki: Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden

¹ Bakara, 275.

² Bakara, 278-279.

³ Bakara, 24.

ümidinizi kesmeyiniz. Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, gafur ve rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır)." ¹

"Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve yüce Kuran'ı verdik. Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme, onlardan dolayı üzülme ve müminlere alçak gönüllü ol." ²

"Size verilen ne varsa hep dünya hayatının geçici metâdır. Allah'ın yanında, ahirette olan nimetler ise iman edenler ve Rab'lerine güvenenler için hem daha değerli, hem de devamlıdır. Onlar, büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar; kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar. Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızktan da harcarlar." ³

2- Mekkî sure/ayetlerin kısa oluşu ve Medenî sure/ayetlerin de uzun oluşu iki toplumun farklılığını yansıtmaktadır. Mekke halkı genellikle okuma yazma bilmeyen, kültürsüz, kaba ve medeniyetten uzak insanlardı, dolayısıyla ayetlerin kısa, öz ve açık seçik olması gerekiyordu. Ama Medine halkı onlara göre daha kültürlü, medeniyetli ve bilgili kimselerdi, bu yüzden de bu toplumda nazil olan ayetler daha geniş ve ayrıntılıdır.

Cevap: Birincisi, toplumun seviyesine göre konuşmak bilgili, edebiyatçı ve akıllı insanların işidir, bu belağattaki en önemli kurallardandır. Her sözün bir yeri ve her nüktenin bir makamı vardır. İkincisi, Mekke'de sadece kısa sure ve ayetlerin nazil olduğunu söylemek pekte doğru olmaz, zira bazı uzun sureler Mekke'de inmiştir,

¹ Zümer, 53.

² Hicr,87-88.

³ Şura,36-38.

örneğin; En'am (165 ayet), Araf (206 ayet) , İsrâ (111 ayet) , Kehf (110 ayet) , Taha (135 ayet) , Meryem (98 ayet) , Enbiya (112 ayet) , Müminun (118 ayet). Ayrıca Medine'de de hep uzun sure nazil olmamıştır; Nasr, Zilzal, Beyyine gibi kısa sureler de nazil olmuştur.

3- Mekkî sureler de hukuksal ve şer'i hükümler yer almamaktadır, bu konuda ki tüm bildirilenler Medenidir.

Cevap: Bu şekilde bir yorumda bulunmak doğru değildir, çünkü Mekkî surelerde de birçok hüküm bildirilmiştir. En'am suresinin 141 ve 146. ayetleri meyvelerin ve hayvanların helal-haram hükümlerini içermektedir, 151 ve 152. ayetler de helal-haram olan işler ve mallar konu edilmiştir. Araf suresinin 31 ve 33. ayetlerinde helal-haram, ziynet eşyaları, kötülükler ve benzeri fıkıhsal hükümler belirtilmiştir. İsrâ suresinde İslam'ın birçok temel ahlak ve fıkıh kuralları genişçe açıklanmıştır. Görüldüğü gibi Mekkî surelerde de hukuksal kurallar buyrulmuştur, Mekkî surelerin böyle bir özelliğinin olmadığını söylemek yanlış olur.

4- Mekkî surelerde; ispatlamaya çalışmak, delil getirmek ve kanıt sunmak göze çarpmamaktadır, oysa Medenî surelerde delil getirme çokça görülüyor.

Cevap: Bu da doğru değildir, çünkü Mekkî olan Müminun suresinde Allah'ın oğlu ve ortağını olmadığına dair çok güzel deliller getirilmiştir:

*"Allah asla evlat edinmedi. O'nun yanı sıra hiçbir tanrı da yoktur. Öyle olsaydı her tanrı kendi yarattıklarını yanına alır ve onlardan biri diğerine üstün gelmeye çalışırdı. Allah o müşriklerin isnat ve nitelendirmelerinden münezzehtir."*¹

¹ Müminun,91.

*"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir. O, yaptıklarından sorumlu değildir. O'nu sorguya çekecek kimse yoktur, ama insanlar mutlaka sorgulanacaklardır."*¹

Ankebut suresinde peygamberlik şöyle ispatlanmıştır:

*"Ey Resulüm! Sen vahyimizden önce kitap okuyan veya yazı yazan bir insan değildin; eğer böyle olsaydı, batıl iddia peşinde olanlar şüphe edebilirlerdi. Hayır, o (Kuran), kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde (yer eden) apaçık ayetlerdir. Ayetlerimizi, ancak zalimler bile inkâr eder. Ona Rabbinden (başkaca) mucizeler indirilmeli değil miydi? Derler. De ki: Mucizeler ancak Allah'ın katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım. Hem kendilerine okunan bu kitabı indirmemiz onlara kâfi gelmiyor mu? Elbette bunda iman edecek kimseler için bir rahmet ve yeterli bir ders vardır."*²

Kıyamet hakkında şu deliller getirilmiştir:

*"Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır."*³

"Biz ilkin yoktan yaratmada bir acizlik, becerisizlik mi gösterdik ki bu tekrar yaratmada acze düşelim? Hayır! Öyle değil, onlar da böyle olmadığını bilirler. Ama yine de

¹ Enbiya, 22-24.

² Ankebut, 48- 51.

³ Kaf, 9- 11

*onlar bu yeniden yaratılıştan (dirilmeden) şüphe içindedirler."*¹

*"Bizim sizi boşuna yarattığımızı, Bizim huzurumuza dönüp hesap vermeyeceğinizi mi sandınız?"*²

*"Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar! Hâlbuki Allah gökleri ve yeri hikmetle, gerçek bir maksatla ve bir de herkes ne kazanmışsa, kendilerine asla haksızlık edilmeksizin, ona göre karşılık görmesi için yaratmıştır."*³

Bu şekilde değişik konuları ispatlamak ve onların delillerini getirmek Mekkî surelerde çokça görülmektedir.

Yukarıda vermiş olduğumuz cevaplar ve yapılan açıklamalara dayanarak Kuran'ın toplum ve cevreden etkilenmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Fakat İslam'ın çağrısına ortam hazırlamak, gelişmesini sağlamak ve toplumda yer edinmesi için Mekkî ve Medenî surelerde bazı farklılıkların bulunduğunu söyleye biliriz. Her hareket başlangıcında birçok sorunla karşı karşıyadır, öncelikle bu sorunların giderilmesine çalışılmalıdır ve bu sorunlar giderildiği takdirde davetin kabulü için ortam hazır olacaktır. Demek ki her çağrının en az iki metot ve aşaması vardır; hazırlık aşaması ve aktif eylem aşaması. Dolayısıyla çağrının ikinci aşamasında söylenmesi ve yapılması gerekenlerin birinci aşamada yapılmasını beklememek gerekir.

¹ Kaf, 15.

² Müminun, 115.

³ Casiye, 21-22.

İNİŞ SIRASI

Surelerin iniş sırası hakkında büyük âlimlerin güvendiği rivayetler bulunmaktadır ve bu rivayetlerin çoğu İbn-i Abbas tarafından nakledilmiştir. Örneğin İbn-i Vazih Yakubi olarak tanınan Ahmed b. Ebi Yakup Kâtibi'nin kendi tarih kitabında Muhammed b. Salih Kelbi, onun da Ebi Salih ve onun da İbn-i Abbas'tan naklettiği rivayet gibi¹ yahut İbn-i Nedim olarak tanınan Muhammed b. İshak Verrak (ö: 385.h) *el-Fihrist* adlı kitabında naklettiği rivayet² ya da *Mecmeu'l-Beyan* tefsirinin sahibi Allame Tabersi'nin kendi üstadı Ebu Muhammed Mehdi b. Nezzar Hüseyini Kâini, o da hicri beşinci yüzyılın büyük âlimlerinden, hafız Abdullah b. Ahmed (Hâkim Nişaburi) *Şevahid-ut Tenzil* adlı kitabında İbn-i Abbas'ın surelerin iniş sırasıyla ilgili rivayetini nakletmiştir. Aynı şekilde üstad Ahmet Zahid *el-İzah* kitabından rivayet nakletmektedir.

İlk Kuran ilimleri araştırmacısı İmam Bedreddin Ez-Zerkeşi (ö: 794.h) *el-Burhan* adlı kitabında (773 yılında kaleme almıştır) iniş sırası ile ilgili ayrıntılı bir rivayete yer vererek, şunları yazmıştır: "Kuran surelerinin iniş sırası budur ve güvenilir rivayetler bunun üzerinde karar kılmıştır." Son olarak Celaleddin Suyuti (ö: 911.h) *el-İtkan* adlı Kuran ilimleri dalındaki eserinde İbn-i

¹ Tarih-i Yakubi, c. 2, s. 26- 35.

² İbn-i Nedim, *el-Fihrist*, s. 43- 47.

Abbas'tan nakledilen rivayetlere yer vermiştir. Kendisi iniş sırasıyla ilgili ibn-i Abbas'ın rivayetini tamamlayan Cabir b. Zeyd'ten de rivayet nakletmektedir.¹

Allame Tabersi ile birlikte başka araştırmacılar, surelerin iniş sırasına riayet hususunda her surenin başlangıç kısmını ölçü olarak kabul etmişlerdir. Alak suresinin ilk beş ayeti nazil olduktan sonra diğer birkaç sure nazil oldu ve daha sonra surenin geri kalan kısmı indi. Müddessir, Müzemmil ve diğer bazı sureler bu şekilde nazil olmuştur Bu yüzden Alak suresi Kuran'ın ilk suresi olarak kabul edilmektedir. Bunu Tabersi *Mecmeu'l-Beyan*, Ahmed Zahid de *el-İzah* kitabından naklediyor.

Surelerin iniş sırasının belirlendiği İbn-i Abbas'ın rivayeti ve onun rivayetini tamamlayan Cabir İbn-i Zeyd'in rivayetine göre Kuran surelerinin iniş sırasını şöyledir:

Surenin Adı	İniş Sırası	Resmi Sıra	Surenin Adı	İniş Sırası	Resmi Sıra
Alak	1	96	Sebe	58	58
Kalem	2	68	Zümer	59	59
Müzemmil	3	73	Mümin	60	60
Müddessir	4	74	Fussilet	61	61
Fatiha	5	1	Şura	62	62
Tebbet	6	111	Zuhruf	63	63
Tekvir	7	81	Duhan	64	64
Ala	8	87	Casiye	65	65
Leyl	9	92	Ahkaf	66	66
Fecr	10	89	Zariyat	67	67
Duha	11	93	Ğaşiye	68	68
İnşirah	12	94	Kehf	69	69

¹ el-İtkan, c.1,s.22- 29.

Asr	13	103	Nahl	70	70
Adiyat	14	100	Nuh	71	71
Kevser	15	108	İbrahim	72	72
Tekasür	16	102	Enbiya	73	73
Maun	17	107	müminun	74	74
Kafirun	18	109	Secde	75	75
Fil	19	105	Tur	76	76
Felak	20	113	Mülk	77	77
Nas	21	114	Hakka	78	78
İhlâs	22	112	Mearic	79	79
Necm	23	53	Nebe	80	80
Abese	24	80	Naziat	81	81
Kadir	25	97	İnfitar	82	82
Şems	26	91	İnşikak	83	83
Buruc	27	85	Rum	84	84
Tin	28	95	Ankebut	85	85
Kurayış	29	106	Mutaffifin ¹	86	86
Karia	30	101	Bakara	87	87
Kıyamet	31	75	Enfal	88	88
Hümeze	32	104	Ali İmran	89	89
Mürselat	33	77	Ahzab	90	90
Kaf	34	50	Mümtenihe	91	91
Beled	35	90	Nisa	92	92
Tarık	36	86	Zilzal	93	93
Kamer	37	54	Hadid	94	94
Sad	38	38	Muhammed	95	95
Araf	39	7	Rad	96	96
Cin	40	72	Rahman	97	97
Yasin	41	36	İnsan	98	98
Furkan	42	25	Talak	99	99
			Beyyine		

¹ Buraya kadar (86. Sure olan Muteffine kadar) olan sureler Mekki surelerdir ve bundan sonra bakara suresinin nazil olmasıyla birlikte Mekki sureler başlamış oluyor.

Fatır	43	35	Haşr	100	100
Meryem	44	19	Nasr	101	101
Taha	45	20	Nur	102	102
Vakıa	46	56	Hac	103	103
Şuara	47	26	Münafıkun	104	104
Neml	48	27	Mücadele	105	105
Kısas	49	28	Hucurat	106	106
İsra	50	17	Tahrim	107	107
Yunus	51	10	Cuma	108	108
Hud	52	11	Tağabun	109	109
Yusuf	53	12	Saff	110	110
Hicr	54	15	Fetih	111	111
Enam	55	6	Maide ¹	112	112
Saffat	56	37	Tevbe	113	113
Lokman	57	31		114	114

Anlaşmazlığa Düşülen Sureler

Zerkeşi ve Tabersi'nin naklettiğine göre, Mekkî ve Medenî sureler hakkındaki cetvel İbn-i Abbas'ın rivayetine göre hazırlanmış, Cabir b. Zeyd'in rivayeti ile İbn-i Abbas'ın rivayeti düzeltilip tamamlanmıştır.

Mekkî ve Medenî oluşuna dair otuz sure hakkında farklı görüş bulunmaktadır.

1- Fatiha Suresi: Mücahit bu sureyi Medenî bilmektedir. Fakat bu doğru değildir, çünkü Mekkî olan "Hicr" suresinde, Fatiha suresine işaret edilerek şöyle denilmiştir: *"Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve yüce Kuran'ı verdik."* ² Hz. Ali de (a.s) Fatiha suresi

¹ Zerkeşi, Maide suresini son sure olarak kabul etmiştir.

² Hicr, 87.

hakkında şöyle buyurmaktadır: "Fatıha suresi arşın altındaki bir hazineden Mekke'de nazil oldu." Hüseyin b. Fazl¹ diyor ki: "Mücahid'in bu görüşü çok yanlıştır; çünkü o bütün âlimlerin ortak görüşüne aykırı söz söylemiştir." ²

2- Nisa Suresi: Nuhhas, Nisa suresini Mekkî bilmektedir ve delil olarak şu ayeti getiriyor: "*Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor*"³ Bu doğru değildir; çünkü birincisi bir ayet, tüm sure için ölçü değildir ve ikinci olarak surelerin hicretten sonraki iniş Medenî olması için bir kriterdir.

3- Yunus Suresi: Bazıları İbn-i Abbas'ın bu sureyi Medenî olarak kabul ettiğini nakletmişlerdir, oysa bu surenin Mekkî olduğu hakkında yine ondan birçok rivayet bulunmaktadır.

4- Râd Suresi: Eski âlimlerden Muhammed Said Kelbi ve günümüz âlimlerinden Seyyid Kutup bu sureyi Mekkî bilmektedirler. Delil olarak da surenin içeriğinin Mekkî surelere benzediğini getirmişlerdir. Lakin iniş sırası hakkındaki rivayetler, sureyi Medenî olarak zikretmişlerdir, diğer taraftan sert üslup sadece Mekkî surelere has değildir, Bakara gibi bazı Medenî surelerde de buna rastlamaktayız.

5- Hac Suresi: Ebu Muhammed Mekkî b. Ebi Talip bu sureyi Mekkî olarak kabul etmiş ve delil olarak da garanik olayına değinilen 52. ayeti getirmiştir. Bu görüş iki nedenden dolayı, doğru değildir: Birincisi; garanik olayı

¹ Kendi zamanında büyük bir tefsir âlimiydi ve bu hususta öncü kabul ediliyordu. İbn-i Tahir'in hicrî 217 senesinde Nişabur'da kendisi için satın aldığı evde fıkıh ve Kur'an eğitimi veriyordu. Fıkhi konularda halk tarafından muracaat ediliyordu. Hicrî 282 senesinde 104 yaşında vefat etti ve sonraları onun kabri ziyaretgâh oldu.

² el-İtkan, c. 1, s. 130.

³ Nisa, 58.

yalan ve düzmece bir hikâyedir, ikincisi; bu surenin içeriği Mekkî oluşla uyum arz etmektedir.

6- Furkan Suresi: Müfessirlerin geneli ve iniş sırasını bildiren rivayetler, bu sureyi Medenî kabul etmektedir, fakat Dahak buna rağmen sureyi Mekkî bilmıştır.

7- Yasin Suresi: Bazılarının bu sureyi Medenî bildikleri nakledilmiştir, ama kimlerin ve ne delile dayanarak böyle dediği belli değildir.

8- Sad Suresi: Şaz ve belirsiz bir söze dayanarak Medenî bilenler olmuştur.

9- Muhammed Suresi: Bazıları icmanın aksine Mekkî kabul etmişlerdir.

10- Hucurat Suresi: Bazıları icmanın aksine Mekkî kabul etmişlerdir.

11- Rahman Suresi: Seyyid Kutup üslup ve içeriğine dayanarak, Celaleddin Suyuti de Hâkim'in *Müstedrek*'i ve *Müsned-i Ahmet*'te nakledilen iki rivayete dayanarak Mekkî bilmektedir. Fakat bazı delillere göre bunu kabul edemeyiz; surenin içeriği tek başına surenin Mekkî veya Medenî oluşunu ispatlamaz. Ayrıca surenin Mekkî olduğuna dair Hâkim'in beyanı açık ve net değildir, *Müsned-i Ahmet*'te de nakledilen hadisin senedi zayıftır.¹ Üçüncü delil olarak, surelerin iniş sırasını bildiren sahih rivayetlerin hepsinde bu sure Medenî olarak kabul edilmiştir.

12- Hadid Suresi: Bazıları bu surenin Mekkî olduğunu söylemişlerdir, çünkü Ömer Mekke'de bu surenin yazılı olduğu kâğıdı kız kardeşinin evinde okuyarak Müslüman olmuştu.² Bu görüş de Ömer'in Müslüman olmasına neden

¹ Bkz. el-İtkan, c. 1, s. 33.

² İbn-i Hazm, el-Endülüsî, en-Nassih vel'Mensuh fil Kuran, c. 2, s. 197.

olan surenin hangisi olduğu hakkındaki farklı nakiller nedeniyle kabul edilemez. Müfessirlerin geneli Hakka suresini kabul etmektedirler¹ ama bazılarına göre de Taha suresiydi.

13- Saf Suresi: İbn-i Hazm meşhur görüşün ve iniş sırasının bildirildiği rivayetlerinin aksine Mekkî bilmektedir.

14- Cuma Suresi: Tertip rivayetleri ve bu konuda var olan ortak görüşün aksine bazıları bu sureyi Mekkî olarak kabul etmiştir, fakat kim olduğu belli değildir.

15- Tebağun Suresi: İbn-i Abbas'ın bu sureyi Mekkî kabul ettiği nakledilmiştir, ama bu iddia İbn-i Abbas'tan nakledilen diğer rivayetlere ters düşmektedir.

16- Mülk Suresi: Bazıları sureyi Medenî olarak kabul etmişlerdir. Bu görüş ulemanın bu sure hakkındaki icmasına aykırıdır.

17- İnsan Suresi: Abdullah b. Zubeyr ve Ehli Beyt'in faziletini inkâr edenler bu sureyi Mekkî olarak nitelendirmişlerdir. Bu şekilde surenin iniş sebebi olan Ehli Beyt'in esirleri, fakirleri ve yetimleri doyurma olayını inkâr etmiş olsunlar. Seyid Kutup da surenin içeriğine dayanarak Mekkî bilmiştir. Bunların karşısında Hafız Haskani şöyle diyor: "Nasibilerden bazıları Ehlibeytin faziletini inkâr etmek için: "Müfessirler bu surenin Mekkî olduğun hususunda ortak görüşe sahiptirler" demişlerdir. Bunlar hangi icma ve ortak görüşten bahsediyorlar? Hâlbuki müfessirlerin geneli bu sureyi Medenî kabul etmiştir."²Allame Tabersi'nin bu surenin Medenî oluşuna dair çok güzel bir araştırması bulunmaktadır.³ Sonuçta bu

¹ Sire-i İbni Hişam, c.1,s.370.Tefsir-i Tabersi, c.9,s.237.

² Şevahidu't-Tenzil, s. 310–315.

³ Tabersi Tefsiri, c. 10, s. 405.

sure kesinlikle Medenîdir ve bunun için en önemli delil selefi salihinden nakledilen rivayetlerdir.

18- Muttâfî'nin Suresi: Yakubi şöyle diyor: "Bu sure Medine'de nazil olan ilk suredir, bazıları bu surenin Mekke ile Medine arasında nazil olduğunu söylemişlerdir." Fakat surelerin iniş sırasını bildiren tüm rivayetler bu surenin Mekke'de nazil olan son sure olduğunu söylemektedir.

19- A'la Suresi: Bazıları bu sureyi Medenî saymışlardır, çünkü: "*Kendisini kötülüklerden arındıran, Rabbinin adını anıp namaz kılan, felaha erer*"¹ ayeti bayram namazı hakkında nazil olmuştur. Bu görüş doğru değil; çünkü ayette geçen namaz geneldir, sadece bayram namazıyla sınırlandıramayız ve eğer bazı rivayetlerde bayram namazı olarak geçmişse bu bir çelişki ifade etmez.

20- Leyl Suresi: Bazıları bu sureyi iniş sebebi hakkında var olan bir rivayete dayanarak Medenî kabul etmişlerdir.²

21- Kadir Suresi: Bazıları bu sureyi Medenî olarak kabul etmişlerdir ve delil surenin inişi hakkında nakledilen şu rivayettir: "Peygamber (s.a.a) bir gün rüyasında maymunların minberine çıktığını gördü."³ Peygamber'in Mekke'de minberi yoktu, demek ki bu sure Medine'de nazil olmuştur.

Bu şekilde delil getirme çok esassız ve saçmadır; çünkü rüyada minber görmek mutlaka minber anlamının çıkarılacağına gelmemektedir.

¹ A'la,14-15.

² ed-Durru'l Mensur, c.6,s.357.Tefsir-i Tabersi, c.10,s.501.

³ Bkz. el-Mustedrek, c. 3, s. 171.

22- Beyyine Suresi: Mekki b. Ebitaip bu surenin Mekkî olduğunu söylemiştir.¹ Hâlbuki iniş sırasını bildiren rivayetler Medenî olduğunu belirtmektedir.

23- Zilzal Suresi: Bazıları sert üslûbundan dolayı bu sureyi Mekkî bilmişlerdir, lakin iniş sırası hakkındaki rivayetler Medenî bilmektedir.

24- Adiyat Suresi: Katade bu surenin Medenî olduğunu söylemiştir, delili ise zayıf bir rivayettir.²

25- Tekasür Suresi: Celaleddin Suyuti bu surenin Yahudiler hakkında nazil olması nedeniyle Medenî bilmiştir.³ Ama ne surenin içeriği ve nede sure hakkındaki rivayetler surenin Yahudilere has olmadığını bildirmektedir.

26- Maun Suresi: Dehhak bu sureyi Medenî saymıştır, lakin iniş sırasını bildiren rivayetler aksini söylüyor.

27- Kevser Suresi: Bazıları Medine'de Peygamber'e (s.a.a) uykudayken indiği kanısındadır.⁴ Bu görüş doğru değildir, çünkü Peygamber'e uykudayken hiçbir sure inmemiştir. Ancak sonra nazil olacak bir sure yahut ayet Peygamber'e önceden uykuda bildirilebilir.

28- Tevhid Suresi: Suyuti bu surenin Medenî olduğunu tercih etmiştir,⁵ ama delil olarak kabul ettiği hadis bilinmemektedir.

¹ Bkz. Ebu Muhammed Mekkî b. Ebitaip, el-Keşfu an Vucuh il-Kıraat-isSeb'a, c. 1, s. 386.

² Bkz. Durru'l-Mensur, c. 6, s. 383. Tefsir-i Tabersi, c. 30, s. 527, Tefsir-i Teberi, c. 30, s. 177.

³ Bkz. el-İtkan, c. 1, s. 14.

⁴ Tefsir-i Tabersi, c. 10, s. 548.

⁵ Celaleddin Suyuti, Lubabu'n Nukul, c. 2, s. 148. el-İtkan, c. 1, s. 14.

29 – 30- Muvezzatan (Nas ve Felak suresi): Yakubi bu iki sureyi son Medenî sure olarak kabul etmiştir,¹ lakin rivayetlerin çoğu tam tersini söylüyor.

Farklı Ayetler

Eski âlimlerden bir grubun yazdıklarına göre bazı ayetler surenin aksine bulunmaktadır. Yani Mekkî olan bir surede bazı ayetler Medenî ve Medenî olan bir surede bazı ayetler Mekkîdir. Fakat bizim yaptığımız araştırmalara göre böyle bir durum söz konusu değildir, eğer bir sure Mekkîyse onun bütün ayetleri de Mekkîdir ve eğer bir sure Medenîyse ayetlerinin hepsi Medenîdir.²Bu kitapta örnek olarak birkaç ayete değineceğiz:

1- Bazıları Medenî olan Maide suresindeki şu ayeti Mekkî kabul etmiştir: *"Artık bugün kâfirler dininizi söndürmekten ümitlerini kestiler. Öyleyse onlardan korkmayın, Benden çekinin. İşte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslam'ı beğendim"*³ çünkü ayet Peygamber'e (s.a.a) Arafat'ta inmiştir.⁴

Böyle düşünmelerinin nedeni ayetin Mekkî yahut Medenî oluşu için mekân kriterini kabul etmeleridir. Buna göre Mekke'de inen her ayet veya sure Mekkî, Medine'de inen her ayet veya sure Medenîdir. Oysa Mekkî veya Medenî olması için kriter Peygamber efendimizin hicretidir, yani hicretten önce nazil olan Mekkî sonra nazil olan ise Medenîdir. Dolayısıyla bu ayet de Mekkî değil Medenîdir.

¹ Tarih-i Yakubi, c. 2, s. 35.

² Bkz. et-Temhid, c. 1, s. 169- 237

³ Maide, 3.

⁴ Tarih'ul Kuran, s. 27.

2- Bir diğer örnek, Tevbe suresinin şu ayetidir:

*"(Kâfir olarak ölüp) cehennem ehli oldukları onlara açıkça belli olduktan sonra, akraba dahi olsalar, (Allah'a) ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır ne de inananlara. İbrahim'in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Ne var ki, onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi."*¹

Dediklerine göre bu ayet Mekke'de, Ebu Talib'in ölüm anında, onun için dua edeceği vaadinde bulunduğu esnada inmiştir.² Bu söz Ebu Talib'in kâfir olarak öldüğünü göstermek isteyenlerin çabasıdır, fakat ayetin bu konuyla hiçbir alâkası bulunmamaktadır ki daha önce buna değinerek ispatlamıştık. Doğru olan Tabersi'nin kendi tefsirinde yapmış olduğu açıklamalardır, o şöyle diyor: "Müslümanlardan bazıları Mekke fethinden sonra Peygamber'den müşrik babaları için mağfiret talebinde bulunmayı istediler. Bunun üzerine yukarıdaki ayet nazil olarak, açıkça bu işten sakındırdı."³

3- Bazıları Yusuf suresinin ilk üç ayetinin Medenî olduğunu söylemişlerdir. Celaleddin Suyuti bu görüşü zayıf kabul etmiştir, ama ilginçtir ki Ebu Abdullah Zencani gibi önemli bir âlim kabul etmiştir.⁴ Bu üç ayetin Medenî oluşuna delil olarak şunları söylemişlerdir: Mekke müşrikleri Yahudilerden Medine'de Peygamber'e Hz. Yusuf hakkında sorular sormalarını istediler, bunun üzerine ilk üç ayet yüce Allah tarafından indi.

¹ Tevbe,113-114.

² Sahih-i Buhari, c. 2, s. 119 ve c. 6, s. 87.

³ Tefsir-i Tabersi, c. 5, s. 76.

⁴ el-İtkan, c. 1, s. 15. Tarihu'l-Kuran, s. 28.

Eğer surenin hepsi Mekke'de nazil olmuşsa giriş niteliği taşıyan ilk üç ayetin sonradan Medenîde nazil olmasının hiçbir anlamı yoktur. Bunun tam tersi olabilir yani Yahudiler Mekke'deki müşriklerden Hz. Yusuf hakkında soru sormalarını isteyebilirler ve bunun üzerine sure nazil olabilir.

İNİŞ SEBEPLERİ

İniş sebeplerinin yahut şen'i nüzulün bilinmesinin önemi hakkında şunları söyleye biliriz: Bilindiği üzere Kuran tedricen aşamalı olarak ve değişik olaylar sonucu nazil olmuştur. Bir olay olduğu zaman yahut Müslümanlar bir problemle karşılaştıkları zaman, bir ya da birkaç ayet bazen de bir sure çözüm niteliğinde Peygamber'e iniyordu. İnen ayetin, o olay yahut problemle yakın bir ilişki içinde olduğu çok açıktır. Dolayısıyla ayeti anlamada kelime de yahut manada anlaşılmaçlık varsa, ayetin inmesi sebebi bilindiği takdirde belirsizlik ortadan kalkacaktır. Bu yüzden ayetlerin anlamını çok daha iyi bilmek, daha güzel tefsir yapabilmek ve konunun açıklık kazanması için mutlaka iniş sebebine başvurmak gerekir. Öyleyse iniş sebebi ayetin tam delaleti için iyi bir karinedir ve onsuz ayetin delaleti eksik kalacaktır. Şu ayette görüldüğü gibi:

"Safa ile Merve Allah'ın belliklerindendir. Beytullah'ı hac veya umre ile ziyaret edenin onları tavaf etmesinde kendisi için bir sakınca yoktur..."¹

Bazılarına göre yukarıdaki ayetten şu anlaşılmaktadır: "Safa ve Merve arasında yapılan sayın, haccın bir erkânı olmasına rağmen niçin 'cunah-sakınca yoktur' kelimesi kullanılmıştır? Demek ki ayetin zahirinden de anlaşıldığı üzere, say yapmak caizdir, farz değil. "

¹ Bakara- 158.

Hâlbuki sây, hiç şüphesiz farzdır ve bunu ayetin iniş sebebine baktığımız zaman daha iyi anlayacağız. Ayetin iniş sebebi şudur: Hicretin altıncı yılında yapılan Hudeybiye antlaşması gereğince, Peygamber (s.a.a) ve ashabı bir sonraki yıl umre için Mekke'ye gidebileceklerdi ve ayrıca yapılan anlaşmaya göre müşrikler Müslümanların rahatlıkla tavaf ve sây yapmaları için üç gün süre ile putlarını Kâbe ve Safa ile Merve'den kaldıracaklardı. Öylede yaptılar ve üç gün sonra putları yine eski yerlerine bıraktılar. Bazı Müslümanlar geç kalmışlardı ve putlarda Safa ile Merve'de bulunmaktaydı, putlar orada ola ola sây yapmanın günah olacağını sandılar. Bunun üzerine ayet nazil oldu ve sâydan kaçınmamalarını bildirdi. Esas itibariyle sây ilahi bir şiardır, putların orada bulunması ise arızidir ve bu durum sây zarar vermemektedir.¹ Demek ki ayetin iniş sebebine başvurulduğunda mana çok rahat bir şekilde anlaşılmış olur, ayette sayın caiz olması yahut farz olması ile ilgili bir şey söz konusu değildir. Öyleyse iniş sebebinin bilmek birçok ayetin mana ve mefhumunu iyice ve doğru olarak anlaya bilmek için önemli bir role sahiptir.²

İniş sebeplerini bilmek çok zordur; çünkü eskiler bu konuda fazla bir eser geride bırakmamışlardır. İniş sebeplerinin yazılıp gelecek nesil için bırakılmasına önem gösterilmemesinin bir nedeni de asrısaadetteki herkesin bunu bilmesidir. Sonraları önemli olduğu anlaşıldığında ise bu hususta bazı rivayetler derlendi ama ne yazık ki bunların çoğunun senedi zayıftır, hatta bazı rivayetlerde düşmanca beyanlar göze çarpmaktadır. Özellikle Emeviler döneminde hükümet kin ve nefretinden dolayı kasıtlı olarak bazı ayetler için uydurma iniş sebepleri

¹ Bkz. Tefsir-i Ayyaşi, c. 1, s. 70.

² et-Temhid, c. 1, s. 243.

düzenlemişlerdir. Ayetleri de bunlara dayanarak keyfi bir şekilde tefsir ve tevil etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'den bu hususta şu rivayet nakledilmektedir: "Üç şeyin sağlam ve doğru bir esası yoktur; İslam'ın ilk yıllarında yapılan savaşlar hakkındaki rivayetler, ahir zaman hakkındaki rivayetler ve Kuran'ın tefsir ve tevili hakkındaki rivayetler." İmam Bedreddin Zerkeşi bazı araştırmacıların şu görüşünü naklediyor: "Maksat bu konuda nakledilen rivayetlerin çoğunun güvenilir olmamasıdır, ama bu hepsinin yalan olduğu anlamına gelmez."¹ Ebu'l- Hasan Ali b. Ahmed Vahidi Nişaburi ayetlerin iniş sebebiyle ilgili rivayetleri bir araya getiren en meşhur âlimlerden biridir. Suyuti onu eleştirerek; zayıf rivayetleri toplamak için uğraştığını, yalan ve doğru hadisleri birbirine karıştırdığını, Kelbi'nin vasıtasıyla Ebi Salih İbn-i Abbas'tan birçok zayıf rivayet naklettiğini söylemektedir.²

Sonraları Suyuti'nin kendisi bu alanda bir kitap yazmış ve adını, *Lubab-un Nukul / Nakillerin Özü* koymuştur, ama yine de zayıf rivayetleri nakletmekten kurtulamamıştır. Örnek olarak şu ayeti verebiliriz:

*"Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır. Sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı ile. Onlardan dolayı kederlenme; kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma! Çünkü Allah, (kötülükten) sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir."*³

Suyuti bu ayetin iniş sebebi hakkında şu zayıf rivayeti nakletmektedir: Resulullah, Hamza'nın cenazesinin başı

¹ el-Burhan, c. 2, s. 213.

² Bkz. Lubab-un Nukul, c. 1, s. 11.

³ Nahl, 126-128.

ucunda durdu ve onun o parçalanmış halini görerek şöyle buyurdu: "Kesinlikle sana bunları yapan Kureyşten yetmiş kişiye de ben aynısını yapacağım; kulaklarını ve burunlarını kesip, karınlarını deşeceğim." ¹ Peygamber'in böyle demesiyle birlikte ayet indi ve onu bu işten menetti.

Oysa bu rivayet hiç şüphesiz yalan ve uydurmadır, çünkü Nahl suresi Mekke'de inmişti, Hz. Hamza'nın şehit edildiği Uhud savaşı ise hicretten dört yıl sonra gerçekleşmişti. Ayrıca ilahi eğitimden geçen, âlemlere rahmet olarak gönderilen ve sürekli yaşamında adaleti, insafı, affı ön planda tutan Allah Resulü'nün (s.a.a) böyle bir şey demesi imkânsızdır. Yukarıdaki ayetler Müslümanların Mekke'deyken sürekli kâfirlerden zulüm ve işkence gördükleri zamanda nazil olmuştur ve Müslümanlara karşılık verirken haddi aşmamalarını emretmekte ve sabretmelerinin daha iyi olacağını öğütlemektedir.²

İniş Sebebi Ya da Şe'n-i Nüzul

Acaba bu iki kavram arasında ne gibi fark bulunmaktadır? Müfessirlerin çoğu bu iki kavram arasında fark görmemişlerdir, bir veya birkaç ayetin inmesine neden olan her olay için iniş sebebi ya da şe'n-i nüzul kavramını kullanmışlardır. Fakat biraz daha dikkatlice bakıldığında bu iki kavram arasında ince bir farkın olduğu anlaşılabacaktır. Şe'n-i nüzul, iniş sebebinden daha geneldir. Şöyle ki geçmiş olan yahut gelecekte oluşa bilecek her olay veya şahısla ilgili ve fıkhi bir farzlık hakkında nazil olan ayet veya ayetlere şe'n-i nüzul denilir. Örneğin; "Şu ayet peygamberlerin ismeti, meleklerin ismeti ya da Hz.

¹ Celaleyn Tefsirinin haşiyesi, c. 1, s. 247-253

² et-Temhid, c. 1, s. 247- 253.

İbrahim, Nuh veya Âdem hakkında nazil olmuştur" denildiğinde tüm bunların hepsi şe'n-i nüzuldür. İniş sebebi ise gerçekleşen belli bir olayın peşi sıra hemen nazil olan ayetlerin sebebine denir. Diğer bir tabirle, ayetin inişine neden olan olay iniş sebebidir. Bu yüzden sebab-i nüzul daha özel, şe'n-i nüzul ise geneldir.

Tenzil ve Tevil

Eskilerin kullanmasına göre, tenzil nüzulün gerçekleştiği durum hakkında söylenir. Bu durum ayetin inmesine neden olan belirli bir olay olabilir. Tevil ise, genel bir anlam taşır ayetten anlaşılan anlamın başka olaylara uyarlanmasıdır. Bazı yazılarda bu iki kavram için "zahir ve batın" denildiğini görmekteyiz, bu gibi yerlerde zahirden maksat tenzil ve batından maksat ise tevildir; çünkü ayetin zahiri iniş sebebine delalet etmekte, batını da daha geniş bir manayı kendisinde barındırmaktadır. Fuzeyl b. Yesar, Peygamber'den nakledilen, "Kuran'ın her ayeti için, bir zahir ve bir de batini mana vardır" hadisin ne anlatmak istediğini İmam Sadık'a (a.s) sordu, İmam şöyle buyurdu: "Kuran'ın zahiri tenzildir ve batını ise tevildir ki onların bazıları geçmişte olmuştur ve bazıları da daha gerçekleşmemiştir. Kuran ay ve güneş gibi sürekli cereyan halindedir."¹ Bir başka rivayette şöyle buyuruyor: "Kuran'ın zahiri, nazil olduğu kimseleri kapsamaktadır, batını ise onların davrandıkları gibi davrananlara şamildir."²

İniş Sebebi, Tenzil Ve Tevil'in Fıkıhsal Kullanımı

¹ es- Sifar, Besairu'd-Derecat, s. . 196.

² Tefsir-i Ayyaşi, c. 1, s. 11, Hadis No. 4.

Fakihler ve İslam araştırmacıları ayetlerin iniş nedeni, şe'n-i nüzul, zahir ve batınını göz önünde bulundurarak, genel bir kaide belirlemiş ve o kaideye dayanarak fıkhi hükümleri çıkarmışlardır. Kaide şudur: "el-İbaretu bi-umum-il lafz la bi-husus'il morid/ ibarenin delalet ettiği mananın genişliğine itibar edilir, özel durumuna değil." Yani bilgili ve uzman bir fakih özel durumları bir kenara bırakarak genel anlamlardan en üst seviyede yararlanmalıdır. Hiç şüphesiz cümleyi çok daha iyi anlaya bilmek için özel durumu da bilmek gerekir, eğer özel durum bilinmezse genel anlamada iyice anlaşılmaz, fakat kesinlikle özel durumla sınırlandırma mayız. Zira ilahi hükümler her zaman ve herkes içindir. Şimdi rivayetlerde genel yönlerinin ele alınıp incelendiği iki ayeti konumuza örnek olarak getirelim:

Bir: Yüce Allah, Bakara suresinde şöyle buyurmaktadır: *"Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır. Şüphesiz Allah'(ın rahmeti) geniştir, O her şeyi bilendir."*¹ Bu ayet zahiri ve batını (tenzil ve tevil) bulunan ayetlerdendir ve masum imamların bilgilendirmeleriyle ayetin ifade etmek istediği genel anlam anlaşılmaktadır. Ayetin zahirinden, Kâbe'ye yönelmenin şart olmadığı anlaşılmaktadır ve bu Kâbe'ye yönelmeyi emreden diğer ayetlerle çelişmektedir. Fakat ayetin iniş sebebi bilindiği takdirde bu çelişki ortadan kalkacaktır.

Ayetin iniş sebebi şöyledir: Yahudiler, Müslümanlara şu eleştiri de bulunuyorlardı: "Eğer şimdiye kadar yapıldığı gibi Beytul Mukaddes'e doğru namaz kılmak doğru idiyse, Kâbe'ye yönelerek namaz kılmak batıldır. Eğer Kâbe'ye yönelerek namaz kılmak doğruysa, demek

¹ Bakara, 115.

ki Beytul Mukaddes'e doğru kılınan namazların hepsi batılmış." Yüce Allah bu ayet ile Yahudilerin bu sözlerinin boş olduğunu buyurmakta ve kılınan her iki namazında doğru olduğunu beyan etmektedir, zira asıl olan namazın kendisidir, Kâbe yahut Beytül Mukaddes gibi yerlere yönelmek itibari ve Müslümanlar arasında düzenin oluşması içindir. Nereye yönelirseniz Allah'a yönelmişsinizdir ve hangi tarafa durmuşsanız Allah'a doğru durmuşsunuz demektir. Öyleyse Medine'nin doğusunda bulunan Mekke'ye yahut batısında yer alan Beytül Mukaddes'e yönelerek namaz kılma arasında fark yoktur, çünkü sonuçta Allah'a yönelilmiştir. "*Şüphesiz Allah'(ın rahmeti) geniştir, O her şeyi bilendir.*"

Rivayetler vasıtasıyla, ayetten anlaşılan diğer genel bir kaide ise; yolculuk esnasında, ulaşım aracının içindeyken nafil namazları her yöne kılmanın caiz olduğudur.¹ Bu tespit ayetin batini manasını yansıtmaktadır ve bu manaya ancak masum imamların kılavuzluğu sayesinde ulaşılmaktadır.

İki: Cin suresinde şöyle buyrulmaktadır: "*Şüphesiz mescitler, Allah'ındır. O hâlde, Allah ile birlikte hiç kimseye yalvarmayın.*"² Mescit veya çoğulu olan mesacid kelimesi mabet ve ibadet edilen yer anlamında tutulursa, ayetin anlamı; mescitler Allah'ındır ve Allah ile birlikte başkasına yalvarmayın. Ama eğer mescit kelimesinin çoğulunu "matar-ı mimi" olarak kabul edersek o zaman ibadet ve tapınma anlamına gelecektir ve ayetin de anlamı şu olur; ibadet edilecek yalnız Allah'tır ve ondan başkasına ibadet etmeyin. Sonuçta her iki durumda da, ibadet

¹ Vesailu's-Şia, c. 1, Kible Babı. 8- 15.

² Cin,18.

esnasında yüce Allah ile birlikte başkasına ibadet etme yasaklanmaktadır.

Elimizde bulunan sahih rivayetlere göre de ayetten bir başka mana daha çıkarılmaktadır. Şöyle ki: mescid kelimesi, secde yapılan yerler anlamındadır. Said b. Cubeyr, Zeccac ve Ferra gibi bazı müfessirler bu hususta şöyle diyorlar: "Mesacid kelimesi secde anında yere gelen yedi uzvu da kapsamaktadır, bu yedi yeri Allah insana bağışlamıştır ve sadece Allah'a mahsustur, dolayısıyla başkası için kullanılamaz."¹ Ayetle ilgili buna benzer başka bir teville de İmam Muhammed Taki'den (a.s) nakledilen bir hadiste rastlamaktayız; bir hırsızın elinin kesilmesi hakkında Abbasi Halifesi Mutasım Billah'ın yanında konuşulmaya başlandı. Herkes kendi görüşünü açıklayarak nerenin kesilmesini gerektiğini söylüyordu, bazıları bilekten bazıları da dirsekten kesilmelidir diyordu. Orada bulunan İmam Taki (a.s) şöyle buyurdu: "Sadece parmaklar kökünden kesilmelidir." İmamın bu fetvasının delili istendiğinde, İmam cevaben şöyle buyurdu: "Çünkü elin içi, secde esnasında yere gelmesi gereken yedi uzvudan biridir ve Allah'a mahsustur, bu yüzden kesilemez."²

İniş Sebebini Öğrenmenin Yolları

İniş sebebini rivayet yahut diğer nakil yollarıyla öğrenilebilir, fakat geçmişte bu husus nakledilip, kaydedilmediği için güvenilir bir kaynak bulmak çok zordur. Elimize ulaşan rivayetlerin az bir kısmının dışında genellikle ya senedi zayıftır ya da diğer rivayetlerle

¹ Tabersi Tefsiri, c. 10, s. 372.

² Vesailu's-Şia, c. 18, Hırsızlığın cezası bölümü, Bab. 4.

uyuşmamaktadır. Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul* eserinde şöyle diyor: "Ayetlerin iniş sebebi hakkında sahih hadis olmadan bir şey söylemek doğru değildir. Sahih ve güvenilir hadisler de olaya canlı şahit olanlardan nakledilmelidir, yoksa tahmine dayanarak bir şeyler nakledenlerin sözlerine güven olmaz." Sonra İbn-i Abbas'tan Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu naklediyor: "Tam olarak bilinip, doğru olarak anlamadığın sürece hadis nakletmekten sakın; zira kim bana ve Kuran'a yalan yere bir nisbette bulunursa cehennemde kendi yerini hazırlamış demektir."

İşte bu yüzden eski rabbani âlimler Kuran'la ilgili görüş beyan edip konuşmaktan şiddetle sakınırlardı. Muhammed b. Sirin diyor ki: "Tabiin'den olan Ubeyd'e Kuran'ın bir ayetinin tefsirini sordum, bana şöyle dedi: Kuran'ın niye indiğini bilenler gittiler." Yani ayet ve surelerin iniş sebebini biliyorlardı. Vahidi diyor ki: "Bu zamanda, bu konuda yalan uyduran kimseler oldukça fazladır. Bu yüzden Kuran'ın hakikatlerine ulaşmak için oldukça temkinli ve titiz davranılmalıdır."¹ Ahmed b. Hanbel'in konu hakkında sözlerine daha önce değinmiştik. Celaleddin Suyuti, onca çabaya rağmen ayet yahut surelerin iniş sebebiyle ilgili olarak sadece 250 müsned sahih ve zayıf hadis toplaya bilmiştir.²

Lakin sevindirici olanı, Ehlibeyt mektebinde iniş sebebiyle ilgili sahih hadislerin çokluğu, bu hadisler masum imamlar vasıtasıyla bizlere ulaşmıştır. Günümüze kadar bu alanda yazılan kitaplarda dört binden fazla güvenilir ve sahih hadis toplanmıştır.³

¹ Esbab-ı Nüzul, s. 4.

² el-İtkan, c. 4, s. 214- 257.

³ Bu rivayetler araştırmacı - yazar Burhan tarafından derlenmiş ve şuanda on cilt halinde baskıya hazırdır.

Günümüzde iniş sebeplerini öğrenmek için başvurulacak kaynak eserler büyük ölçüde güvenilirlerdir. Örneğin; Taberi'nin *Camiu'l-Beyan*, Suyuti'nin *ed-Durr'ul Mensur*, Tabersi'nin *Mecme'ul Beyan* ve Şeyh Tusi'nin *Tıbyan* gibi tefsir kitaplarına bakılabilir. Bunların yanı sıra, Vahidi'nin *Esbab-ı Nüzul* ile Suyuti'nin *Lübab-un Nükul* kitapları başlı başına bu konu için yazılmış eserlerdir. Elbette saymış olduğumuz bu kitaplarda sahih ve zayıf hadisler karışmış durumdadır, buralarda nakledilen hadislerin hepsini doğru kabul edemeyiz, dolayısıyla bu hadisleri dikkatlice incelemek gerekir. Sahih hadis ile zayıf hadisi, özellikle birbirleriyle uyuşmadıkları zamanlarda, ayırt etmek için şu yollara başvurulabilir:

1- Rivayet senedi, özellikle de rivayetin son bulduğu kişi güvenilir olmalıdır. Yani iniş sebebini ilk söyleyen kişi mutlaka ya Peygamber (s.a.a) ya da masumlardan biri olmalıdır veya çok güvenilir sahabelerden biri de olabilir, örneğin; Abdullah b. Mesud, Ubey b. Kâ'b, İbn-i Abbas gibi. Çünkü bunlar Kuran alanında uzman ve ümmetin hepsinin kabul ettiği önemli şahsiyetlerdir. Tabiinden olan ve kendilerinden asla yalan söz duyulmayan, belli bir amaç için yalan hadis uydurmayan; Mücahit, Said b. Cubeyr, Said b. Museyyib gibilerinin sözleri de kabul edilebilir.

2- Rivayetlerin mütevatir veya değişik yollarla çok fazla nakledilmesi gerekir. Her ne kadar bütün rivayetlerde aynı cümleler kullanılmamışsa bile, burada önemli olan aynı anlamı taşımasıdır. Bu şekilde nakledilenin doğru olduğuna dair bir güven oluşacaktır. Kiblenin değişmesi ve iniş sebebi hakkında nakledilen rivayetlerde olduğu gibi.

3- Ayetlerin iniş sebebi hakkında nakledilen rivayetler kesinlikle sorun, anlaşılmazlık ve iphamları gidermelidir. Böyle olması, her ne kadar hadis ilminde sened yönünden sahih ve hasen olmasa bile doğruluğunu gösterir. Genelde tarihi olaylar bu şekildedir; birkaç tarihi olayı birbiriyle ilişkilendirerek, bir olayın doğruluğunu anlayıp onu kabul etmekteyiz, aksi takdirde tarihi olayların doğruluğunu sadece sened ile çözemeyiz. Birkaç tarihi hadise arasında irtibat sağlayarak, bir gelişmenin doğruluğunu kavrayıp, kabul ediyoruz. Yoksa sadece rivayet zincirinin doğruluğundan hareketle bir vakianın gerçekliğini kabul etmek mümkün değildir. "Nes'i" ayetinde olduğu gibi durum bundan ibarettir. Yüce Allah Tevbe suresinde şöyle buyurmaktadır:

*"(Haram ayları) ertelemek, sadece kâfirlikte ileri gitmektir. Çünkü onunla, kâfir olanlar saptırılır. Allah'ın haram kıldığının sayısını bozmak ve O'nun haram kıldığını helâl kılmak için (haram ayını) bir yıl helâl sayarlar, bir yıl da haram sayarlar. (Böylece) onların kötü işleri kendilerine güzel gösterilmiştir. Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez."*¹

Haram aylarda savaşmak yasaktı, çünkü Zilkade, Zilhicce ve Muharrem aylarında dünyanın dört bir tarafından hac farızasını yerine getirmek için gelenler, güven içerisinde haclarını yaparak geri dönebilsinler. Recep ayında ise genellikle umre için geliniyordu. Haram aylar, hacılar için güven ve emniyetin oluşması için yasaklanmıştı. Fakat savaşan iki kabileden biri tam karşı tarafa galip geleceği zaman, haram aylardan birine denk geldiğinde haram ayın yerini zorbalıkla değiştiriyordu. Mesela şöyle diyorlardı: "Recep ayını haram ay olmaktan

¹ Tevbe, 37.

çıkartıp onun yerine Şaban ayını bırakıyoruz. Şaban ayında savaşmak haramdır." Böyle yaparak ilahi emre karşı gelip sünnetullah üzerinde tasarrufta bulunuyor, sonra da savaşa devam ediyorlardı. Bu yanlış davranış hicretin dokuzuncu yılında tamamen yasaklandı.¹

Görüldüğü gibi, ayetin iniş sebebiyle ilgili nakledilenler ayetin içeriği ile de uyuşmakta, diğer karineler de bu sebebi desteklemekte ve ayette var olan belirsizlik giderilmektedir. Eğer bu rivayetin senedi sahih olmasa bile, yine de kabul edilebilir. Benzeri durumlarda da bu kuralı uygulayabiliriz.

İniş Sebebinin Nakledenin Orada Bulunması

İniş sebebinin aktaranın olayın gerçekleştiği esnada bulunması şart mıdır? Âlimlerin çoğu, rivayetin senedi ile gerçekleşen olay arasında kopukluğun olmaması için ilk ravinin olay anında orada bulunmasını şart koşmuşlardır. Vahidi şöyle diyor: "İniş sebebinde; sadece ayetin inişini duyan, iniş sebebine şahit olan ve bu bilgiye ulaşmak için araştırma yapmış olan kimsenin rivayet etmesi caiz kılınmıştır."²

Lakin diğer âlimler rivayeti nakleden kimsenin bu hususta kesin bilgi sahibi veya iniş sebebine şahit olmasının şart olmadığını söylemişlerdir. Hâkim Nişaburi hadis ilmi hakkında diyor ki: "Eğer bir sahabe vahiy ve Kuran'ın inişini derk etmişse ve filan ayetin falan olaydan dolayı nazil olduğunu söylerse, bu sözü müsned hadis hükmündedir. Yani Peygamber'den nakledilen bir hadis

¹ Tefsir-i Tabersi, c. 5, s. 29.

² Esbab-ı Nüzul, s. 54.

olarak kabul görür."¹ Nîşaburi'nin bu sözü daha mantıklı görünmektedir; çünkü ravi eğer doğru sözlü, güvenilir ve adil olursa olaya şahit olması şart değildir. Dolayısıyla Ehli Beyt imamlarından bir ayetin iniş sebebiyle ilgili nakledilen rivayetler bizim için güvenilir ve kabul edilebilir bir mahiyet taşımaktadır.

¹ el-Müstedrek, c. 2, s. 258- 263. Ulum'ul Hadis, s. 19- 20.

KURAN'IN İSİMLERİ VE SIFATLARI

Hicri altıncı yüzyılın büyük tefsir bilimcilerinden olan Cemaleddin Ebu'l- Futuh Razi, kendi tefsirinin önsözünde Kuran-ı Kerim için 43 isim -ki daha çok sıfat özelliğini taşımaktadır- zikretmektedir.¹ Merhum Tabersi *Mecma'ul Beyan* tefsirinde Kuran için sadece; Kuran, Furkan, Kitap ve Zikir isimlerini yazmıştır.²

Bedreddin Zerkeşi³, Heraliy'nin bu alanda bir kitap yazdığını⁴ ve kitabında Kuran'ın 90 isim ve sıfatına yer verdiğini yazmaktadır. Kadı Azizi de Kuran'ın 50 isim ve sıfatından bahsetmektedir. Aşağıdaki çizelgede bu isimlere yer verilmiştir, ilk 43 isim ve sıfat Ebu Futuh Razi'nin görüşü ile aynıdır.

No	Ad-Sıfat	Delil	Ayet
1	Kuran	Onun okunuşuna (Kuran) uy.	Kıyamet, 18
2	Furkan	Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren...	Furkan,1

¹ Fahri Razi, Ravdu'l-Cinan ve Ruhul-Cinan, Mukkadime, c. 1, s. 5.

² Tefsir-i Tabersi, c. 1, s. 14.

³ el-Burhan, c.1,s.276.

⁴ el-Burhan, c. 2, s. 258 ve 263.

3	Kitap	Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik.	Nisa,105
4	Zikir	İşte bu, bizim indirdiğimiz hayırlı ve faydalı bir Zikir'dir.	Enbiya, 50
5	Tenzil	Şüphesiz bu, âlemlerin Rabbinin indirmesidir (tenzil).	Şuara, 192
6	Hadis	Eğer doğru iseler onun benzeri bir söz (hadis) getirsinler.	Tur, 34
7	Mev'ize	Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt (mev'ize), gönüllerdekine bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.	Yunus, 57
8	Tezkire	Şüphesiz O, korunanlar için bir hatırlatmadır (tezkire).	Hakka, 48
9	Zikra	Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı (zikra) gelmiştir.	Huda, 120
10	Beyan	Bu bütün insanlığa bir beyandır; takva sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür.	Aliİmran ,138
11	Huda	Bu kitap; onda asla şüphe yoktur. O, muttakiler için bir yol göstericidir (huda).	

12	Şifa	De ki: O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuz ve şifadır.	Bakara,2
13	Hüküm	İşte böylece Kuran'ı Arapça bir hüküm olarak indirdik.	Fussilet, 44
14	Hikmet	Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmeti hatırlayın.	Rad,37
15	Hâkim	(Resulüm!) Bu söylenenleri biz sana ayetlerden ve hikmet dolu (hâkim) Kuran'dan okuyoruz.	Ahzap, 34
16	Müheymin	Sana da daha önceki kutsal kitabı onaylayıcı ve içeriğini koruyucu (müheymin) olan bu hak kitabı indirdik.	Ali İmran,58
17	Hadi	Gerçekten biz, doğru yola ileten (hadi) harikulâde güzel bir Kuran dinledik.	Maide, 48
18	Nur	O Peygambere inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nur'a (Kuran'a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.	Cin,1- 2
19	Rahmet		Araf,157

20	İsmet	Ve o, müminler için gerçekten bir hidayet rehberi ve rahmettir.	Neml,77
21	Nimet	Topluca Allah'ın ipine sımsıkı sarılın ve parçalanmayın!	Ali İmran ,103
22	Hak	Rabbinin nimetini ise, haydi anlat.	Duha,11
23	Tibyan	O, kesin bir gerçektir (hak).	Hakka, 51
24	Besair	Bu Kitab'ı da sana, her şey için bir açıklama (tibyan)...olarak indirdik.	Nahl,89
25	Mübarek	İnsanların kalp gözlerini aydınlatacak nur (besair) ve onlara yol gösterici olarak Kitab'ı verdik.	Kasas,43
26	Mecid	İşte, bu da indirdiğimiz mübarek bir zikirdir. Şimdi bunu inkâr mı ediyorsunuz?	Enbiya, 50
27	Aziz	Kaf. Şerefli (mecid) Kuran'a andolsun.	Kaf,1
28	Azim	Şüphesiz o üstün (aziz) bir kitaptır.	Fussilet, 41
		Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve yüce (azim) Kuran'ı verdik.	Hicr,87

29	Kerim	O,elbette değerli (kerim) bir Kuran'dır.	Vakıa,77
30	Sirac	Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nur saçan bir kandil (sirac) olarak (gönderdik).	Ahzap, 46
31	Munir	Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nur saçan (munir) bir kandil olarak (gönderdik).	Ahzap, 46
32	Beşir	(Bu,) bilen bir kavim için, ayetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır; müjdecî (beşir) ve uyarıcıdır.	Fussilet, 3- 4
33	Nezir	Müjdecî ve uyarıcıdır (nezir).	Fussilet4
34	Sırat	Bize doğru yolu (sırat) göster.	Hamd,6
35	Habl	Topluca Allah'ın ipine (habl) sınıksız sarılın ve parçalanmayın!	Ali İmran, 103
36	Ruh	İşte bu şekilde sana da emrimizden bir ruhu vahyettik.	Şura,52
37	Kasas	Biz bu Kuran'ı vahyetmekle sana kıssaların (kasas), en güzelini anlatıyoruz.	Yusuf,3
38	Fasl	Kuşkusuz Kuran ayırıcı (fasl) bir sözdür.	

39	Nucum	Hayır, yıldızların (nucum) yerlerine yemin ederim ki...	Tarık,13
40	Aceb	Gerçekten biz, doğru yola ileten harikulâde (aceb) güzel bir Kuran dinledik.	Vakıa,75
41	Kayyim	Kuluna kitabı, onda hiç bir eğrilik bırakmadan, dosdoğru olarak (kayyim) indiren Allah'a hamd olsun.	Cin,1
42	Mubin	Elif. Lâm. Râ. Bunlar, apaçık (mubin) Kitab'ın ayetleridir.	Kahf,1
43	Aliy	O, katımızdaki ana kitapta dır. Yüce (aliy) ve hikmet sahibidir.	Yusuf,1
44	Kelam	Ve eğer müşriklerden biri senden aman dilerse, Allah'ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver, sonra (Müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır.	Zuhruf,4
45	Kavl	Andolsun ki, belki düşünürler diye, onlar için sözü (kavl) ard arda bildirdik.	Tevbe,6
46	Belağ	İşte bu, insanlara bir tebliğdir.	Kasas,51

47	Muteşabih	Allah, sözün en güzelini, birbirine benzeterek (müteşabih) bir kitap halinde indirmiştir.	İbrahim, 52
48	Arabi	Korunsunlar diye, pürüzsüz Arapça bir Kuran indirdik.	Zümer, 23
49	Adl	Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamdır.	Zümer, 28
50	Buşra	Müminler için rehber ve müjdedir(büşra) .	En'am, 115
51	Emir	Bu, Allah'ın size indirdiği emridir.	Neml,2
52	İman	İmana çağıran bir davetçiyi işittik ve iman ettik.	Talak,5
53	Nebe	Birbirlerine neyi soruyorlar? O büyük haberi mi (nebe) ?	Aliİmran , 193
54	Vahiy	De ki: Sizi ancak vahiy ile uyarıyorum. Uyarıldıkları zaman ancak sağırlar çağırıyor işitmez.	Nebe,1-2
55	İlim	Sana ilim geldikten sonra onların heveslerine uyarsan, and olsun ki, Allah katında sana bir veli ve koruyucu olamaz.	Enbiya, 45
			Rad,37

SURE VE AYET KAVRAMI

Sure kavramı; "sur-u beled – şehri çevreleyen yüksek duvar" kelimesinden türetilmiştir, çünkü surların bir şehri çevrelemesi gibi sure de ayetleri çevrelemekte, kendi bünyesi içine almaktadır. Şehri kuşattığı gibi sureler de bazı ayetleri bünyesinde toplayıp diğer ayetlerden ayırır.

Ünlü dil bilimci İbn-i Faris'in tanımına göre sur; yücelik ve yükseklik anlamına gelmektedir, bu yüzden bazıları sureyi yüce ve yüksek anlamında tutmuşlardır.

Ebu'l-Futuh Razi şöyle diyor: Bil ki sure yüksek makam ve yücelik anlamına gelmektedir. Buna delil olarak da Arap şairi Nabiğe'nin şu şiiridir:

Görmüyor musun Allah sana sure (yüksek makam) vermiştir?

Ki her padişah bu makam karşısında titrer.

Razi daha sonra sözlerine şöyle devam ediyor: Şehri çevreleyen duvarın da yüksek olması nedeniyle 'sur' denilmiştir.¹

Bazıları da "Su'r" kökünden yani bir şeyin parçası ve artığı anlamından türediğini dile getirmektedirler. Ebu'l-Futuh Razi bunun hakkında şöyle diyor: "Mehmuz olan su'r kelimesinin aslı 'surul ma/ kapta kalan suyun artığı'dır. Araplar tabakta bir şey kaldığında 'esertu fil ina' derler.

¹ Revdel Cinan ve Ruhul Cinan, Mukkadime, c. 1, s. 9.

Bunun için de Arap şairi A'ş'a b. Salebe bir şiirinde diyor ki:

O kadın benden uzaklaştı, ama gönlümde büyük yara açtı,

Ve bu yara, ayrılıkta günbegün büyüyip yayılmakta.¹

Buna göre; sure kelimesi aslında Kuran'ın parçası anlamına gelen "su're" idi, daha kolay okunması için hemze vava dönüştürülmüştür. Bu hususta farklı bir kıraat bulunmamaktadır, tüm Kuran okuyucuları dokuz yerde bulunan bu kelimeyi sure olarak okumuşlardır.

Ayet kavramı; alamet anlamına gelmektedir, çünkü Kuran'ın her bir ayeti Allah'ın sözü olduğuna alamet ve nişanedir. Yahut Kuran'ı Kerim'in her ayeti ilahi bir hüküm veya öğüte işaret ettiği için bu kavramı almıştır.

"Andolsun biz, sana apaçık ayetler indirdik. Onları fasıklardan başkası inkâr etmez."²

"İşte bunlar Allah'ın ayetleridir. Biz onları sana doğru olarak anlatıyoruz. Şüphesiz sen, Allah tarafından gönderilmiş peygamberlerdensin."³

"İşte Allah, ayetlerini, düşünesiniz diye böyle açıklıyor."⁴

Cahiz diyor ki: Yüce Allah kendi kitabını Araplar arasında yaygın olanın aksine -hepsini ve bazısını- tanımlamıştır. Araplar, bir şairin şiirlerinin toplandığı kitaba divan derler, yüce Allah ise Kuran adını vermiştir. Aynı şekilde divanın parçalarına kaside denilirken, Kuran'dakine sure, kasidenin her bölümüne beyit denirken, surenin her bölümüne ise ayet adı verilmiştir.

¹ Revdel Cinan ve Ruhul Cinan, Mukkadime, c. 1, s. 9.

² Bakara, 99.

³ Bakara, 252.

⁴ Bakara, 266.

Her beyit'in sonundaki kafiye, ayetlerde fasle denmiştir.¹

Ragıb İsfahani diyor: Ayet kavramı "Eyyin" kökünden alınmıştır, çünkü ayet aydınlığa kavuşturur. Fakat doğru olanı ayetin "teeyyi" kökünden türemiş olmasıdır, zira teetti sağlam ve kalıcı olma anlamındadır, bu yüzden "Sakin ol" denilmek istendiğinde bu kelime kullanılır. Elbette "Eviye ileyh - sığınmak" kelimesinden türemiş olma ihtimali de bulunmaktadır ve yüksek yer olarak kullanılmıştır. Kuran'da bir yerde, ayet bu anlamda gelmiştir:

*"Siz her yüksek yere bir alâmet dikerek eğleniyor musunuz?"*²

Bir hükme delalet eden Kuran'ın cümlelerine ayet denilir, bu tam bir sure, birkaç bölüm, kısa yahut uzun cümlelerden oluşsun hepsine ayet denilir. Bu şekilde Kuran sureleri belli ayetlerden oluşur ve sayılabilir nitelik taşır.

Şunu da hatırlatmamız gerek ki; surelerde bulunan ayetler bizzat Allah Resulü (s.a.a) tarafından belirlenmiş ve konulmuştur. Üç ayetten oluşan en küçük sure Kevser suresi ve 286 ayetten oluşan Bakara suresi de en uzun suredir, bunun gibi diğer bütün surelerin sayısını ve yerini belirleyen Hz. Peygamber'dir ve onun belirlediği şekilde günümüze kadar gelmiştir. Bunda Kuran'ın mucize olması ve ayetlerin uyumuyla ilgili bir sır bulunmaktadır.

¹ el-İtkan, c. 1, s. 143.

² Şuara,128.

SURELERİN İSİMLERİ

Ayetlerin sayısı ve yeri nasıl ki Allah Resulü (s.a.a) tarafından belirlenmişse, surelerin isimleri de yine bizzat o hazret tarafından konulmuştur. Genelde surelerin bir adı vardır, ama bazı surelerin birden fazla adı bulunmaktadır. Kuran surelerine verilen isimler, Araplarda yaygın olan metotla bir münasebet veya olay sonucu veriliyordu. Şimdi bazı surelere niçin o isimlerin verildiği ve hangi münasebetle adlandırıldıklarını aşağıdaki çizelgede getirelim:

Sure Adı	Adlandırılmasının Nedeni
Bakara	Bakara (inek) kelimesi, sadece bu surede kullanılmış ve surenin 67- 73. ayetlerinde geçen inek kıssası nedeniyle bu adı almıştır. Enam suresi (144 - 146.) ayetlerinde "el-Bakar" ve Yusuf suresi (43 - 46.) ayetlerinde de "Bekarat" kelimeleri geçmiştir, fakat üzerinde ayrıntılı bir şekilde konuşulmamıştır.
Âl-i İmran	Bu sure adını 33. ayette geçen "Âl-i İmran" terkibinden alır ve Kuran'ın başka hiçbir ayetinde gelmemiştir.

Nisa	Nisa, kadın anlamındadır. Surenin 17. ayetinde kadınlarla ilgili hükümler ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı için bu adı almıştır.
Mâide	Sofra anlamına gelir, havariler Hz. İsa'dan gökten bir sofrayı indirmesini istemişlerdi ve sadece bu surenin 112,113 ve 114. ayetlerinde geçmiştir.
En'am	Hayvanlar anlamına gelir, diğer hiçbir surede olmadığı kadar altı defa bu surede "En'am-hayvanlar" kelimesi kullanılmıştır. Putperest Arapların bazı büyükbaş hayvanları helâl, bazılarını da haram sayan batıl inançlarını reddeden 136, 138 ve 139'uncu ayetlerinden almaktadır.
A'raf	Cennet ve cehennem arası için kullanılır, surenin 46 ve 48. ayetlerinde iki defa kullanılmıştır.
Enfal	Ganimet demektir ve surenin başındaki ilk ayette kullanılmıştır.
Beraet	Uzak olma anlamındadır. Surenin ilk kelimesi olduğu için bu adı almıştır. Başka surelerde bu şekilde müşriklerden bahsedilmemiştir.
Yunus	Sure, adını, Hz. Yunus'a atıf yapılan 98. ayetten alır. Hz. Yunus hakkında bahsedilen tek suredir.

Hud	Bu sure adını, 50 – 60. ayetlerde kıssası zikredilen Hz. Hud'un isminden almıştır. Sadece bu surede Hz. Hud'tan bahsedilmektedir.
Yusuf	Bu sure Hz. Yusuf'tan bahsetmektedir ve Hz. Yusuf'un adı 25 defa zikredilmiştir.
Rad	Rad, gök gürültüsü demektir. Surenin 13. ayetinde gök gürültüsünün Allah'ı tesbih etmesinden bahsedildiği için bu adı almıştır. Bakara suresinin 19. ayetinde de geçmektedir.
İbrahim	Sure adını 35. ayette geçen İbrahim peygamberden alır. Hz. İbrahim'in (a.s) Mekke şehri ve nesli için yapmış olduğu dualar ayrıntılı bir şekilde buyrulmuştur.
Hicr	Hicr ashabının konu edildiği tek suredir ve adını 80- 84. ayetlerinde geçen hicr kelimesinden alır.
Nahl	Arı demektir,68. ayette arılardan bahsettiği için nahl adını almıştır.
İsra	İsra, gece yolculuğuna denilir. Hz. Peygamberin geceleyin miraca çıkması ilk ayetlerde bahsedilmektedir.
Kehf	Mağara anlamında kullanılmıştır ve 9. ayet Ashabı Kehf'den bahsedilmektedir.

Meryem	" <i>Resulüm kitapta Meryem'i de an</i> " ifadesiyle başlayan 16. ayetinden 35. ayetine kadar Hz. Meryem'den bahsetmektedir.
Taha	İlk ayetlerinde "Ta-Ha" harfleriyle başlamaktadır.
Enbiya	Arapların tarafından bilinen meşhur nebi ve peygamberlerden bahsedilmektedir.
Hac	Surenin 25- 38. ayetlerinde geniş bir şekilde hac hükümlerinden bahsedilmekte ve yüce Allah tarafından haccın yapılması istenilmektedir.
Muminin	Sure adını ilk ayetindeki "el-Mü'minûn" kelimesinden almaktadır.
Nur	Nur ayeti olarak bilinen 35. ayet bu surede bulunmaktadır.
Furkan	Kuran'ın bir diğer ismi olan Furkan bu surenin ilk ayetinde kullanılmıştır.
Şuara	Şuara, şairler anlamına gelir ve 224. ayette geçmiştir.
Neml	Karınca kelimesinin geçtiği tek suredir,18. ayette Hz. Süleyman'ın ordusuna yol veren karıncalardan bahsedilir.
Kasas	Bu sure, adını, 25. ayetinde geçen "el-Kasas" kelimesinden alır. Kasas, sözlükte olayları

Ankebut	uygunluk sırasına göre zikretmektir. Hz. Musa'nın kıssasına genişçe değinilmiştir.
Rum	Ankebut örümcek demektir. 41. ayetinde kâfirlerin işleri örümcek ağına benzetilerek bu kelime kullanılmıştır.
Secde	Perslerle savaşan Rumlardan bahsedilirken bu kelime kullanılmış ve adını da oradan almıştır.
Ahzab	Adını 15. ayette geçen secde kelimesinden almıştır.
Sebe	Müttefik gruplar anlamına gelir ve bu kelime 20. ayette kullanılmıştır.
	Sebe kelimesi Kuran'da sadece bu surenin 45. ayetinde geçmiştir.

Bazı Surelerin Farklı İsimleri

Surelerin genelinin sadece bir ismi bulunmaktadır, fakat bir takım nedenlerden dolayı bazı surelerin birden fazla ismi bulunmaktadır. Örneğin Fatiha suresi; Hamd, Fatihatu'l-Kitap, Ümm-ül Kitap, Seb'ul Mesani olarak da adlandırılmıştır. Suyuti bu sure için yirmiden fazla isim zikretmiştir.¹

¹ el-İtkan, c. 1, s. 151.

Fatihatu'l-Kitap: Bu isim ile adlandırılmasının nedeni; dizilişte Kuran'ın ilk suresi olmasıdır, ayrıca kâmil olarak inen ilk suredir.

Ümm-ül Kitap: Burada kullanılan "üm" kelimesi hedef ve amaç anlamına gelmektedir. Kuran'ın tüm hedef ve amacı bu surede özetle buyrulduğu için bu adı almıştır. Zaten bu yüzden Kuran'ın en faziletli suresi olarak kabul edilmiştir.

Seb'ul Mesani: Kısa surelerden olduğu ve yedi ayetten oluştuğu için bu adı almıştır. mesani de tekrarlanan anlamındadır, tüm Müslümanlar her gün bu sureyi tekrarladığı ve diğer uzun surelerden daha fazla okuduğu için bu şekilde adlandırılmıştır.

Diğer bazı sureler de Fatiha suresinde görüldüğü gibi bazı nedenlerden dolayı farklı adlandırılmıştır, bu sureler şunlardan ibarettir:

Tevbe, Beraet
İsra, Subhan, Beni İsrail
Neml, Süleyman
Ğafir, Mumin
Fussilet, Secde
Muhammed, Gital
Kamer, İkterebet
Mülk, Tebarek
Mearic, Se'el, Vakı'a
Nebe, Amme
Beyyine, Lem Yekûn
Maun, Din, Ereeyte
Mesed, Tebbet
Tevhid, İhlâs
Dehr, İnsan, Hel Eta

Kureyş, İylaf
Şerh, İnşirah

Surelerinin Grupsal Adları

1- Seb'u Tival: Yedi uzun sure olan; Bakara, Al-i İmran, Nisa, Araf, En'am, Maide ve bir sure sayılan Enfal ile Tevbe surelerinden oluşmaktadır.

2- Mieyn: Yüz ayetten fazla olan surelere denir ve bunlar büyüklük bakımından yedi uzun sureden daha azdırlar. 12 sure olan mieyn şunlardır: Yunus, Hud, Yusuf, Nahl, İsra, Kehf, Meryem, Taha, Enbiya, Muminun, Şuara ve Saffat.¹

3- Mesani: Ayet sayısı yüzün altında olan surelere denir. Bunlar yaklaşık yirmi suredir. Mesani denilmesinin nedeni tekrarlana bilir ve bir defada rahatlıkla okuna bilir olmalarıdır.

4- Hevamim: Ha-Mim harfleriyle başlayan yedi sureye denilir ki şunlardır: Mumin, Fussilet, Şura, Zuhruf, Duhan, Casiye ve Ahkaf.

5- Mümtihinat: Yaklaşık yirmi sureden ibarettir: Feth, Haşr, Secde, Talak, Nun ve Kalem, Hucurat, Tebarek, Tebağun, Münafikun, Cuma, Saf, Cin, Nuh, Mücadele, Mümtehine, Tahrir.

6- Mufessalat: Rahman suresinden başlayarak Kuran'ın sonuna kadar olan kısa surelere denilir. Yalnız bunların içerisinde mümtihinat ve meinden sayılan sureler hariçtir. Müfessalat olarak adlandırılmasının nedeni ayetler arasındaki fasılaların kısa olmasıdır.

¹ Şuara suresi 228 ve Saffat suresi 182 kısa ayetten oluşmaktadır ama büyüklük açısından diğer mieyn surelerle aynı olduğu için bu gruba dâhil edilmiştir.

SURELERİN VE AYETLERİN SAYISI

Kuran'ı Kerim, 114 suresi ile birlikte nazil olduğu günden şimdiye kadar hiçbir azalma ve çoğalma olmaksızın, Peygamberimizin (s.a.a) buyurduğu gibi sahabe ve tabiinin nakli ile günümüze kadar ulaşmıştır. Bu sayı mütevatirdir ve bundan fazla olduğu söylenenler önemsiz, az olduğu söylenenlerin ise delili yoktur.

Denildiğine göre: İbn-i Mesud'un Mushaf'ında Fatiha ve Muavvezeteyn (Nas ve Felak) sureleri bulunmamaktaydı, çünkü Fatiha suresini Kuran'a denk bilmişti. Nitekim şöyle buyrulmaktadır: *"Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve büyük Kuran'ı verdik."*¹ Felak ve Nas surelerini ise, sure değil de Peygamber'e (s.a.a) Hasan ve Hüseyin'i (a.s) nazar ve büyüden koruması için bildirilen dualar olarak kabul ediyordu, bu yüzden Mushaf'ında yer vermemişti. Bu düşüncesinden dolayı da bu sureleri herhangi bir Mushaf'ta görseydi, silmeye kalkışır ve "Kuran'da olmayanı Kuran'a karıştırmayın" derdi.

Ubey b. Kâ'b'in Mushaf'ı ise 115 sureden oluşmaktaydı. O Fil ve Kureyş surelerini bir sure kabul etmekte ve aralarında bulunan besmeleyi getirmemekteydi. Ayrıca "Hafd" ve "Hul" adında iki sure daha olduğunu söyleyip, Mushaf'ında getirmişti.

¹ Hicr, 87.

Ayetlerin sayısına gelince; ayetin nerede biteceği bizzat Peygamber (s.a.a) tarafından belirlenmiş, ayetler arasındaki fasıla onun emri ve gözetiminde gerçekleşmişti. Bu hususta başkasının içtihadına göre hiçbir şey yapılmamıştır. Demek ki, onun doğruluğu nakledenin güvenilirliğine dayanmaktadır. Ayetler konuya göre belirlenmez yani konu bitince ayette bitecek diye bir şey söz konusu değildir, bazı yerlerde konu bitmemesine rağmen ayet bitmekte, yeni bir ayete başlanılmada ve orada bitmektedir. Bunu da belirleyen Peygamber'in kendisidir.

Geçmiştekilerin, ayetlerin uzunluğu hakkında değişik görüşlere düşmelerinin nedeni, Peygamber'in bir ayeti okurken ortasında durup okumamasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden bazıları ayetin bittiğini zannediyorlardı, hâlbuki başka zaman ayeti sonuna kadar okuyordu.

İbn-i Abbas'tan nakledildiğine göre: Kuran 6600 ayet ve 320671 harften oluşmaktadır. Kelimelerin sayısı hakkında ise farklı görüşler bulunmaktadır; 77277 -77934 - 77434 kelimededen oluştuğu söylenmiştir.

Kuran ayetlerinin sayısı hakkında en doğru ve kesin rivayet Hz. Ali'den (a.s) nakledilen Küfelilerin rivayetidir, buna göre Kuran 6236 ayetten oluşmaktadır. ¹ Şuanda elimizde bulunan Mushaf'taki ayet sayısı da bu kadardır, fakat burada bulunan şart; besmeleyi sadece Fatiha suresinde ayet kabul edip, diğer surelerde ayet bilmemeğe ve surelerin başında bulunan huruf-u mukatta'yı da bir ayet bilmeye bağlıdır.

¹ el-İtkan, c. 1, s. 190, 197, 189. Kufelilerin rivayeti İbn-i Ebi Leyla ve Ebu Abdurahman Sulemi tarafından İmam Ali'den (a.s) nakledilmiştir.

Kufelilerin rivayetine göre Kuran'da bulunan surelerinin ayet sayısı şöyledir:

Sıra	Sure	Ayet Sayısı	Sıra	Sure	Ayet Sayısı
1	Hamd	7	58	Mücade	22
2	Bakara	286	59	Haşr	24
3	Nisa	200	60	Mümteherine	13
4	Maide	176	61	Saffat	14
5	Enam	120	62	Cuma	11
6	Enam	165	63	Munafikun	11
7	Araf	206	64	Tebağun	18
8	Enfal	75	65	Talak	12
9	Tevbe	129	66	Tahrim	12
10	Yunus	109	67	Mülk	30
11	Hud	123	68	Kalem	52
12	Yusuf	111	69	Hakka	52
13	Rad	43	70	Mearic	44
14	İbrahim	52	71	Nuh	28
15	Hicr	99	72	Cin	28
16	Nahl	128	73	Muzzemil	20
17	İsra	111	74	Muddessir	56
18	Kehf	110	75	Kıyamet	40
19	Meryem	98	76	İnsan	31
20	Taha	135	77	Mürselat	50
21	Enbiya	112	78	Nebe	40
22	Hac	78	79	Naziat	46
23	Müminun	118	80	Abese	42
24	Nur	64	81	Tekvir	29
25	Furkan	77	82	İnfitar	19
26	Şuara	227	83	Mutaffifin	36

27	Neml	93	84	İnşikak	25
28	Kısas	88	85	Buruç	22
29	Ankebut	69	86	Tarık	17
30	Rum	60	87	Ala	19
31	Lokman	34	88	Ğasiye	26
32	Secde	30	89	Fecr	30
33	Ahzab	73	90	Beled	20
34	Sebe	54	91	Şems	15
35	Fatır	45	92	Leyl	21
36	Yasin	83	93	Duha	11
37	Saffat	182	94	Şerh	8
38	Sad	88	95	Tin	8
39	Zümer	75	96	Alak	19
40	Mümin	85	97	Kadir	5
41	Fussilet	54	98	Beyyine	8
42	Şura	53	99	Zilzal	8
43	Zuhruf	89	100	Adiyat	11
44	Duhan	59	101	Karia	11
45	Casiye	37	102	Tekasür	8
46	Ahkaf	35	103	Asr	3
47	Muhammed	38	104	Hümeze	9
48	Feth	29	105	Fil	5
49	Hucurat	18	106	Kureyş	4
50	Kaf	45	107	Maun	7
51	Zariyat	60	108	Kevser	3
52	Tur	49	109	Kafirun	6
53	Necm	62	110	Nasr	3
54	Kamer	55	111	Tebbet	5
55	Rahman	78	112	İhlâs	4
56	Vakıa	96	113	Felak	5
57	Hadid	29	114	Nasr	6

Üçüncü Bölüm

KURAN'IN TOPLATILMASI

KURANIN MUSHAF HALİNE GETİRİLMESİ

Kuran-ı Kerim, şunda elimizde bulunan hali ile belli bir zamanda ve belirli bir grup tarafından hazırlanıp, bir araya getirilen şekliyle değildir; Kuran'ın Mushaf¹ halinde bir araya getirilmesi zaman içerisinde değişik bireyler ve gruplar tarafından yapılmıştır. Fakat şunu unutmayalım ki, Kuran'da bulunan sureler, surelerin içindeki ayetler ve bunların düzeni, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.a) emriyle gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bunu taabbudi olarak kabul edip, sureleri de bu bilinçle okumak gerekir.

Her sure besmele ile başlamakta ve ikinci besmelenin nazil olmasına kadar devam etmekteydi. Yani yüce Allah tarafından ayet bismillah ile nazil olduğunda yeni bir sure başlamış oluyordu ve ikinci besmeleye kadar ki ayetler o surenin ayetleri sayılıyordu. Sureler içerisinde bulunan normal düzen bu şekildeydi, fakat bazen Cebrail'in kendisi bazı ayetlerin çıkartılarak başka bir surede, başka ayetlerin arasına yerleştirilmesini Hz. Peygamber'den istiyordu. Örneğin:

¹ Kuran "okunulan" anlamındadır ve günümüzde yüce Allah tarafından Peygamberimize indirilen ayetlerin toplamına denir. Mushaf ise iki cilt arasına toplanılmış sure ve ayetlerin hepsine denir. Peygamber'den sonraki ilk dönemlerde Kuran yerine daha çok Mushaf tabiri kullanılmıştır.

*"Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının."*¹

Bu ayet Allah Resulü'nün ömrünün sonlarına doğru nazil olan ayetlerdendir, lâkin Peygamber efendimiz bu ayeti, Bakara suresindeki faiz ve borç ile ilgili ayetlerin arasına yerleştirmişti. Sonuçta sureler ve ayetlerin şekli Peygamber (s.a.a) tarafından düzenlenmiştir.

Fakat surelerin sıra düzeni ve tertibi hakkında araştırmacılar arasında ihtilâf vardır. Seyyid Murteza Âlemu'l-Huda, Ayetullah Hoi ve son zamanlardaki birçok ilim adamı; Kuran'ın şuanda elimizde bulunan sıralanış şeklinin Peygamber (s.a.a) tarafından düzenlendiği kanaatindeler. Delilleri ise şudur: Hz. Peygamber döneminde birçok Kuran hafızı bulunmaktaydı, onların Kuran'ı Allah Resulü'nün öğrettiği şekil ve sırayla ezberledikleri kesindir. Hz. Peygamber'in bu kadar önemli bir konuyu, düzene sokulması için kendisinden sonraya bırakması pek mantıklı değildir.

Merhum Ayetullah Hoi ve diğer âlimlerin bu görüşünü kabul edemeyiz; çünkü o zamanda hafız olmak veya Kuran toplayıp yanında bulundurmak, sureler arasında bir sıralanışın olduğunu ispatlamaz. O dönemde hafız; ayetleri son nazil olmasına kadar yazılı halde yanında bulunduran ve ezberleyen kimseye denirdi, yani günümüzdeki gibi sıraya göre ezberlemesi gerekmezdi.

Kuran-ı Kerim'de surelerin sıralanış şekli pek de önemli değil, bir sure başta da olabilir sonda da, önemli olan surelerin birbirinden ayrılması ve her sure içerisinde hangi ayetlerin bulunmasıdır ki bunu da zaten bizzat Peygamber (s.a.a) hayatında düzenlemişti. Peygamber'in

¹ Bakara, 281.

ömrünün sonuna kadar vahiy gelme ihtimali bulunmaktaydı, bazen ayetlerin yerini Cebrail değiştiriyordu, dolayısıyla Kuran'ın inişinin son bulduğundan emin olmadıkça surelerin belli bir sıraya konulması mümkün değildi. Kuran nüzulünün son bulması da Peygamber'in hayatına bağlıydı. Bütün bunları göz önünde bulundurarak Kuran surelerinin sıralanışının Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Bu yüzden de birçok araştırmacı-yazar, tarihçi ve ilim adamı; Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra Kuran'ın iki cilt arasında toplanıp, surelerin belirli bir sıraya dizilmesinin ilk olarak Hz. Ali (a.s) tarafından yapıldığı görüşündedirler. Emir'el Muminin Kuran'ı ilk toplayandır. O hazretten sonra bu işi yapan bir diğer kimse de Zeyd b. Sabit ve bir grup büyük sahabedir. Bu hususta kimsenin bir kuşkusu ya da şüphesi bulunmamaktadır.

Allah Resulü'nün (s.a.a) vefatından sonra Kuran'ı toplayan ilk kişi İmam Ali'dir (a.s) ve ona bu kutsal görevi Hz. Peygamber'in kendisi vermiştir. Hz. Ali, Peygamber (s.a.a) tarafından verilen bu önemli görevi yerine getirmek için altı ay boyunca evinden dışarı çıkmamış ve büyük bir çalışma içerisine girişmişti. Rical ilminde uzman olan İbn-i Nedim şöyle diyor:

"İlk olarak Ali (a.s) Kuran ayetlerini iki cilt (Mushaf) arasına topladı. Bu Mushaf şu anda Cafer ailesinde bulunmaktadır. Ben Hz. Ali'nin eliyle yazmış olduğu Mushaf'ı Ebu Ya'la Hamza Hasani'nin evinde görmüşüm. Hasan b. Ali'nin (a.s) çocukları bunu miras olarak almışlardı."¹

¹ el-Fihrist, s. 47- 48.

Muhammed b. Sirin, İkrime'den şöyle nakletmektedir: "Ebubekir'in hilâfedinin başlangıcında Ali (a.s) evde oturup Kuran'ı toplamakla uğraşıyordu." İbn-i Sirin diyor ki, İkrime'ye "Ali'nin (a.s) mushafının düzen ve sıralanışı diğer mushaflardan farklı mıydı?" diye sordum, o da şu cevabı verdi: "Eğer insanlar ve cinler bir araya gelip el ele verseler dahi Ali'nin toplayıp düzenlemiş olduğu Kuran'ı asla hazırlayamazlar." İbn-i Sirin daha sonra diyor ki: "O Mushaf'ı elde edebilmek için çok çalıştım, ama ne yazık ki bir sonuca varamadım." ¹ İbn-i Cezzi Kelebi şöyle ise diyor: "Eğer Ali'nin (a.s) Mushaf'ına ulaşılabilinseydi, kesinlikle birçok bilgiye de ulaşılacaktı." ²

H. Ali'nin Mushaf'ının Özellikleri

H. Ali'nin (a.s) bir araya getirmiş olduğu Mushaf, sonradan toplanan Mushaflarda bulunmayan birçok güzel özelliğe sahipti, onlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1- Sure ve ayetlerin sıralanışında dikkat edilen nokta, her birinin iniş sırasına göre sıralanmasıdır. Önce Mekki sureler, sonrada Medenî sureler yer almaktadır. Bu şekilde ayetlerin seyri ve iniş tarihi belirgindir. Bu da ilâhî hükümlerle, ahkâm kurallarının ne şekilde yürürlüğe konulduğunu bilmemizi sağlar. Ayrıca nasih ve mensuh ayetlerinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

2- Bu Mushaf'taki ayetlerin yazılış şeklinde, H. Resulullah'ın okuyuş şekli esas alınmıştır. Asıl olan H. Peygamber'in kıraatidir, H. Ali de bunu Mushaf'ında getirmesiyle kıraatler arası ihtilâfa kesinlikle mahal bırakmıyordu. Böylece ayetlerin içeriğinin anlaşılması ve

¹ Tabakat-ı İbni S'ad, c. 2, s. 101; el-İsabe'nin Haşiyesi, el-İsti'ab, c. 2, s. 253; el-İtkan, c. 1, s. 57.

² İbn-i Cezzi Kelebi, et-Teshil li ulum-it Tenzil, c. 1, s. 4. el Temhid, c. 1, s. 288- 296.

doğru tefsirin yapılmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuş oluyordu. Bu özellik çok önemlidir; çünkü kıraatler arası ihtilâflar Kuran'ı tefsir etmek isteyen müfessirin yanlış tefsir yapmasına sebebiyet verebilir. Hz. Ali'nin (a.s) Mushaf'ında şaşkınlığa ve hataya yol açabilecek hiçbir durum mevzu bahis değildir.

3- Hz. Ali'nin Mushaf'ında hem tenzil (ayetin iniş sebebi) hem de tevil bulunmaktaydı. Ayet ve surelerin inişi ve iniş nedenleri Mushaf'ın kenarlarında haşiyeler olarak açıklanmıştı. Bu haşiyeler Kuran'ın anlaşılmayan yerlerinin anlaşılması ve anlaşılan ayetlerin de çok daha iyi anlaşılmasını sağlıyordu. Tenzilin haşiyelerde kaydedilmesinin yanı sıra bazı tevillere de yer verilmişti. Bu teviller ayetlerin anlaşılmasında oldukça etkili olan, özel bazı ayetlerle ilgili genel ve kapsayıcı algılamalardan ibaretti.

Emir'ül-müminin Ali (a.s) şöyle buyuruyor: "Ben onlara hem tenzili hem de tevili içeren bir kitap getirdim"¹ ve bir başka hadisinde: "Peygamber (s.a.a) kendisine inen her ayeti bana okuyup dikte ettiriyordu; ben de buyurdıklarını yazıyordum. Ayrıca her ayetin tefsir ve tevilini, nasih ve mensuhunu, muhkem ve müteşabihini bana öğretiyordu, yüce Allah'a benim iyice anlamam ve ezberlemem için de dua ediyordu. O günden sonra hiçbir ayeti unutmadım, bana öğrettiği benim de yazdığım bilgilerden hiçbir şeyi kaybetmedim."²

Sonuçta Hz. Ali, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kuran'ı bir araya getirmek için altı ay boyunca çalıştı ve hazırlamış olduğu Mushaf büyük sureden küçük sureye doğru değil de iniş önceliğine göre sıralanmıştı.

¹ Muhammed Cevad Belaği, Ala-ur Rahman, c. 1, s. 257.

² Tefsir-i Burhan, c. 1, s. 16, sayı. 14.

Resulullah'ın okuyuşu esas alınmış, ayetler için dipnotta gerekli tefsir ve açıklama yapılmıştı. Hz. Ali'nin bu çok önemli çalışması ne yazık ki kabul görmedi. O hazrete düşman olanlar, inatla İslam âlemini bu eşsiz Mushaftan mahrum bıraktılar. Eğer Hz. Ali'nin Mushaf'ı esas alınmış olsaydı sonraları oluşan kıraattaki ihtilâflar ve yanlış tefsirler olmayacak, bugün Kuran'ın idraki ve anlaşılmasının önündeki engeller kalkmış olacaktı.

H. Ali'nin (a.s) Mushaf'ının Akıbeti

Süleym b. Kays Hilali (ö:90.h) İmam Ali'nin (a.s) yakın arkadaşlarından birisiydi. O Salman Farsi'den şöyle rivayet etmektedir: "Hz. Ali (a.s), halkın kendisine karşı olan merhametsizliğini görünce evine kapanıp Kuran'ı toplamakla meşgul oldu ve bu işini bitirinceye kadar evden dışarı çıkmadı. İmam (a.s), Kuran'ı toplamadan önce ayet ve sureler kâğıt parçaları, hurma yaprakları, ince tahtalar ve geniş kemikler üzerine dağınık bir şekilde yazılmıştı."

Yakubi'nin nakline göre Hz. Ali (a.s) Kuran'ı bir araya getirip, toplama işini bitirdikten sonra deveye yükleyip Hz. Peygamber'in camisine getirdi. Halk camide Ebubekir'in etrafında toplanmıştı. İmam topluluğa dönerek şöyle buyurdu: "Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kuran'ı toplamak üzerinde çalışıyordum, Peygamber'e nazil olanların tümünü bu kumaş üzerine yazdım. Resulullah'ın bana, okumayıp tefsir etmediği ve tevilini öğretmediği hiçbir ayet yoktur. Yarın biz bundan habersizdik demeyin."

O anda kabile reislerinden biri kalkarak İmam'a şöyle dedi: "Senin toplamış olduğun Kuran'a bizim ihtiyacımız yok, bizim yanımızdaki bize yeter." Bunun üzerine İmam

(a.s): "Artık bir daha onu göremeyeceksiniz" buyurdu ve evine gitti, ondan sonra da bir daha kimse Hz. Ali'nin toplamış olduğu o Kuran'ı göremedi." ¹

Bu olaydan sonra birçok sahabe Kuran'ı toplama yarışına düştüler, onlarca Mushaf oluştu, öyle ki sonraları sahabeler arasında görüş ayrılığı çok şiddetlendi. Osman döneminde Mushaf'lar hakkında sahabeler arasında aşırı ihtilâf olduğu zaman, Talha b. Abdullah Hz. Ali'ye (a.s) gidip dedi ki: "Mushaf'ını halka sunduğun ve onların da kabul etmediği günü hatırlıyor musun? Ne olur bugün onu bir daha çıkar belki bu sayede ihtilâflar son bulur." İmam cevap vermekten kaçındı. Talha sözlerini tekrarladı. İmam bilerek cevap vermedim dedikten sonra buyurdu: "Acaba şimdi herkesin elinde bulunan Mushaf Kuran'ın tümü müdür yoksa onda bir azalma yahut çoğalma bulunmakta mıdır?" Talha : "Elbette ki Peygamber'e inen Kuran'ın tümüdür" dedi. Bunun üzerine İmam şöyle buyurdu: "Öyleyse ona sarılın, onunla amel edin ki kurtuluşa eresiniz." Talha: "Öyleyse bu Kuran bize yeter" dedi ve başka bir şey eklemeyi." ²

Hz. Ali (a.s) bu cevabıyla hem Müslümanların birliğinin ve hem de Kuran'ın salâbet, muhkemlik ve bütünlüğünün korunmasını istemiş-sağlamış oldu.

¹ es-Sakife, s. 82.

² es-Sakife, s. 124.

ZEYD B. SABİT'İN KURAN'I TOPLAMASI

Allah Resulü (s.a.a) Kuran-ı Kerim'in de Tevrat gibi zayi olmaması ve tahrif edilmemesi için Hz. Ali'ye kendisinden sonra Kuran'ı toplayıp, bir araya getirmesini vasiyet etmişti.¹ Hz. Ali de Hz. Peygamber'in vefatından sonra bu vasiyeti yerine getirmek için altı ay boyunca evinden dışarı çıkmayarak Kuran'ı topladı, Medine'deki Müslümanlara sundu, fakat bazı nedenlerden dolayı Hz. Ali'nin bu büyük çalışmasını kabul etmediler. Lâkin mutlaka yapılması gereken bir çalışmaydı ve İslam toplumunda Kuran'ın bir arada bulunmaması yöneticiler için büyük bir eksiklik olacaktı. Çünkü Kuran İslam dini ve bu dinin şeriatının ilk kaynağı, İslam toplumunun alt yapısını oluşturan en sağlam direk hükmündeydi, Kuransız İslam medeniyeti de olmayacaktı.

İşte bu yüzden halifelerin; tahta, kemik ve taş parçaları üzerine yazılmış olan veya Kuran hafızlarının ezberinde bulunan ayetleri tescil edip kaydetmek için tüm vahiy kâtiplerinden yardım almaları gerekiyordu. Biran önce yoğun bir çalışma içerisinde Kuran bir araya getirilmeliydi; zira Kuran hafızlarının çoğu -en az yetmiş

¹ Tefsir-i Kumi, s. 745.

hatta denilene göre dört yüz hafız- Yemame savaşında öldürülmüştü.¹

Bunca hafızın savaşta ölmesinden sonra Ebubekir, Zeyd b. Sabit'i Kuran'ı bir araya getirmekle görevlendirdi. Zeyd'in kendisi bu göreve getirilmesini şöyle anlatmaktadır: "Ebubekir beni çağırdı, yanında Ömer de vardı, onunla konuşup, görüşünü aldıktan sonra bana dedi ki: Kuran okuyucuları ve hafızların çoğu Yemame savaşında şehit düştü, kalan hafızların da başka savaşlarda şehit düşmesinden ve böylece Kuran'ın büyük bir kısmının yok olmasından kaygı duyulmaktadır. Sonra bu nedenlerden dolayı Kuran'ın biran önce toplatılması konusunu gündeme getirdi. Ben: "Peygamber'in yapmadığını siz nasıl yapabilirsiniz?" dedim, onlar da bana: "Bu iş çok gereklidir ve mutlaka yapılmalıdır" dediler, bu konuda o kadar konuşup ısrar ettiler ki nihayetinde bu görevi üstlenmeyi kabul ettim. Bu arada Ebubekir bana dönüp dedi ki: "Seni akıllı ve dürüst bir genç biliyoruz ve asla senin hakkında kötü bir kaygı ve düşüncemiz olmamıştır. Sen, Allah Resulü'nün vahiy yazıcısıydın, bu işe koyul ve iyi bir şekilde bitir."

Zeyd b. Sabit bu konu hakkında ayrıca şöyle diyor: "Bana verilen bu görev çok ağırdı, ağır bir dağı kaldırmaktan benim için daha zordu. Fakat zoraki bu işi kabul ettim ve taş ile ağaç sayfaları üzerine yazılı olan Kuran ayetlerini toplamaya başladım."²

¹ Fethu'l-Bari c. 7, s. 447. Tarih-i Taberi'nin nakline göre (c. 2, s. 516) ; o savaşta, Medine'de Muhacir ve Ensardan 360 kişi, Medine dışındaki şehirlerden 300 kişi, Tabiin'den ise 300 kişi öldürülmüştür.

² Sahih-i Buhari, c. 6, s. 225. İbn-i Esir, el-Kamil fi't- Tarih, c. 2, s. 247.

Zeyd'in Kuran'ı Toplama Metodu

Zeyd, Kuran'ı bir araya getirmekle görevlendirildikten sonra kendisine yardımcı olması için sahabeden yirmi beş kişiyi yanına aldı. Daha sonra bir açıklama yaparak herkesten evinde bulunan Kuran ayetlerini getirmesini istedi. Yardımcılarıyla birlikte her gün camide bulunarak, getirilen Kuran ayetlerini kabul ediyorlardı,¹ ama herkesin getirmiş olduğu ayetleri öylece kabul etmiyordu, en az iki şahidinin olması gerekiyordu, şahit gösterdikleri takdirde getirdikleri, Kuran ayeti veya sure olarak kabul ediliyordu. Burada iki husus dikkat çekicidir:

1- Huzeyme b. Sabit Ensari'den Tevbe süresinin son iki ayeti şahit olmadan kabul edildi; çünkü Peygamber (s.a.a) onun şahitliğini iki şahide eş değer tutuyordu.

2- Ömer b. Hattab: "Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettiklerinde onları taşılayın..." cümlesini Kuran ayeti zannediyordu, hâlbuki bu kesinlikle bir Kuran ayeti değildi ve Ömer'in şahidi de olmadığı için kabul edilmedi. Ömer bunu kime söylediye, kimse Peygamber'den böyle bir şey duyduğunu söylemedi ve herkes böyle bir ayet olmadığını söyleyerek inkâr etti. Ömer, hayatının sonuna kadar bunun ayet olduğunu söyleyip dediklerinde ısrar ediyordu. O her zaman: "Eğer insanlar, Ömer kendiliğinden Kuran'a bir şey eklemiştir demelerinden korkmasaydım kesinlikle bunu Kuran'a yerleştirdim" diyordu.

Zeyd b. Sabit bu şekilde Kuran-ı Kerim'in ayetlerini bir araya getirerek topladı. Her sure tamamlanıp bittikten sonra "Reb'a" denilen deriden bir sandığın içerisine konuldu, böylece Kuran sureleri o sandıkta üst üste

¹ Tarih-i Yakubi, c. 2, s. 113.

toplanmış oldu. Zeyd sureleri belli bir sıra ve tertibe koymadı, karışık bir şekilde hepsini Ebubekir'e verdi.¹ Bu sahifeler Ebubekir'in ölümünden sonra Ömer'e intikal etti, onun da ölümünden sonra kızı Hafsa'nın yanında korundu. Osman'ın zamanında Mushafların çoğalması ve sonrasında denkleştirme çalışması için, bu Mushaf Hafsa'dan alındı, işlem bittikten sonra ona geri verildi. Hafsa öldükten sonra Muaviye tarafında Medine'ye vali olarak tayin edilen Mervan bu Mushaf'ı Hafsa'nın varislerinden alarak onu yok etti.²

¹ Mesahif-i Sicistani, s. 6- 9. Sahih-i Buhari, c. 6, s. 225.

² Askalani, Şerh-i Buhari, c. 7, s. 446. et-Temhid, c. 1,s. 300.

SAHABELERİN MUSHAFLARI

Hız. Peygamber'in (s.a.a) vefat etmesi ve İmam Ali'nin (a.s) Mushaf'ının kabul görmemesinden sonra, Zeyd b. Sabit'in dışında yine birçok sahabe Kuran'ı toplama ve Mushaf haline getirme işine koyuldu. Bunların başında Abdullah b. Mesud, Ubeyd b. Ka'b, Mikdad b. Esved, Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim, Muaz b. Cebel ve Ebu Musa b. Eşari gelmektedir. Denildiğine göre ilk defa Kuran surelerini belli bir sıraya koyan Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim'dir.

Kuran bir araya getirildikten sonra Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim ile arkadaşları bir araya gelerek Kuran'a hangi adı verecekleri hakkında görüş alışverişinde bulunmaya başladılar. Bazıları "Sıfır" dedi, fakat kabul edilmedi; çünkü Yahudilerin kitabı olan Tevrat'ın bölümlerine denilmekteydi. Sonra Salim "Mushaf" adını önerdi ve şöyle dedi: "Habeşistan'da bu şekilde toplatılmış sahifelere Mushaf denildiğini duymuştum, bence Mushaf koyayım." Orada bulunanların hepsi bu ismi kabul etti ve böylece; toplanıp iki kapak arasına yerleştirilmiş anlamına gelen "Mushaf" adını koydular.¹ Şimdi sahabelerin hazırlamış olduğu Mushaflardan birkaçına değinerek özelliklerinden bahsedelim.

¹ el-Kamil fi't- Tarih, c. 3, s. 58, Mesahifi Secistani, s. 11- 14.

İbn-i Mesud'un Mushaf'ı

İbn-i Mesud'un Mushaf'ı şu özelliklere sahipti:

1- Bu Mushaf'taki surelerin dizilişi şu şekildeydi: Seb'i Tival (yedi uzun sure) , Mieyn (yüz ayet kadar olan sureler), Mesani (tekrar edilen küçük sureler), Hamimler, Mümtihinat ve Müfesselat.

2- Bu Mushaf'ta 111 sure vardı; Fatiha, Felak ve Nas sureleri yoktu; çünkü O Kuran'ın, yok olmasının yahut tahrif edilmesinin önünü almak için toplandığı görüşündeydi ve Fatiha suresi her gün namazlarda okunduğu için yok olma ihtimali bulunmamaktaydı, bu yüzden de Mushaf'ında getirmede.¹ Felak ve Nas surelerine gelince; bunları Kuran'ın suresi olarak kabul etmiyordu, sadece nazardan ve büyüden korunmak için Allah tarafından Peygamber'e öğretilen iki dua olduğuna inanıyordu. Yüce Allah, Hasan (a.s) ve Hüseyin'i (a.s) nazar ve sihirden korumak için bunları nazil etti diyordu. İbn-i Mesud eğer bir Mushaf'ta bu iki surenin yazılı olduğunu görseydi hemen silmeye kalkışıyor ve "Kuran'dan olmayanı Kuran'a karıştırmayın" diyordu. O hiçbir zaman bu iki sureyi namazda okumadı.²

3- el-İkna kitabının yazarı şöyle bir rivayet nakletmektedir: "İbn-i Mesud'un Mushaf'ında Tevbe suresinin başında besmele bulunuyordu." Sonra kendisi cevap veriyor: "Fakat bu sözün doğru olacağını sanmıyorum, itibar etmemek gerekir."³

4- İbn-i Mesud'un Mushaf'ındaki ayetler ile yaygın olan Mushaflardaki ayetlerle arasında bazen kelime

¹ İbn-i Kuteybe, Tevil-i Meşakilu'l-Kuran.

² Durru'l-Mensur, c. 6, s. 416. Fethu'l-Bari c. 8, s. 65.

³ el-İtkan, c. 1, s. 65.

hususunda değişiklik gözleniyordu; çünkü İbn-i Mesud anlamakta ve okumakta zor olan kelimeleri kolayıyla değiştirmenin bir sakıncası olmadığına inanıyordu, kendisi şöyle diyor: "Kuran kelimelerinden her hangi birinin okunuşu sizin için zor olursa, o kelimeyi aynı anlam taşıyan daha açık ve daha kolay başka bir kelime ile değiştirebilirsiniz."

İbn-i Mesud süs eşyası anlamına gelen "Zuhruf" kelimesini "Zeheb" olarak değiştirmişti, yine yün anlamına gelen "İhn"i, "Suf" kelimesiyle değiştirdi. Arap olmayan birisi şu ayeti okuduğu zaman zorlanıyordu: "İnne şeceretez zekkum, taamül esiyim" (Şüphesiz, zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir.)¹ Ayette bulunan "esiyim" kelimesini bir türlü doğru telâffuz edemiyordu, bunun için de İbn-i Mesud, "Esiym" yerine aynı anlama gelen "Facir" kelimesini okumasını söyledi.²

5- Mushaf'ında ayetin daha iyi anlaşılması için bazı kelimeleri değiştirip yerine başka kelimeler koymuştu. Örneğin: "*Şüphesiz ben Allah'a oruç adadım. Bugün kimseyle konuşmayacağım*"³ ayetini şu şekilde değiştirmişti: "Ben Allah'a sukut etmeyi adadım."

6- İbn-i Mesud, bazen açıklama ve ayeti tefsir etmek kastıyla, Kuran'da olmayan bazı kelimeleri ayetlerin arasına sıkıştırıyordu. Tefsir gayesiyle bazı lâfız ve kelimeleri Kuran cümleleri ve ibareleri arasına yerleştiriyordu. Eski âlimlerin kitaplarında çokça göze çarpan bu tür tefsir nitelikli fazlalıklar Kuran'ın metninde bir yanlışlığa yol açmayacak durumlarda söz konusu oluyordu. Örneğin; "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah,*

¹ Duhan, 43- 44.

² Tefsir-i Kebir, Fahri Razi, c. 1, s. 213. Tefsir-i Taberi, c. 15, s. 163.

³ Meryem, 26.

müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi..."¹ Ayetine, İbn-i Mesud'un Mushaf'ında "tek bir ümmetti" cümlesinden sonra "fehtelevu" (ihtilâfa düştüler) kelimesi eklenmişti. Bu şekilde tefsir etmiş oluyordu, yani insanlar arasında baş gösteren ihtilâflardan dolayı Allah peygamberleri gönderdi.² Bu gibi şeyler İbn-i Mesud'un Mushaf'ında oldukça çoktur. Yapılan parantez içi ilâveler ayetlerin daha kolay anlaşılması amacını taşımaktadır, ama açıklama ve tefsir nitelikli bu tür eklemeler başta Kuran'ın tahrifi olmak üzere, bazı eleştirilere neden olmuştur.

İbn-i Mesud ve Mushaf'ı hakkında söylenen tüm bunlar sadece birer iddiadır, hiçbirinin kesin delili yoktur. Büyük bir ihtimalle de onu gözden düşürmek için yapılan siyasî iftiralar; çünkü o bulunduğu dönemde baştaki halifeler ve diğer siyasîlerle pekiyi değildi, sürekli itirazlarda bulunmakta ve yapılan haksızlıklara karşı gelmekteydi.

Ubey B. Kâ'b'ın Mushaf'ı

Ubey b. Kâ'b'ın Mushaf'ının özellikleri şöyledir:

1-Ubey, Mushaf'ında sureleri belir bir sıraya koymuştu ve surelerin diziliş tarzı hemen hemen İbn-i Mesud'un Mushaf'ıyla aynıdır. Sadece Yunus süresi Tevbe ve Enfal süresinden önce gelmişti, İbn-i Mesud'un Mushaf'ında farklı bir diğer yönü ise, Fatiha, Nas ve Felak sürelerine yer vermiş olmasıydı.

¹ Bakara, 213.

² el-Keşşaf, c. 1, s. 255.

2- Ubey'in Mushaf'ında diğer Mushaflarda bulunmayan "Gel" ve "Hefd" adında iki sure yer almaktadır. Oysaki bunlar sure değillerdi sadece kunut dualarıydı. "Gel" diye geçen sure şu duadır: "Bismillahirrahmanirrahim. Ellahumme inna nesteiynu bike ve nesteğfiruke ve nusnâ aleykel ğeyre vela nekfuruke ve neğlau ve netruku men yefcuruke" (Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. Allah'ım, sadece senden yardım mağfîret dileriz, tüm hayırlı övgülerimiz senin içindir, seni inkâr etmiyoruz ve seni inkâr edeni terk edip, onu alaşağı ederiz."

"Hefd" suresi olarak nitelediği ise şudur: "Bismillahirrahmanirrahim. Ellahumme iyyake na'budu ve leke nusalli ve nescudu ve ileyke nes'î ve nehfed, neğşa ezabeke ve nercu rahmeteke inne azabeke bil kuffari mulhakun." (Allah'ım, yalnızca sana ibadet etmekteyiz, senin için namaz kılıp, senin için secde etmekteyiz, sana doğru çalışıp hareket ediyoruz ve azabından korkuyoruz, kuşkusuz ki senin azabın kâfirleri yakalayacaktır."¹

3- Fil ve Kureyş sureleri arasına besmele konulmamıştır, bu yüzden de iki sure bir sure olarak telâkki edilmektedir.² Bu iki sure hakkında Ehlibeyt imamlarından nakledilen rivayetlere göre kim namazda Fil suresini okursa besmeleyi getirerek akabinde Kureyş suresini okumalıdır ³ yani bu iki sure kıraat açısından tek bir sure sayılmaktadır, fakat Kuran'da yazılışı açısından iki sure kabul edilmektedir. Böylece Ubey b. Kâ'b'in Mushaf'ı 115 sureden oluşmaktadır.

¹ el-İtkan, c. 1, s. 65.

² el-İtkan, c. 1, s. 64- 65.

³ Vesailu's-Şia, c. 4, Ebvabu'l-Kıraat fi's- salât, bab. 10.

4- Zümer suresi Hâ-Mim ile başlamaktadır. Böylece Hâ-Mimlerin sayısı sekizdir.¹

5- Bu Mushaf kıraat (okunuş) açısından meşhur olan kıraatla bazı yerlerde çelişmektedir, bazı kelimeler eş anlamlarıyla değiştirilmiştir.

¹ el-İtkan, c. 1, s. 64.

MUSHAFLARIN TEKLEŞTİRİLMESİ

Daha önceden de belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonraki dönem Kuran'ın toplatılması dönemi olarak bilinmektedir. Sahabenin önde gelenleri bilgi ve yeteneklerine göre Kuran ayetlerini toplayıp, surelerini düzenlemeye çalıştılar. Kuran ayetlerini toplayamayanlar ise, bu işi yapabilenlerden kendileri için bir Mushaf hazırlanmasını istediler. İslam devletinin sınırlarının da genişlemesiyle, Mushafların sayısı da artmaya başladı. Ayrıca Müslümanlar yaşamlarını Kuran'a göre düzenliyorlardı, ahkâm, yasama ve toplumsal düzenin sağlanması için tek kaynak Kuran'dı. Bu yüzden Müslümanların sayısının artmasıyla Kuran'a olan ihtiyaç da çoğalıyordu.

Mushafları hazırlayan bazı sahabeler de konumları itibarıyla, bazı şehirlerde önemli bir değere ulaşmışlardı, örneğin Küfe halkı Abdullah b. Mesud'a çok değer vermekte ve sadece onun Mushaf'ını kabul etmekteydi. Medine halkının başvuru kaynağı ise Ubey b. Kâ'b'ın Mushaf'ıydı. Ebu Musa Eşari'nin Mushaf'ıysa Basra halkının, Şamlıların başvuru kaynağı da Mikdad b. Esved'in Mushaf'ıydı.

Mushaflar Arasında İhtilâflar

Kuran ayetlerini bir araya getirerek, sureleri belli bir sıraya koyan sahabelerin farklı kimseler olmaları, aralarında koordinasyonun olmaması ve her birinin farklı ilmi kapasitelerinin bulunmaları nedeniyle, Mushaflar arasında farklılıklar gözükmeye başlandı. Herkes kendisine göre bir metot uygulamış, sıralama yapmış ve kabul ettiği okunuş şeklini yazmıştı, dolayısıyla Mushaflar birliktelik arz etmiyordu.

Mushaflar ve ayetlerin okunuş şeklindeki farklılıklar, bir süre sonra halk arasında da ihtilâfların oluşmasına neden oldu. Herkes kendi bölgesinin Mushaf'ını alıp onu kabul ediyordu ve cihad için bir araya geldiklerinde farklılıkları görüp, tartışmaya başlıyorlardı. Öyle ki çoğu zaman bu tartışmalar çok sert seviyelere kadar varıyor ve şiddetli çekişmelere neden oluyordu. Farklı Müslüman grupların Mushaflar hakkındaki çekişmeleri ve Mushaf sahiplerine olan taassuplarına tarihten şöyle birkaç örnek verebiliriz:

1- Huzeyfe, Ermenistan'ın fethinden döndükten sonra Said b. As'a şöyle dedi: "Bu yolculuğumda öyle şeylerle karşılaştım ki, mutlaka önü alınmalıdır. Görmezlikten gelinip, önemsenmezse insanlar Kuran üzerinde çok ihtilâfa düşecekler ve sonra buna bir çözüm bulunamayacak. Said: "Konu nedir?" diye sordu. Huzeyfe de sözlerine şöyle devam etti: "Hams bölgesinden bazıları Mikta'd'ın Kuran okuyuşunu esas alıp, onun görüşlerini en üstün ve doğru olarak kabul etmektedir. Küfe'liler ise İbn-i Mesud'un kıraatini, Basralılar da Ebu Musa el-Eşari'nin Mushaf'ını ve kıraatini kabul edip, onu Lübab'ul-Kulub (kalplerin özü) olarak tanımlamaktadırlar."

Bu konuşmadan sonra Huzeyfe ve Said Küfe'ye gittiler, Huzeyfe bu konu hakkında Küfelilere bir konuşma

yaptı ve endişelerini dile getirdi. Sahabelerden ve tabînden çoğu onun söylediklerini kabul etiler, fakat İbn-i Mesud'un taraftarları kabul etmeyip, itirazda bulunarak şöyle dediler: "Bizler İbn-i Mesud'un Mushaf'ını esas alarak, onun Kuran okuyuşunu kabul etmekteyiz, bu yüzden eleştirileriniz bizim için geçerli değildir. Huzeyfe ve orada bulunanlar, onların bu sözlerine karşı geldiler, daha sonra Huzeyfe şöyle dedi: "Kesinlikle bu durumu Osman'a bildireceğim ve ondan bir çözüm bulmasını isteyeceğim." Huzeyfe İbn-i Mesud ile de görüştü, ona Mushaflar arasındaki uyuşmazlıktan ve bir olmaları gerektiğinden bahsetti, fakat İbn-i Mesud kabul etmeyerek sert konuşmaya başladı. Orada bulunan Said toplantıyı terk etti daha sonra Huzeyfe de kalkıp Osman'la görüşmek üzere Medine'ye doğru hareket etti."¹

2- Yezid-i Nehaî şöyle diyor: Osman tarafından Küfe valiliğine atanan Velid b. Ukbe'nin döneminde, Küfe camisine gittim. Caminin belli bir görevlisi yoktu, halk toplanmıştı, içlerinde Huzeyfe de bulunmaktaydı. Sonra içlerinden biri şöyle seslendi: "Ebu Musa el-Eşari'nin kıraatini kabul edenler caminin 'Kende' kapısına doğru toplansın, İbn-i Mesud'un kıraatini kabul edenler de caminin Abdullah'ın evine bakan zaviyesine gelsinler. Bu İki grup Bakara suresindeki bir ayet üzerinde anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Bir grup ayeti: "Beytullah için haccı ve umreyi tamamlayın" ve diğer bir grup ise: "Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın" ² şeklinde okuyorlardı. Huzeyfe şaşırıp kaldı ve dedi ki: "Sizden önce de böyle anlaşmazlıklar vardı, bu durumu mutlaka Osman'a bildirmeliyiz."

¹ el-Kamil fi't- Tarih, c. 3, s. 111.

² Bakara, 196.

İbn-i Ebi Şa'sa ise şunları da nakletmektedir: "Huzeyfe dedi ki; bu kadar farklı kıraatlerde ne oluyor! Yeminler olsun ki eğer sağ kalırsam mutlaka halife Osman'a giderek onu tek bir kıraatı oluşturmaya için zorlayacağım." Bu sözleri Huzeyfe'den duyan Abdullah sinirlenerek: "Çok iddialı bir söz söyledi" dedi.

Başka bir rivayette de şöyle nakledilmekte: "Kûfe halkı Abdullah b. Mesud'un, Basralılar ise Eş'ari'nin kıraatiyle Kuran'ı okuyorlar. Allah'a yeminler olsun ki halifenin huzuruna varırsam bu farklı Mushaf'ları suya atması için uğraşacağım." Bunları duyan İbn-i Mesud dedi ki: "Allah'a yeminler olsun ki bu işi yapacak olursan, Allah seni cehenneme atar." ¹

İbn-i Hacer kitabında naklediyor: "İbn-i Mesud, Huzeyfe'ye: Bana senin değişik okuyuş şekillerini kabul etmediğini ve kıraatleri birleştirmek istediğini söylediler. Huzeyfe: "Evet, filâncanın kıraatı ve falancanın kıraatı denilmesi hoşuma gitmiyor, Müslümanların da ehlik kitap gibi bu şekilde ihtilâfa düşmelerini istemiyorum" dedi." ²

3- İbn-i Eşte, Enes b. Malik'ten şöyle naklediyor: "Osman'ın hükümeti döneminde, halk Küfe'de Kuran'ın okunuşunda ihtilâfa düştüler, ders verenlerden biri, bir Mushaf üzerinden ders verirken başka biri de farklı bir Mushaf'tan ders veriyordu. Bu durum gençler arasında karışıklığın oluşmasına neden oldu, ders veren her hoca da, kendi kıraatini doğru bilip diğerlerinin kıraatini yanlış buluyordu. Bu ihtilâflar Osman'ın kulağına yetişti, Osman şöyle dedi: "Sizler Burada (Medine) Kuran'ın okunuşuyla ilgili anlaşmazlığa düşüp, yanlış okuyor sunuz, dolayısıyla daha uzak yerlerde olanların daha çok hataya düşerek

¹ Mesahif-i Sicistani, s. 11- 14.

² Fethu'l-Bari c. 9, s. 15.

yanlış okumaları normaldir. Bunun düzeltilmesi icab eder."¹

4- Muhammed b. Sirin'den ise şöyle nakledilir: "Bazıları Kuran okuyordu, onları dinleyen diğer bir grup da yanlış okuduklarını söyledi. Bu sözler Osman'a ulaştı, O da bu soruna çare bulmak için Kureyş ve Ensar'ın önde gelen bilginlerinden 12 kişiyi topladı."²

5- Bekir Eşec'den şöyle rivayet edilmiştir: "Irak'ta birisi diğerinden bir ayeti okumasını istedi, ayeti okuduktan sonra yanlış okuduğunu ve bu okuyuş şeklini kabul etmediğini söyledi. Bu tür sözler her geçen gün daha fazla yaygınlaşmaya başladı, öyle ki durum Osman'a bildirildi."³

Kuran'ın okunuşu ve Mushaflar arasındaki bu tür ihtilaflar, Huzeyfe b. Yeman -Allah ondan razı olsun- gibileri tarafından önceden tespit edilmeseydi, bunlar gelecekte bir takım kötü sonuç ve büyük kargaşalara yol açacaktı.

Huzeyfe'nin Medine'ye Gitmesi

Huzeyfe, Ermenistan savaşından döndükten sonra Kuran ile ilgili toplum içindeki anlaşmazlıkları gördü, bu durumdan çok rahatsız oldu, soruna çözüm bulmak ve başka yerlere sıçramasını önlemek için Hz. Peygamber'in Kufe'de bulunan sahabeleriyle bir araya gelip, görüş alışverişinde bulundu. Huzeyfe bir Mushaf ve bir okunuş şeklinin olmasının zorunluluğundan bahsetti, bu hususta halife ikna edilmeliydi. Huzeyfe'nin bu görüşü İbn-i

¹ el-İtkan, c. 1, s. 59.

² Tabakat-u İbn-i S'ad, c. 3, s. 62. Mushaf-ı Secistani, s. 25.

³ Fethu'l-Bari c. 9, s. 16.

Mesud'un dışında herkes tarafından kabul gördü.¹ Sonra Huzeyfe Medine'ye giderek Osman'a şöyle dedi:

"Ben sizi açıkça uyarıyorum, bu ümmeti kurtarın aksi takdirde Hristiyanlar ve Yahudiler gibi ihtilâfa düşecekler." Osman: "Ne oldu?" diye sordu. Huzeyfe dedi ki: "Ermenistan savaşına katılmıştım, orada Şam halkı Kuran'ı Ubey b. Kâ'b'ın kıraatine göre, Küfeliler de İbn-i Mesud'un kıraatine göre okuyordu. Öyle ki herkes diğerinkine şaşırarak onu doğru bulmuyordu, her grup diğerini tekfir ediyordu." ²

Osman'ın Sahabelerle İstişare Etmesi

Bu ve benzeri olaylar hiç şüphesiz gelecekte istenmeyen olayları doğuracaktı. Bundan dolayı Osman, Mushafların birleştirilmesi meselesini ciddî bir şekilde ele aldı. O günlerde Mushafları birleştirmek oldukça zor ve yeni bir işti, önceki halifeler ve yetkililer böyle bir işe kalkışmamışlardı. Ayrıca birçok sorun ve engel bulunmaktaydı. Örneğin, değişik Mushaflar, nüshalar halinde İslam coğrafyasının dört bir yanına dağılmıştı, diğer taraftan her Mushaf'ın arkasında duran, onu savunan büyük bir şahsiyet, önde gelen ve arkasında taraftarlarının olduğu sahabeler bulunmaktaydı. Bu sahabeler görmezlikten gelinemezdi, bunların Mushaf'ını yürürlükten kaldırıp, bir Mushaf'a ikna etmek, Mushaflarını savunmak için baş kaldırmalarına neden olabilirdi. Osman Medine'de bulunan bütün sahabeleri toplayarak, bu konu hakkında ve neler yapılabilir hususunda görüş alışverişinde bulundu. Orada bulunan

¹ el-Kamil fi't- Tarih, c. 3, s. 111.

² Sahih-i Buhari, c. 6, s. 225. Mesahif-i Sicistani, s. 19–20.

herkes ne pahasına olursa olsun, mutlaka Mushafların tekleştirilmesi ve ihtilâfların bir çözüme vardırılması hususunda görüş birliğine vardılar. Tarihçi İbn-i Esir toplantıda alınan kararları şöyle bildirmektedir: "Osman, Peygamber'in sahabelerini toplayıp, konuyu onlara bildirdi ve onların da görüşlerini aldı. Hepsî Huzeyfe'nin görüşünü kabul etti."¹

Mushafları Tekleştirme Kurulu

Osman, sahabelerle yapmış olduğu toplantı sonrasında hemen Mushafları tekleştirme çalışmasına başladı. İlk olarak Hz. Resulullah'ın bütün sahabesine çağrıda bulunarak bu ehemmiyetli işte kendisine yardım etmelerini ve destek olmalarını istedi.² Daha sonra yakın çalışma arkadaşlarından dört tanesini bu iş için görevlendirdi. Oluşturulan kurul şu kimselerden oluşmaktaydı: Ensardan Zeyd b. Sabit ve Kureyşten Said b. As, Abdullah b. Zübeyr ve Abdurahman b. Haris b. Hişam. Bu dört kişi Mushafları birleştirme kurulunun ilk üyeleri idi ve kurulun başkanlığına Zeyd b. Sabit seçildi.³ Zeyd'in başkanlığa seçildiğini, İbn-i Mesud'un yapmış olduğu itirazdan anlamaktayız. Nakledilene göre İbn-i Mesud şunları söyledi: "Beni bu işten dışlıyorlar, hâlbuki ben daha lâıyım; çünkü o (Zeyd) kâfir bir babanın belindeyken ben Müslümanlığı seçmişim."⁴ Bu dört kişinin başkanlığını da Osman yapıyordu.⁵

¹ el-Kamil fi't- Tarih c. 3, s. 111.

² el-İtkan, c. 1, s. 59. Mesahif-i Sicistani, s. 21.

³ Sahih-i Buhari, c. 6, s. 226.

⁴ Fethu'l-Bari c. 9, s. 17. Mesahif-i Sicistani, s. 15.

⁵ Mesahif-i Sicistani, s. 25.

Fakat dört kişi tek başına bu kadar önemli bir işi beceremeyeceklerini anladılar ve bu yüzden yetenekli ve iş bilen yardımcıları edindiler. Ubey b. Kâ'b, Malik b. Ebu Amir, Kesir b. Efleh, Enes b. Malik, Abdullah b. Abbas, Musab b. Sad¹, Abdullah b. Futeyme² gibi Kuran alanında uzman olanlar işbirliği için çağrıldılar. İbn-i Sirin, İbn-i Sad ve diğerlerinin rivayetine göre ise yukarıda adı geçenlerden başka beş kişi daha bunlara yardım etti, böylece Kuran'ı tekleştirme kurulu 12 kişiden oluştu.³ Bu dönemde Mushafları tekleştirme konseyinin başkanlığını Ubey b. Kâ'b yürütüyordu. O Kuran ayetlerini dikte ediyor ve diğerleri de yazıyordu.⁴ Ebu Aliye'nin dediğine göre bunlar Ubey b. Kab'ın Mushaf'ını esas alarak Mushafları birleştirdiler. Ubey b. Ka'b okuyor onlar da yazıyorlardı.

İbn-i Hacer *Fethü'l-Bari* kitabında şöyle yazıyor: Tekleştirme kurulunun ilk çalışma döneminde bu işi sadece Zeyd ile Said yürütüyordu, sonraları Osman sordu: "Hanginiz daha güzel yazıyorsunuz?" cevap olarak Zeyd'in daha güzel yazdığı söylendi. Sonra Osman: "Hanginiz daha fasihsiniz?" Bu sefer de Said denildi. Bunun üzerine Osman: "Öyleyse artık Said dikte etsin Zeyd de yazsın" dedi."⁵

Said ile Zeyd, İslam ülkesinin değişik şehirlerine gönderilmek üzere Mushafların çoğaltılması gerektiği için sözü edilen kimseleri çalışma grubuna kattılar, yeni katılanların hepsi yazıcıydı, sadece Ubey imlâcıydı.⁶

¹ İrşad-us Sari, c. 7, s. 449.

² Mesahif-i Sicistani, s. 633.

³ Tabakat-i İbn-i S'ad, c. 3, s. 62, bölüm 2.

⁴ Mesahif-i Sicistani, s. 30.

⁵ Fethu'l-Bari c. 9, s. 16.

⁶ Fethu'l-Bari c. 9, s. 16. İbn-i Hacer Askalani, Tehzib, c. 1, s.

Sahabelerin Tutumu

Daha önceden de belirttiğimiz gibi; Mushafların birleştirilmesinin önemi ve aksi takdirde ne gibi kötü sonuçların oluşacağı görüşünü ilk defa Huzeyfe b. Yeman gündeme getirmişti. O halifenin yanına giderek, onu tek bir kıraatin belirlenip, yaygınlaştırılması hususunda ikna etmeye çalışacağına dair yemin etmişti.¹ Bu hususta Küfe'de Hz. Peygamber'in sahabeleriyle görüş alışverişinde de bulunmuştu ve bunu yapan ilk kişiydi. Bu toplantıda İbn-i Mesud dışındaki bütün sahabeler ona katılmış ve destek olmuşlardı, sonra Medine'ye gelip, Osman'a da aynı düşüncelerini açtığında Osman da kabul etmişti. Osman'ın da onayını aldıktan sonra Medine'deki bütün sahabeyi toplayarak Mushafların tekleştirilmesi görüşünü onlara da söyledi ve bu hususta düşüncelerinin ne olduğunu sordu. Onlar da Huzeyfe'ye katıldıklarını ve Mushafların birleştirilip, tek bir okunuşun olması gerektiğini dile getirdiler.

Aynı şekilde İmam Ali (a.s) de uygun bir dille Mushafların birleştirilmesi düşüncesini onayladığını bildirdi. İbn-i Ebi Davud, Süheyl b. Gafle'den şöyle rivayet etmektedir: "Ali şöyle buyurdu: Allah'a yemin ederim ki Mushafların birleştirilmesi hakkında Osman bize danışmadan hiçbir şey yapmadı. O kıraatler hakkında benimle görüş alışverişinde bulunurken dedi ki: Bazılarının 'benim Kuran okuyuş tarzım senin okumandan iyidir' dediklerini duydum, bu insanı küfre götürür. Ona (Osman'a) kendi görüşünün ne olduğunu sordum. Bana, herkesin kabul edeceği ve üzerinde anlaşmazlığa düşmeyeceği bir Kuran'ın olması gerektiğini söyledi. Ben

¹ Fethu'l-Bari c. 9, s. 15.

de bunun doğru bir hareket olacağını ve kendisine katıldığını söyledim." ¹

Başka bir rivayette de Hz. Ali'nin şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Eğer Mushafları tekleştirme işi bana bırakılmış olsaydı. Osman'ın yaptıklarının aynısını ben de yapardım."²

İmam Ali (a.s) halife olduğunda, herkese Osman'ın tekleştirmiş olduğu Kuran'a göre davranmasını ve bir değişiklik yapmamasını buyurdu. İmamın bu emriyle bundan sonra Kuran üzerinde değişiklik yapılmasının da önü alınmış oldu. İmam Ali (a.s) birçok kez kimsenin Kuran'ı değiştirmemesi ve farklı bir şekilde sıralayıp, düzenlememesi hakkında şu talimatı vermiştir: "Bugünden itibaren Kuran üzerinde bir tasarruf ve değişiklik yapılamaz." ³

Ehli Beyt İmamlarının Tutumu

İmam Sadık'ın (a.s) huzurunda birisi bazı ayetleri yaygın olan kıraatten farklı bir şekilde okudu, İmam ona şöyle buyurdu: "Bir daha böyle okuma, halkın geneli nasıl okuyorsa, sen de öyle oku." Başka birisi de İmama ne şekilde Kuran okuması gerektiğini sorduğunda İmam ona şöyle cevap verdi: "Kuran'ı öğrendiğiniz şekilde okuyunuz."⁴

Bu yüzden Şia'nın ortak görüşüne göre; şu anda elimizdeki şekliyle bulunan, gerçek ve kâmil Kuran'dır. Bu konuda hiçbir şüphe bulunmamakta, Kuran'da tahrif ve

¹ el-İtkan, c. 1, s. 59.

² İbn-i Cezeri, En-Neşru fil Kıraat-il Aşr, c. 1, s. 59.

³ Tefsir-i Tabersi, c. 27, s. 104 ve c. 9, s. 217.

⁴ Vesailu's-Şia, c. 4, Ebvab-u Kıraat-il Kuran.

değiştirme söz konusu olmamakta, Müslümanlar arasında yaygın olan meşhur kıraatin sahih kıraat olduğu, bunun namazda okunması gerektiği, tüm hususlarda mevcut olan metine istinat edilmesi gerektiği ve Peygamber'e nazil olanın bugün elimizde bulunan Kuran olduğu kabul edilmektedir.¹

Abdullah b. Mesud da aslında ne Mushaf'ın tekleştirilmesine karşıydı ve ne de hazırlanan Mushaf'ın yanlış olduğunu söylemişti. O sadece bu işi yapmakla görevlendirilenlerin çok yetenekli olmadığını ve kendisinin daha iyi üstesinden geleceğini savunuyordu. Kendisi şöyle demişti: "Bunlar, Kuran'a karışma hakları olmayan kimselerdir."² İşte bu yüzden Mushaf'ını halifenin elçilerine teslim etmekten kaçındı.

Mushafların Tekleştirilmeye Başlanıldığı Yıl

İbn-i Hacer şöyle diyor: "Mushafları tekleştirme; Osman'ın hilâfeti döneminde ve Hicretin yirmi beşinci yılında gerçekleştirildi, fakat bazıları bunun hicretin otuzuncu yılında yapıldığını söylemişlerdir ama bu iddiaları için hiçbir delilleri bulunmamaktadır."³

¹ Biharu'l-Envar, c. 92, s. 41- 42.

² Tabakat-ı İbn-i Sad, c. 3, s. 270.

³ Osman'ın hilâfedinin ikinci ve üçüncü yılında başladığının söylenmesinin nedeni, Osman'ın hilâfedinin ne zaman başladığına dair görüş farklılıklarının bulunmasıdır.. Bazılarına göre halk, hicretin yirmi üçüncü yılında Zilhicce ayının son on gününde Osman'a biat etti. Eğer bu tarih doğruysa, Mushafları tekleştirme komitesinin kuruluşu Osman'ın hilâfedinin üçüncü yılına denk gelmektedir.

Bazılarına göre ise; hicretin yirmi dördüncü yılında Muharrem ayının ilk on gününde Osman'a biat edilmiştir. Bu rivayet esas alınırsa Mushaflar komitesinin Osman'ın hilâfedinin ikinci yılının sonlarına

İbn-i Esir ve diğer bazı tarihçiler herhangi bir senet zikretmeden hicretin 30. yılında bu işin yapılmaya başlandığını söylemişlerdir. İbn-i Esir diyor ki: "Bu senede Huzeyfe, Abdurrahman b. Rabia'nın yardımıyla savaşa gitti. Savaş esnasında halkın Kuran hakkında ihtilâflarına tanık oldu. Savaştan döndükten sonra halife Osman'dan bu sorunu çözmesini istedi. Osman da buna bir çözüm buldu."¹ İbn-i Esir tarihi belirlemede büyük ihtimalle yanlışlık yapmıştır; çünkü:

1- Taberi'nin Ebu Mihnef'ten naklettiğine göre Ermenistan'la yapılan savaş hicretin 24. yılında gerçekleştirildi.² İbn-i Hacer diyor ki: "Ermenistan, Osman döneminde feth edilmiştir. Osman, Irak ve Şam hakkının da bu savaşa katılmasını emretti; Irak'tan gelen ordunun komutanlığını Selman b. Rabia, Şam ordusunun komutanlığını ise Habib b. Seleme-i Fihri yapıyorlardı. Huzeyfe de bu savaşa katılanlar arasındaydı. Tarihçilerin naklettiğine göre, hicretin 25. yılında yani Velid b. Ukbe'in Küfe valiliğine tayin edildiği ilk günlerde Ermenistan fethedildi."³

2- Yukarıda İbn-i Esir Huzeyfe'nin Abdurrahman b. Rabia'nın komutanlığında savaşa katıldığını ve orada Mushafları tekleştirme fikrine kapıldığını yazıyor, hâlbuki bu savaş hicretin 22. yılında olmuştur. Bu savaşa katılan da Huzeyfe b. Useyd el-Ğaffari'ydi, Huzeyfe b. Yemani Abisî değildi.⁴

doğru çalışmalarına başlamıştır. Daha fazla bilgi için Tarih-i Taberi, c. 3, s. 304'e bakınız.

¹ el-Kamil fi't- Tarih, c. 3, s. 111. el-Futuhât-il İslamiye, c. 1, s. 175.

² Tarih-i Taberi, c. 4, s. 346- 347.

³ Fethu'l-Bari c. 9, s. 13- 14.

⁴ Tarih-i Taberi, c. 4, s. 155.

3- Hicretin 30. yılında Said b. As, Velid'in yerine Küfe valiliğine atandı. O, bu sıralarda Taberistan savaşı için hazırlanıyordu ve onunla birlikte savaşa gidenler; İbn-i Abbas, İbn-i Zübeyr ve Huzeyfe idi.¹ Said hicretin 34. yılına kadar Medine'ye dönmedi ve bir yıl sonra da Osman öldürüldü.² Ayrıca Said Mushafların birleştirme kurulunun üyesiydi. Öyleyse Mushafları birleştirme işinin 30. Yılda gerçekleştiğini söylersek bu çelişki arz edecektir, diğer taraftan bu İbn-i Zübeyr ve İbn-i Abbas'ın kurulun üyeleri olmasıyla da uyuşmamaktadır.

4- Zehebi, Ubey b. Kâ'b'ın hicretin 30. yılında öldüğünü yazmaktadır. Kitabında Vakidi'nin şöyle söylediğini naklediyor: "Ubey b. Kâ'b Mushafları birleştirme kurulunun başkanlığını yapıyordu ve O Kuran'ı üyelere dikte ettiriyordu."³

5- Yezid Nahaî'den nakledilen bir hadisten de Mushafların hicretin otuzuncu yılından önce birleştirildiği anlaşılmaktadır.

6- Mushafların hicretin 25. yılında birleştirildiğine en güçlü delil İbn-i Ebi Davud'un, Musab b. Sad'tan naklettiği rivayettir. O şöyle diyor: "Osman Kuran'ı toplamaya başladığı zaman Müslümanlara hitaben şöyle bir konuşma yaptı: Peygamber'in vefatından daha 15 yıl geçmesine rağmen siz Kuran üzerinde görüş ayrılığına düşmüşsünüz. Ben, yanında Kuran'dan sayfalar bulunduran yahut Peygamber'den bir şey duyanlardan onu kurula vermesini istiyorum."

¹ Tarih-i Taberi, s. 269- 271.

² Tarih-i Taberi, c. 330- 360.

³ Zehebi, Mizanu'l-İtidal, c. 2, s. 84. Tabakat-ı İbn-i Sad, c. 3, s.

Osman bu konuşmasında, 'Daha Peygamber'in vefatından on beş yıl geçmesine rağmen...' demektedir ve Allah Resulü'nün hicretin onuncu yılında vefat ettiğini göz önünde bulundurursak demek ki Mushafları tekleştirme işi hicretin yirmi beşinci yılında gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan sadece İbn-i Esir, Huzeyfe'nin hicretin 30. yılında Osman'a Mushafları tekleştirme önerisinde bulunduğunu nakletmektedir. Onun nakletmiş olduğu tarihin bir belgeye dayanmadığı gözükmemektedir.

Ayrıca önemli olayların tarihleri, araştırma yaptıktan sonra kesin kaynaklara dayanarak verilmelidir fakat Taberi'nin kendisi bile çoğu yerde vermiş olduğu tarihlere güvenmemektedir. Örneğin, Nehavend savaşının tarihinde bazen on sekizinci yılda ve bazen de yirmi birinci yılda olduğunu yazmaktadır.¹

Bu yüzden önemli bir olayın tarihini kesin bilmek için sadece tarihçilerin vermiş olduğu tarihlerle yetinmemek gerekir. Bu hususta çok yönlü araştırmalar yapılmalı ve gerekli incelemelerde bulunulmalıdır.

Mushafları Tekleştirmenin Aşamaları

Mushafları tekleştirme kurulu, çalışmasını üç aşamada sonuca ulaştırmıştır ve neticede bir tek Mushaf İslam coğrafyasının tüm şehirlerine dağıtılmıştır.

- 1- Doğru ve sahih kaynakların toplanması.
- 2- Bir eksikliğin olmadığına tam güven için var olan Mushafların birbirleriyle karşılaştırılması.

¹ Tarih-i Taberi, c. 4, s. 114.

3- Tüm şehirlerde var olan farklı Mushafların ve Kuran sayfalarının toplatılıp yok edilmesi.

Velhâsıl, bu çalışmaların sonucunda; bir tek Kuran Mushaf'ı belirlendi, sonrasında onaylandı, çoğaltılarak Müslüman şehirlerine dağıtıldı ve sadece tekleştirilmiş Mushaf'ın okunması, farklı Mushafları okumanın yasak olduğu emri verildi.

Fakat kurul üyeleri bu üç aşamada gereken dikkati göstermediler, özellikle daha fazla zamana ihtiyaç duyulan Mushafların karşılaştırılması aşamasında gevşeklik gösterdiler.

Mushafların toplatılıp yok edilmesi hususunda Osman şu metodu uyguladı; bazı kimseleri İslam ülkesinin muhtelif bölgelerine gönderip var olan Mushaf veya sayfeleri toplatılıp yakılmasını emretti. Bu aşamada biraz daha temkinli veya yavaş hareket etmesi gerekiyordu.¹

Tarihçi Yakubi bu konu hakkında diyor ki: "İslam ülkesinin dört bir yanında mevcut bulunan tüm Mushaf ve sayfeleri topladılar. Onları sirkeli suda kaynatıp temizlediler." Bazıları da şöyle diyor: "Onları toplatıp yaktılar." Yalnızca Abdullah b. Mesud'un Mushaf'ı yakılmadı; çünkü o Mushaf'ını Küfe valisi olan Abdullah b. Amire vermedi, Mushaf'ını vermekten kaçındığı için halife Osman onu Medine'ye çağırttı. Abdullah b. Mesud camiye girdiğinde Osman hutbe okumakla meşguldü. Onu görür görmez hutbesini yarıda kesip şöyle dedi: "Kötü ahlâklı biri içeri giriyor." Bu sözü işitir işitmez İbn-i Mesud da ona karşı kaba sözler sarf etmeye başladı. O anda Osman, ayağından tutup İbn-i Mesud'u yere yatırmalarını emretti, İbn-i Mesud'un kaburgaları

¹ Sahih-i Buhari, c. 6, s. 226.

kırılıncaya kadar yerde sürüklediler. Bu duruma daha fazla tahammül edemeyen Ayşe, bağırarak birçok söz söyledi.¹

Osman işin başında Mushafları tekleştirme işinin çok kolay olduğunu düşünmüştü, bu yüzden bu işe yeterince ehliyetli olmayan kimselerden bir kurul oluşturdu. İşin çok zor olduğunu görünce aralarında karilerin öncüsü olan Ubeyd b. Kâ'b'ın da bulunduğu daha liyakatli ikinci bir grup oluşturup işleri devam ettirdi.² Ebubekir'in zamanında üzerinde Kuran ayetlerinin yazılı bulunduğu ve Peygamber'in hanımlarından Hafsa'nın yanında korunan sayfaları da istedi, ama Hafsa vermekten kaçındı. Büyük bir ihtimalle yok olmasından korktuğu için vermiyordu. Osman tekrar bu sayfaları kendisine vereceğini vaat edince, o da diğer Mushaflarla karşılaştırmada güvenilir bir belge olarak kendisinden yararlanılması ve çoğaltılması için bunları Osman'a verdi.³

Öte yandan Osman tüm Müslümanlara şu duyuruyu yaptı: "Kim Peygamber'den Kuran'ın her hangi bir bölümünü işitip yanında bulunduruyorsa onu yetkili olan komiteye versin"⁴ Bu duyurudan sonra halk; kemik, tahta parçaları, levhalar ve taşlar üzerine yazdıkları ayetleri getirip komiteye verdi. Komite en son olarak Peygamber (s.a.a) ile Kuran karşılaştırmasında bulunanların, Kuran ayetlerini kendilerine vermelerini bekliyordu.

İbn-i Sirin bu konu hakkında diyor ki: "Bir ayet hakkında ihtilâf söz konusu olduğu zaman o ayetin yazımı erteleniyordu. Bazıları ayetlerin yazımının ertelenmesinin Peygamber'in son mukabelesinde hazır bulunanların

¹ Tarih-i Yakubi, c. 2, s. 159- 160.

² Tenzihu't-Tehzib, c. 1, s. 187. Tabakat-ı İbn-i Sad, c. 3, s. 63, bölüm 2.

³ Mesahif-i Secistani, s. 59. Sahih-i Buhari, c. 6, s. 226.

⁴ Mesahif-i Secistani, s. 24.

Mushaflarının ele geçmesini sağlamak amacıyla yapıldığını söylüyorlardı."¹

Enes b. Malik şöyle diyor: "Ben ayetleri kâtiplere dikte eden kimseyim, çoğu zaman ihtilâf konusu olan bir ayet hakkında ayeti Peygamber'den en son işiten kimselerin görüşüne başvurulurdu. Bu kimselerin Medine'de bulunmamaları durumunda ihtilâflı ayetin başı ve sonu yazılıp ihtilâf konusu olan yer boş bırakılır ve o kişilere gönderilip işittiklerini boş yere yazıp kendileriyle birlikte getirmeleri istenilirdi."²

Ubeyd b. Kâ'b Kuran'ı onlara dikte ettiriyor, onlar da yazıyorlardı veya anlaşmazlığa düşülen bir ayeti ona gönderiyorlardı, o da düzelttikten sonra yazmaları için kurul üyelerine geri gönderiyordu.

Konu ile ilgili olarak Ebu Aliye şöyle rivayet etmektedir: "Kurul üyeleri Ubey b. Kâ'b'ın Mushaf'ını esas alarak Kuran ayetlerini topluyorlardı, Ubey b. Kâ'b'ın kendisi ayetleri okuyor, bir grup da yazıyordu."³

Mushafların karşılaştırılması aşamasında bazı dikkatsizlikler yaşanmıştır ve ortaya çıkan Mushaf'ta çok büyük çelişkiler ve imlâ hataları vardı. Başka yerlere gönderilen Mushaf örnekleri imlâ açısından birbirleriyle uyum içerisinde değildi. Bu işin sorumluları kurul üyeleri ve en önemlisi Osman'ın kendisiydi; çünkü Osman imlâ hatalarının yapıldığını fark etmesine rağmen bir çözüm yolu bulmaya çalışmadı.

İbn-i Ebi Davud'un rivayetine göre Şam halkından bazıları şöyle diyorlardı: "Bizlerin ve Basralıların Mushaf'ı Küfelilerin Mushaf'ından daha doğrudur."

¹ Mesahif-i Secistani, s. 25.

² Mesahif-i Sicistani, s. 21.

³ Mesahif-i Sicistani, s. 30.

Çünkü Osman Mushafların yazılmasını emrettiğinde Küfeliler için yazılmış olan Mushaf, Abdullah b. Mesud'un kıraati esas alınarak hazırlanmıştı, bu Mushaf diğer Mushaflarla karşılaştırılıp tashih edilmeden Küfe halkına gönderildi fakat Şam ve Basra halkı için yazılan Mushaflar karşılaştırılıp tashih edildikten sonra o bölgelere gönderildi."

Bu durum Mushafların tashih edilmeden İslam ülkesinin şehirlerine gönderildiğini göstermektedir. Nitekim İbn-i Ebi Davud'un rivayetine göre muhtelif şehirlerin Mushafları arasındaki ihtilâflar doğruluk hususunda Mushafların karşılaştırılmasındaki dikkatsiz liği ortaya çıkarmıştır.¹

İbn-i Ebi Davud'un başka bir nakli bu önemli hususta daha ciddi ihmalkârlıkların olduğunu ortaya koymaktadır: "Mushafların nüshaları hazırlandığında bir nüshayı Osman'a götürdüler. Osman eline alıp baktı ve çok güzel hazırlamışsınız dedi, sonra şunları ilâve etti: Lâkin bir takım imlâ hataları var, eğer dikte eden "Huzeyl" kabilesinden yazan da "Sakif" kabilesinden olsaydı, bu hatalar olmayacaktı fakat önemli değil, Araplar ana dilleri olması nedeniyle bunları doğru okurlar."²

İmlâ hatalarının olmaması için Allah'ın kitabının daha dikkatlice incelenilmesi gerekmiyor muydu? Öte yandan Araplar ana dilleri olması hasebiyle halifenin beyan ettiği iyimser arzusunun ne anlamı olabilir? Acaba Osman işin başında dikte ediciyi "Huzeyl" yazıcıyı da "Sakife" kabilesinden seçemez miydi? Hâlbuki onları bu işe daha lâyük olduklarını kendisi tespit etmişti, lâkin o, daha lâyük olanların yerine kendi dostlarından ve akrabalarından

¹ Mesahif-i Sicistani, s. 39- 49.

² Mesahif-i Sicistani, s. 32- 33.

kimseleri tercih etti. Nitekim bu yersiz seçim daha sonraları Müslümanlar arasında farklı kıraatlerin meydana gelmesine neden oldu.

OSMANÎ MUSHAF LARIN SAYISI

Tarihçiler, Osman tarafından hazırlatılan ve İslam dünyasının farklı şehirlerine gönderilen Mushafların sayısı hakkında farklı rivayetler nakletmişlerdir. İbn-i Ebi Davud bu Mushafların sayısının altı olduğunu ve o zamanın önemli altı İslamî merkezine gönderildiğini söylemektedir. Bu altı şehir sırasıyla şunlardır: Mekke, Küfe, Basra, Şam, Bahreyn ve Yemen. Bu altı nüshaya ek olarak bir nüsha da Medine'de bırakıldı, Medine'deki nüsha "Ana Nüsha" veya "İmam" nüsha olarak adlandırılıyordu.

Yakubi kendi tarihinde bu altı nüshaya ilâve olarak iki nüshayı da zikretmekte ve bunların Mısır ve el-Cezire'ye gönderildiğini yazmaktadır. Gönderilen her Mushaf o bölgenin merkezinde korunmaktaydı ve ondan başka nüshalar da çıkarılıyordu.¹ Mushafların kıraatleri resmi kıraat kabul edilmekteydi ve diğer kıraatler yasaklandığı için, farklı okuyanlar cezalandırılıyordu.

Medine'de korunan Mushaf başvuru kaynağıydı. Etraf bölgelere gönderilen Mushaflar arasında bir ihtilâf söz konusu olduğu zaman Medine'deki Mushaf'a başvurulur ve ona göre düzeltmeler yapılırdı.

Osman'ın şehirlere Mushaf ile birlikte bir de Kuran okuyucu gönderdiği söylenmektedir. Örneğin, Abdullah b.

¹ Tarih-i Yakubi, c. 2, s. 160.

Saib Mekke'ye, Muğiret b. Şihab Şam'a, Ebu Abdurrahman Sulemi Küfe'ye ve Amr b. Abdulkays da Basra'ya gönderildi, Zeyd b. Sabit ise halife tarafından Medine Kuran okuyucusu olarak atandı.¹

Halifenin görevlileri bu Mushafları korumak için büyük bir dikkat ve titizlik gösteriyorlardı, halkın Mushaflara olan yoğun ilgisi ve korunması için göstermiş olduğu çok dikkat bunların devamını sağlamıştır. Sonraları bu Mushaflarda noktalama, i'rab ve hiziplere ayırma gibi bazı değişiklikler yapıldı. Bu aşamada yapılan en önemli değişikliklerden biri de, ilkel Küfi hattının bugünkü bilinen Küfi hattına dönüştürülmüş olmasıdır, daha sonraları ise Kuran başta "nash" hattı olmak üzere, diğer hatlarla da yazıldı. Böylelikle Osman'ın hazırlatmış olduğu Mushaf unutulup, yerini daha güzel bir yazı şekli ve noktalama işaretleri ile hazırlanmış Kuran'lar aldı.

Yakut Himvi (ö: 626.h) şöyle naklediyor: "Dimaşk camisinde, Osman b. Affan'ın kendi el yazısıyla yazmış olduğu bir Mushaf'ın bulunduğu söylenmektedir.² Bu Mushaf'ı Fazlullah el-Ömri (ö: 749.h) görmüştür. O bu hususta şöyle diyor: Osman b. Affan'ın eliyle yazılmış olan Osmanî Mushaf Dimaşk camisinin sol tarafında korunmaktadır."³ Fakat Osman'ın kendi eliyle Mushaf yazdığı hiçbir yerde kaydedilmemiştir. Bu Mushaf'ın Osman tarafından Şam'a gönderilmiş olan ve Şam Mushaf'ı diye bilinen Mushaf olması mümkündür.

İbn-i Kesir de (ö: 774.h.) bu Mushaftan bahsetmektedir ama Mushaf'ın Osman tarafından yazıldığını söylememektedir. İbn-i Kesir şöyle diyor:

¹ Menahilu'l-İrfan, c. 1, s. 396- 397.

² Yakut el-Himvi, Menahilu'l-İrfan, c. 1, s. 396- 397.

³ Mesaliku'l-Ebsar fi Memaliku'l-Emsar, c. 1, s. 195.

"Zamanımızdaki en meşhur Osmanî Mushaf Şam'da bulunmaktadır. Bu Mushaf Dimaşk camisinin doğu yönündeki sütunun yanında korunmaktadır, önceleri Taberiye şehrinde bulunuyordu, lâkin hicrî 517 yılında Dimaşk'e getirildi. Ben onu gördüm, oldukça hacimli ve büyük bir kitaptı, deve postundan hazırlanmış sayfalar üzerine açık ve güzel bir mürekkeple yazılmıştı." ¹

Ünlü gezgin İbn-i Betute (ö: 779.h) şöyle diyor: "Şam camisinin doğu sütununda, mihrabın karşısında büyük bir mahzen bulunmaktadır. Osman b. Affan'ın Şam'a gönderdiği Mushaf bu mahzendedir. Cuma namazından sonra halka açılıyor ve halk Mushaf'ı öpmek için birbiriyle yarışmaktadır." ² Bu Mushaf'ın hicrî 1310 yılında meydana gelen bir yangın sonucu yandığı söyleniliyor. ³

Dr. Suphi Salih diyor ki: "Değerli arkadaşım Dr. Yusuf el-Aş, kadı Abdulhasan el-Ustuvani'nin, bu Mushaf'ı yanmadan önce gördüğünü, Mushaf'ın Şam camisinde bir mahzende korunduğunu kendisine söylediğini anlatıyordu." ⁴

Üstat Zerkani de bu konu hakkında şunları söylüyor: "Şuanda elimizde Osman'ın hazırlamış olduğu Mushafların olup olmadığı hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu durumda nerede bulunduklarını söylemek imkânsızdır."

Mısır'ın kütüphanelerinde bulunan bazı tarihi Mushaflar hakkında yapılan tahmin ve değerlendirmelere göre bunlardan bazılarının Osmanî Mushaf olduğu söylenmektedir. Delil olarak da bu Mushaflarda sureleri

¹ Fezailu'l-Kuran, s. 49.

² Rihle-i İbn-i Betute, c. 1, s. 54.

³ Ahmed b. Ali Makrizi, , el-Hutat, c. 5, s. 279.

⁴ Subhi Salih, Kurani İlimler, s. 89, haşiye.

ayırt eden bir takım alâmet ve işaretlerin bulunması gösterilmiştir, oysa Osmanî Mushaf'larda bu tür işaretlerin olmadığını çok iyi bilmekteyiz.

İmam Hüseyin'in (a.s) türbesinde kıymetli eşyaların saklandığı yerde, eski Küfe hattıyla yazılmış ve Osman'a atfedilen bir Mushaf bulunmaktadır. Bu Mushaf'taki yazılarda noktalama işaretleri bulunmuyor, hacim yönünden de çok büyük olan bu Mushaf, Medine ve Şam Mushaf'ıyla da uyusmaktadır. Büyük bir ihtimalle Osman'ın hazırlatmış olduğu Mushaf üzerinden çoğaltılan Kuran'dır.¹

Bununla birlikte Necef şehrinde Hz. Ali'ye nisbet verilen ve o hazretin yazdığı iddia edilen Kuran'dan birkaç sayfa bulunmaktadır. Söylendiğine göre Hz. Ali bu Kuran'ı bizzat kendisi yazmış, eski Küfe hattıyla yazılan bu Kuran'ın sonunda şunlar yazılıyor: "Bu Mushaf'ı Ali b. Ebitalip hicrî 40 yılında yazmıştır."

Üstat Ebu Abdullah Zencani diyor ki: "Ben hicrî 1353 yılında Zilhicce ayında Necef'teki Alevi kütüphanesinde Küfe hattıyla yazılmış bir Mushaf gördüm, Mushaf'ın sonunda "Ali b. Ebu Talip bu Mushaf'ı hicretin 40. yılında yazmıştır" diye bir yazı vardı."²

Kahire'de İmam Hüseyin camisinde de bir Mushaf bulunmakta ve bu Mushaf'ın İmam Ali (a.s.) tarafından yazıldığı söylenmektedir. Bu Mushaf da eski Küfe hattıyla yazılmıştır. Üstat Zerkani bu Mushaf hakkında şöyle diyor. "Bu Mushaf'ın Hz. Ali (a.s) tarafından veya O'nun emriyle Küfe'de yazılmış olması mümkündür."

İbn-i Betute diyor ki: "Osman'ın öldürüldüğü zaman okuduğu ve kan izlerinin üzerinde olduğu Mushaf

¹ Menahilu'l-İrfan, c. 1, s. 397- 398.

² Tarih-i Kuran, s. 46.

Basra'da bulunmaktadır"¹ Bu sözün bir delili bulunmamakta ve imkânsız gibi görünmektedir.

Semhudi, Muhriz b. Sabit'ten şöyle naklediyor: "Osman Mushaf'ının Halid b. Amr b. Osman'ın eline geçtiği haberi bana ulaştı. Abbasî halifesi Mehdi saltanat tahtına oturunca o Mushaf'ı Medine'ye gönderdi, bugün Medine'de okunan Mushaf o Mushaf'tır. O Mushaf'ın Medine'ye ulaşmasıyla minberin altında bir sandık içinde korunan Haccac Mushaf'ı artık okunmadı."

İbn-i Zubale de şöyle diyor: "Malik b. Enes bana dedi ki; Haccac önemli şehirlere ve Medine'ye büyük bir Mushaf gönderdi. Bu Mushaf peygamber makamının göstergesi olan sütunun sağ tarafında yer alan bir sandıkta korunuyordu, Perşembe ve Cuma günleri sandık açılıyordu. Abbasî halifesi Mehdi çok güzel ve kıymetli bir Mushaf'ı Medine'ye gönderdiği zaman, Haccac'ın Mushaf'ı sandıktan çıkarılıp yerine Mehdi'nin Mushaf'ı konuldu."

Semhudi diyor ki: "Bugün caminin ortasındaki bir kubbede bulunan ve Osman'ın olduğu söylenen Mushaf hakkında hiç kimse bir şey söylememiştir."

Camilerde bulunan Mushaflar hakkında ilk araştırma yapan İbn-i Neccar'dır, kendisi şunları yazıyor: "Zaman aşımıyla eski Mushafların sayfaları çürüyüp dağıldı ve onlardan geriye bir şey kalmadı."²

Osmanî Mushafların Genel Özellikleri

Osmanî Mushafların en belirgin özelliklerinin başında sahabelerin Mushaf'ına benzemesi gelmektedir. Sürelerin

¹ Rihle-i İbn-i Betute, c. 1, s. 116.

² Semhudi, Vefâ'ül-Vefa Biahbar-i Dar'ul Mustafa, c. 2, s. 667-668.

tertip ve düzeni açısından aynı sahabelerin yazdıkları Mushaf'lara benziyordu, sahabe metodunda olduğu gibi büyük surelerden küçük surelere doğru sıralanmıştı. Osmanî Mushaf'larda harflerin noktaları ve kelimelerin i'rabı belli işaretler ile yazılmıştı. Ayrıca bu Mushaf'larda, dörtte bir, beşte bir veya onda bir gibi bölmeler yapılmıştı. Osmanî Mushaf'larda çok açık yazım hataları ve hatta tutarsızlıklar bulunmaktaydı, bunun nedeni de o zaman kullanımda ve daha gelişmemiş yazım şeklinin ilkel olmasıydı.

Sonuçta Osman'ın hazırlatmış olduğu Mushaf'ların genel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

Önceden de söylediğimiz gibi günümüzdeki

Kuran surelerinin sıralanış şekli Osman'ın yapmış olduğu sıralayışın aynıdır. Bu da bazı sahabelerin ve özellikle de Ubey b. Kâ'b'ın Mushaf'ıyla uyumluluk arz ediyordu. Osman'ın Mushaf'ıyla diğer sahabelerin Mushaf'ı arasında çok küçük bazı farklılıklar bulunmak taydı. Örneğin; sahabe Mushaf'larında, Yunus suresi yedi büyük sureden biriydi ve sıralamada yedinci¹ veya sekizinci² sırada yer alıyordu. Oysa Osmanî Mushaf'ta Enfal ve Tevbe suresi birleştirilmiş ve bir sure olarak yedinci sıraya konulmuştu, böylece de büyük sureden biri sayılmıştı. Yunus suresi ise yüz ayetli (Mieyn) surelerden sayılmış ve yeri değiştirilmişti. İbn-i Abbas Osman'ın bu düzenlemesine itirazda bulunarak şunları söyledi: "Neye dayanarak 'Mesani' surelerden sayılan Enfal³ suresi ile 'Mieyn' surelerden sayılan Tevbe suresini, aradaki Besmeleyi

¹ İbn-i Mesut'un Mushaf'ında.

² Ubey b. Kab'ın Mushaf'ında.

³ Enfal suresi İbn-i Mesud'un Mushaf'ına göre mesani ve Ubey ibni Kab'ın Mushaf'ında ise mieyn surelerden sayılmıştır.

kaldırarak bir sure yaptın ve büyük sureler grubuna dâhil ettin?"

Osman cevap olarak şöyle dedi: "Hz. Peygamber'e bazı sureler nazil olduktan bir müddet sonra bazı ayetler nazil oluyordu. Ayetler nazil olduğunda Peygamber (s.a.a) vahiy kâtiplerini çağırıp onlara "şu ayeti filan surenin filanca yerine yazın", buyuruyordu. Enfal suresi hicretin ilk günlerinde Medine'de nazil olan surelerdendir, Tevbe suresi ise son sıralarda nazil olmuştur, ama bu iki surenin içeriği birbirine benzemektedir. Ben bu iki surenin bir olduğunu zannediyordum, Peygamber de (s.a.a) Tevbe suresinin Enfal suresinin devamı olup olmadığını beyan etmeden vefat etti, işte bu yüzden ben bu iki sureyi birleştirdim, arasındaki Besmeleyi de kaldırıp, yedi büyük sureden biri yaptım."¹

Bu durum, sahabenin Kuran surelerini düzenlerken kendi görüşlerine göre sıraladıklarını göstermektedir. Osman bazı ayetlerin sonradan nazil olduğunu ve Peygamber'in bu ayetlerin kendi yerlerine yazılmasını emrettiğini biliyordu. Osman, Enfal ile Tevbe surelerinin genel akışındaki benzerlikten dolayı, Tevbe suresinin Enfal suresinin bir uzantısı olduğunu tahmin etmişti.² Şu açıdan, iki surenin akışı birbirine benzemektedir; her iki surede de İslam düşmanları, kâfir ve münafıklar sert bir dille kınanmakta, Müslümanların ise La ilahe illallah bayrağının tüm dünya coğrafyasında dalgalanması için vermiş oldukları mücadele, azim ve kararlılık övülüp,

¹ el-Mustedrek, c. 2, s. 221- 330

² Ayaşı'nın kendi tefsirinin 2. cildinin 73. sayfasında naklettiği rivayet, Enfal ve Tevbe suresinin bir sure olduğunu gösteriyor. Bu konuda âlimler arasında görüş farklılığı mevcuttur. (Tabersi Tefsiri, c. 5, s. 2'ye bakınız.) Ayaşı bu iki surenin bir sure sayılmasını tercih etmektedir. Tefsir-i Ayaşı, c. 1, s. 19

teşvik edilmektedir. Sonuçta bu iki sure hakkında bir şey söylenmediğinden dolayı, Osman bu iki sureyi birleştirerek bir sure yaptı ve yedi büyük sureden biri kıldı. Belki de Osman Tevbe suresinin Allah'ın kâfirlere vaat ettiği azabı bildiren ve şiddetli bir uyarı olduğundan dolayı, mutlak rahmet olan "Besmele" ayeti ile nazil olmadığını göz ardı etti ve bundan habersizdi. Tevbe suresi Besmelesiz başlı başına bir suredir, yüce Allah kâfirlere olan gazabını bu surede belli ettiği için rahmetinin göstergesi olan besmeleyi surenin başında buyurmamıştır; çünkü azap ve şiddetli uyarının rahmet cümlesi ile başlaması münasip olmaz. Bundan dolayı Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır: "Bismillah güvence içindir, hâlbuki Tevbe suresinde kılıca ağırlık verilmiş tir."¹

Böylece Osmanî Mushaf diğer Mushaflarla bazen fark ediyordu. Ama bu farklılık cüz'idir, surelerin öncelik ve sonralık açısından meydana gelmiştir.

2- Noktalama ve İşaretler:

Osman'ın Mushafları hazırladığı dönemde Arap harfleri noktasız olarak yazılmaktaydı ve Osman da Kuran'ı yazdırırken noktasız yazdırmıştı. Eski Arapça yazım şeklinde "ba-ta-sa" harfleri yahut elif ile birlikte yazılan "ya - sa" ve aynı şekilde "cim, ha, kha" harfleri de birbirinden ayırt edilemiyordu. Ayrıca kelimelerin i'rab ve harekeleri de üstün, esre, ötre veya tenvin ile gösterilmemekteydi. Arapça okuyan bir kimse ancak okuma esnasında kendince karine ve argümanlardan yararlanarak harfleri birbirinden ayırt edip, kelimelerin kip ve i'rabını koyuyordu.

¹ el-Mustedrek, c. 2, s. 330. el-İtkan, c. 1, s. 65. Mecma'ul-Beyan, c. 5, s. 2.

Bu yüzden İslam'ın ilk yıllarında, Arapça okumayı öğrenmek ve Kuran'ı okuyabilmek daha çok nakle/duymaya dayanıyordu. Duyma yolunun dışında denilebilir ki, Kuran okunması yasaktı, Mushaf harflerinin noktalama işaretleri ve irabından yoksun olması nedeniyle oluşan farklı okuma tarzlarına şu ayetleri örnekleri verebiliriz: Bakara: 259, Âl-i İmran: 48, Yunus: 30, Yunus: 92, Ankebut: 58, Sebe: 17 Hucurat: 6.

Görüldüğü gibi Mushaflarda noktalama işaretleri ve irabın bulunmaması nedeniyle farklılıklar ortaya çıkmıştır ve bu daha sonraki dönemlerde farklı kıraatlerin oluşmasının başlıca nedeni olmuştur. Durum böyle olunca zaman aşamasında ayetlerin nakli veya işitilmesinde imlâ hatalarının vuku bulması mümkün olabiliyordu. İnsanoğlu bir şeyi ezberlemekte her ne kadar dikkat ederse etsin, yanlış ezberlemesi veya ezberlediğinden bazı yerleri unutmaması mümkündür, bu yanlışlıklara mahal vermemenin tek yolu yazmaktır. Bu yüzden, "Ezberlenen unutulur, ama yazılan her zaman kalır" denilmiştir.

Ayrıca Arap olmayan toplumların Arap bölgelerine veya etraf bölgelere yerleşmeleri, bununla birlikte İslam devletinin sınırlarının günbegün genişlemesi doğal bir şekilde kıraat farklılıklarını körüklüyordu. Bunlara da dikkat ederek, Mushafları tekleştirme komitesi, İslam dünyasını göz önünde bulundurması gerekirdi ve sadece Araplar için değil tüm Müslümanlar için bir Kuran hazırlanması gerektiğini önceden kestirmeliydi. Kuran'ı tekleştirme kurulunun üyeleri daha bir ileri görüşlü olmalıydılar, fakat yöneticilerin ihmalkârlığı ve bu husustaki gevşekliği bu önemli işin arzulanan şekilde gerçekleşmesini engellemiş oldu.

Kuran'a noktalama işaretlerinin konulmaması bir eksikliktir, oysa İbn-i Cezeri bunu bir eksiklik/hata olarak

görmeyip, halifenin bir hikmete binaen böylesi önemli bir işi yapmadığını söylemektedir: "Peygamber'den ulaşan kıraatin kabul edilmesi için noktalama işaretleri konulmamıştır; çünkü o zamanlar yazı o kadar da önemli değildi daha çok ezbere önem veriliyordu."¹

Zerkani de bu makul olmayan görüşü savunarak şöyle diyor: "Kuran'ın farklı okuyuş şekilleriyle okunması ve kıraatler arasında ihtilâfın oluşması için, o gün Kuran kelimeleri noktasız ve işaretsiz yazılmıştır."²

Hâlbuki o zamanlar Arapça noktalama işaretlerinden yoksundu, Arap toplumu okuma ve yazmaya yeni başlamışlardı, bu yüzden de noktalama işaretlerini bilmiyorlardı. Dolayısıyla İbn-i Cezeri ve Zerkani'nin söyledikleri kabul edilmez sözlerdir.

3- Yazım Hataları:

Yazının konulmasının nedeni, birisi konuştuğu zaman kelimeler yardımıyla anlatmak istediğinin başkalarına da ulaşmasını sağlamaktır. Aslında yazmak, başkalarının anlamasını istediğimiz cümlelerin yansıtılmasıdır. Söylenen ve anlatılmak istenenin aynısı yazılmalıdır, ancak bu şekilde yazı hiçbir eksiklik ve fazlalık olmaksızın cümle için ölçü olabilir.

Öte yandan imlâ ve yazım metotları yukarıdaki kural ile tam bir uyum arz etmemektedir, fakat yazı ile konuşma arasındaki farklılıklar herkes tarafından bilinir ve söylenmek istenenin anlaşılmasında bir aksama olmazsa bir sakıncası yoktur; çünkü Kuran, onun kıraatine bağlıdır, yazımına değil.

Osmanî Mushaf ile bugün yaygın olan ve elimizde bulunan Kuran'ı birbiriyle karşılaştırdığımız zaman;

¹ Neşr fil Kıraat il-Aşr, c. 1, s. 7.

² Menahilu'l-İrfan, c. 1, s. 251.

Osmanî Mushaf'ta birçok imlâ hataları, yazım ve dilbilgisi yanlışlığı olduğu gözlenecektir. Eğer Kuran ağızdan ağza hıfz ve tevatür yoluyla kayıt edilmemiş olsaydı ve Müslümanlar geçmişlerinden bir miras olarak bu metodu tam bir dikkat ve itina ile kullanmayıp Kuran'ın ezberlenmesine gayret göstermeseydiler bugün birçok kelimenin doğru okunuşu mümkün olmayacaktı. Bu durumun nedeni de; o günkü Arap toplumunun yazı metotları ve hat tekniğine vakıf olmamalarıdır. Çok az kişi yazmayı ve okumayı biliyorlardı, bu küçük grubun bildiği yazım şekli de çok ilkel, düşük seviyede ve gelişiminin ilk aşamasındaydı. İslam'ın ilk yıllarından günümüze ulaşan eserler bu durumu açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.¹

Diğer taraftan, Osman'ın Mushaf yazmakla görevlendirdiği kimseler hat ve yazı metodu hususunda oldukça bilgisiz kimselerdi. O dönemlerde hat ve yazının ilkel bir aşamada olduğu bir gerçektir, fakat bununla birlikte bu kişiler çok kötü bir yazıya sahiptiler. İbn-i Ebi Davud şöyle rivayet ediyor: "Mushaf nüshaları tamamladıktan sonra bir nüshayı Osman'a götürdüler. O, bu nüshaya baktıktan sonra dedi ki: Çok güzel hazırlamışsınız, ama bazı yanlışlıklar vardır, fakat önemli değil Arapların ana dili olduğu için kendileri anlarlar." Osman daha sonra sözlerine şöyle devam etti: "Eğer okuyup dikte ettiren Huzeyl kabilesinden ve yazan da Sakif kabilesinden olsaydı bu tür hatalar olmayacaktı."²

Osman'ın bu sözlerinden de açıkça, Huzeyl kabilesinin dikte metotlarına ve Sakif kabilesinin de güzel yazmaya ne kadar vakıf olduklarını bildiği

¹ Muakaddime-i İbn-i Haldun, s. 419 ve 438.

² Mesahaf-i Sicistani, s. 32- 33

anlaşılmaktadır. Osman Mushaf'ı kimin daha güzel hazırlayacağını bildiği halde, onları görevlendirmede, kendi tanıdıklarını görevlendirdi, bu yüzden de hazırlanan Mushaf çokta güzel bir çalışma olmadı. Huzeyl ve Sakif kabilelerinden kimseyi bu işe atamaması, böylece baş gösteren ihmalkârlık ve dikkatsizliği önlemediği için bu bağlamda Osman'a bir takım eleştiriler yöneltmiştir.¹

Salebi kendi tefsirinde;"Bu ikisi sihirbazdır"² ayetinin haşiyesinde şöyle diyor: "Osman dedi ki: Bu Mushaf'ta bazı yanlışlıklar var, fakat bu Arapça olduğundan her Arap bunu düzeltebilir." Osman'a,"Onları düzeltemez misiniz?" diye sorulunca dedi ki: "Gerek yok; zira ne bir helali haram ne de bir haramı helâl kılmıştır."

İbn-i Ruzbehan kendince Osman'ın bu yanlış uygulamasını örtbas etmeye çalışarak şunları yazmış: "Osman, Mushaflarda yazılan kelimelere uymayı zorunlu bildiği için yazım hatalarını düzeltmedi; çünkü bu gibi yazımlar bazı Arap sözlüklerine uygundu."

Sonuçta, zamanın yetkililerin titiz davranmamaları nedeniyle Mushaflardaki imlâ hataları ve bazı çelişkiler İslam ümmetinin içinde sürekli sorun olmuştur. Osman'ın hilâfetinden sonraki dönemlerde de bu hatalar düzeltilmedi, bunun en büyük nedeni de; çünkü İslam düşmanlarının bunu bir fırsat bilip Kuran'da bazı tahrifler yapabilirlerdi. İmam Ali (a.s) bu konu hakkında şöyle buyuruyor: "Kuran bugün ne değiştirilebilir ne de yeniden hecelenebilir."

İmam'ın bu buyruğu tüm Müslümanlar tarafından Kuran ile ilgili temel bir prensip olarak kabul görmüştür.

¹ Muhammed Hasan Müzaffer, Delailu's-Sıdk, c. 3, s. 196

² Taha, 63

Bu yüzden hiç kimse Kuran'a müdahale etmemiş veya bir değişiklik yapmaya kalkışmamıştır.

Şuna da çok dikkat etmek gerekir ki; Kuran'ın yazımında bulunan yanlışlar hiçbir zaman yüce kitabın doğruluğuna bir zarar vermez, Mushaflarda yanlışlıklar olsa da Kuran gene saygınlığını ve sıhhatini korumuştur, çünkü:

1- Kuran'ın hakikati okunandır, yazılan değildir. Kuran'ın okunuşu Peygamber (s.a.a) ve sahabelerin dönemindeki yaygın olan şekil ile okunduğu sürece hiçbir zarar söz konusu değildir. Önceden de belirttiğimiz gibi Müslümanlar İslam'ın ilk gününden bugüne dek Kuran'ın nassını sahih ve doğru bir şekilde muhafaza etmişlerdir.

2- Mushaflardaki bazı imlâ hataları ilk Mushaf kâtiplerinin cehalet veya titizlik göstermemelerinden kaynaklanmıştır, zira eleştiri okları bu insanlara yönelmiştir. Yoksa Kuran'ın kendisinde bir yanlışlık yahut eksiklik bulunmamaktadır, nitekim yüce Allah Fussilet suresinde Kuran'ı koruduğuna dair şöyle buyurmaktadır:

"Şüphesiz o, çok değerli ve sağlam bir kitaptır, ona önünden de ardından da batıl gelemmez. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir."

3- Kuran'da şimdi dahi var olan ve değiştirilmeden hala duran yazım, imlâ ve dilbilgisi hataları Kuran üzerinde hiçbir değişikliğin yapılmadığını göstermektedir. Aslında imlâ hatalarının düzeltilmesi daha iyi olurdu, lâkin Kuran'ın saygınlık ve kerametinin korunması için eskiler böyle bir girişimde bulunmamışlardır. Bu da Kuran'ın hiçbir yerinde değişiklik yapılmadığını göstermekle birlikte, hiç kimsenin de Kuran'da değişiklik yapmaya yeltenmediğini de kanıtlar.

Daha ilginç olan husus ise Osmanî Mushaf'ın hattında var olan çelişkilerdir, öyle ki bir kelime bir yerde bir türlü

ve aynı kelime başka yerde başka türlü yazılmıştır. Bu durumun kendisi, kâtiplerin hat sanatı hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğunu gösterir ki kelimelerin kaydı ve yazılışı hakkında en azından tek bir metodu dahi uygulayamamışlardır.

Örneğin Bakara suresinin 247. ayetinde yer alan "bestaten" kelimesi "sin" harfî ile yazılmışken, aynı kelime Araf suresinin 69. ayetinde "sad" harfi ile yazılmıştır. Ayrıca bu mastarın şimdiki zaman kipi olan "best" kelimesi Rad suresinin 26. ayetinde "sin" harfi ile yazılırken, aynı kelime Bakara suresinin 245. ayetinde "sad" harfi ile yazılmıştır. Bu tür çelişkilere Osmanî Mushaf'ta sıkça rastlanır.

ARAP HATTININ OLUŞMASI

Hicaz bölgesinde çok eskiden yazı ve hat sanatına dair bir eser veya kanıt bulunmamaktadır. Araplar, İslam'dan kısa bir süre önce hat ile tanışmışlardı, Hicaz Araplarının arasında hat ve yazının yaygın olmamasının tek sebebi onların Bedevî yaşam tarzlarıydı. Devamlı göç ve hareket halindeydiler veya savaş, talan ve vurgunlarla meşgul idiler. Bu tür uğraşlar onları, medeniyet sahibi olmanın göstergesi olan yazı ve hatla tanışmaktan alıkoymdu. Ticaretle uğraşan ve bu yüzden Şam ve Irak'a giden çok az bir grup oradakilerden etkilenecek onlardan hat ve yazı sanatını öğrendiler. Bu küçük grup böylece Nibtî ve Süryanî hatlarıyla tanıştılar. Bu iki yazı türü İslamî fetihlerden sonra da yaygın bir şekilde kullanılıyordu.

Nibtî yazısından bugün de var olan 'Nash', Süryanî yazısından da 'Hiyrî' yazım şekli olarak bilinen 'Kufî' hattı ortaya çıktı. Bu yazı ilk olarak Küfe şehrinin yakınlarında bulunan eski bir Arap şehri olan "Hiyre" şehrinde türediğinden bu isimle adlandırıldı. Süryanî hattındaki bu gelişmeler ve değişimler bu şehirde baş gösterdi. Küfe şehri inşa edilip Arap medeniyeti bu şehre intikal ettikten ve hat gelişimini bu şehirde devam ettirdiğinden ismi Kufî hattı olarak değişti ve bu adla tarihe geçti. Bu hat türü uzun bir zaman Araplar arasında yaygın ve geçerliydi.

Daha sonraları "Nash" hattına dönüşen Nibtî hattını Araplar Şam'a yaptıkları ticarî seferler sırasında

"Huran'dan" öğrendiler, ama Hiyri veya Kufî hattını da Irak'tan aldılar. Araplar ilk dönemlerde iki yazıyı da normal yazışmalarında ve mektuplarında ve daha sonraları Kuran ve hadis gibi metinlerde kullandılar.

Kufî hattının "Süryanî" hattının değişmiş ve gelişmiş şekli olduğunun delillerinden biri de şudur: Araplar kitap ya da Rahman kelimesini elifsiz yazıyorlardı, Süryanî hattın bir özelliği de kelimelerde uzun elifin kullanılmamasıdır.

İslam'ın zuhur ettiği yıllarda yazı ve yazma Araplar arasında yaygın değildi. Sayıları yirmiye ulaşmayan çok az kimse sadece yazı yazmasını biliyorlardı. Peygamber (s.a.a) vahiy kâtipleri olarak bunları görevlendirdi, Müslümanlara okuma yazmayı öğretmeye teşvik etti, böylece her gün okuma yazma bilenlerin sayısı arttı.

Nash ve Kufî hattı Müslümanlar arasında yayıldı, Müslümanlar bu iki hattı geliştirmek, güzelleştirmek ve değiştirmek için çok çaba sarf ettiler. Hicrî dördüncü yüzyılın başında İbn-i Mıkle'nin Nash hattında yaptığı değişiklikler ve tezyinler sonuncunda bu hat mükemmellik ve zarafetinin doruğuna ulaştı.

Kufî hattı Nash hattının aksine zaman aşımıyla gerilemeye başladı. Bu hat yaklaşık olarak iki asır varlığını sürdürdü ve sonraları artık kullanılmamaya başlandı. Daha sonraki dönemlerde Mushaflar güzel Nash hattıyla yazıldı.¹

¹ Yirminci Asır Ansiklopedisi, c. 3, s. 21. İslâm Medeniyet Tarihi, Corci Zeydan, c. 3, s. 58- 60. İbn-i Haldun, Mukaddime, s. 417-421. Halil Yahya en-Nami, Arap hattının aslı, c. 3. Abdulfettah İbadi, Arap hattının yayılması, s. 13-15. Naci el-Masraf, Müsaviru'u-hatti'l-Arabî, s. 338. Muhammed el-Meliki el-Kürdî, Arap Hattının Tarihi Ve Kuralları, s. 54.

Mushaf'ta Noktayı Kullanan İlk Kişi

Arapların Süryanî ve Nibtilerden aldığı hat noktasızdı. Süryanîce bugün bile noktasız yazılmaktadır. Araplar iktibas ettikleri yazıyı hicrî birinci yüzyılın ortalarına kadar noktasız kullanıyorlardı, birinci asrın ortalarından sonra hattın gelişim sürecinde yeni bir dönem başladı. Bu dönemde noktaları ve sesli harflerini belirleyen işaretler kullanılmaya başlandı.

Haccac b. Yusuf Sakafi, Abdulmelik b. Mervan tarafından Irak'a vali olarak atandığı (h:75–84) yıllarda halk yazılarında noktalama işaretlerini kullanmaya başladı ve noktalı harfleri noktasız harflerden ayırt ettiler. Bu iş İmam Ali'nin (a.s) talebelerinden olan Ebu Esved Ed-Dueli'nin iki talebesi Yahya b. Yamur ve Nasr b. Asım tarafından gerçekleştirildi. Bu işi yapmalarının nedeni ise her geçen gün "Mevalilerin"¹ sayılarının artmasıydı.² O dönemlerde İslam ülkesinde Arap olmayanlar çoğalmıştı, anadilleri Arapça olmayan bu insanlar Arapçayı telâffuz ettiklerinde bazen hataya düşüyorlardı, bu yüzden Kuran'ı okuduklarında hareketleri yanlış koyduklarından dolayı rahatsız edici manalar ortaya çıkıyordu.

Ebu Ahmed Askeri ³ bu konu hakkında şöyle diyor: "Halk Abdulmelik b. Mervan dönemine kadar geçen kırk küsur yıl içerisinde Osmanî Kuran'la haşır neşir olmuştu, sonraları Kuran kıraatinde önemli değişimler yaşandı ve bu değişiklikler daha çok Irak'ta gözlemleniyordu. Haccac b. Yusuf bu konudaki endişelerini etrafındakilere söyledi ve onlardan benzer harfler için ayırıcı noktalama işaretleri

¹ Arap olmayıp da Arapların arasında yaşayan ve onlarla bağı olan kimselere Mevali denilmektedir.

² Menahilu'l-İrfan, c. 1, s. 399- 400. Tarih-i Kuran-ı Kerim, s. 68.

³ Ebu Ahmed Askeri, et-Teshih ve't Tahrif, s. 13.

koymalarını istedi. Bu işi ilk yapanın da Nasr b. Asım olduğu söylenmektedir.¹ Üstat Zerkani de, harflere noktalama işareti koyan ilk kişilerin Ebu Esved Ed-Dueli'nin talebeleri olan Yahya b. Yamur ve Nasr b. Asım olduğunu söylemektedir.²

Harake ve İrab Şekli

Arap hattında başlangıçta nokta olmadığı gibi hareke ve irabta bulunmamaktaydı. Kufî ve Süryanî hattan alınma eski Nash hattıyla yazılan Mushaflarda kelimenin harekesini ve irabını belirleyecek hiçbir işaret yoktu, İslam'ın ilk yıllarında Müslümanların çoğu ayetleri ezberlediklerinden bu bir engel teşkil etmiyordu. Hafızların Arap ve Kuran'ın da Arapça olması Müslümanların işini kolaylaştırıyordu, dolayısıyla Arap olan Müslümanlar Kuran'ı doğru olarak okuyabiliyorlardı. Bu, Kuran'ı yanlışlardan ve hatalardan koruyordu. Müslümanlar Kuran'a büyük bir önem verdiklerini, bunu Peygamber (s.a.a) zamanında yaşayan büyüklerinden öğrendiklerini ve Kuran'ın doğru olarak yazıp ezberleme imkânına sahip olduklarını unutmamak gerekir.

Lâkin hicrî birinci yüzyılın sonlarında Arap olmayan ve Arapça bilmeyen toplumların da Müslüman olmasıyla noktalama ve hareke işaretlerine büyük ölçüde ihtiyaç duyuldu. "Acem" ya da "Mevali" denilen bu yeni Müslümanların Kuran'ı sahih okumaları için mutlaka hareke ve irab konulmalıydı. Meselâ her Arap "Ketebe Rabbukum ala nefsihi er-rahme" (Rabininiz merhamet etmeyi kendisine yazdı) ³ ve "kutibe aleykum es-siyam"

¹ İbn-i Hallakan, Vefeyatu'l-A'yan, c. 2, s. 32.

² Menahilu'l-İrfan, c. 1, s. 399.

³ Enam, 54.

(Oruç size de farz olarak yazıldı) ¹ gibi ayetlerdeki ketebe ve kutibe kelimelerini doğru okuyorlardı, ama Arap olmayanlar malûm ve meçhul kiplerini birbirlerinden ayıramıyorlardı, bu yüzden de anlam bozuklukları ortaya çıkıyordu.

Nitekim İmam Ali'nin (a.s) öğrencisi Ebu'l-Esved, birisinin Kuran okurken ; "İnnellahe beriun minel müşrikine ve rasuluhu" ² ayetindeki "resuluhu" kelimesini "resulihi" şeklinde okuduğunu gördü. "Rasuluhu" olarak okunduğunda ayetin anlamı "Allah ve Resulü müşriklerden beridir" ama ayet "Resulihi" şeklinde okunursa "Allah müşriklerden ve Resulünden beridir" anlamına gelir. Böylesi bir yanlış/hatayı duyan Ebu Esved şöyle dedi: "Durumun bu aşamaya varacağını hiç düşünmemiştim." Bunun üzerine Küfe valisi olan Ziyad b. Ebih'e giderek olayı ona anlattı. İbn-i Ziyad daha önce Ebu Esved'ten bu meseleye bir çare bulmasını istemişti, ama Ebu Esved, İbn-i Ziyad gibi zalim bir yöneticiyle işbirliği yapmak istemiyordu,³ fakat yukarıdaki yanlışlığı gördükten sonra kabul etti ve İbn-i Ziyad'a şöyle dedi: "Benden istediğini yapmaya hazırım." Ebu Esved söylediklerini iyice yazabilmesi için bir kâtip istedi, "Abdî Kays" kabilesinden bir kâtibi emrine verdiler ama Ebu Esved onu beğenmedi, daha becerikli olan bir kâtibi kendisine verdiler, Ebu Esved bu yeni kâtibi kabul etti.

Ebu Esved o kâtibe dedi ki: "Ağzımı açarak harfi telâffuz ettiğim zaman harfin üzerine bir nokta koy (fethe işareti), ağzımı toplayarak telâffuz edersem harfin önüne

¹ Bakara, 183.

² Tevbe, 3.

³Bazıları İbn-i Ziyad'ın, Ebu Esved'in kendisiyle işbirliği yapması için kasten birilerini gönderip ayeti yanlış okutturduğunu söylemişlerdir. (el-Hattu'l-Arabi'l-İslami, s. 26)

nokta koy (zamme işareti), bir harfi kesreli okursam altına bir nokta koy."¹

İbn-i Eyyaz, Ebu Esved'in sözlerinin devamında şunları söylediğini yazmaktadır: Eğer herhangi bir harfi burundan okursam (ğunne) o harfi iki nokta ile belirle. Kâtip de denilenleri yaptı."²

Daha sonra herkes bu işaret, noktalar ve harekeleri kullanmaya başladılar. Bazen de noktalar Mushaf hattının yazılmış olduğu renkten farklı bir renkle yazıldı, çoğunlukla kırmızı renk kullanıldı. Nasr b. Asım Mushaf'taki noktasız harfleri noktalı harflerden ayırt etmek için noktalama tekniğini kullandıktan sonra, noktanın harfe mi yoksa harekeye mi ait olduğunun belirlenmesi için hareke noktaları renkli yazıldı; zira farklı renklerin kullanılması yanlışlıkların önünü almaktaydı.

Corci Zeydan bu özelliklere sahip bir Mushaf'ı Mısır'ın Daru'l-Kutub'unda görmüş ve bunun hakkında şunları söylemiştir: "Bu Mushaf önceleri Kahire yakınlarında bulunan Amr b. As camisinde korunmaktaydı. Büyük harfler siyah, noktalama ise kırmızı renkle yapılmıştı. Ebu Esved'in belirlediği şekilde harfin üstündeki nokta fethe işareti, altındaki nokta kesre ve önündeki nokta ise zemme işaretini gösteriyordu."³

Endülüs'te Mushafları dört renkle yazıyorlardı. Siyah renk yazılar için, kırmızı renk harekeleri belirleyen noktalar için, sarı renk hemzeler için ve yeşil renk de bağlaç görevini yapan elifler için kullanılıyordu.⁴

¹ el-Fihrist, s. 46.

² Hasan Sadr, Tesis'uş Şia li-Ulumi'l- İslamiye, s. 52.

³ İslam Medeniyeti Tarihi, c. 3, s. 61.

⁴ İslâmî Arap Hattı, s. 27.

Bütünleyici Son Değişiklikler

Celeleddin Suyuti diyor ki: "İslam'ın ilk dönemlerinde harflerin harekesi için belli bir işaret yoktu, sadece noktalama vardı, harflerin başında yer alan nokta fetheyi harfin sonunda yer alan nokta ötre yi ve harfin altında yer alan nokta ise kesreyi belirliyordu.

Günümüzde harflerin harekesini belirleyen özel alâmetler harflerden esinlenerek kullanılmıştır ve ilk olarak Halil b. Ahmed bu işaretleri kullanmıştır. Bu metotta harfin üstünde yer alan uzun bir çizgi fetheyi, harfin altında yer alan çizgi de kesreyi ve harfin üstünde yer alan küçük vav ise ötre yi temsil ediyordu. Tenvin ise, meftuh, meksur ve mezmun olması için iki defa yazılır."

Suyuti yine şunları yazıyor: "Hemze ve şeddeyi ilk olarak kullanan, Halil b. Ahmed'dir." ¹

Zaman içerisinde Müslümanların Kuran'a olan ilgisi her geçen gün artıyordu ve bu ilgiyle sürekli Kuran hattında ve yazımında yenilikler yapılmaktaydı. Bu yeniliklerin amacı Arapça yazılış şeklini kolaylaştırıp güncelleştirmekti. Hicrî üçüncü yüzyılın sonlarında Kuran hattı mükemmelliğinin en üstün zirvesine ulaştı, öyle ki halk Kuran'ı güzel yazmak ve değişik renklerle alâmet ve işaretler kullanmak için birbiriyle yarışlıyordu. Böylece hat sanatında, dibace yazmalarda ve yıldızlamada büyük ilerleme kaydedildi. Hat sanatındaki yenilikler zarif ve nazik bir şekilde Mushafların yazımında kullanılıyordu.²

Kuran'ın onar ve beşer bölümlere, hizip ve cüzlere taksim edilmesi ve bunlar için alâmetlerin kullanılmasını Abbasî halifesi Memun'un döneminde gerçekleştiği söyleniyor. Bazıları da Haccac'ın döneminde yapıldığı

¹ el-İtkan, c. 2, s. 171.

² Tesisu's- Şia li Ulumi'l- İslami, s. 52.

kanısındadır, Ahmed b. Hüseyin bu konu hakkında şöyle diyor: "Haccac Basra karilerini topladı, onlardan bir grubu seçip Kuran harflerini saymalarını istedi, onlar da bu görevi dört ay içinde yerine getirdiler, vardıkları sonuç ise; Kuran'ın 77439 kelime ve 323015 veya başka bir görüşe göre 340740 harften oluştuğudur. Kuran'ın ortasının Kehf suresinde bulunan "velyetetleff" ¹ kelimesi, ayet sayısının da 6236 olduğu belli oldu.

Genel görüş Kuran kurslarında, Kuran öğrenim ve ezberlenmesinin daha kolay olması için otuz cüz ve 120 hizbe taksim edildiğidir.²

Fakat fıkıh, kıraat ve edebiyat alanında büyük âlimlerden olan ve Şam'da yaşayan Ebu'l- Hasan Ali b. Muhammed Sehavi, *Cemalu'l- Kurra* adlı eserinde; Kuran'ın otuz cüz ve her cüzün de on iki bölüme ayrılıp, böylece 360 kısma taksim edilmesi işini ilk olarak Mutezile mezhebinin öncülerinden olan ünlü zahid Ebu Osman Amr b. Ubeyd'in Abbasî halifesi Mansur'un emriyle bu işi yaptığını söylemektedir. Denildiğine göre Mansur kendisinden yılın günlerine göre Kuran'ı bölümlere ayırmasını böylelikle de günlük okuma ve ezberleme için bir düzenleme yapmasını istedi. Ebu Osman Amr b. Ubeyd, Mansur'un bu isteğine olumlu cevap verip düzenli bir şekilde bu taksimatı yaptı. Her cüzün altını da altın bir çizgiyle çizdi.

Mansur bu yeni taksimata göre oğlu Mehdi'yi eğitti, sonrasında başkaları da öyle yapmaya başladı, zaman içinde Müslümanların arasında yerleşti.³

¹ Kehf, 19.

² Bkz. el-Burhan, c. 1, s. 249- 252

³ Sehavi, Cemau'l-Kura, Beyrut baskısı, 1193, c. 1, s. 178-179.

Kuran'ın en uzun suresi Bakara ve en kısa suresi de Kevser suresidir. En uzun ayet Bakara suresinde bulunan borç ile ilgili olan 282. ayetidir. Bu ayet 128 kelime ve 540 harften oluşmaktadır. En kısa ayet ise "vedduha" ve ondan sonrada "velfecr"dir. Kuran'ın en uzun kelimesi on iki harften meydana oluşan "fe esqeynakumu" ¹ kelimesidir.

Ahmed b. Hanbel kendi Müsnedinde Evs b. Huzeyfe'den şöyle naklediyor: "Ben, Malik oğullarından Müslüman olan bir grupta birlikte Peygamber'in huzuruna vardım. Bizleri bir çadıra yerleştirdiler, Peygamber (s.a.a) her gün camiden döndükten sonra evine gitmeden önce bize uğradı. Resulullah, geceleri yatsı namazından sonra bizim yanımızda bulunurdu. Arapların Mekke döneminde ve Medine'ye hicretten sonra kendisine nasıl davrandığını anlatıyordu. Bir gece her zamankinden daha geç geldi, niçin geç kaldığını sorduk. Peygamber (s.a.a): "Adet edindiğim üzere her gece Kuran'dan bir hizip okuyorum, onu okumamıştım, okudum ve camiden çıkıp geldim."

Biz sabahleyin sahabeye Kuran'ı nasıl hiziplere ayırıyorsunuz? diye sorduk. Onlar; biz Kuran'ı beş sure, yedi sure, dokuz sure, on bir sure ve on üç sure şeklinde ayırıyoruz, dediler. Müfesselat olarak adlandırılan küçük surelerin hizip taksimatının ise Kaf suresinden Kuran'ın sonuna kadar olduğunu söylediler."²

Peygamber'in buyruğunun devamında söylenen son cümle büyük ihtimalle Evs'in kendi cümlesidir, çünkü Kuran yazılmış ancak bugünkü şekliyle düzenli bir kitap haline getirilmemişti. Her sure ayrı ayrı ve tam bir şekilde yazılmış ve kolayca okunup ezberlenmesi için eşit bölümlere ayrılmıştı.

¹ Hicr, 22.

² Müsnedi Ahmed b. Hanbel, c. 4, s. 343.

Kuran'ın Tekâmülü

Kuran, İslam'ın ilk yıllarında başlayarak, hat sanatı, yazı, imlâ kuralları ve irab ile yıldızlama ve süsleme açısından sürekli olarak gelişim göstermiştir. Büyük hattatların Kuran hattının gelişiminde çok emeği olmuştur ve bunun içinde en fazla emek sarf edenlerden biri ve ilki İmam Ali'nin (a.s) ashabından olan Halid b. Ebu'l-Hiyac'dır. O hicretin yüzüncü yılında vefat etti, güzel hattı ve yazısıyla ün salmıştı. Denildiğine göre Velid'in yardımcılarında olan Sa'd, onu Mushaf ve şiir yazması, ayrıca saraydaki gelişmeleri kaleme alması için görevlendirmiştir.

Ebu'l-Hiyac, Peygamber (s.a.a) camisinin hicretin 90. yılında son bulan onarım ve genişletme çalışmalarından sonra Ömer b. Abdülaziz'in emriyle Şems suresini altın harflerle mihraba yazan ilk kişidir.¹

Ömer b. Abdülaziz, Ebu'l-Hiyac'dan bu hat ile kendisi için bir Mushaf yazmasını istedi ve Ebu'l-Hiyac da çok güzel bir Mushaf yazdı. Ömer b. Abdülaziz Mushaf'ı kabul edip bu güzel hattı dolaylı tebrik etti, fakat Ebu'l-Hiyac bu emeğinin karşılığında yüksek bir tutar isteyince Ömer b. Abdülaziz ödeme yapmaktan kaçındı ve Mushaf'ı kendisine geri verdi.

Muhammed b. İshak (İbn-i Nedim) diyor ki: "Ali'nin (a.s) ashabından olan Halid b. Ebu'l-Hiyac'ın hattıyla yazılmış olan Mushaf'ı gördüm. Bu Mushaf İbn-i Ba'ra diye bilinen Muhammed b. Hüseyin'in tarihi el yazmaları koleksiyonundaydı. Ondan sonra bu Mushaf Abdullah b. Haniye ulaştı."²

¹ Tarih-i Yakubi, c. 3, s. 30- 36.

² el-Fihrist, s. 9 ve s. 46.

Hattatlar hicrî üçüncü yüzyılın sonlarına kadar Küfe hattıyla Mushafları yazdılar, ama dördüncü yüzyılın başlarında güzel Nash hattıyla yazmaya başladılar. Nash hattıyla ilk Mushaf, meşhur hattat Muhammed b. Hüseyin tarafından yazıldı. O hem Süls hem de Nash hattıyla yazan ilk kişidir. Geometride de uzman olan Muhammed b. Hüseyin harf şekillerinde geometrik değişiklikler yaptı ve yeni kanun ve kuralları Arapçaya yerleştirip İslamî hattı büyük ölçüde güzelleştirdi. İslam dünyasına bugüne kadar onun gibi usta bir hattat gelmemiştir. Ondan, geriye bazı el yazmaları ve Mushaf'ı şerif kalmıştır ve Afganistan'ın Herat şehrindeki müzede korunmaktadır. Onun iki defa Kuran'ı yazdığı söyleniyor.¹

Arap Nash hattı hicrî yedinci asırda Yakut b. Abdullah Musuli'nin (ö: 689.h) eliyle gelişiminin doruğuna ulaştı ve kendi güzel hattıyla yedi tane Mushaf yazdı ve diğer kâtipler için örnek oldu. Hicrî on birinci yüzyıla kadar tüm Mushaflar Musuli'nin hattı örnek alınarak yazıldı.² Hicrî on birinci yüzyılın başlarında Sultan Selim'in Mısır'ı almasından sonra Osmanlı Türkleri İslamî Arap hattına büyük katkılar sağladılar. Osmanlı imparatorluğunda görev yapan Fars hattatlar İslamî-Arap hattının gelişmesi için çokça çalışmalarda bulundular, Sultan Selim tüm ressamaları, hattatları ve sanatkârları Osmanlı başkentinde topladı. Bunlar Ruki hattı, Divan hattı, Tuğra hattı ve İslamboli hattı gibi yeni hat çeşitleri icad etti, bu hat sanatları günümüzde hala kullanılmaktadırlar.

Osmanlının çok ünlü bazı hattatları şunlardır: Hattat Osman (ö:1110.h), Seyyid Abdullah Efendi (ö: 1146.h), üstat Rasim (ö:1169.h), Ebubekir Mümtaz Bey Mustafa

¹ İslami Arap Hattı, s. 155.

² İslâmî Arap Hattı, s. 177

Efendi Ruki hattını icad eden kişidir, bu hat en basit ve en kolay Arabî hattır. Mustafa Efendi bu hattın kaide ve kurallarını belirledi, ilk olarak bu hatla yazan kişi de yine kendisidir. Mustafa Efendi bu hattı Osmanlı padişahı Abdülmecid'e hicrî 1280 yılında takdim etti.

Mushafların basımı, yazımları gibi farklı aşamaları geçirerek çok gelişmiştir. Kuran ilk olarak Milâdî 1543 tarihinde İtalyan'ın "Bandukiya" liman şehrinde basıldı, ama basıldıktan hemen sonra kilise yetkilileri yok edilmesi emrini verdi Daha sonra hicrî 1692 yılında Almanya'nın Hamburg şehrinde Heakelman Kuran'ı bastırma teşebbüsünde bulundu, ondan sonra da 1696 yılında Narakki "Padoue" şehrinde Kuran'ı yayımladı.

1785 yılında ilk olarak Mevlâ Osman adında bir Müslüman Rusya'nın Sempeteriburg şehrinde Kuran'ı bastırdı. Aynı dönemde bugünkü Tataristan özerk cumhuriyetinin başkenti olan Kazan'da da Kuran basıldı.

Flugel adındaki Alman da 1836 yılında Almanya'nın Leipzig şehrinde Kuran'ı özel bir şekilde yayınladı, basit ve kolay imlâ kurallarından dolayı bu baskı Avrupalıların yoğun ilgisini çekti, ama Avrupa'da yapılan diğer baskılar gibi bu baskı da İslam dünyasında ilgi görmedi.

Kuran'ı başarılı bir şekilde bastıran ilk İslam devleti İran'dır; Kuran'ın iki taş baskısını gerçekleştirdi. Büyük boyda basılan bu Kuran'ların her satırının altında Farsça tercümesi yazılmıştı ve farklı dizinlere de sahipti. İlk baskı 1827 yılında Tahran'da, ikinci baskı da hicrî 1832 yılında Tebriz şehrinde yapıldı. Bu dönemde Hindistan'da da Kuran basılıp yayınlanıyordu. Aynı dönemlerde Osmanlı devleti de hicrî 1877 yılında Kuran'ı çok güzel bir şekilde bastırdı.

1905 yılında çarlık Rusya'sı Küfe hattıyla büyük boyda bir Kuran bastırdı, Osmanî Mushaf'a çok

benziyordu. Bu Kuran'ın noktalama, üstün, esir ve ötürü yoktu. Başından bazı sayfalar düşmüş ve sonunda da bir bölümü eksikti. Bu Mushaf'ın bir nüshası Tahran üniversitesi kütüphanesinde (No:14403DS5) bulunmaktadır.

1923 yılında Mısır'da yapılan baskı bu ülkenin vakıflar bakanlığının tayin etmiş olduğu bir komite ve Ezher üniversitesinin âlimlerinin gözetimi altında yapıldı. Bu Mushaf İslam dünyası tarafından beğeniyle kabul gördü ve sonraki birçok baskı için örnek oldu.

Son olarak da en meşhur ve yaygın Kuran'lardan biri, Suriyeli hattat Osman Taha tarafından yazıldı. Bu Kuran Suriye, Arabistan, İran ve Lübnan başta olmak üzere diğer İslam ülkelerinde basıldı, Mushaf'ın en bariz özelliği ayetlerin sayfalardaki düzeniyle birlikte, hizip ve cüzlerin düzenli bir şekilde ayarlanmış olmasıdır.

Dördüncü Bölüm

NASIH VE MENSUH

KURANDA NESH

Kuran'da nesh konusu oldukça tartışmalı bir konu olagelmıştır. Bu tartışmaların da ana kaynağı eski ve yeni âlimler arasında nesh için ortak bir tanımın bulunmamasıdır.

Nesh kavramı, önceki âlimler arasında daha geniş bir anlamı ifade etmekteydi ve bir hükmün çeşitli yönlerden değişikliklere uğramasına deniliyordu. Oysa günümüzde kullanılan anlamı; önceki hükmün tamamen kaldırılıp yerine yeni bir hükmün konulmasıdır. Bu tanımlardan yola çıkarak eski âlimler arasında, genel bir hükmün özelleştirmesi yahut mutlak olan bir hükmün şartlandırılması gibi konuları da içine alıyordu. Fakat günümüz âlimlerine göre neshin olabilmesi için hüküm tamamen değişmesi gerekmektedir, böylece özelleştirilen yahut şartlandırılan hükümler nesh kapsamına girmemektedir.

Neshin Tanımı

Nesh etme, sözlükte giderme anlamında kullanılmıştır. Güneş gölgeyi ortadan kaldırıp yok edince, Araplar, "Nesehat'îş-şems'üz-zille" yani, "Güneş gölgeyi giderdi (nesh etti)" derler.

Deyimsel anlamı ise; birleştirilmesi mümkün olmayan iki hükümden eski hükmün yürürlüğünü kaybetmesi ve

yerine başka bir hükmün yürürlüğe girmesidir. Başka bir tabirle şerii bir delil ile şerii bir hükmün kaldırılmasıdır.

Bu tanıma göre, nasih ve mensuh kapsamına giren konular sadece fıkıhsal hüküm ve hukuk kurallarıdır. Ayrıca iki hüküm bir biriyle çelişmelidir, eski ve yeni hüküm arasında uyumsuzluk olmalı, bu hükümleri birleştirmenin bir yolu bulunmamalıdır. Eğer iki hüküm bir şekilde birleştirile bilirse ve ikisi de devamlılığını koruya bilirse o zaman nesh gerçekleşmez. Örneğin birinci hüküm genel yeni hükümde şartlı olursa, böylelikle sonraki hüküm önceki hükmü sınırlar, ortadan kaldırmaz, bu yüzden de nasih ve mensuh burada geçerli değildir.

Nesh Konusunun Önemi

Eğer Kuran-ı Kerim'de muhkem ayetlerin yanı sıra hükümleri kaldırılmış bir takım ayetlerin bulunduğu kabul edilirse, o zaman nesh konusunun önemi belli olacaktır. Bu yüzden Kuran araştırmacısı için en önemli konulardan biri de muhkem ve mensuh ayetleri birbirinden ayırmak, nesh edilmiş ayetleri tanımdır. Öyleyse Kuran'dan fıkhi hükümler çıkaracak bir fakih öncelikle hangi ayetlerin nasih ve hangi ayetlerin de mensuh olduğunu bilmek zorunda, aynı şey bir mütekellim, müfessir ve hâkim içinde geçerlidir.

Ebu Abdurrahman Sülemi şöyle nakletmektedir: "İmam Ali (a.s) Küfe mahkemelerinde hâkimlik yapan biriyle karşılaştı ve kendisine: Nasih ve mensuh ayetleri birbirinden ayıra biliyor musun? diye sordu. Hâkim: Hayır, cevabını verdi. Bunun üzerine İmam şöyle buyurdu: Öyleyse hem kendini, hem de başkalarını saptırmışsın."¹

¹ Tefsir-i Ayaşı, c. 1, s. 12, Sayı 9.

Aynı şekilde İmam Cafer Sadık (a.s) Küfe fakihlerinden birine şöyle buyurdu: "Sana Irak halkının fakihi diyorlar, değil mi? Cevaben: Evet öyle, dedi. İmam sordu: Fıkıhta hangi kaynaktan yararlanıyorsun? Fakih: Allah'ın kitabı ve Resulünün sünnetinden yararlanıyo rum, dedi. İmam buyurdu: Peki Allah'ın kitabını biliyor musun, örneğin nasih mensuhtan ayırıyor musun? Fakih: Evet, diyince İmam: Oldukça geniş bir ilmi iddia ettin, senin biliyorum dediğin ilmi yüce Allah sadece seçkin kullarına vermiştir, diye buyurdu."¹

Elbette bu rivayetlerde nasih ve mensuh kavramları genel anlamda kullanılmıştır, yani genel ve özel, mutlak ve kayıtlı, üstü kapalı ve açık nitelikli ayetleri de kapsamına almaktadır.

Neshin Hikmeti

Toplumda birtakım reformları gerçekleştirebilmek ve ileriye yönelik işleri başara bilmek için bazı kanun ve kuralların geçi olması ve daha sonra yenileriyle değiştirilmesi icap eder; çünkü tedrici bir harekette değişik aşamaların bulunması, eğitsel bir programın izlenmesi, zaman ve mekân şartlarının değişmesi ve tüm bunlar var olan kuralların yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Mükemmelleşmeye kadar bu değişikliklerin yaşanması kaçınılmazdır ve tekâmül gerçekleşince nesh de / değişim de biter. Yeni şekillenen ve toplumları düzeltmeye çalışan bir dinde nesh, aslında hastanın sağlık durumunun değişmesiyle doktorun vermiş olduğu ilâçların da değişmesi gibidir. Doktorun dün vermiş olduğu reçete dün için iyi idi, ama bu gün vermiş olduğu

¹ Tefsir-i Safi, ikinci mukaddime, c. 1, s. 13.

reçete bugün için iyidir, çünkü reçete bugüne bir fayda sağlamaz. Dolayısıyla yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

*"Biz bir ayeti nesh edersek veya unutturursak, ondan daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz. Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmedin mi?"*¹

Gerçekleşen her nesh kendi yerinde güzeldir, hem nasıhta ve hem de mensuhta şartlar, konumlar ve kurallara dikkat edilmiştir.

"Daha iyisi ve benzeri" cümlesinde mutlaka dikkat etmemiz gereken iki önemli husus bulunmaktadır: Eğer bugünkü şartlara göre dünkü hükme bakılırsa doğal olarak bugünkü hükmün daha iyi olduğu görülecektir, fakat her hüküm kendi zamanına göre değerlendirildiği takdirde, her iki hükmün de eşit öneme sahip olduğu görülecektir. Çünkü her biri kendisine uygun şartlara göre mükemmel bir intibak arz eder.

Neshin Hakikati

Buraya kadar belirttiklerimiz, neshin zahiri anlamıyla alâkalıydı, tanıma göre nesh; yeni hükmün gelerek önceki hükmü değiştirmesidir. Bu değişim bilinen anlamıyla durumun yeniden gözden geçirilmesidir; çünkü Allah önceki hükmü genel bir halde belirlemiş ve devamlı olacağı izlenimini vermiştir. Fakat şartların değişmesi ve farklı gereksinimlerin ortaya çıkması nedeniyle var hükmün genel oluşu gözden geçirilmiş, oluşan şartlara uygun yeni bir hüküm konulmuş ve sonuç itibarıyla de önceki hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Eğer böyle olmasaydı ve kanun koyucu işin başında hükmü gözden geçirmeyi düşünmemiş olsaydı, önceki hükmü mutlak değil de şartlı olarak beyan ederdi, lâkin önceki hükmün

¹ Bakara, 106.

mutlak anlamda teşrii edilmesi bir nevi cehaletin göstergesidir. Bu da her şeyi kuşatan yüce Allah'ın ezeli ilmiyle uyuşmamaktadır.

Bu anlamıyla nesh, insanlar tarafından yapılan hukuksal düzenlemeler için olağan bir şeydir; çünkü insanların bilgileri kısıtlıdır, her şeyi önceden tahmin edemezler. Lâkin neshi yeniden gözden geçirme anlamıyla ele aldığımızda bu semavî dinler için geçerli değildir. Allah tarafından konulan kanunlarda sonradan gerçekleşen değiştirmeler sadece zahiridir, yüce Allah sonsuz bilgisiyle bu hükmün belli bir süre için olduğunu ve sonra başka bir hükümle değiştireceğini biliyordu. Yani insanlar görünüşte bir değişikliğin olduğunu zannederler, oysa bu değişiklik insanlar için geçerlidir, Allah için değil, yüce Allah en başından bu hükmün sürekli değil de geçici olduğunu biliyordu. Kavramsal olarak buna "gerektiği zamanına kadar açıklamayı ertelemek" denilmektedir. Usul ilmi âlimlerine göre böyle bir ertelemenin hiçbir sakıncası yoktur, sakıncalı olan gerektiği zamanda açıklamanın yapılmamasıdır. Öyleyse, gerçek anlamda bir neshin olmadığını, önceki hükmün Allah tarafından belirli ve sınırlı bir zaman için konulmuş olduğu, ancak Allah'ın bu hükmün nihaî geçerlilik tarihini, zamanı gelmeden önce açıklamadığı sonucuna varmış olduk.

KURAN'DAKİ NESH ÇEŞİTLERİ

Kuran ayetlerinin nesh edilmesi ve dolayısıyla nasıh–mensuh ayetlerin oluşabilmesi için birkaç yol bulunmaktadır, fakat bunların hepsi doğru değildir, bazıları olabilir ve bazıları ise asla gerçekleşmez. Nesh çeşitleri şöyledir:

1- Hükümün Ve Ayetin Birlikte Kuran'dan Kaldırılması

Buna göre, şer'i bir hükme yönelik olan bir ayetin hem hükmünün ve hem de Kuran'da bulunan cümlesinin Kuran'dan kaldırılmasıdır. Böylesi bir nesh gerçekleşmemiştir ve gerçekleşmesi de imkânsızdır; çünkü bu Kuran'ın mahiyetini zedeler. Başka bir ifadeyle böyle bir şeyi kabul etmek Kuran'da değişim ve tahrifin olacağını kabul etmektir, zira Kuran'dan bir ayetin düşürülesi Kuran'ın tahrif edilmesi demektir.

Bu çeşit neshin olduğunu iddia eden yalnızca Ayşe'dir. Kuran-ı Kerim'de başka bir çocuğa süt verme sonucu mahremiyetin oluşması hakkında hiçbir ayet bulunmamaktadır, oysa Ayşe'den nakledilen bir rivayette böyle bir ayetin olduğu Peygamber'in vefatına kadar da okunduğu, ama sonraları ayetin yazılı olduğu şeyi keçinin yemesiyle bu ayette Kuran'dan kaldırılmıştır!

Sözde ayet şuydu: "On defa anne sütü içme sonucu mahremiyet oluşur." Bu ayetten sonra başka bir ayet geldi

ve mahremiyetin oluşması için anne sütü içme beş defaya indi. Ayşe şöyle diyor: "Hem nasih hem de mensuh olan bu iki ayet bir kâğıt üzerine yazılmış ve yatağımın altına konulmuştu, fakat keçi odaya girdi ayetin yazılı olduğu kâğıdı yedi, böylelikle de o iki ayet yok oldu."¹

Ayşe'ye isnad edilen bu sözler çok yakışıksızdır, nasıl olur da Kuran ayeti bir keçinin yemesiyle yok olur? Rivayette Peygamberimizin vefatına kadar bu ayetlerin sahabeler tarafından okunduğu söylendi, bundan da anlaşılan o iki ayeti birçok sahabenin ezbere bildiğidir. Peki, nasıl olur da bir keçinin yemesiyle ayetler zihinlerden de silinebilir. Acaba onca sahabenin içinde bu ayeti hatırlayacak bir kişi dahi yok muydu?

2- Hükmün Kalıp Ayetin Kuran'dan Kaldırılması

Bu durumda yüce Allah'ın belirlemiş olduğu hüküm olduğu gibi kalmaktadır, fakat kaldırılan ayettir yani o hükmün belirtildiği ayet Kuran'dan kaldırılmaktadır. Bu da Kuran için düşünülemez, fakat bu durumun gerçekleştiğini Ömer iddia etmiştir.

İkinci halife Ömer'e göre Kuran-ı Kerim'de şöyle bir ayet bulunmaktaydı: "Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettiklerinde onları taşılayın. Bu Allah'tan bir cezadır. O güçlü ve hikmet sahibidir."² Ömer'e göre bu Kuran

¹ Sahih-i Müslim, c. 4, s. 168. Sahih-i Tirmizi, c. 3, s. 456. Sahih-i Daremi, c. 2, s. 224 ve Ehli Sünnetin diğer hadis ve fıkıh kitaplarında bu konu zikredilmiştir.

² İbn-i Hazm, el-Muhella, c. 11, s. 234- 236. Sahih-i Buhari, c. 8, s. 208- 211. Sahih-i Müslim, c. 4, s. 167 ve c. 5, s. 116. Müsned-i Ahmed b. Hanbel, c. 1, s. 23 ve c. 5, s. 132- 138. Ebu Davud el-Hudud-23. Tirmizi, el-Hudud- 7. İbn-i Mace – 9. Daremi- 16. Muvata-i Malik- 10.

ayeti idi, fakat Kuran toplatıldığında Zeyd b. Sabit hiçbir neden olmadan Mushaf'a yazmadı.

Bu düşünceler sadece Ömer'in zannından oluşmaktadır ve Ömer'in de bu sözüne hiçbir şahidi bulunmamaktadır. Zaten bu yüzden kendi denetiminde bulunan ve Kuran'ı toplamayla görevli olan Zeyd bile Ömer'in bu iddiasını kabul etmemiştir.

Söz konusu farazi ayetler Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra mensuh kılınmıştır. Ama şeri'i bir hükme kaynak ve ispatına delil olarak gösterilen bir ayetin, lâfzen Kuran'dan kaldırılıp hükmünün de hiçbir dayanak olmadan baki kalması makul ve mümkün olabilir mi? Bu yüzden Şia âlimlerinin tümü bu gibi aslı ve esaslı olmayan rivayetlere ne önem vermiş ve ne de fetvaları için delil olarak kullanmışlardır.

3-Ayetin Kalıp Hükümün Kuran'dan Kaldırılması

Yani yüce Allah ayet nazil etmekle bir hüküm belirlemiştir fakat bir süre sonra o hükmü yürürlükten kaldırmış, ama ayeti Kuran'dan çıkarmamıştır. Hükmü kaldırılan ayet, olduğu gibi Kuran'da bulunmakta ve okunmaktadır. Bu tür bir neshi âlimlerin büyük çoğunluğu kabul etmişlerdir ve gerçekleştğini söylemişlerdir. Bu nesh çeşidi üçe ayrılmaktadır:

Bir: Ayetteki hükmün kesin sünnet veya icma ile nesh edilmesi.

İki: Bir ayetin hükmünün başka bir ayetin hükmü ile nesh edilmesi.

Üç: Ayet ile ilgili hükme nazır olmayan başka bir ayet ile nesh edilmiş olması. Bu nesh iki ayet arasında çelişkili

anlamdan ve ikinci ayetin önceki ayetten sonra nazil olmasına binaen gerçekleşmelidir.

Üstat Ayetullah Hoi (r.a) yalnızca ikinci şıktaki neshi kabul etmiştir. Birinci şıkta yer alan nesh için bir delil ve örnek bulunmamaktadır, üçüncü şıktaki neshi ise kabul etmemiş ve imkânsız olduğunu söylemiştir; çünkü böyle bir şeyi kabul etmek Kuran'da çelişkinin olduğunu kabul etmek olur oysa Kuran'ın hiçbir ayetinde tutarsızlık söz konusu değildir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*"Hâlâ Kuran üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı."*¹

4- Şartlı Nesh:

Neshin bu şıkkında, önceki hükmün kalkmasının nedeni şartların değişmesiydi, bu yüzden eğer eski şartlar yeniden oluşursa mensuh olan hüküm gene geçerlidir fakat oluşmazsa yeni hüküm geçerlidir. Velhâsıl, hem mensuh ve hem de nasih kendilerine özel zamanlarda değerlendirilir ve uygulanılır. Üçüncü şıkta nesh mutlakı ve tekrar edilmesi söz konusu değildi, ancak buradaki nesh mutlak olmayıp mukayyettir.

Neshin bu çeşidi belki de bazıları için yeni olabilir, ama mensuh olarak nitelenen birçok ayet üzerinde iyice düşünüldüğü takdirde mutlak şekilde nesh edildikleri bilakis şartlı olarak nesh edildikleri anlaşılabacaktır. Diğer bir tabirle, şartların değişmesi ve durumun düzelmesine binaen önceki hüküm nesh edilmiştir, eğer eski zamansal ve mekânsal şartlar oluşursa mensuh olan ayet yeniden yürürlüğe girer ve uygulanmalıdır.

¹ Nisa, 82.

Şartlı nesh için verebileceğimiz en iyi örnek "safh" ayetidir, bu ayetle yüce Allah inananlara müşriklerin zulüm ve işkenceleri karşısında sabretmeleri emrini vermektedir. İslam'ın ilk yıllarında özellikle de Mekke döneminde, Müslümanlar azınlık ve güçsüz oldukları için, müşriklerin onca zulmüne karşı sabretmeleri gerekmektedir, zira karşı koymaya çalışsalar da tamamen yok olacaklardı. Bunu yüce Allah o zamanın Müslümanlarına şu şekilde buyurmaktadır:

*"İman edenlere söyle: Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar."*¹

Ayette geçen "Eyyamullah" tabirinden maksat korku ve dehşetli ilâhî azabın gerçekleştiği günlerdir, nitekim başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

*"...onlara Allah'ın (geçmiş kavimlerin başına getirdiği felâket) günlerini hatırlat..."*²

Yani ilâhî azaptan endişe duymayan, başlarına gelecekten çekinmeyen ve korkmayanlara vaat edilen azap günlerini hatırlat ki, onlar İslamî bağış ve merhamete lâyık değillerdir. Bunun için ayetteki özveri ve müsamaha ile ilgili emir yalnızca Müslümanların zayıf ve güçsüz oldukları zaman için geçerlidir, o günün şartlarında Müslümanların korunması için bu emre uyması gerekiyordu, fakat Müslümanlar düşman karşısında güçlü olunca savaşıma ve direniş izni verildi.

*"Kendileriyle savaşılana (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kadiridir."*³

¹ Casiye, 14.

² İbrahim, 5.

³ Hac, 39.

Bu ayettin peşi sıra ise şu ayetler indi:

*"Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et."*¹

*"Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın."*²

*"Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin."*³

Bu gibi ayetleri şartlı neshe örnek olarak getirmemizin nedeni şudur: şartlı olarak nesh edilen ayetler zaman ve mekân şartlarına bağlı ayetlerdir, herhangi bir zaman ya da mekânda, bu ayetlerin nazil olduğu günlerde hâkim olan şartlar yeniden oluşursa hüküm yeniden yürürlüğe girer. Yani ne zamanki Müslümanlar düşman karşısında zayıf oldu toleranslı olmalı, yok olmamak için sabretmesini bilmeli ve güçlendi zaman düşmanın karşısında durup, direnmelidir.

Bazı hükümleri aşamalı olarak yürürlüğe sokan ayetlerde bunun gibidir, dolayısıyla önce yumuşak bir ifade ile hüküm beyan edilmiş ve daha sonra da ifade tarzı gelişmelere paralel olarak şiddetlenmiştir. Bunun için en güzel örnek Kuran-ı Kerim'in cihad ayetleridir; önce savaşa izin verildi:

*"Kendileriyle savaşılanlara (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi."*⁴

Daha sonra Müslümanların savaşa teşvik edilmeleri ve düşmanların saldırılarına karşı misillemelerde bulunma ayetleri indi:

¹ Enfal, 6.

² Bakara, 194.

³ Tevbe, 5.

⁴ Hac, 39.

"Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et."

"Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın."

Bir sonraki aşamada ise cihat hükmü İslam memleketinin içinde yahut etrafında yaşayan kâfirleri ve inatçı kitap ehlini de kapsamı alanına aldı.

En sonunda ise kâfirlere ve müşriklere karşı mutlak anlamda savaşılmamasına ve görülen yerde öldürülmelerine dair hüküm indirildi:

*"...müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün..."*¹

Yukarıdaki ayetlerin hükmünü gerekli kılan farklı aşamaların bugünde yeniden oluşması mümkündür, her emir zaman ve mekân şartlarına uygun olarak geçerliliğini korur. Dolayısıyla bu tür ayetlerde mutlak anlamda bir nesh söz konusu değildir, içkiyi aşamalı olarak haram kılan ayetler de bu türdendir. Ayrıca aşamalı olarak teşri edilen hükümlerin hiç birinde mutlak nesh söz konusu değildir, bu ayetlerle ilgili nesh şartlı neshtir.

Mensuh Ayetlerin Sayısı

Eski âlimlerin neshi tanımlamalarına göre kabul edip, nesh için gerekli olan şartları görmezlikten gelenler Kuran-ı Kerim'de 228 ayete kadar mensuh ayetin olduğunu söylemişlerdir.² Bu rakam oldukça abartılı olup, nesh olgusunun kural ve ölçüleriyle bağdaşmamaktadır.

Suyuti *el-İtkan* kitabında mensuh ayetlerin sayısını bu kadar çok gösterenleri eleştirdikten sonra, sadece 21 ayetin mensuh olduğunu söylemektedir.³

¹ Tevbe,5.

² et-Temhid kitabının ikinci cildinde nasih ve mensuh ayetler çizelgesine bakınız.

³ el-İtkan, c. 2,s.708.

Üstat Ayetullah Hoi "Necva" ayeti dışında Kuran'da başka bir mensuh ayetin olmadığı görüşündedir.¹

Fakat bu çerçevede yukarıda getirmiş olduğumuz ayetlerle birlikte, şartlı neshi de kabul edecek olursak bu durumda mensuh ayetlerin sayısı yirmiye geçmeyecektir. Bunlarında çoğu mutlak nesh değillerdir.

¹ el-Beyan, s. 373.

NESH HAKKINDA BAZI ŞÜPHELER

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalarla, nesh hakkında birçok şüphe ve sorununda cevabını vermiş olduğumuz kanaatindeyim. Lâkin yine de nesh hakkında ortaya atılmış bazı şüpheleri getirerek cevabını verelim:

Bir: Teşrideki (yasamada) nesh, tekvindeki beda hâdisesi gibidir, ikisi de eşanlamlı kelimelerdi ve gerçek anlamda yüce Allah için böyle bir şey kesinlikle imkânsızdır; çünkü her ikisi içinde yeni bir görüşün şekillenmesi söz konusudur, yani daha öncede öneminin farkına varılmamış yeni bir düşüncenin oluşmasıdır. Bu ancak geçmişte bilgisiz olan ve şimdi bunun farkına varan için geçerlidir, böyle bir yaklaşım geçmişteki bir bilgisizliği gerektirir, bu da ilmi varlığın tüm zerrelerini kuşatmış olan mutlak âlim Allah'ın ilmiyle çelişmektedir.

Cevap: Daha öncede söylediğimiz gibi nesh ve beda her ikisi de görüş değiştirmek ve yeni bir fikir sunmak gibi görünmektedir, bu bizim sınırlı bilgimiz açısından bu böyledir. Hâlbuki ilâhî ezeli ilimde bu değişim de mülâhaza edilmiştir, fakat bu değişim insanlardan gizlenmiş ve zamanı geldiğinde açıklanmıştır. Bu yüzden de Allah'ın görüş değiştirdiği zannedilmektedir, oysa yüce Allah başından beri ilk hükmün belli bir süre için olduğunu biliyordu. Yani hüküm en başından beri mukayyetti ve şartlı olduğunun açıklık kazanması için belli bir süre tayin edilmişti, belli bir süre için hüküm

mutlak olarak teşri edilmiş ve zamanı gelince kayıt konmuştur. "Beda" olgusu da aynen böyledir. Kâinatta ve yaratılış sürecinde meydana gelen değişiklikler ve yeniliklerin hepsi önceden öngörülmüştü, zamanı geldiğinde bu değişimler baş gösterecekti. Dolayısıyla hem nesh ve hem de beda dıştan bakıldığında değişken olaylardır oysa gerçekte ve hakikatte bir değişiklik söz konusu değildir.

İki: Kuran'da mensuh ayetlerin olması, insanların bilmeden bu ayetlere amel etmelerine neden olabilir.

Cevap: Bunun cevabı çok açıktır, insanların bilgisizliklerinden dolayı işlemiş oldukları yanlışlıklar kendilerinden kaynaklanmaktadır. Biraz araştırması, dini bilgisini güçlendirmesi icap eder, eğer birazcık üzerinde duracak olursa nasih ve mensuh, genel ve özel, mutlak ve mukayyet olan ayetleri rahatlıkla birbirinden ayırt edebilir.

Üç: Kuran'da nasih ve mensuh olan ayetlerin bulunması, Kuran'da birbirleriyle çelişen ayetlerin varlığı anlamına gelmektedir. Hâlbuki böyle bir yaklaşım aşağıdaki ayetle bağdaşmaz:

*"Hâlâ Kuran üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı."*¹

Bu ayet açıkça Kuran ayetleri arasında her türlü çelişki ve tutarsızlığın bulunduğunu reddetmektedir.

Cevap: Farklı zamanlar ve şartlara binaen nazil olan nasih ve mensuh ayetlerin her biri kendi zamanında bir takım maslahat ve menfaati kuşattığından ya da zararı defettiğinden çelişki söz konusu değildir. Aynı anda hem nasih hem de mensuh ayet inmiş olsaydı, o zaman çelişki olabilirdi. Gerçek şu ki; nasih ve mensuh olan iki hüküm

¹ Nisa, 82.

arasında hiçbir çelişki mevzubahis değildir. Araştırmacı olan insanın çelişkiye mahal bırakmayan husus ve şartlara vakıf olması gerekir. Daha önce de bu noktayı hatırlatmıştık.

Dört: Kuran'da mensuh ayetlerin bulunmasının, hükmü geçersiz olan bir ayeti okumanın dışında ne gibi faydası olabilir?

Cevap: Kuran'daki mensuh ayetler hakkında yaptığımız açıklamalar ve söylediklerimiz ile mensuh ayetlerin neredeyse tamamının şartlı nesih olduğu anlaşılmıştır. Hatta görünürde mensuh olan ayetler dahi, zaman sürecinde uygun durum ve oluşan şartlar çerçevesinde kendine özgün işlevliğini tekrar elde edecektir. Bu ayetlerin işlevliğini tamamen yitirdiklerini söylemek çok yanlış olur.

Diğer taraftan nasih ve mensuh ayetlerin Kuran'da bulunmaları; ahkâmın aşamalı teşrisini ve sürecin tedricîliğini göstermektedir, bunun bizzat kendisi de şeriatın tekâmül aşamalarını gösteren tarihi ve dini bir değerdir. Son olarak şu hususa dikkat etmek gerekir ki; Kuran'ın önemi ve üstün değeri sadece buyurmuş olduğu hükümlerde saklı değildir, diğer taraftan Kuran tüm yönüyle bir mucizedir. Bu boyutun devamlı sabit ve sağlam kalması gerekir, Kuran'ın her ayeti edebi bir mucizedir, hiç şüphesiz buda İslam'ı ilelebet payidar kılacaktır.

Beşinci Bölüm

MUHKEM VE MÜTEŞABİH

MUHKEM VE MÜTEŞABİH AYETLER

Yüce Allah, Kuran-ı Kerim'de muhkem ve müteşabih ayetler hakkında şöyle buyurmaktadır:

*"Bu muazzam kitabı sana indiren O'dur. Onun ayetlerinin bir kısmı muhkem olup bunlar Kitabın esasıdır. Ayetlerin bir kısmı ise müteşabihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar sırf fitne çıkarmak, insanları saptırmak ve kendi arzularına göre yorumlamak için müteşabih kısmına tutunup onlarla uğraşır dururlar. Hâlbuki onların hakikatini, gerçek yorumunu Allah'tan başkası bilemez. İlimde ileri gidenler: "Biz ona olduğu gibi inandık. Hepsi de Rabbimizin katından gelmiştir." derler. Bunları ancak tam akıl sahipleri düşünüp anlar."*¹

Bu ayet-i kerimeden Kuran'daki bazı ayetlerin müteşabih olduğu, farklı anlamlara çekilebileceği ve fitne çıkarmak isteyenlerin bu gibi ayetleri koz olarak kullanmak istedikleri anlaşılmaktadır. Peki, niçin Kuran'da müteşabih ayetler bulunmaktadır, bu ayetler hangileridir ve özellikleri nelerden ibarettir?

Bu ve benzeri sorulara iyice cevap verebilmek için öncelikle muhkem ve müteşabihin tanımını yapmak zorundayız.

İhkam Ve Teşbihin Tanımı

¹ Al-i İmran,7.

İhkam kavramı kuran-ı kerimde üç anlamda kullanılmıştır:

1- Hiçbir kuşku ve şüpheye yer vermeyecek şekilde açık ve net olan her söz ve davranış.

2- Şeriatın sabit hükümleri. Bunun karşısında ise nehsedilmiş, yani yürürlükten kaldırılmış hükümler bulunmaktadır.

3- Sözde ve davranışta güvenilir olmak, sağlam esaslara dayanmak. Nitekim bu anlamda Hud suresinde şöyle buyrulmaktadır:

*"Bu öyle bir kitaptır ki ayetleri en kesin delillerle desteklenmiş, sonra da güzelce açıklanmış, tam hüküm ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan (hakîm ve habîr) tarafından gönderilmiştir."*¹

Üçüncü anlamında kullanılan ihkam kavramı tüm kuran için geçerlidir. İkinci anlam mensuh olmayan ayetler için geçerlidir ve birinci anlam ise müteşabih olmayan muhkem ayetler için geçerlidir. Şimdi konumuz olan birinci anlamı inceleyelim:

"Hekeme" maddesinin temeli, bir şeyin kendisini ifsad eden, bölen ya da bozan şeyleri engelleyici bir durumda olmasını ifade eder. "İhkam ve tahkim" (sağlamlaştırma), karar verme ve yargı anlamına gelen "hüküm", tam bilgi, kesin ve yararlı ilim demek olan "hikmet" ve atın dizgini anlamında kullanılan "hekmet" kelimeleri buradan gelir. Görüldüğü gibi bu kökten türeyen kelimelerin tamamında önleyicilik ve sağlamlık anlamı esas alınmıştır. Şöyle de denilmiştir: Bu kök, yapıcılık ve ıslahatçılık anlamı ile beraber engelleme anlamına delâlet eder.

¹ Hud,1.

Müteşabih kelimesinin türediği teşbih kelimesi ise Kuran-ı Kerim'de iki anlamda kullanılmıştır:

1- Benzer ve aynı olma: *"Allah, sözün en güzelini; ayetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir."*¹

2- Kuşkulu olmak ve şüphe uyandırmak: Maksat ve davranışın kesin olmayıp, çeşitli ihtimallere binaen kuşkular uyanıp, asıl maksat müphem olursa teşbih gerçekleşmiş demektir. Kuran'da bu manada şöyle geçmektedir:

*"(Ey Musa!) Bizim için, Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın, nasıl bir inek keseceğimizi (teşabehe aleyna) anlayamadık."*²

Konumuz olan teşbih bu anlamlardan ikincisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Teşabuh ism-i masdar olan "şibh" kökünden türemiş olsa, benzer ve aynı anlamına gelir, ama eğer masdar olan "şebeh" kökünden türediğini kabul edersek o zaman benzer anlamına gelir ki bu benzerlik kuşku uyandırmaktadır. Çünkü gerçeğin üstü örtülmüş, hakla batıl birbirine karışmıştır, bu yüzden hak bir söz yahut davranış batıl olarak gözükmektedir.

Buraya kadar açıkladığımız müteşabih kavramının sözlük anlamıydı, deyimisel anlamı hakkında ise şu tanımlar yapılmıştır: "Zahiri gerçek manasını yansıtmayan şey." Söz veya davranışın yetersizliği, işin gerçeğinin ortaya çıkmasını engellemiştir, yani işin hakikati açık ve net değildir. Ama bu tanımın kendisi de yetersizdir; çünkü bu tanım müphemleri de kapsamaktadır.

¹ Zümer,23.

² Bakara,70.

Bu yüzden Rağıb İsfahani "müteşabih" kelimesinin kavramsal tanımını daha güzel yapmıştır: "Kuran'ın müteşabihatı başka şeylere benzediği için tefsiri zor yapılan ayetlerdir; Kuran için başka şeylerden maksat yoldan çıkmışlık ve dalâletten öte bir şey değildir, *"Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne kalır."* Öyleyse ilâhî kelâmın (Kuran'ın) ayetleri hakkın dışında bir görünüm sergileyip batıla benzediği zaman onlara müteşabihat denilir.

Bunun için "teşbih" (benzerlik) söz veya davranışa bir ipham perdesi çekmenin yanı sıra şüpheyi de yol açmaktadır. Dolayısıyla her müteşabih ayetin hem iphamını (kapalılığını) bertaraf edecek bir tefsire, hem de şüpheyi giderecek bir tevile ihtiyaç vardır; çünkü tevil iphamı kaldırmanın yanı sıra şüpheyi de gideren bir tefsir çeşididir. Öyleyse tevil tefsire oranla mutlak bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Tevilin olduğu yerde tefsir de vardır; tefsir iphamlar ile ilgilidir, bu kapalılıklar hem muhkem hem de müteşabih ayetlerde bulunmaktadır. Tevil ise yalnızca müteşabih ayetlere mahsustur; çünkü bunlarda hem ipham hem de şüpheyi neden olan benzerlik (teşbih) vardır.

Tefsir ve Tevilin Tanımı

Tefsir kavramı sözlükte "örtüyü kaldırmak" için kullanılır, bu yüzden bazıları şöyle tanımlamışlardır: "Tefsir, anlaşılması zor olan kavramların üstünden örtüyü kaldırarak anlaşılmasını sağlamak, sözü aşikâr etmek demektir."

Bir kelime veya cümle ipham ile çevrelendiğinde ve anlamı örtüldüğünde tefsire ihtiyaç duyar, müfessir de bazı ilimlerden yardım alarak anlaşılmaazlığı giderip, anlaşılmasını sağlamaktadır.

Tefsir kelimesi "fesere'l-emr" kökünden türemiştir ve bir şeyi açıklamak ve aşikâr kılmak anlamına gelmektedir.

Tevil kelimesi ise "evl" kökünden alınmıştır ve avdet ettirmek, geri göndermek anlamına gelir. Bir davranış veya söz kuşku uyandırıp hayret ve şaşkınlığa neden olduğunda tevil söz konusu olur. Bunun için "müevvil" sahih olan tevili bilen kişidir, şüpheyi bertaraf etmek için çabalar, bir söz ve davranışın kuşku uyandıran zahirini asıl anlamına ve maksadına avdet ettirir /geri döndürür.

Hızır: "İşte" dedi, "seninle ayrılmamızın vakti gelmiş bulunuyor. Şimdi sana hakkında sabırsızlık gösterdiğin o meselelerin içyüzlerini (tevil) tek tek bildireceğim: "¹

Bu anlama ek olarak, tevil kelimesinin hem muhkem hem de müteşabih ayetleri kapsayan diğer bir anlamı daha bulunmaktadır. Tevilin bu anlamı Kuran'ın batını olarak da tanımlanmaktadır ve Kuran ayetlerinin batını anlamlarını bizlere bildirmektedir. Kuran ayetlerinin zahiri anlamı olduğu gibi batını anlamı da bulunmaktadır ve bu batını anlam bütün ayetler için geçerlidir. Nitekim Peygamber (s.a.a) efendimiz bir hadisi şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır: "Zahiri ve batını anlamı olmayan hiçbir Kuran ayeti yoktur."²

Bu anlama ek olarak, tevil kelimesinin hem muhkem hem de müteşabih ayetleri kapsayan diğer bir anlamı daha bulunmaktadır. Tevilin bu anlamı Kuran'ın batını olarak da tanımlanmaktadır ve Kuran ayetlerinin batını anlamlarını bizlere bildirmektedir. Kuran ayetlerinin zahiri anlamı olduğu gibi batını anlamı da bulunmaktadır ve bu batını anlam bütün ayetler için geçerlidir. Nitekim Peygamber (s.a.a) efendimiz bir hadisi şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır: "Zahiri ve batını anlamı olmayan hiçbir Kuran ayeti yoktur."²

İmam Bakır'a (a.s) Kuran'ın zahiri ve batınından maksat nedir? Diye sorulduğunda İmam şöyle buyurdu: "Kuran'ın zahiri O'nun iniş sebebi gibi karinelere anlaşılan görünürdeki anlamıdır, batını ise görünürdeki

¹ Kehf, 78.

² Saffar, Besairu'd-Derecat, s. 195.

karinelerden yararlanarak anlaşılmayan, ancak Kuran'ın genel mantığından anlaşılan anlamdır. Zahiri anlamı olan tenzil özel, batını anlamı olan tevil ise geneldir. Bu yönü ay ve güneşin hareketi gibi devamlı hareket etmekte ve yenilenmektedir. Bu bağlamda tevilin bir kısmı oluşmuştur ama bir kısmı ise daha oluşmamıştır."¹

Özel karinelerden sarfı nazar ederek elde edilen, Kuran'ın bu genel ve çok yönlü algılama ve kavrayışı tevildir. Bu anlam ve kavrayış uygun farklı zaman ve mekânlar için geçerli olabilir. Böyle olmasaydı Kuran, sürekli olarak ve her zaman ve mekân için geçerli olma özelliğini yitirecekti. Bu genel ve kapsamlı anlam ve algılama; Kuran'ın her zaman için geçerliliğini korumasını sağlamakta ve onu sürekli canlı tutmaktadır.

Tevil kavramı için üçüncü bir anlam daha ifade edilmiştir, o da "rüya tabiri"dir ki Kuran-ı Kerim'de Hz. Yusuf'un kıssasında bu anlamda sekiz defa kullanılmıştır. Hapishanede Hz. Yusuf ile birlikte bulunan iki kişi rüyalarını Hz. Yusuf'a anlatıp ondan rüyalarının yorumunu yapmasını istediler:

*"Nebbi'na bi te'vilihi / Bize bunun yorumunu haber ver."*²

Tevil kavramının Kuran'da gecen dördüncü anlamı ise; "bir iş veya olayın sonucu, akibeti" anlamındadır. Bu tevil kelimesinin sözlük anlamına yakın bir manadır. Bu anlamda İsrâ suresinde şöyle geçmektedir:

*"Ölçtüğünüz zaman dürüst olun, tam ölçün. Doğru terazi ile tartın. Bu hem ticaretiniz için daha hayırlı, hem de âkabet yönünden daha güzeldir (ve hasenu te'vîla) ."*³

¹ Saffar, Besairu'd-Derecat, s. 195.

² Yusuf, 36.

³ İsrâ,35.

İbn-i Teymiyye tevil kelimesi için bir diğer anlam daha getirmiştir ve onun bu sözünü tevilin beşinci anlamı olarak kabul edebiliriz. İbn-i Teymiyye, her şeyin vucud-u haricîsini tevil olarak kabul etmektedir. Şöyle ki; yazılı, sözlü ve düşünsel her şeyin gözle görülür somut varlığını o şeyin tevili olarak tanımlamaktadır; çünkü her şeyin varlıksal dört aşaması vardır: Düşünsel aşama, sözlü aşama, yazılı aşama ve dış âlemdeki somutsal aşama. Bu aynî aşama, varlığın bilinen diğer üç aşamasının tevili sayılmaktadır.

Allâme Tabatabai de tevili; vucud-u aynî-i harici (olguların harici objektif boyutu) olarak kabul etmektedir, fakat İbn-i Teymiyye'nin yanlışlıkla mısdağ olarak adlandırması gibi değil. Allâme'nin görüşüne göre ahkâmın ölçüleri, sorumlulukların maslahatları ve şeriatın kılavuzlukları onların tevili sayılmaktadır; çünkü bütün hükümler ve sorumluluklar olayların ölçü ve maslahatlarından kaynaklanmaktadır. Yani başka bir anlamda bütün hüküm ve sorumlulukların dönüşü onların maslahat ve ölçülerinedir, amaç ve gaye o maslahat ve ölçülerin tahakkuk bulmasıdır.

Bizim bu sayfalardaki tevilden maksadımız müteşabihler hakkında kullanılan anlamıdır. Belirtilen diğer anlamlar konumuz dışındadır.

Aslî ve Arazî Teşbih

Kuran-ı Kerim'de teşabuh, aslında iki şekildedir; aslî ve arazî.

Aslî Teşbih: Lâfzın anlam ve içeriğini dinleyiciye ulaştırmakta yetersiz kalmasından kaynaklanan doğal teşbihtir. Arap dili ve edebiyatındaki sözcük ve kavramların çoğu kısa ve yüzeysel olan anlamlar için

münasıptır, geniş ve derin olan anlam ve içerikleri olduğu gibi muhataba ulaştırma kapasitesine haiz bulunmamaktadır. Bir yandan Kuran'ın Arapların sözcük ve ifadeleri ile konuşma üslûbunun kullanması gerekiyordu; nitekim buyuruyor:

*"Doğrusu biz düşünüp anlamanız için onu Arapça bir Kuran olarak indirdik."*¹

Diğer yandan üstün ve derin olan anlam ve içeriği dinleyiciye ulaştırmak için Arapların da yabancı olduğu kinaye, mecaz ve istiare gibi sanatları aşağıdaki ayette olduğu gibi kullanması gerekiyordu. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*"Savaşta onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Oku attığın zaman da sen atmadın, Allah oku attı."*²

Bu ayette insanoğlunun naçiz gücüne işaret edilmiştir. İnsanoğlu kendi iradesiyle yaptığı işlerinde bile acizdir; çünkü yaptıkları Allah'ın izniyle hareket eden ve işinin gerçekleşmesinde etkili olan bir takım faktörlere bağlıdır. O dönem Araplarının bunu anlaması çok zordu. Bu yüzden bu ifadelerden cebr ve zorunluluk çıkaranlar olmuştur. Yüce Allah başka bir ayette buyuruyor ki:

*"Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resulüne uyun. Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız."*³

Dikkat edilirse bu ayette Allah'ın insan ile kalbi arasına girmesi söz konusu edilmiştir. Bu ifade şer'i emir ve yasaklara uymayanlar için de bir tehdit niteliği

¹ Zuhruf, 3.

² Enfal, 17.

³ Enfal, 24.

taşımaktadır. Allah'ın insan ile kalbi arasına girmesinden maksat nedir? Ebu Hasan Eş'arî ve onun ekolüne tabi olanlar bu ayetin hayatta cebirin hâkim olduğuna ve iman ile küfrün iradî ve isteğe bağlı olmadığına delâlet ettiği şeklinde yorumlayıp şöyle demişlerdir:

"Allah'ın kâfir olarak kalmasını irade ettiği kimse, eğer mümin olmak ve iman getirmek isterse Allah buna engel olur; aynı şekilde Allah'ın mümin olarak kalmasını istediği bir kimse hür iradesiyle küfrü seçmeye kalkışırsa, Allah bu kimseye de engel olur."

Eşaire mezhebinin önde gelenlerinden olan Fahr-u Razi bu anlamı teyit ederek diyor ki: "Bu ayet cebri kabul etmeyen Mutezilenin iddialarının aksini belirtmiştir."¹

Oysa ayet başka bir şey söylemekte ve insanların dikkatini inkârı mümkün olmayan bir hakikate çekmekte dir. Bu ayet şöyle diyor:

"Gerçek hayat, insan şer'i kanun ve kurallara boyun eğdiğinde elde edilir, ancak bu durumda insan gerçekten yaşadığını ve hayatta olduğunu hisseder. Herkes kendi hakkını riayet edip başkalarının hak ve hukukuna tecavüz etmediği zaman hayat gerçek anlamda tahakkuk bulur. Dini kanun ve prensiplerin hâkim olduğu ve herkesin başkalarının hakkına riayet ettiği ve sınırını aşmadığı bir toplum huzur içinde yaşar. Böylece insanlar Kurani anlamda ihya edici olan hayatı yakalar. Şeriat sayesinde insan, kendi insanî ve hakikî kimliğini derk eder, bu vesileyle insanlık topluma hâkim olur. Baş kaldıran ve asi olan insanın, yırtıcı hayvanlar gibi aşağılık ve iğrenç istekleri uğruna yaşaması mümkündür. Böyle bir toplumda insaniyet unutulmuşluğa terk edilir, insan da kendisine ve kimliğine karşı yabancılaşır. Bu gibi

¹ Fahr-i Razi, Tefsir-i Kebir, c. 15, s. 147-148.

insanların karşılaştıkları en büyük musibet işte budur; kendini unutmak ve insanlığından gafil olmak. İnsan kendi eliyle kendi öz benliğinden ve mahiyetinden uzaklaşıp hayvanlar âlemine doğru yol alabilir. İşte bu anda ayeti kerimede dile getirilen şu hakikat gerçekleşir:

*"Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın."*¹

Başka bir ayette buyuruyor: *"Yine O'na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi onların gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz."*²

Genellikle mebde, mead, insanın kudret ve iradesi, âlemdeki tasarrufu, yaratılış ayetleri, mükellefiyetin nedenleri, Allah'ın sıfatları ve benzeri konuları ele alan ayetler müteşabih ayetler sayılmaktadır; zira bu husustaki manalar oldukça ulvî, derin ve geniştir. Ancak bu manaları ve içeriği dillendiren lâfızlar ve sözcükler yetersiz ve eksiktir.

Allah'ın iradesi ve ilmi, emanet, hilafet, yerin ve göklerin insanın emrine musahhar kılınması, izin, hidayet ve dalâletle ilgili ayetler müteşabih görünmektedir. Bu yüzden sahih ve dayanağı bulunan bir tevile ihtiyaç duymaktadırlar.

Arzî Teşbih: İslam'ın ilk yıllarında müteşabih olmayan ve Müslümanların ihlâs ile karşılayıp sağlıklı bir şekilde algıladıkları mana ve maksatları herkes tarafından bilinen ve şüpheye mahal bırakmayan ayetler de olmuştur.

Bu kısımdan olan ayetler işin başında rahatlıkla anlaşılıyordu ve hiçbir teşbih söz konusu değildi, fakat daha sonra felsefi ve kelami tartışmaların oluşması ve bazı felsefi konuların Yunan'dan İslam diyarına gelip yayılması

¹ Haşr,19.

² Enam,110.

birçok ayet üzerine ipham perdesi çekmiştir. Düne kadar muhkem olan ayetler bugün müteşabih ayetler zümresinde sayılmaya başladı. Bazı kelamcıların ve tartışma ehlinin yersiz taassupları herkes tarafından rahatlıkla derk edilen ayetlerin müteşabih bir görünüm kazanmalarına neden oldu. Aşağıdaki ayeti buna örnek olarak verebiliriz, yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

*"Yüzler vardır ki, o gün ıslıl ıslıl parıldayacaktır, Rablerine bakarlar."*¹

Arapların yaygın kullanımında bu ayetlerden Allah'ın yüce dergâhına teveccüh etmek ve o mekâna bakmak anlaşılıyordu. Zamahşehri konu hakkında diyor ki: "Sevr halkından bir kız çocuğu gördüm. Öğle vakti insanlar istirahat ettiklerinde o dillleniyor ve diyordu ki: 'Benim küçük gözlerim Allah'a ve siz halka bakıyor' kızın burada kullandığı kelime "nezere"dir, ayette de aynı kelime kullanılmıştır. Bunun bir yere bakmak ve beklenti içinde olmaktan başka bir anlamı yoktur. Arap'ın salim olan tabiatıyla mezkûr ayetten anladığı yukarıdaki anlamdan başka bir şey değildir. Neden Eşairi mektebinin kurucusu Ebu'l- Hasan Eşari bu ayetin yaygın olan anlamını değiştirip; "Allah'ın zatını görmek şeklinde" yorumlamıştır. O "nazar" kelimesini; itibari nazar, intizari nazar ve görme nazarı olmak üzere üç farklı anlamda ele almıştır. İbret alma maksadıyla bir şeye bakmanın kıyamette yeri yoktur. İntizar anlamındaki nazar da "ila" harfiyle birlikte gelmez, örneğin yüce Allah buyuruyor:

*"Ben onlara bir hediye gönderip, elçilerin ne haber ile döneceklerine bakacağım."*² Bu ayette nazar intizar anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla Ebu'l- Hasan Eşari

¹ Kıyamet, 22-23

² Neml,35.

göre," *"Yüzler vardır ki, o gün ıslıl ıslıl parıldayacaktır, Rablerine bakarlar."* ayetindeki nazar kelimesinden kasıt başka bir şeydir. Ebu'l- Hasan Eşari'ye soruyoruz "rablerinden gelecek sevaba bakarlar" diye cümleyi kursak nasıl olur? Verdiği cevap şudur: "Kuran'da böyle bir takdim söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla ayetin zahiriyle yetinmek gerekir. "Gözler onu göremez, O ise bütün gözleri görür" ayeti kerimesinden maksat ahiret gözü olmayıp dünya gözüdür, kâfirler her iki âlemde de Allah'ı görme lezzetinden mahrumdurlar.¹

Herhalde Ebu'l- Hasan Eşari göz dikmek ve beklemek anlamında olan nazar kelimesinin "ıla" ekiyle geleceğini bilmiyordu. Arap şairi diyor ki:

*Ben bir fakirin fedakâr bir zengine baktığı gibi
Senin vaat etiklerine bakıyorum.*

Serv kabilesinden olan dilenci kızın söylediği, "Küçük gözlerim Allah'a ve siz halka bakıyor" cümlesinde de nazar kelimesi "ıla" ön ekiyle gelmiştir.

Aynı şekilde,"*Rahman, Arş'a istiva etmiştir*"² ayetindeki istiva kelimesinden kasıt tedbir arşını hükümranlılığı altına almaktır. "Arş" kâinatı idare ve tedbir ilmi için kinaye olarak kullanılmıştır. Yine "Kürsü" kelimesi ilahi hükümranlılık ve saltanat için kinaye olarak gelmiştir, lakin zahir ile yetinenler bu ayetteki istiva kavramını saltanat tahtına oturmak anlamında almışlardır. Böyle bir yorumun gereksinimi Allah'ın cisim ve mekâna sahip olduğu düşüncesidir, bu tür bir yaklaşım da onun kutsiyeti ve ulûhiyetiyle bağdaşmaz. O her yerde hazır ve nazır olduğuna göre bir mekânda nasıl saltanat tahtına kurulabilir.

¹ el-İbane, s. 10-19 el-Lume, s. 61-68.

² Taha, 5

İbn-i Betute seyahatnamesinde diyor ki: "Şam camisine girdim. İbn-i Teymiyye minberin üstündeydi, Allah'ın cisim olduğunu söylüyordu. O, Allah'ın saltanat tahtına oturması hakkında hikâyeler anlatıyordu. Bir yerde; ben bu minberden indiğim gibi Allah da celal tahtından iniyor, deyip bir iki basamak aşağı indi. Bunu söyler söylemez kargaşa çıktı."¹

Hâlbuki istiva kelimesi Arap örfünde hüküm altına almak anlamında kullanılmıştır. Şair diyor ki:

Bışr Irak'a istiva etti,

Kan dökmeden ve kılıç kullanmadan.

Aynı şekilde, "*Baldırların açılacağı (Yevme yukşefu 'an sakın) ve kâfirlerin secdeye çağrılıp da gözleri düşmüş ve kendilerini zillet kaplamış bir hâlde buna güç yetiremeyecekleri günü (Kıyamet gününü) düşün. O gün, işler güçleşir ve secdeye davet edilirler, derken güçleri yetmez*"² ayetinde "sage" kelimesi işlerin zorluğu, şiddet ve vahamet kinayesi olarak kullanılmıştır. Araplar savaş kızıştığında diyorlardı ki: "Ve gametu'l-harb alas Sag / Savaş şiddetlenip kızıştı" Keşfu Sak bir işe hazırlıklı olmak ve kemeri sıkmak için kinaye olarak kullanılırdı. Eskiden insanlar bir işi yapmak istediklerinde paçalarını sıvarlardı. Mezkûr ayet kıyamet gününde işlerin zor olacağını ve kâfirlerin sıkıntılarla baş başa kalacaklarını anlatan bir kinayedir.

Zamahşeri *Keşşaf* tefsirinde ayeti bu şekilde yorumlamıştır.³ Lakin Eşariler ve tecessüm ehli olanlar ayetin zahirini el alıp şöyle demişlerdir: "Buradaki sak deyiminden kasıt Allah'ın paçasıdır. O gün sıvanacaktır ve

¹ İbn-i Betute'nin Seyahatnamesi, c. 1, s. 57.

² Kalem,42.

³ Tefsir-i Keşşaf, c:4,s:592- 594.

kâfirler secde etmekle emr olunacaklardır ama buna güç yetiremeyeceklerdir."¹

Müfessirlere Göre Teşbih

İhkâm ve teşbih hakkında birçok tefsir yapılmıştır, bunların çoğu karışık, iç içe olan ve az bir farkla birbirinden ayrılan yorumlardır. Bazıları bu deyimlerin mısdaclarını gösterip müteşabihler ile müphemleri birbirine karıştırmışlardır. Allame Tabatabai bu konu hakkında kendi tefsirinde 16 yorum ve tanıma yer vermiştir. Bazı müfessirler ise bu sayıdan daha fazlasını getirmiştir. Şimdi bunlardan bazılarını getirelim:

İbn-i Abbas'tan rivayet edildiğine göre diyor ki: *"De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım."*² Bunun gibi ayetler muhkemdir, müteşabih ayetler ise; başlarında mukatta harfleri olan ayetlerdir.

Bazılarına göre; nasih olan ayetler muhkem ve mensuh olmuş ayetler de müteşabihdir.

Muhkem ayetler ahkâm ayetleridir, bunun dışında kalan ayetler ise müteşabihtirler.

Muhkem ayetler geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin kıssaları ile ilgili ayetlerdir, müteşabih ayetler ise bu ayetlerde var olan iphamlardır.³

Müteşabih ayetler Allah'ın sıfatları ile ilgili olan ayetlerdir.⁴

Müteşabih ayetler kıyamet gününün durumu ve o günün sıkıntı ve korkuları ile ilgili olan ayetlerdir.

¹ Bkz: et-Temhid, c:3,s:152.

² Enam,151.

³ İbn-i Teymiyye, c. 3, s. 169.

⁴ Şeyh Muhammed Abduh, el-Menar, c. 3, s. 167.

Müteşabih ayetler özet olarak gelen ve içinde kapalı noktaların olduğu ayetlerdir.

Müteşabih ayetler karmaşık ve net bir şekilde anlaşılması zor mefhumlara haiz bulunan ayetlerdir, muhkem ayetler ise mefhumları açık ve kanıtları belli olan ayetlerdir.

Müteşabih ayetler anlaşılmayan ayetlerdir, muhkem ayetler ise bunun tam aksi anlaşılır ayetlerdir.

Müteşabih ayetler, birden fazla ayeti içinde barındıran ayetlerdir, muhkem ayetler ise birden fazla anlamı olmayan ayetlerdir.

Müteşabih ayetler, yorumlamaya ve açıklamaya ihtiyaç duyan, muhkem ayetler ise yorumlamaya ve açıklamaya ihtiyaç duymayan ayetlerdir.

Müteşabih ayetler, künhüne erişmenin yolu olmayan lakin zahirinde muhkem bir anlamı kasteden ayetlerdir.

Muhkem ayetler, herkesin anlamı hakkında ittifak ettiği, müteşabih ayetler ise anlamı ve yorumu hakkında görüş birliği olmayan ayetlerdir.

Müteşabih ayetler tefsiri zor olan, muhkem ayetler ise yorum ve tefsiri kolay olan ayetlerdir.¹

Muhkem ve müteşabih ayetlerin neler olduğu hususunda buraya kadar getirilen görüşler genellikle eski âlimlerin görüşleridir. Son zamanlarda müteşabih ayetlerin yorumu hakkında oldukça tuhaf ve kabul edilmez iki varsayım daha öne sürülmüştür.

Birinci Görüş: Ayetullah Talakani Kuran hakkında nüzulden önceki durum ve nüzulden sonraki durum olmak üzere iki durum göz önünde bulundurmıştır. Kuran nazil olmadan önce muhkemdir, indikten sonra ise müteşabihtir.

¹ El-Mizan, c. 3, s. 31-42. el-Menar, c. 3, s. 163-165.

Yani Kuran'ın iki varlık aşaması vardır, inmeden önceki varlık boyutuna tenzil denilmektedir, nazil olduktan sonraki aşaması ise nüzul aşamasıdır. İnmeden önceki aşamada Kuran muhkemdir, değişmez, sabit ve geneldir. Kuran bu aşamada "Ümmu'l-kitaptır." Bu aşamada düşünce ve algıların ötesinde olup Arapça değildir, sabit ilkeleri ve değişmez kanunları vardır. Bu, korunmakta olan hikmet ve hüküm dolu muhkem ve ana kitap farklı zaman ve mekânlarda, düşünce kalıplarında şartlara göre çeşitli ayetler, kelimeler, cümleler ve ayrıntılar şeklinde açıklanmış ve okunmuştur. Ayrıntılı bir şekilde inen bu ayetler muhkem ve ana kitabın kendisidir, ama kelime ve cümleler şeklinde insanlara inerek müteşabih olmuşlardır.¹

Cevap: Ayetullah Talakani'nin bu beyanında iki yanlışlık göze çarpmaktadır:

1- Şüphe uyandıran ve fitne çıkaran teşbih ile benzerlik ve uyum arzeden teşbih birbirine karıştırılmıştır; çünkü Âl-i İmran suresi yedinci ayetinde müteşabih ayetler fitne peşinde koşanlar için bir koz ve bahane olarak nitelendirilmiştir. Allah'ın sıfatları, yaratılış ve marifet hakkındaki bazı ayetler bu kabildendir, dar görüşlü insanlar bu ayetlerin anlamlarını kolayca idrak edemezler.

2- Kuran'ın iki aşamada nazil olduğu varsayımı yani arşi ve ferşi boyutu kendisiyle hiçbir irtibatının olmadığı muhkem ve müteşabihler konusunda ele alınmıştır. Arapça olan ve Resulullah'a (s.a.a) inen bu Kuran, ayetlerinin muhkem ve müteşabih olmak üzere ikiye ayrıldığını söylemektedir. Yüce Allah buyuruyor:

¹ Pertovi Ez Kuran, c. 3, s. 19-20.

*"Onun (Kuran'ın) bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar Kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir."*¹

Bu görüşün sahibi niçin bütün Kuran'ı ulvi merhalede muhkem ve sufli merhalede ise müteşâbih olarak varsaymıştır? Peki, insanlar muhkem ayetleri elde etmek için nasıl ulvi merhaleye ulaşabilirler? Öte taraftan müteşâbih ayetlere ehli olmayanların yaklaşması yasaklanmıştır.

İkinci Görüş: Bu görüş kendi inkârcı görüşlerini İslam ile bir sentez şeklinde sunmaya çalışan mülhit gruplar tarafından ileri sürülmüştür.²

İslam dininin genel prensiplerini belirleyen ayetler muhkem ayetlerdir, bu sağlam ve daimi olan prensipler sabit ve değişmez hükümler mesabesindeirler. Hidayetin delaleti, hakkın batıla ve mustazafların müstekbirlere galip geleceği gibi hususlar kalıcı hakikatler kategorisinde yer almaktadır. Müteşâbih ayetler ise temel nitelik arz etmeyen ancak temel esaslardan kaynaklanan konuları içermektedirler. Muhkem ayetler stratejik bir role sahipken, müteşâbih ayetler de bu stratejinin uygulanmasında taktiksel bir role sahiptir. Müteşâbih ayetler için zaman içerisinde gabz ve bast, çağa göre farklı yorumların yapılması söz konusudur. Hatta ahir zamanda bu ayetler değerini yitirip irtica nedeni olarak da gösterilebilirler.³

Cevap: Bu varsayım şeriatın temel kanun ve kurallarından kaynaklanan teferruatı Kuran'ın muhkem ve müteşâbihi olarak ele almıştır. İslam şeriatının temel kanun ve kuralları değişmez prensiplere sahiptir. Zaman

¹ Âl-i İmran,7.

²Kendilerini "Halkın Mücahidleri" olarak adlandıran münafıklar.

³ Çe Kune Kuran Ra Beyamuzim, s. 21-56.

ve mekân şartlarının değışmesiyle değışen tüm ferii hükümler bu ferii hükümlerden istinbad edilmektedir. Zaman ve mekân şartlarına vakıf olan bir fakih bu temel kurallar çerçevesinde mevcut siyasî, iktisâdi toplumsal akım ve gelişmeleri ele alıp değerlendirmeli ve bu kurallar çerçevesinde bu akımların doğruluğu ve yanlışlığını, fayda ve zararlarını teşhis edip İslami hükümleri açıklamalıdır.

Bu gelişme zamanın bir gereğidir ve içtihadın bir sonucudur. Bunun nesh olgusu ile uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur; çünkü nesh olgusu genel olan ahkâmda ortaya çıkar. Yoksa ayrıntı ve teferruata değil. Ayrıca bu değışim ve gelişimin Kuran'ın temel ahkâmında yeri yoktur; zira bunlar değışmeyen genel hükümlerdir. Aslında Kuran'da değışebilen hükümler yoktur, Kuran tüm içeriğiyle değışmez ve bakidir.

KURAN'DA MÜTEŞABİH AYETLERİN OLUŞ NEDENİ

Buraya kadar yapmış olduğumuz, Kuran'daki teşabuhun nedenleri ve iki çeşit teşabuhun bulunması hususundaki açıklamalar ile Kuran'da niçin müteşabih ayetlerin olduğu sorusuna da cevap verilmiş oldu.

Müteşabih ayetlerin bazıları İslam'ın ilk yıllarında Arapların yaygın üslup ve edebiyat anlayışlarına göre mefhumları açık olan ve sonradan müteşabih olmuş ayetlerdir. Bunlar muhtelif İslami fırkaların başta kelami konuları olmak üzere fikri ve itikadi meselelerde yaşanan tartışmalardan sonra teşbih felaketinden nasiplerini almışlardır.

Diğer bazı müteşabih ayetler ise zaten Kuran'da vardı ve bunların varlığı da çok normal bir şeydir. Bu gibi teşbihler yüzeysel anlamlar için konulan Arap kelâm ve kelimeleriyle derin ve engin manaların ifade edilebilmesi sonucu oluşmuşlardır. Yani Kuran ulvî anlamları beyan etmek için hem avam halkı hem de düşünürleri ikna etmesi gerekiyordu. Bu yüzden daha çok hitabe ve burhan yöntemlerini birleştirip meşhurat ve yakiniyattan düzenli bir birliktelik meydana getirmiştir. Bu iki edebi yöntem görünüşleri itibarıyla birbirlerinden farklı olmalarında rağmen aralarında düzenli bir uyum oluşturmuştur. Bunun

kendisi Kuran'ın mucize olmasının delillerinden biri sayılmaktadır.

Endülüsli İbn-i Rüşt (ö. 595 h.) konu hakkında şunları yazmaktadır: "İnsanlar şeriat ile olan ilişkisinde üç gruba ayrılırlar:

Birinci grup; ilâhî hikmeti derk eden, bilgi sahibi insanlardan oluşur. Bunlar her hangi bir olayla karşılaştıklarında sabreder ve metanetli davranırlar.

İkinci grup; toplumun çoğunluğunu meydana getiren avam halktır. Bu grubun bireyleri o kadar ilim ve bilgiyle ilişkisi olmayabilir ama saf tabiatları, temiz niyetleri ve nuranî bir gönülleri vardır.

Üçüncü grup; bu iki gurubun ortasında yer alır. Bunlar ne âlimdirler ne de kendilerini avam halktan kabul ederler. Kendilerini herkesten üstün ve âlimler sınıfından bilirler. Hâlbuki ortaya çıkıp kendilerini gösterme liyakatine sahip değildirler.

Teşabuh üçüncü grup için söz konusudur; çünkü âlimler kendi ilimlerinin gölgeleri altında ve hakikatlere ulaşma yolunda kendilerine lâıyk olan metaneti gösterdiklerinden yollarının üstünde asla teşabuh olmaz. Avam tabakası da sahip olduğu saf ve sade zihinle asla şeriatın öğretilerinden şüpheyeye düşmezler, zira lâfızların ve tabirlerin zahirleriyle iktifa edip konu hakkında meraklanmazlar.

Şeriatın öğretileri güzel ve leziz yemek gibi sağlıklı bedenler ve temiz tabiatlı insanlar için yararlıdır. Bu her ne kadar kimi insanlar için zararlı olsa da halkın çoğunun içinde yer aldığı diğeri bir grup için faydalıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O, fasıklardan başkasını saptırmaz*"¹ yani doğal beşeri sınırlarından

¹ Bakara,26.

çıkan insanlardan başka kimse ilahi öğretinin gölgesi altında sapıtıp yoldan çıkmaz. Bu durum bazı ayetlerden dolayı sadece bazı insanlar için gerçekleşir. Bazı ayetlerde madde âleminde benzeri olmayan hisler ötesi âlem dillendirmiş ve insanların derk edebileceği şeylerden misaller ve deliller getirilmiştir. Bazı insanlar bu ayetlerin zahirlerini bakıp ayetlerde beyan edilenlerin hakikatin kendisi olduğunu zannettiklerinden hayret ve şüphe içinde kalmışlardır. Bu gibi müteşabih ayetler şüpheye neden olmuştur. Elbette bu durum âlimler ve avam halk için geçerli değildir. Çünkü bunlar temiz ve iyi bir mizaca sahip olduklarından iyi yiyecek kendileri için yararlıdır. Lakin bu iki grup dışındaki insanlar hastadır ve bunlar temiz bir mizaca sahip değildirler. Dolayısıyla yemek her ne kadar güzel ve leziz olsa da bundan lezzet alıp faydalanamazlar. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler."*¹

Şeriat, öğretisi ve programında hem avam tabakasının yararlanabileceği hem de âlimlerin kabul edeceği bir yöntemi benimsemiştir. Kuran bu yüzden her iki grubun da derk edebileceği tabirler ve lafızları kullanmıştır. Avam halk ayetlerin zahirleriyle yetindiklerinden ayetlerde anlatılmak istenen şeyin ayette belirtilen misal veya buna yakın bir şey olduğunu kanısına sahip olurlar. Dolayısıyla bununla yetinip daha ileri gitmezler. Âlimler ise misallerde gizli olan hakikatleri algılarlar.

Eğer dikkat edersen şeriat, halkın anlaması ve kabul etmesi için bu gibi misal ve tabirlerle konuyu anlatmakla

¹ Âl-i İmran,7.

birlikte âlimleri bu gibi tabirlerin sırlarıyla aşına kılmış ve bunların hakikatlerini kendilerine göstermiştir." ¹

Hissedilmeyenin hissedilene benzetilmesinde Hakk Tealanın zatını tamamen gösterebilecek en güzel örnek onun nura benzetilmesidir. Bu hakikat onun zatı itibarıyla zahir olması ve zahir olan her şeyin kendisine bağımlı olmasıdır. Başka bir ibareyle o varlık âleminde en belirgin varlık olmakla birlikte hakikati de gözlerden en ırak varlıktır. Hiç kimse onun hakikatine yol bulamamıştır.

Allah'ın zatına has olan bu gibi sıfat ve vasıflar için madde ve his âleminde nurdan daha iyi bir teşbih bulunamaz. Bu konuda İmam Fahrurazi, Şeyh Muhammed Abduh ve Allame Tabatabai İbn-i Rüşt'ün yöntemini benimsemişlerdir. ²

¹Bkz. İbn-i Rüşt, el-Keşfu en Menahici'l-Edille, s. 89, 96, 96, 107.

²Bkz. Tefsir-i Kebir, İmam Fahu Razi, c. 7, s. 172, Reşit Rıza Tefsir'ul Menar, c. 3, s. 170, Allame Tabatabai, el-Mizan, c. 3, s. 58–62.

MÜTEŞABİHLERİN TEVİLİNİ KİM BİLEBİLİR?

Bu konu tefsir bilginleri arasında yoğun tartışmalara neden olmuştur. Tartışmanın ve ihtilafın nedeni, şu ifadeye yönelik anlayışların farklılığıdır: *"Ve ilimde derinleşenler: Biz ona inandık, tümü Rabbimizin katındandır."* Bu ifadenin orijinalinin başındaki "vav" harfinin atıf edatı mı, yoksa istinaf (yeni bir hususa geçiş) edatı mı olduğu noktasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı ilk kuşak müfessirler, Şafililer ve Şia mezhebine mensup müfessirlerin büyük bir kısmı, "vav" harfinin atıf edatı olduğu ve ilimde derinleşenlerin Kuran'da yer alan müteşabih ifadelerin tevillerini bildikleri yönünde görüş belirtmişlerdir. İlk kuşak müfessirlerin büyük kısmı ve Ehl-i Sünnet'ten Hanefiler, "vav" harfinin "istinaf" edatı olduğunu ve müteşabih ifadelerin tevillerinin Allah'tan başkası tarafından bilinemeyeceğini, müteşabih ifadelerin tevillerinin yüce Allah'ın özel bilgisi kapsamında olduğunu belirtmişlerdir. İlk görüşü savunanlar kendi görüşlerini kanıtlamak için çeşitli deliller sunmuş, bazı rivayetleri ileri sürmüşlerdir. İkinci görüşü savunanlar da başka yöntemlere ve müteşabih ifadelerin tevillerinin yüce Allah'ın özel bilgisinin kapsamında olduğunu belirten rivayetlere dayanmışlardır. Her grup karşı tarafın görüşünü çürütmek

ve kanıtlarını geçersiz kılmak için yoğun bir çaba içine girmiştir.

Velhasıl, hiç şüphesiz Kuran'da müteşabih ayetler bulunmaktadır, peki bunların tevilini bilme imkanı varmıdır, eğer varsa bunu kimler başara bilir? Öncelikle bu soru iki şekilde sorulabilir:

1- Kuran'ın zahiri tabirinden ne anlaşılmaktadır? Tabirlerinin zahirinde ne anlam çıkartılır?

2- Acaba araştırmacılar genel bir şekilde müteşabih ayetlerin anlamlarına vakıf olma imkânına sahip midirler?

Allame Tabatabai, ayetin zahirinden¹ inhisar hükmü çıkarmış ve müteşabih ayetlerin tevili hakkındaki bilginin sadece Allah'a ait olduğu ve başkalarının buna tabi olmak dışında başka yollarının olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Fakat araştırmacılar müteşabih ayetlerde gizli olan hakikatlere ulaşma imkânına sahip olmalıdırlar. Bu, Allame Tabatabai'nin konu hakkında öne sürdüğü görüştür, şimdi bu görüşü getirelim:

"İlahi öğretilerin hazinesi sayılan Kuran'ın gizli hakikatlerine ulaşmak için gidilen yolun kapalı olması kabul edilecek bir şey olmadığı kesindir. *"Onlar Kuran'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?"*² Ayeti de bunu ispatlamaktadır. Eğer Kuran'da hiçbir Müslüman'ın, hiçbir âlimin, Peygamber'in (s.a.a) ve imamların bütün muhtevasını bilmedikleri ayetlerin

¹ Al-i İmran suresinin 7. ayetinin: *"Sana kitabı indiren O'dur. Ondan bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihdir. Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar. Oysa onun tevilini Allah'tan başkası bilmez. Ve ilimde derinleşenler ise: "Biz ona inandık, tümü Rabbimizin katındandır"* derler. Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp-düşünmez."

² Muhammed,24.

olduğunu farz edelim, bu durumda ilahi hikmet zan altında kalır. Ebediyete kadar beşerin hidayeti unvanıyla nazil olan bir kitabın, hiç kimsenin hatta Resulullah'ın bile anlayamadığı iphamlı tutumunun olması nasıl mümkün olabilir? Kesinlikle bu ihtimal muhal ve ilahi hikmete binaen imkânsızdır.

"İlimde derinleşmiş olanlar" cümlesinin zahiri istinafiyedir, eğer öncekine atfedilmemişse cümle tekrar edilir; çünkü bu cümle, kendisinden önceki cümle yani: *"Kalplerinde bir kayma olanlar"*¹ ayetinin zıddıdır. Dolayısıyla ayetin takdiri şu şekildedir: Bu iki grup arasındaki fark; birinci grubun kötü niyetlerle müteşabih ayetleri ele almaları ikinci grubun da temiz kalp ve iyi niyetlerle müteşabih ayetlere yaklaşmaları ve bu ayetler karşısında teslim olmalarıdır.

Buna ilave olarak eğer "vav" harfi atf harfi olursa ilimde derinleşmiş olanların müteşabih ayetlerin tevilini bilmeleri ve bu grubun en bariz ferdi olan Peygamber'in (s.a.a) isminin ayrı olarak zikredilip: "Tevilini bilmezler ancak Allah ve Resulullah ve ilimde derinleşmiş olanlar" denilmesi gerekir; zira risalet makamının böyle bir gereksinimi vardır ve birçok yerde de Peygamber'in (s.a.a) ismi ayrı olarak zikredilmiştir. Örneğin: *"Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de"*² ve *"ona uyanlar, bir de bu Peygamber"*³ ve buna benzer diğer ayetler...

Ayetin zahirine göre tevil ilmi her ne kadar Allah'a mahsus olsa da bazı delillerle bunun istisnası vardır. Nitekim gayb ilminin Allah'a mahsus olduğunu belirten

¹ Âl-i İmran,7.

² Bakara, 285.

³ Âl-i İmran,68.

ayetler; *"O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez Ancak seçtiği resullerden başka"*¹ ayetiyle istisna olmuştur.

Bu ayet ilimde derinleşenlerin sadece bir boyutunu beyan etmiştir ve bu insanların bu gibi ayetler karşısında şüpheyi düşmeyip hakka teslim olduklarını beyan etmiştir. Aynı zaman da zikredilen başka bir nedenden dolayı ilimde derinleşenlerin müteşabih ayetlerin tevilini bildikleri ve Kuran'ın gizli hakikatlerine ulaşma imkânına sahip oldukları ispatlandı." ²

Buraya kadar olan Allame Tabatabai'nin *el-Mizan* tefsirinde Al-i İmran suresinin 7. ayetinin tefsirinde söylemiş olduklarıydı.

Fahri Razi ise kendi tefsirinde şöyle diyor: "Ayette atf, fesahatten uzaktır, eğer ayette atf olsaydı "yegulune amenna bihi" cümlesi "veyegulune" yahut "hum yegulune" şeklinde "vav" haliyesi ile benzerlik taşınmalıydı." ³

Şimdiye kadar konu hakkında söylenen her şey yukarıda açıklandı, fakat bu önemli konu hakkında şu noktalara da dikkat edip, göz önünde bulundurmak gerek:

1-"Emma" -tafsil harfidir- başka bir cümlenin zıttı olmasına gerek yoktur; çünkü iki zıttan biri getirildiği zaman diğeri aşikâr olur ve getirilmesine gerek kalmaz. Arapçada denildiği gibi, "Bilineni getirmeyip, hazfetmek uygundur" Arapçada ve özellikle de Kuran'da kısa ve özlü konuşma en güzel olanıdır.

Nisa suresinde şöyle buyruluyor: *"Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size*

¹ Cin,26-27.

² Bkz. Allame Tabatabai, Tefsir el-Mizan, c. 3, s. 26-27.

³ Fahri Razi, Tefsir-i Kebir, c. 7, s. 177.

apaçık bir nur indirdik. Allah'a iman edip ona sımsıkı sarılanları ise O, tarafından bir rahmet ve geniş bir nimet içine yerleştirecek ve onları, Kendisine varan doğru yola koyacaktır."¹ Yani: kâfir olanlar ise; geniş bir rahmetin içerisine yerleştirilmeyecekler ve doğru yola da konulmayacaklardır.

Kasas suresinde isyan eden halkların akıbeti hatırlatıldıktan sonra salihler hakkında şunlar buyrulmaktadır: "*Ancak kim tövbe edip iman eder ve salih amellerde bulunursa artık kurtuluşa erenlerden olmayı umabilir.*"²

Cin suresinde salih kulların özellikleri beyan edildikten sonra fasıklar için deniliyor ki: "*Hak yoldan sapanlar ise cehenneme odun olmuşlardır.*"³

Bütün bu örneklerde karşıtının herkes tarafından rahatlıkla anlaşılmasından dolayı, karşıt cümlelerin getirilmesine gerek duyulmamıştır.

2- "*İlimde derinleşmiş olanlar*" cümlesi "*Kalplerinde kayma olanlar*" cümlesinin zıttı olamaz çünkü bu iki cümle arasında tekabülü bir ilişki yoktur. Devinimli bir mizaca ve kötü bir kalbe sahip olan insanların karşısında iyi bir mizaca ve sakın bir kalbe sahip insanlar yer alırlar. Âlimlerin ve hakiki ilimleri arayanların karşısında cahiller ve ilimden uzak insanlar yer alırlar. Buna binaen yukarıdaki iki cümle birbirinin zıttı olamazlar.

3- "*Hüküm ve mevzu arasında uyum olmalıdır*" kanunu gereğince, "*İlimde derinleşmiş olanlar*" cümlesinin haberi ilim ve bilgi makamına münasip olmalıdır; çünkü ilimde derinleşenler bilmeden teslim

¹ Nisa,174- 175.

² Kasas,67.

³ Cin,15.

olurlarsa konunun mahlası imanda ihlâs olur; zira saf imanın gereksinimi mutlak teslimiyettir. Fakat ilim ve bilginin gereksinimi bilmeden teslim olmamak için araştırmak ve incelemektir. Özetle, konunun hükme uygunluğunun iktizası bilmeye uygundur, bilmemeye değil.

4- Şimdi gelelim şu sorunun cevabına: "Niçin Allah Resulü, ilimde derinleşenlerden ayrı olarak zikredilmedi?" Bu sorunun cevabında şunu söylememiz gerekir: Bazı ayetlerde isminin ayrı zikredilmesi bütün ayetlerde ayrı zikredilmesini mi gerektirir? "Bu iltizamın gereksizliği"dir ve hiçbir zorunluluğu yoktur. Grupsal övgünün olduğu birçok ayette Resulü Ekrem'in adı ayrıca zikredilmemiş ve bu grup ile birlikte anılmıştır. Örneğin Al-i İmran suresinde şöyle buyrulmaktadır: "*Allah, kendisinden başka ilah olmadığına şahiddir. Melekler ve ilim sahipleri de adaletle şahiddir.*"¹ Resulullah da kesinlikle Hakk Teâlâ'nın vahdaniyetine şahit olan ilim ehli kimselerdendir, bu gibi grupsal övgünün olduğu birçok ayette Resulü Ekrem de grup içinde mahfiller meşalesi unvanıyla anılmıştır ki bu kabil ayetler çok fazladır.

5- "*Yegulune amenne bihi-Biz ona iman ediyoruz derler...*" Cümlesi şimdiki zaman kipini almıştır, bu durum -ki sabit bir imanın göstergesidir- müteşabih ayetlerdeki gizle hakikatlere ulaşmak için ilahi hikmeti göz önünde bulundurma nedeni olmuştur. Zira bu insanlar ilim ve bilgi ehli oldukları için mustarip olmaz, müteşabih ayetler karşısında vesveseye kapılmazlar. Bunlar, muhkem ayetlerin nazil olduğu kaynaktan müteşabih ayetlerin de nazil olduğunu düşünürler, bu yüzden

¹ Âl-i İmran, 18.

lafızların zahirinin göstermediği bazı şeylerin perde arkasında olması gerekir. Bu hassas noktadan araştırma ve inceleme eğilimi başlar ve arayanlar sonunda istediklerine ulaşırlar. Dolayısıyla bu cümle hareketin bilmeye doğru olan başlangıç noktasını gösterir ki, ilimde derinleşenler bu yolla müteşabih ayetlerin tevilini öğrenirler.

6- Hal cümlesi eğer şimdiki zamanın olumlu fiili ile başlarsa "vav" harfinden arî olmalıdır. İbn-i Malik diyor ki: "Fahri Razi dışındaki bütün âlimler ve edebiyatçılar "yegulune amenne" cümlesinin "hal" olduğu konusunda hemfikirdirler. Bütün edebiyatçıların görüşüne ter olarak Fahri Razi'nin bu görüşü nasıl ortaya attığı belli değildir.

7- Eğer "*İlimde derinleşmiş olanlar*" cümlesini müstenife bilsek bile herkesin tevilini yapamayacağı Kuran'daki müteşabih ayetlere delalet etmez; çünkü "*Tevilini bilmezler ancak Allah bilir*" cümlesindeki sınırlama izafi olup selbi ve olumsuz boyutu kastedilmektedir.

Hekim olan Allah, yol gösterici hidayet unvanıyla insanlara bir kitabı sunup sonradan insanlara "bu kitabın içinde anlaşılmayan bazı pasajlar vardır ve bunların hakikatine ulaşmak herkesin işi değildir" demesi ne belağat ve ne de hikmet ile uyuşur. Hekim olan bir varlığın böyle bir sözü söylemesi mantıklı değildir, fakat "bu kitabın içinde bazı pasajlar vardır ki zahiri itibarıyla kötü kalpli insanların kötü kalpli kimselerin kötü faydalanmasına neden olabilir, bunları algılamaya neden olacak kilit bizim elimizdedir ve insanlar ancak bizim tarafımızdan ona yönlendirilirler" demesi mantıklıdır. Dolayısıyla ayetteki sınırlamanın sadece selbi boyutu vardır ve tevil ilmini fakat kötü düşünce ve kalpli insanlardan selb etmektedir.

MÜTEŞABİH AYETLERDEN ÖRNEKLER

Kuran ayetlerindeki teşabuhun, asli ve arazi olmak üzere iki kısma ayrıldığına değinmiştik.

Aslî teşbih; kısa tabirlerin uzun manaları ifade etmedeki yetersizliğinin şüpheyi sebep olmasıdır. Bu ayetler daha çok temel dünya görüşü hakkındaki öğretiler ve tanıma hakkındaki ayetlerdir. Bu kabil müteşabih ayetler, Kuran'ın bütün ayetlerine oranla sayıları azdır. Bu müteşabih ayetleri anlamamanın yolu ise; Ümmü'l-Kitap olan muhkem ayetler, Peygamber (s.a.a) ve imamların hadisleri ve selef salihlerin sözlerine müracaat etmektedir.

Bunun mukabilinde Kuran'daki teşbihlerin geneli arazidir. Kuran'ın nüzulü döneminde ve sonrasında ortaya çıkan farklı mezhep, inanç ve düşünceler kendilerine dayanak bulabilmek için Kuran'a müracaat etmiş ve düne kadar muhkem olan ayetleri kendi tefsirleriyle müteşabih kılmışlardır, bugün müteşabih olarak kabul edilen ayetlerin çoğu bu kabildendir.

Şimdi her iki gruba örnek olarak Kuran'da bulunan bazı müteşabih ayetleri getirelim:

Cemal ve Celal Sıfatları

Yüce Allah'ın iki çeşit sıfatı bulunmaktadır. Birincisi Rabbul âleminin sahip olduğu kemali sıfatlar olan cemel veya subiti sıfatlar, diğeri de asla kendisinde bulundurmadağı, tenziye sıfatları da denilen celal veya selbi sıfatlardır.

Yüce Allah'ın cemel ve celal sıfatlarıyla vasıflandırılması veya vasıflandırılmaması hakkında kelim ehli olan Mutezile ve Eşaire arasında ihtilaf vardır. Mutezililer Hakk Tealanın zatını herhangi bir sıfatla vasıflandırmayı reddetmişlerdir; zira vasfın gereksinimi Hakk Tealanın zatının vasıflar mebdesine yakınlaşmasıdır. Aynı şekilde insan herhangi bir sıfatla vasıflandırıldığı zaman vasfın mebdesi zatına arız olur. Böylelikle zat ve vaf birliktelik arz eder, örneğin ilmin zatına arız olduğı kimseye âlim denilmektedir. Oysa Hakk Tealanın zatı her türlü hadis uruzdan veya ezeli iktiramdan müberradır. Kuran ve hadislerde zikredilen bu sıfatlar için sonuç göz önünde bulundurulmaktadır, yoksa gerçek anlamda Allah için kullanılmamıştır. Yani eğer Allah'ı ilim sıfatıyla vasıflandırıp her şeye âlimdir dersek kasıt şudur: Bu sıfatla vaf olunmak Allah'u Tealaya hâsıl olduğundan hiçbir şey Allah'a gizli değildir; çünkü var olan her şey Allah'ın huzurundandır. Yoksa bu sıfatın mebdesi hakkın zatı için arız olmamış ve birliktelik onun için söz konusu değildir. Aynı şekilde kudret, hayat, hikmet ve hatta irade, rıza vb. diğ bütün sıfatların netice ve gayesi göz önünde bulundurulduğı için zatın sıfata yakınlaşması söz konusu değildir.

Eşaire bu yöntemi benimsememiş ve bunu delilden arı bir çeşit şahsi tefsir ve tevil kabul etmişlerdir, diyorlar ki: Kuran'ın zahirine riayet edilmesi gerekir ve hiçbir şekilde Kuran'ın şahsi tefsir ve tevili doğru değildir. Allah kendisini bu sıfatlarla vaf etmiş ve halkın diliyle

konuşmuştur, dolayısıyla bu vasf çağdaş örfün algıladığı mefhumlarla olması gerekir.

Ebu'l- Hasan Eşari (Şeyh Eşairi) diyor ki: "Yüce Allah zatının ilme olan birlikteliğinden âlimdir, zatının kudrete olan birlikteliğinden kadirdir." O bu sözünü ispatlamak için aşağıdaki ayetleri delil olarak getirmiştir:

*"Bilin ki, o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir."*¹

*"Fakat Allah, sana indirdiğini kendi ilmiyle indirmiş olduğuna şahitlik eder."*²

*"Allah'ın ilmine dayanmadan hiçbir dişi ne hamile kalır, ne de doğurur."*³

*"O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler."*⁴

*"Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi?"*⁵

*"Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır."*⁶

Ebu'l- Hasan Eşari diyor ki: "Allah bu ayetlerde ilim ve kudret sıfatlarının mebdelerini kendisi için sabit ve zatına yakın bilmiştir. Böylelikle kendisini Âlim ve Kadir sıfatlarıyla vasıflandırmıştır. Eşari buna ek olarak, "Hayy vasfı hayat kelimesinin müştakı, Âlim kelimesinin müştakı ilim ve Kadir kelimesinin müştakı ise kudrettir" diyor. Acaba bu vasıflar herhangi bir mefhumun göstergesi midir? Yoksa sadece muhtevasız vasıf mıdır? Şüphesiz ikinci ihtimal kabul edilemez. Sonuç itibarıyla

¹ Hud,14.

² Nisa, 166.

³ Fatır,11.

⁴ Bakara, 255.

⁵ Fusilet, 15.

⁶ Zariyat, 58.

bu vasıflar Arap örfünde yaygın olduğu şekliyle kendi mefhumlarının beyan edicisidir.

Elbette bu ayetlere istinat etmek mugalâtadır; zira bu ayetlerde sadece Hakk Tealanın zatının ilim ve kudreti işlenilmiş ve asla mukaddes zatın, ilim ve kudret sıfatlarının mebdesi ile birlikteliği dile getirilmemiştir. Buna ilave olarak Mutezililer asla Allah'ı Teâlâ'nın ilim, kudret ve hayat sıfatlarını reddetmemişlerdir. Sadece mukaddes zatın bu sıfatların mebdesi ile olan birlikteliğini inkâr etmişlerdir, yoksa bunlar zaten Allah'ı Âlim, Kadir ve Hayy olarak biliyorlar. Başka bir deyişle Mutezililer, Hakkın zatını, Hakkın sıfatlarının mebdesi ile birlikte olduğuna inanan diğer grubun aksine Allah'ın mukaddes zatının bu sıfatların mebdesi ile birlikteliği olmadan bu sıfatlarla vasıflandırıldığına inanırlar.

Ehli Beyt mektebinin temiz kaynağından intifa eden ve ders alan İmamiye ekolü bu konuyu da açık bir şekilde tahlil etmiş ve orta yolu tutmuştur. Bu mektebin taraftarları ne Eşariler gibi Hakkın zatını vasıfların mebdesi ile birlikte ele almış ne de Mutezililer gibi bu ittisaf için Hakkın zatıyla bir irtibat kurmuştur. Allah'ın mukaddes zatını hiçbir etki olmadan tüm celali ve cemali sıfatların kaynağıdır; çünkü varlık âleminde mevcut olan her türlü kemal vasfı onun zatından kaynaklanır ve tüm bunlar eksiksiz onun zatından vardır. Eğer Hakkın zatında bu kemaller olmasaydı varlık âlemindeki bütün bu kemaller nasıl meydana gelebilirdi? Bu yüzden Hakkın zatı tüm kemal-i sıfatların mecmuasıdır ve tüm sıfatlar onun zatının aynısıdır. Ne bir şey ona arız olabilir ne de bir şey onunla birlikte olabilir. Ezelde sadece o vardı ve onun dışında hiçbir şey yoktu."Hiçbir şey yokken Allah vardı." Hakk Tealanın sıfatlarının zatıyla aynı olması bu anlamdadır. Nitekim Eşaire farklı iki şeyin kıyası olan

Hakkın sıfatlarını halkın sıfatları gibi ele almıştır, hâlbuki yüce Allah şöyle buyuruyor: "*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.*"¹

Emirel müminin Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır: "Dinin evveli O'nu tanımak, O'nu tanımanın kemali O'nu tasdik etmek, O'nu tasdik etmenin kemali onu bir bilmek, O'nu bir bilmenin kemali O'na karşı ihlâslı olmaktır. O'na karşı ihlâslı olmanın kemali, ondan sıfatları nefyetmektir. Zira her sıfat mevsuftan (sıfat sahibinden) ayrıdır. Hakeza her mevsuf da sıfattan ayrıdır. Dolayısıyla Allah'ı vasfeden onu başkasına eşlemiş olur. Onu eşleyen onu ikilemiş olur. O'nu ikileyen onu tecezzi etmiş (cüzzele ayırmış) olur. O'nu tecziye eden onu tanımamış olur."²

Tahayyüzün Reddi

Tahayyüz mekânda bulunma ve yöne sahip olmadan ibarettir, bu da maddi varlıkların özellikleri ve cisimlerin gereksinimlerindendir. Başka deyişle boş bir kap doldurulup herhangi bir mekânda karar kılınırsa bu açıdan yöne ve boyutlara sahip olmuş olur (sağ, sol, ön, arka, yukarı, aşağı).

Yüce Allah'ın zatı böyle bir tahayyüzden uzaktır; çünkü o salt tinsel varlıktır. Yani madde ötesi ve bütün maddi özelliklerden münezzeh bir varlıktır.

Fakat Ehlisünnetin Eşaire mezhebi tahayyüzü kabul etmiştir ve böylece yüce Allah için mekân ve yöne inanmıştır. Bu inançlarını ispatlamak için de kendilerince Kuran-ı Kerim'den bazı ayetleri zikretmişlerdir. Örneğin:

*"Rahman, Arş'a kurulmuştur."*³

¹ Şura, 11.

² Nehc'ül Belağa, ilk hutbe.

³ Taha,5.

*"Gökten yere kadar bütün işleri Allah yürütür ve sonra O'na yükselir."*¹

*"Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar."*²

*"Gökte olanın, sizi yere batırıpvermeyeceğinden emin misiniz?"*³

*"Güzel sözler ancak O'na yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir."*⁴

*"Rabbinin emri gelip melekler sıra sıra dizildiği zaman."*⁵

*"Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler?"*⁶

Eşaire, bu inancına yani Allah'ın bir mekân ve yönde bulunduğu delil olarak yukarıdaki ayetler gibi Kuran'dan otuz kadar ayet getirmiştir.⁷

İmamiye de, Mutezile gibi muhkem ayetlerden biri olan, *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."*⁸ Ayetine binaen Allah'ı mahlûklara benzemekten müberra bilmiştir, bu yüzden de Eşaire ve benzerlerinin müteşabih kıldıkları mezkûr ayeti tevil etmişlerdir.

Öncelikle bu kabil ayetlerden istifade edilen arş, kürsü, suud, nüzul, yükseklik, sema ve istiva gibi kavramları açıklamalıyız:

Arş: Kuran-ı Kerim'de arş kelimesi Rabbe oranla yirmi bir defa, kürsü kelimesi bir defa ve istiva terimi yedi

¹ Secde, 5.

²Nahl,50.

³Mülk,16.

⁴ Fatır, 10.

⁵ Fecr, 22.

⁶ Bakara, 210.

⁷ Bkz. et-Temhid, c. 3, s. 111- 113.

⁸Şura, 11.

defa zikredilmiştir.¹ Arştan kasıt tedbir arşıdır. Nitekim Allah Kuran'da şöyle buyuruyor: *"Sonra da işleri yerli yerince idare ederek arşa istiva eden Allah'tır."*² Ayette arş (taht, saltanat tahtı) gerçek manası ile ele alınmamıştır ve genellikle bu kelime Arapçada mecazi anlamıyla kullanılır. Birçok ayette mecazi anlamını ifa etmesi için arş kelimesi "Tedbir" kelimesi ile eş anlamda kullanılmıştır, yüce Allah buyuruyor:

*"Şüphesiz yok, Rabbimiz, öyle bir Allah'tır ki gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratmıştır da sonra Arşa istiva etmiştir; aceleyle ve durmadan geceyi takip eden gündüze gecenin örtüsünü atar, o örtüyle örter onu ve güneş de onun emrine râm olmuştur, ay da, yıldızlar da. İyice bil ki yaratış da onun, buyruk da."*³

Dikkat edilirse her iki ayette de tedbir kelimesi "Arşa istiva eden" cümlesinden sonra gelmiştir, özellikle ikinci ayette önce yaratma sonra da arşa istila dillendirilmiştir. Son olarak her ikisini bir yerde toplamış ve "Yaratmak da, buyruk da yalnız O'na mahsustur" demiştir. Ayetteki "el emru-emretmek" ten kasıt tedbirdir. Bu "Arşa istiva eden" ayetinin de tekrarıdır.

Diğer surelerde de⁴ "Arşa istila etmek" "Tedbir" kelimesiyle eşanlamlı kullanılmıştır. "Hakka" suresinde Hakk Teâlâ'nın kıyamet gününde Ceberut meydanındaki kapsayıcılığının dillendirildiği yerde arştan da bahsedilmektedir. *"O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir."* Bu yüzden arş mecazen tedbirden başka bir şey değildir. İmam Ali b. Musa el Rıza

¹ et-Temhid, c. 3, s. 121.

² Yunus, 3.

³ Araf, 54.

⁴ Secde, 5, Hadid, 4-5, Mümin, 15, Taha, 5-6.

(a.s) arşın açıklamasında buyuruyor ki: "İlim ve kudret, arş ismi ile yâd edilir."¹

Kürsü: Kürsüden kasıt yüce Allah'ın bütün varlık âlemine mutlak egemenliğidir. "*O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır.*"² Ayetinden maksat melekûtun kapsayıcılığı ve Allah'ın mutlak hâkimiyetidir, nitekim ayetin devamında şöyle denilmektedir: "*Onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez.*"

İstiva: Eğer "ila" istiva ile yakın anlamda kullanılırsa örneğin, "Sümmesteva ilas sema-sonra göğe istiva etti"³ ayetinde olduğu gibi dayanmak anlamındadır, yani kast etmek ve teveccüh etmektir. Eğer "ala" ile kullanılırsa örneğin, "Sümmesteva alal arş-Arş'a istiva eden"⁴ ayetinde olduğu gibi hâkimiyet ve tedbirin kuşatıcılığı anlamındadır. Şairin aşağıdaki şiiri de bu kabildendir.

Beşr Irak'a istiva etti,

*Kılıç kullanmadan ve kan dökmeden.*⁵

Sonuç itibariyle arş, kürsü ve istiva terimlerinin geçtiği ayetlerde bunların mecazi anlamları göz önünde bulundurulmuştur. Bu yüzden gerçek anlamları ile ele alındıkları düşünülmemelidir.

Yükseklik: "Gökyüzünde", "Nüzul" ve "Suud" kelimeleri Allah için kullanıldığı zaman burada gerçek mana maksat değildir bilakis mecazi mana kastedilmiştir. Yani bu topraksı dünyadan daha üstün başka bir âlem vardır ki bütün iyilikler ve bereketler o âlemde bu topraksı dünyaya gelir. Allah'ın dergâhı -eğer onun için

¹ Usul-ü Kâfi, c. 1, s. 131.

² Bakara, 255.

³ Bakara, 29.

⁴ Araf, 54.

⁵ Bkz. İbn-i Kesir, Tarih el-Bidaye ve en-Nihaye, c. 9, s. 7.

bir dergâh tasavvur edilirse- bu topraksı dünyadan daha üstün bir âlemedir ki onun tarafından rahmet gönderilir ve kulların salih amelleri ona doğru yükselir. Yoksa Allah herhangi yönde karar kılmamıştır. "*Nereye dönerseniz dönün Allah'ın yönü orasıdır.*"¹

Kullar alışkanlıkları gereğince Allah'ın dergâhına dua için yöneldikleri zaman gökyüzüne bakıp ellerini yukarıya kaldırmaları bereket kaynağının bu dünyanın sınırları dışında olduğunu gösteren bir sırdır. İnsan bu madde âleminden daha üstün bir âlemden ihtiyacının giderilmesini istemeyi adet edinmiştir. Çünkü kendisine bu madde âleminde gördüğünden doğal olarak diğer âlemi yeryüzünün dışında tasavvur etmekte ve bu yüzden o âleme yönelmektedir. Başka bir âleme yönelmenin gereksinimi gökyüzüne yönelmektir; zira gökyüzü yeryüzünün dışında yer alır. İnsan yeryüzünün hangi noktasında olursa olsun bu tasavvurundan dolayı muhitinin dışına teveccüh etmektedir. İlahi dergâhın yüksekliği "Gökyüzünde" olma meselesi bundan intiza edilmiştir. Nitekim yukarıya doğru yönelmek sırdan başka bir şey değildir.²

*"Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz."*³

Bu ayetteki "İndirmekten" kasıt madde ötesi âlemden madde âlemine tenzildir. Kuran ayetlerinde kullanılan nüzul, inzal ve tenzil gibi bütün kelimeler bu türdendir.⁴

¹ Bakara-115.

² Bkz. et-Temhid, c. 3, s. 126.

³ Hicr,15.

⁴ Bu kelimeler Kuran'ın nüzulu için en az on defa zikredilmiştir. et-Temhid, c. 3, s. 115–116.

Gelelim bazı ayetlerde yüce Allah için "gelip, gitme" kavramlarının kullanılmasına; örneğin ayette şöyle buyrulmaktadır:

*"Allah'ın gelmesini beklerler."*¹

*"Rabbin geldiği zaman."*²

Bu ve benzeri ayetlerde hakiki anlam değil mecazi anlam kullanılmıştır, bu da Arap örfünde en yaygın olan mecaz şeklidir. Örneğin; "Rabbin geldiği zaman" ayetinin zahirinde gelme fiili Allah'a nispet verilmektedir oysa bunun gerçek anlamı, "Rabbinin emri geldiği zaman"dır. Diğer bir örnekte, "Kentten sor"³ ayetidir ki gerçek anlamı, "Kent ahalisinden sor" dur. Bu tür mecazi kullanımlardaki takdir veya kelime düşüklüğünün şahidi başka ayetlerdir. Örneğin Allah'u Teâlâ buyuruyor ki: *"Allah'ın emri gelince de hak yerine getirilir. İşte o zaman bunu batıl sayanlar hüsrana uğrarlar."*⁴ *"Kendilerine meleklerin gelmesini yahut Rabbinin (azâb) emrinin gelmesini mi bekliyorlar."*⁵

Velhasıl Kuran ayetlerinde fazlaca kullanılan ve bazı ayetlerde izharın ve bazı ayetlerde de takdirin alındığı bu gibi mecazi kullanımlar Arapçada çok yaygındır.

Yüce Allah'ı Görme

Eşaire, kıyamet gününde müminler hesaba çekildikten sonra Allah'ı göreceklerine inanmaktadırlar. Ebu'l- Hasan Eşari bu inancı için, *"O gün yüzler ıslı ıslı parlar ve Rablerine bakarlar"*⁶ ayetini delil olarak öne sürmüştür;

¹ Bakara, 210.

² Fecr, 22.

³ Yusuf, 82.

⁴ Mümin, 78.

⁵ Nahl, 33.

⁶ Kıyamet, 22-23.

zira ayette müminlerin Allah'ın nurani çehresini seyredecekleri için çehrelerinin aydınlanacağı söylenmiştir. Eşari diyor ki: Arap dilinde nazar kelimesi üç anlamda kullanılır.

1- İtibari Nazar: İbret ve ders alma. Örneğin; *"Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır!"*¹

2- Beklemek: Nitekim ayette buyruluyor ki: *"Onların beklediği (Ma yenzurune): Sadece bir ses!.. Çekişip dururlarken kendilerini çarpacak bir ses..."*²

3- Gözle görmek: Bahis konusu ayetin kastıdır. Zira o gün ibret alınacak bir şey yoktur ve aynı şekilde "Nazar" bekleme anlamında değildir, örneğin Hz. Süleyman diyor ki: *"Elçilerin ne haber ile döneceklerine bakacağım."*³

Ebu'l- Hasan Eşari'ye soruyoruz: "Niçin sevap kelimesini yani, 'Rabbin sevabına bakarlar' takdir almayalım?" Bunun cevabında diyor ki: "Mebna takdirin olmamasıdır; zira sözün zahirinin tersinedir. Çünkü ayetin zahirindeki anlam Allah gözle bakmaktır. Eğer sevap kelimesini takdir olarak alırsak Allah dışındaki herhangi bir varlığa nazar edilmiş olur. Yani eğer birilerinin sözünü zahirinin tersine yorumlarsak veya sözünü değiştirecek şekilde herhangi bir yerini takdir olarak alırsak bu doğru olmaz."

Eşari, *"Gözler O'nu idrak edemez"* ayeti hakkında diyor ki: "Görmemekten kasıt bu dünyadadır ki ahirette görmek olasılığıyla bir çelişkisi yoktur; zira daha üstün âleme bırakılan Hakkın çehresini görme en üstün

¹ Ğaşiye,17.

² Yasin,49.

³ Neml,35.

lezzetlerdendir ya da ayette belirtilen görmemekten kasıt Hakkı görmekten mahrum olacak kâfirlerdir."¹

Ama daha önce "Nazar" kelimesinin bahis konusu olan ayette nazar etmek "Göz dikmek" anlamında olduğunu hatırlattık, yoksa bakmak anlamında değildir. Bu beklemek anlamına gelir ki Arap edebiyatında yayın bir şekilde kullanılır. Arap şair Cemil b. Muammir diyor ki:

*Padişah olan sana göz diktiğim zaman,
Yanındaki deryadan ve nimetlerinden bana bağışla.*

Başka bir şair diyor ki:

*Vaadin için sana doğru göz dikmişim,
Fakirin zengine göz diktiği gibi.*

Zamahşehri bu ayetin tefsirinde Mekke sokaklarında dilencilik yapan kimsesiz ve kör kızın sözlerini aktarmaktadır. "Diyor ki: Gözlerim Allah ve siz halka dikilmiştir." ²

Bütün bu örneklerde "Nazar" kelimesi göz dikmek anlamındadır ve "ila" harfi ile birlikte alınmıştır. Bu yüzden mezkûr ayetin anlamı şudur: "O zor günde çehreler sevinçli ve aydındır. Zira Allah'ın lütuf ve inayetine göz dikmişlerdir."

Eşari, Allah'ın görüneceğini ispatlamak için, "*Rabbim! Bana (kendini) göster*"³ ayetini de delil olarak getirmiştir ki eğer Allah'ın görünmesi imkânsız olsaydı Hz. Musa nasıl böyle bir istekte buluna bilirdi?

¹ Bkz. Ebu'l- Hasan Eşari, el-Eban, Haydarabad baskısı, s. 10 – 19.Ebu'l- Hasan Eşari, el-Luma, s. 61–68

² Bkz. Keşşaf, c. 4. s. 662, Mecma'ul Beyan, c. 10, s. 398, Ebu'l- Futih Razi, c. 11, s. 332.

³ Araf,143.

Ama bu istek Hz. Musa'nın isteği değildi, İsrail oğullarının isteği idi ve Hz. Musa onların dilinden Allah'a arz etmişti. İsrail oğulları cahilce böyle bir istekte bulunmuş ve eğer Allah kendisini göstermezse iman getirmeyeceklerini söylemişlerdi. Hz. Musa onların isteklerini yerine getirmekten kaçınıyordu. Ama Allah kavmini isteğini dile getirmesi için Musa'ya izin verdi. Zira diğer ayetlerde Hz. Musa'ya böyle bir istekten dolayı baskı uyguladıkları için İsrail oğulları direkt kınanmıştır. Nisa suresinde şöyle buyrulmaktadır:

"Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Musa'dan, bunun daha büyüğünü istemişler de, "Bize Allah'ı apaçık göster" demişlerdi. Zulümleri sebebiyle hemen onları yıldırım çarptı. Bilâhare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı (tanrı) edindiler. Biz bunu da affettik. Ve Musa'ya apaçık delil (ve yetki) verdik."¹ Yani İsrail oğulları Musa'dan kendilerine Allah'ı göstermesini istemişlerdi. Bu yüzden yıldırım çarpma belasına duçar oldular.

Bakara suresinde bu daha açık bir şekil belirtilmiştir: *"Hani siz, "Ey Musa! Biz Allah'ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız" demiştiniz. Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı."²*

Nitekim İsrail oğulları bu yersiz isteklerinden dolayı yıldırım çarpma belasına duçar oldular, bundan dolayıdır ki, İsrail oğulları direk Allah tarafından kınanmıştır, Hz. Musa kınanmamıştır.

Beden Azaları

¹ Nisa,153.

² Bakara, 55.

Eşairiler, Allah'ın beden azalarına sahip olduğunu zannediyorlar ve Kuran'da el, ayak, çehre, göz gibi kelimelerin geçtiği ayetleri delil olarak öne sürüyorlar, örneğin; *"Yahudiler, Allah'ın eli bağlıdır, dediler. Hay dedikleri yüzünden elleri bağlanası ve lânet olasılar! Bilâkis, Allah'ın elleri açıktır, dilediği gibi verir."*¹

Lakin bu ayette Eşairi'nin iddiasını destekleyecek herhangi bir şey bulunmamaktadır; çünkü "elin bağlılığı" deyiminden maksat güçsüzlük ve acizliktir, bunun karşısında "elin açıklığı" ibaresi ise güç ve kudretin göstergesidir. Arap edebiyatında genellikle bu anlamlarıyla kullanılırlar, nitekim başka bir ayette şöyle deniliyor: *"Elini bağlayıp boynuna asma. Ama onu büsbütün de salıverme. Sonra kınanır, hasretler içinde kalırsın."*² Bu iki tabirin hakiki mefhumları bu ayette kast edilmediği çok açık bir şekilde görülmektedir; çünkü kasıt hasret nedeni olacak yaşamda katılık ve davranışlarda rahatlıktır.

Yukarıdaki ayette geçen "elin bağlılığı-elin açıklığı" deyimleri Âl-i İmran suresinde fakir ve zengin unvanlarıyla zikredilmiştir: *"Gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir."*³ Allah'u Teâlâ bu iddianın cevabında şöyle buyuruyor: *"De ki: Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah'ın rahmeti geniştir ve O her şeyi hakkıyla bilir."*⁴ Başka bir yerde de buyuruyor: *"Allah'ın elindedir, onu dilediğine bahşeder. Allah, büyük lütuf sahibidir."*⁵

¹ Maide,64.

² İsra-29.

³ Âl-i İmran,181.

⁴ Âl-i İmran,73.

⁵ Hadid-29.

Kuran'da on iki defa el kelimesi Allah'a nispet verilmiş ve bütün bu yerlerde kasıt güç ve kudrettir.

Kuran'da on bir defa çehre kelimesi kullanılmıştır ki mukaddes zatın kendisi anlamındadır, örneğin; *"O'nun zatından başka her şey yok olacaktır."*¹ *"Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz."*² Diğer ayetler de bu kabildendir.

Göz kelimesi Kuran'da bir defa tekil ve dört kez çoğul olmak üzere beş defa gelmiştir ve bunların tamamından kasıt özel inayettir. *"Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin."*³ Hakeza Taha suresinde Musa'ya hitaben buyruluyor ki: *"Gözümün önünde yetiştirilesin."*⁴

Baldır kelimesi de Kalem suresinde zikredilmiştir: *"O gün baldır açılır."*⁵ Buradaki baldırdan kasıt kıyamet gününün sıkıntı ve zorluğudur, Allah'u Teâlâ başka bir ayette buyuruyor ki: *"Ve baldır, baldıra dolaşınca İşte o gün sevk edilecek yer, sadece Rabbinin huzurudur."*⁶

Aslında "keşfu's-sag" ,Arap edebiyatında yaygın bir şekilde ciddiyet ve çabalamanın kinayesi olarak kullanılır. Yani oyun oynama dönemi olan bu dünyadaki hayat son bulmuş ve gerçekleri görme zamanının gelmiştir. Farsçada "keşfu's-sag" kelimesi yerine bir işe soyunmak veya kolları sıvamak deyimleri kullanılır ki kasıt herhangi bir işi yapmakta ciddi olmaktır.

İrade ve Özgür Olma

Eşairiler ve Adlcılar arasındaki tartışmalı konulardan biri de insanın özgür iradesi ile gerçekleştirdiği fiillerdir

¹ Kasas,88.

² İnsan,9.

³ Tur, 48.

⁴ Taha-39.

⁵ Kalem,42.

⁶ Kıyamet, 29- 30.

ki; acaba insan kendi iradesiyle mi bu fiiller tahakkuk bulur yoksa iradesinin dışında mıdır?

Ebu'l- Hasan Eşari diyor ki: "Rububiyette tevhidin gereksinimi şudur; varlık âleminde meydana gelen her şey örneğin insanın özgür iradesiyle (görünürde) gerçekleştirdiği fiiller Hakk Teâlâ'nın direk iradesiyle vaki olur. Yoksa Rububiyette şirkin nedeni ve Allah dışındaki bir varlığın bir şey meydana getirmesinde onunla şeriki olmayı gerektirir. Hâlbuki "herhangi bir şeyin meydana gelişinde Allah'ın iradesi dışından hiçbir şeyin dehaleti yoktur."

Ebu'l- Hasan Eşari bu iddiasını ispatlamak için yirmi beşten fazla ayeti delil olarak getirmiştir. Örneğin;

1- *"Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır."*¹

2- *"Allah her şeyin yaratıcısıdır."*²

3- *"Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın."*³

4- *"Şüphesiz O, güldürür ve ağlatır."*⁴

Cebre inananlar aşağıdaki ayetleri de delil olarak getirmişlerdir:

5- *"Allah'ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz."*⁵

6- *"Allah dilemedikçe yine de inanacak değillerdi"*⁶

¹ Saffat, 96.

² Zümer, 62.

³ Hadid, 22.

⁴ Necm, 43.

⁵ İnsan, 30.

⁶ Enam, 111.

7- *"And olsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır."*¹

Yani bunlar azap görmek için yaratılmışlardır. Yoksa kendi nefisleri helak olma nedeni değildir ki, kendi elleriyle kendileri için cezayı hazırlamış olsunlar.²

Kuşkusuz insanın şahsi iradesi ihtiyari fiilleri gerçekleştirmede önemli bir role sahiptir. Bu yüzden insanın fiilleri kendisine nispet verilir ve bunları iyi ve kötü sonuçlarını yüklenmek zorunda kalır. Bu herkesin vicdanına müracaat ettiğinde rahatlıkla anlayabileceği bir şeydir. İnsan iyi ve kötü fiilleri yapmakta özgürdür, eğer isterse bunları yerine getirir ve eğer istemezse yerine getirmez. İnsanın hiçbir zorunluluk olmadan bunları özgürce gerçekleştirdiği aşikârdır; zira bu durum vicdani önermelerden sayılmaktadır, yani bunun aşikâr olduğu zaruri ve bedihidir ve bedihi olmaları da insanın deruni vicdanından kaynaklanır. Dolayısıyla delil, burhan ve istidlale ihtiyaç yoktur.

Buna ilave olarak önceden de belirtildiği gibi övme, kınama, müjdeleme, korkutma, sevap, ceza vb. ancak iyi ve kötü fiillerin özgür irade ile eyleme dökülmesi ve bunların fazilet ve kötülük sayılmalarıyla açıklanılabilir.

Kuran baştanbaşa ahlaki fazilet ve kötülük sayılan ve insanın davranışlarından kaynaklanan övgü ve kınamalarla doludur. Şer-î vazife göz önünde bulundurulmaksızın insanın kendi fiillerini gerçekleştirir ken seçme güç ve kudretine sahip olduğu görülür. Ters bir durum abes ve beyhudedir.

¹ Araf, 179.

² Bkz. Ebu'l- Hasan Eşari, el-Ebani, s. 6 ve 49–59, el-Lume, s. 113, Taftazani, Şerhi Akayidi Nesefiye, Kabil baskısı, s. 60–61.

Bu gibi ayetler muhkem ayetlerden sayılmaktadır; çünkü insanın fitratı ve vicdanı ile uyum içindedir. Bu beyana muhalif ayetler görünüşe göre müteşabihler ve muhkem ayetlere göre yorumlanmalıdır.

İnsanın fiillerinin ihtiyari olduğuna delalet eden bazı ayetler şunlardır:

1- *"Kim de âhireti ister ve ona lâıyk bir biçimde mümin olarak gayret gösterirse, işte bunların çalışmaları makbul olur."*¹

2- *"Şu hâlde, kim mümin olarak bir salih amel işlerse, çalışması asla inkâr edilmez. Şüphesiz biz onu yazmaktayız."*²

3- *"Her kişı kendi kazandığına karşılık bir rehindir."*³

4- *"İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu."*⁴

5- *"Kendilerine hidayet geldiğı zaman, insanları inanmaktan alıkoyan şey neydi."*⁵

6- *"Kim bir kötülük yapar yahut kendine zulmeder, sonra da Allah'tan bağışlama dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici bulur."*⁶ Eğer insan kötü işlerin yapımında ihtiyar sahibi olmazsa veya kendisine zulmetmeyi reva görürse onun bu işini nasıl kötü sayabiliriz. Bu durumda af dilemesinin ne anlamı olabilir?

7- *"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiğı şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına,*

¹ İsra, 19.

² Enbiya, 94.

³ Tur, 21.

⁴ Rum, 30.

⁵ İsra, 94.

⁶ Nisa, 110.

kötülük de kendi zararınadır."¹ Bu ayet açıkça insanın iyi ve kötü işleri yapmaya Kadir ve gücü oranında mükellef olduğunu dolayısıyla işlerinin sonucunun da kendisine döndüğünü gösterir.

8- *"Dinde zorlama yoktur; çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır."*² Zira dinin hakikati inançtır, bu yüzden delillerin aşikâr olmasıyla hâsıl olur ve hiçbir şekil zorunluluk kabul etmez.

9- *"Şüphesiz bunlar bir öğüttür. Kim dilerse Rabbine ulaştıran bir yol tutar."*³ Bu ayet insanın özgür iradesiyle hakka gidecek olan yolu ve hakikati bulması için Allah tarafından olan şeylerin insan aklını ve fitratını harekete geçirmekle birlikte kendisine zahiri yol göstericileri de göndereceğini açıkça gösterir.

Saptırma ve Yoldan Çıkarma

Yoldan çıkarma anlamına gelen "saptırma fiili" ilahi ve örfü değerlerin karşısında yer alan bir fiil olmasına rağmen Kuran'ın birçok ayetinde konu edilmiş ve bu fiil Allah'a nispet verilmiştir. Bu ayetlerde "saptırma fiilinin" asla gerçek anlamlarıyla kullanılmadığı ve bunların sadece mecazi beyanlar olduklarını anlamak için ilahi özelliklere dikkat etmek gerekir.

Allah'a nispet verilen "saptırma", yoldan çıkarma anlamındadır. Yani hakikatler karşısında inat edip diretenleri kendi hallerine bırakmak ve has inayetten mahrum etmektir. Bu insanların kendileri Hakk Teâlâ'nın has inayetine mazhar olmak istememiş ve bunun için gerekli olan zeminleri kendi vücutlarında meydana getirmedikleri için kendi hallerine bırakılmışlardır.

¹ Bakara, 286.

² Bakara, 256.

³ Müzzemmil, 19.

*"Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır."*¹

Dolayısıyla Allah'ın saptırdığı kimseler Hakk'a dönmenin yollarını aramayan kimselerdir."*Uydurmuş oldukları yalanlar, dinlerinde kendilerini aldatmaktadır.*"² Yani bu gibi insanların yöntemleri beyhude işlerle uğraşmak ve boş sözler söylemektir, bu işleri de onları mağrur kılmış ve isyan etmeye sevk etmiştir.

*"Allah'a iman edip ona sımsıkı sarılanları ise (Allah), kendisinden bir rahmet ve lütf a kavuşturacak ve onları kendisine varan doğru bir yola iletecektir."*³

Hatim Ve Mühürleme

Kuran'da geçen hatim, ta'b/mühürleme ve örtü kelimeleri aynı şey hakkında olup inatçı ve serkeş insanların kendi yanlış tavır ve davranışlarıyla kendileri için hazırladıkları hicap anlamındadır.

*"Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır."*⁴

*"Onların kalplerine – ki idrak etme organıdır- mühür vuruldu."*⁵

Lakin bu mühürleme ve hicap perdesinin zeminini kendileri hazırlamışlardır, bu mesele başka ayetlerde de açıkça görülmektedir:

¹ İbrahim, 27.

² Âl-i İmran, 24.

³ Nisa, 175.

⁴ Bakara, 7.

⁵ Tövbe, 87.

*"Gördün mü o kimseyi ki kendi hevâsını kendisine tanrı edinmiş ve onu Allah bir bilgi üzerine şaşırtmış ve kulağı ve kalbi üzerine mühür basmış."*¹

*"Çünkü onlar önce inandıklarını iddia ettiler, sonra inkâr gittiler. Bu sebeple kalpleri mühürlendi."*²

*"Küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur."*³

Yani bu insanlar müminleri kandırmak için zahiren iman getirmişlerdir, ama müminlerin tutumlarını gevşetmek için sonradan bir daha hakkı inkâr etmişlerdir. Bundan dolayı da Allah bunların gönüllerine mühür vurmuştur.

*"Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."*⁴ Bu yüzden Allah, bu acı gerçeği onların kendi diliyle anlatmakta ve Hakkı inkâr etmenin zeminini kendi elleriyle hazırladıklarını ve onların bunu itiraf ettiklerini beyan etmektedirler.

*"(Bu,) bilen bir kavim için, ayetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır. Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğu yüz çevirdi. Artık dinlemezler. Ve dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır. Kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. Onun için sen (istediğini) yap, biz de yapmaktayız!"*⁵

Bu ayetlerin içeriğinin mutlak inat ve inatçılığı anlattığı ve bütün bu ibareler bir temsil ve istiarenden öte bir şey olmadığı açıktır. Nitekim Allah bu insanları

¹ Casiye, 23.

² Münafikun, 3.

³ Nisa, 155.

⁴ Mü'min, 35.

⁵ Fussilet, 3-5.

kınamış ve onların şu sözlerle Hakk'ı inkâr ettiklerini söylemiştir:

*"Kalplerimiz perdelidir." dediler. Öyle değil! Kâfirlikleri sebebiyle Allah onlara lânet etti. Onun için pek az iman ederler."*¹

¹ Bakara, 88.

Altıncı Bölüm

KURAN'IN MUCİZE OLUŞU

EBEDİ BİR MUCİZE OLARAK KURAN

Mucize kelimesi, Arapçada "eceze" kipinden alınmıştır ve aciz kılmak anlamına gelmektedir. Birisini aciz ve güçsüz kılmak ise iki şekilde gerçekleşebilir:

Birincisi; onda bulunan gücün elinden alınmasıyla, örneğin malî gücü yahut bir makamı olan kimsenin elinden zorla o malî güç yahut makamı almak suretiyle onu aciz / güçsüz bırakmak.

İkincisi; kimsenin yapamayacağı bir işi yapmak. Örneğin bazıları öylesine manevî üstünlüklere ulaşabilir ki buna başkaları ulaşamaz.

Kuran'ın mucize olması yani aciz bırakması ikinci şekildedir; belağat, fesahat, buyruklarının dayanıklılığı, sözlerinin ulaştırıcılığı, hükümler ve öğretiler alanında asla ulaşılamayacak yeniliklerin bildirilmesi ve diğer özellikleriyle insanın ulaşamayacağı, dengini getiremeyeceği üstün bir konumda bulunur. Bu yüzendir ki Kuran için ebedi mucize denilmektedir ve bu şekilde olması daimidir, zira Kuran son din İslâm'ın şeriatının delilidir.

Konunun Tarihi Geçmişi

"Kuran'ın mucize" oluşu konusu çok eskilerden beri düşünürlerin üzerinde çalıştıkları konuların başında

gelmektedir. ibn-i Nedim'e¹ göre bu hususta ilk araştırmaları yapan ve konu hakkında ilk kitabı telif eden Muhammed b. Zeyd Vasiti'dir. Kendisi kelim ilminin önde gelenlerinden ve bu alanda *el-İmame ile İcazu'l-Kuran Fi Nezmihi Ve Telifi* kitaplarını kaleme almıştır. Bazılarına göre ise Vasiti'den daha önce kuran'ın mucize oluşu hakkında iki cilt kitap yazan Ebu Ubeyd b. Muammer b. Müsenna'dır. Aynı şekilde Ebu Ubeyd Kasım b. Selam'ın da kitabı zikredilmektedir. Lakin ne yazık ki bu kitaplar günümüze kadar ulaşmamış ve şu anda elimizde bulunmamaktadır.

Elimize ulaşan kitaplar arasında en eskisi Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed Busti'nin *Beyanu İcazu'l-Kuran* eseridir. Müellif Kuran'ın mucize oluşunu beyan açısından ele almış, Kuran'da seçilen kelimeler, kullanılan kavramlar ve bunların kullanılış tarzını irdelemiş, çok güzel bir metotla da açıklamıştır.

Ebubekir Baklani, İmam Fahri Razi, Kemaluddin Zemlekani ve İmam Yahya b. Hamza gibi önde gelen âlimlerin de her biri Kuran'ın mucize oluşunu değişik boyutlardan inceleyerek bu alanda kitaplar yazmışlardır. Yakın dönemde ise sayısız makale, kitap ve risale yazılmıştır bunların içerisinde en önemlileri; Allame Şehristani'nin *el- Mucizetu'l-Halide*, üstad Mustafa Sadık Rafii'nin *İcazu'l-kuran*, Abdullah Derraz'ın *En Nebeu'l-Azim* ve Allame Tabatabai'nin *İcaz-ı Kuran* kitaplarıdır. Ayetullah Hoi de *el-Beyan* tefsirinin önsözünde geniş bir şekilde Kuran'ın mucize oluşunu hakkıyla işlemiştir.

Bir Savunma Gereksinimi Olarak Mucize

¹ Bkz: el-Fihrist, s.63.

Yüce Allah tarafından gönderilen peygamberler, bunların içerisinde özellikle de Ulu'l-Azm peygamberler sözlerinde ve peygamberliklerinde hak olduklarını ispatlamak için Allah tarafından birçok mucizeler göstermişlerdir. Hiç bir insanın asla yapamayacağı bir takım işleri yapmaları gayb âlemi ve doğaüstü bir âlem ile irtibat halinde olduklarının göstergesidir. Dolayısıyla mucizelere "doğaüstü" olaylarda demişlerdir. Yani bilinen ve tanınmış etkilerin üstünde oluşmasıdır.

Şimdi karşımıza şöyle bir soru çıkmakta: Acaba peygamberler tarafından gerçekleştirilen mucize; bir tebliğ gereksinimi midir yoksa savunma amaçlı mıdır? Yani peygamberler insanları davete başladıkları zaman hemen ilk olarak mucize gösteriyorlar mıydı yoksa davetin ileri aşamalarında inkârcıların istemeleri ve kendilerinin sözlerinin hak olduğunu ispatlamaları için mi yapıyorlardı?

Peygamberler tarihi ve Kuran-ı Kerim'in bu husustaki ayetlerini incelediğimizde ikinci şıkkın doğru olduğunu görmekteyiz. Hiçbir peygamber davetinin ilk aşamasında hemen mucize göstermemiştir, fakat ileriki aşamalarda insanların inkâr etmesi, hak olduklarına delil olarak mucize istemesi dolayısıyla, Allah'ın izni ile mucize göstermişlerdir.

Peygamberlerin davet etmiş oldukları şeyler tamamen insanın akli ve fitratı ile uyum içindedir. İnadı olmayan, hakkı arayan ve doğruları görüp de teslim olan kimseler hemen kabul etmekte ve onlar için mucizeye gerek kalmamaktadır, yüce Allah Kuran-ı Kerim'de buyuruyor:

*"Biz Kuran'ı hak olarak indirdik; o da hakkı getirdi."*¹

¹ İsra,105.

*"Allah'ın daveti hak ve açıktır."*¹

*"O halde sen Allah'a güvenip dayan. Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin."*²

*"O kitap (Kuran); onda asla şüphe yoktur."*³

*"Andolsun, Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişler."*⁴

*"Ey insanlar! Size Rabbinizden hak gelmiştir."*⁵

*"Allah, hak olarak Kitab'ı ve mizanı indirendir."*⁶

Fakat insanların içinden bazıları her ne kadar peygamberlerin davet ettiği şeylerin hak olduğunu bilseler dahi, kendi menfaatleri, istek ve arzularına ter geldiği için inkâr edip yalanlamışlardır. Buyuruyor:

*"Kendilerine bilgi verilenler, Rabbinden sana indirilenin (Kuran'ın) gerçek olduğunu bilir; onun, mutlak galip ve övgüye lâyık olan (Allah'ın) yoluna ilettiğini görürler."*⁷

*"Bir de, kendilerine ilim verilenler, onun (Kuran'ın) hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar, bu sayede kalpleri huzur ve tatmine kavuşsun."*⁸

Evet, insanlar neyin hak ve neyin batıl olduğunu bilmekteler, bunu akılları ve fıtratları söylemekte, lakin yine de hakkın karşısında durup inkâr ederler:

¹ Rad,14.

² Neml,79.

³ Bakara,2.

⁴ Araf,43.

⁵ Yunus,108.

⁶ Şura,17.

⁷ Sebe,6.

⁸ Hac,54.

*"Andolsun biz size hakkı getirdik, fakat çoğunuz haktan hoşlanmıyorsunuz."*¹

*"Kendileri de bunlara yakinen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler."*²

İmam Sadık bu hususta şöyle buyurmaktadır: "İlahi sünnet gereğince hiçbir zaman hak ile batılın karışmasına izin verilmez, asla hak batıl olarak ve batıl da hak olarak görülmez. Çünkü eğer böyle olmasaydı hak ve batılı ayırt etmek için bir yol bulunamazdı."

Hız. Musa'nın iki büyük mucizesi olan asası ve yedi beyzası nübüvvetinin ilk gününde ona verilmişti, ama o bu mucizeleri hiç göstermemiştir. Firavun taraftarları ve Kıptilerin Hız. Musa'nın getirdiklerini inkâr etmesi ve ondan delil istemeleri üzerine yüce Allah'ın emir buyurmasıyla mucizesini göstermiştir. Allah-ı Teâlâ Hız. Musa ve Hız. Harun'a şöyle buyuruyor.

"Firavun'un yanına gidip diyin ki: bizler âlemlerin Rabbinin elçileriyiz. Firavun, onlara 'Âlemlerin Rabbi kimdir?' dedi. Musa: "O, göklerin ve yerin ve her ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Eğer gerçekten inanırsanız bu böyledir. Firavun alay edencesine etrafındakilere bakıp dedi ki: "İşitmiyor musunuz?" Musa ne inanılmaz şeyler söylüyor. Musa onlara dönüp dedi ki: "O, sizin de Rabbiniz, geçmiş atalarınızın da Rabbidir. Sonra Firavun sinirli bir şekilde alay edencesine dedi ki: "Bu size gönderilen Peygamber'iniz, şüphesiz delidir." Musa dedi: "O, doğunun da batının da ve ikisi arasındaki her şeyin de Rabbidir. Eğer düşünüyorsanız bu, böyledir" Eğer benden başka bir ilâh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan kılarım." Musa alaylı bir şekilde dedi

¹ Zuhurf,78.

² Neml,14.

ki: "Sana apaçık bir delil getirmiş olsam da mı?" Firavun: "Doğru söyleyenlerden isen haydi getir onu" dedi. Bunun üzerine Musa, asasını attı, bir de ne görsünler, asa açıkça kocaman bir yılan olmuş Elini koynundan çıkardı, bakanlar bir de ne görsünler, bembeyaz olmuş." ¹

İbrahim suresinde açıkça mucizenin ilk olarak peygamberler tarafından gösterilmediği, bilakis inkârcıların böyle bir istekte bulundukları belirtilmektedir. Şöyle ki Hz. Musa kavminin inkârlarından sonra onlara şunları hatırlatıyor:

" Sizden önce gelip geçmiş ümmetlerin, Nuh, Âd ve Semûd halklarının ve onlardan sonra gelip de Allah'tan başkasının tamtamına bilemeyeceği halkların başlarından geçen olaylardan haberdar olmadınız mı? Elçileri kendilerine delil ve mucizeler getirdiler de onlar ellerini ağızlarına götürüp: "Biz, dediler, sizinle gönderilen talimatları kabul etmiyoruz. Çünkü biz, bize yaptığınız davetin mahiyetinden derin bir kuşku içindeyiz." Peygamberleri dedi ki: Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Hâlbuki O, sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi muayyen bir vakte kadar yaşatmak için sizi (hak dine) çağırıyor. Onlar dediler ki: Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz. Siz bizi atalarımızın tapmış olduğu şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize, apaçık bir delil getirin! Peygamberleri onlara dediler ki: "(Evet) biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Müminler ancak Allah'a dayansınlar." Hem, bize yollarımızı

¹ Bkz: Araf,103- 110. Şuara,16- 34.

göstermiş olduğu halde ne diye biz, Allah'a dayanıp güvenmeyelim?"¹

Evet, bu gibi birçok ayet ve diğer delillerden anlaşılan mucizenin bir savunma gereksinimi olduğu ve inkârcıların istekleri üzerine şüphelerinin giderilmesi için geldiğidir, ama hakka tabi olan akl-ı selim insanlar doğruları hemen kabul ettikleri için onlara bu gibi mucizeler gerekmemektedir. Temiz fitratlı ve akıllı kimselere hakkı göstermek yeterli olacaktır.

Bu yüzden mucize, hakka doğru ilerleyen davetin önündeki engelleri parçalayıp atmak için kullanılan bir kılıç gibidir. Dolayısıyla davetin ilk aşamalarında buna gerek yoktur, eğer sonradan engellerle karşılaşılırsa ancak o zaman kullanılır.

¹ İbrahim,9- 12.

Kuran'ın Meydan Okuması

Kuran ilimlerinde bunun için "tahaddi" kavramı kullanılmıştır. Tahaddi yani meydan okumak, rakip istemek anlamındadır. Kuran kendisini yüce Allah'ın kelâmı, hiçbir insanın başaramayacağı büyük bir mucize olarak beyan etmektedir. Dolayısıyla böyle kabul etmeyenleri benzeri bir söz getirmeye çağırmakta ve şöyle demektedir:

"Eğer bu buyrukların Allah'ın sözü değil de bir beşerin sözü olduğuna inanıyorsanız, bunun doğru olup olmadığını her zaman ve her mekânda anlaya bilirsiniz. En yetenekli edebiyatçı, şair ve dil bilimcilerinize söyleyin, Kuran'ın sözleri gibi; güzel, fasih, belîğ, sağlam, hikmetli, uyum ve ahenk arz eden sözler oluştursunlar. Lâkin tüm insanlar birleşse dahi asla kuranın sözleri gibi bir söz getiremezler, çünkü kuran Allah'ın sözüdür ve insanların sözü gibi olmadığını çok iyi biliyorsunuz."

Tahaddinin Aşamaları

Kuran birkaç aşamada meydan okumuş ve kendisine rakip istemeyi dile getirmiştir:

1- İlk olarak genel olarak Kuran gibi bir söz getirin diye buyurmak:

"Yahut "Onu kendisi uydurdu!" mu diyorlar? Hayır, onlar iman etmezler. O halde bu iddialarında tutarlı iseler Kuran gibi bir söz getirsinler bakalım!"¹

2- Sonra kısa bile olsa en azından on sure getirin diye buyuruyor:

"Yoksa "Onu (Kuran'ı) kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka

¹ Tur,33- 34.

*çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sure getirin."*¹

3- Üçüncü aşamada getireabileceklerini iddia edenlerin itibarlarını daha bir yok etmek için, en azından bir sure getirmelerini istemekte:

*" Yoksa "Onu kendisi uydurmuş!" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse, iddianızda tutarlı iseniz haydi onunkine benzer bir sure ortaya koyun ve Allah'tan başka çağırabileceğiniz kim varsa hepsini de yardımınıza çağırın."*²

4- Ve en sonunda kesin bir şekilde böyle bir şeye asla güçlerinin yetmeyeceğini buyuruyor:

*"Eğer kulumuza indirdiğimiz (Kuran) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sure getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin) Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır."*³

5- Sonra inanmayanların bu acı tecrübesini ve güçsüzlüğünün tüm insanlar için geçerli olduğunu ilan ederek, Kuran'ın mucize olduğuna inanmayan tüm insanlara meydan okuyarak, Kuran'ın ebedi mucize olduğunu buyurmuştur:

*"De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kuran'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler."*⁴

Beş şekilde buyrulan bu "tahaddi" ayetleri ve özellikle de Kuran'ın mucize olduğunu açıkça belirten son iki

¹ Hud,13.

² Yunus,38.

³ Bakara,23- 24.

⁴ İsra,88.

ayetten ilginç noktalar ele geçmektedir. Bakara suresinin 24. ayetinde "velen tefelu/ asla yapamayacaksınız" kelimesi ayrıca gelecekte haber vermekte ve sonsuza kadar kimsenin kurana rakip olamayacağı bildirilmektedir. İsrâ suresinin 88. ayetinde yine aynı şekilde tüm insanların bundan aciz olduğu buyrulmaktadır. Bu türde gelecekte haber vermeyi gaybî bilenden başka hiç kimse yapamaz. İnsan birisine meydan okuduğu zaman kendi dönemindekileri tanır ve kendi gücünü de onlarla kıyasladıktan sonra bu işi yapar, lakin hiç kimse geleceği bilmediği ve gelecektekilerin nasıl bir güce sahip olacağından haberdar olmadığı için bu şekilde büyük bir iddiada bulunamaz. Ama Kuran büyük bir cesaret örneği ile sonsuza kadar tüm insanların karşısında güçsüz olduğunu ilan etmiştir. İşte bu gaybî haber Kuran'ın mucize oluşuna en önemli delillerden biridir.

Son olarak Kuran'ın meydan okuması hususunda şu noktaya değinelim: Bazıları her ne kadar Kuran'ın mucize oluşunun delillerini tüm zamanlar için kabul etmişlerse de, Kuran'ın meydan okumasını sadece o dönemdeki insanlarla sınırlamış ve gelecek için geçerli olmadığını zannetmişlerdir. Yani bugün Kuran'ın mucize oluşunu ispatlamak için Kuran'ın nazil olduğu dönemde Kuran'la mukabele etme gücüne sahip olmayan edebiyatçıların acizliği delil olarak getirilmelidir, tüm zamanların edebiyatçılarına karşı meydan okuma söz konusu değildir.

Oysa bu düşünce kesinlikle doğru değildir; yukarıdaki ayetten de açıkça anlaşıldığı üzere, Kuran'ın meydan okuması geneldir, bütün insanları kapsar ve sınırları her zaman için geniştir. Tahaddi mazide nasıl idise şimdi ve gelecekte de öyledir. Çünkü Kuran kendisine özel sağlam bir yönteme sahiptir, insanların sözleri kesinlikle ona ulaşamaz ve hatta yanına bile yaklaşamaz; zira Kuran'ın

mucize oluşu sadece beyanına bağlı değildir, lafız ve mana birlikteliği mucize kılmaktadır.

KURAN'IN MUCİZE OLDUĞU YÖNLER

Araştırmacılar ve düşünürler, Kuran'ın mucize oluşu ve hangi yönlerden mucize olduğu hakkında birçok geniş araştırmalar yaparak, çeşitli boyutlarını sıralamışlardır. Bu hususta bazı farklı görüşler de bulunmaktadır. Geçmişteki eski âlimler olaya daha farklı yaklaşmışlardı, son dönem âlimleri ise eskilerin görüşlerini değişik şekillerde açıklamış ve ek olarak da yeni boyutlar eklemişlerdir. Şimdi bu hususta ortaya konulan görüşlere değineceğiz:

1- Kuran, Edebi Yönden Mucizedir: Arap edebiyatçıları ve dil bilim uzmanları; Kuran'ın edebiyat, belâğat ve fesahat yönünden mucize olduğunu söylemişlerdir. Şöyle ki; kuran-ı Kerim'de geçen sözcükler akıcı ve belirgin bir anlatıma sahiptir. Kelimeler manasına uygun yerlerde getirilmiş böylece güzel bir terkip oluşmuştur. Bu da Kuran'ın başından sonuna kadar tüm ayet ve surelerde birbirinden ayrılmayan bir düzenlilik meydana getirmiştir. Tüm bunlar Kuran'ın mucize ve buyrulanların da ilahi bir söz olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla şöyle denilmiştir: "Eğer Kuran ayetleri içindeki bir kelime alınarak onun yerine cümleye uygun olacak şekilde başka bir kelimayı koymaya çalışsalar bunu asla başaramazlar."

2- Kuran, Anlatım Yönünden Mucizedir: Kuran-ı Kerim'in anlatım üslubu, düzeni, cümlelerin yapısı, kelimelerin cümle içinde uygun seçilişi ve lafızların

ahengi, ne geçmişte ve ne de gelecekte eşi benzeri olmayan yeni bir kalıpla Araplara sunulmuştur. O zaman ki Arap edebiyatçıları arasında genelde yaygın olan şiir, nesir ve seciy idi, bunların her birinin kendisine göre güzel yönleri olmasıyla birlikte eksik yönleri de bulunmaktadır. Örneğin şiir; kalbe etki etmekte ama kafiyelerin uyumu için şairi kısıtlamaktadır, nesir de bu kısıtlama yoktur lakin bu defa şiirdeki gibi etkinliği bulunmamaktadır. Seci ise ilk bakışta güzel bir sanat gibi gözükse de zorluğu ve özelliğine uygun olmayan kelimeler kullanıldığından güzelliği azalır.

Kuran, bunlardan sadece biri değildir, bilakis bu üç edebi özelliğin hepsini kendisinde toplayarak edebiyat alanında yeni bir çığır açmıştır. Yani Kuran ayetleri şiirin etkileyciliğine, nesrin kısıtlamamasına ve secinin zorlanmadan yakalanan güzelliğine topluca sahiptir.

3- Kuran, Üstün Öğretiler Yönünden Mucizedir:

Bu Kuran'ın en önemli özelliğidir, o zamana kadar insanlığın hiçbir şekilde bilmediği sayısız hikmet ve öğreti Kuran ile insanlara bildirilmiştir. Kuran'da bulunanların çok ince bilgiler olması, varlık âleminde, evrenden, insanın bedeninden bilgiler vermesi, kâinatın ve insanın niçin yaratıldığını bildirmesi, insanın ilahi emaneti üstlenmiş olduğu asli yönü hakkında konuşması, madde ötesi âlem, insanın nereden gelip nereye gideceği hakkında konuşması insanlık için emsalsizdir. Böylece insanlık için yeni öğretilerin yolu açılmış oldu. O zamanki beşerin bilimsel konumu göz önünde bulundurulduğu takdirde Kuran'ın nasıl bir mucize olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

4- Kuran, Kanun Koyuculuğu Yönünden Mucizedir: Kuran'ın en fazla önem verdiği konulardan biri de toplumsal düzen, refah ve saadettir. Bunların

sağlanması için de pratik anlamda hüküm ve kanunlar belirlemiştir. Diğer insanlarla ortak bir yaşamı paylaştığı için bu kuralları uygulamak zorundadır. Bu meyanda kanun koyucu sadece yüce Allah'tır zira insanların belirlemiş olduğu kanunlar sadece bireysel ve toplumsal yaşamı düzenlemek içindir. Oysa insanın Allah ve madde ötesi ile de bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu üçüncü bağ görmezlikten gelindiği takdirde kanunlar çoğu kez bağlayıcı olamaz ve insanın ifrat yahut tefrite düşmesine sebebiyet verir.

*"Resulümüz size Kitap'tan gizlemekte olduğunuz birçok şeyi açıklamak üzere geldi; birçok (kusurunuzu) da affediyor. Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi. Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir."*¹

Çünkü İslam'ın koymuş olduğu kanunlar üç boyutlu olduğu için birey, toplum ve Allah bağı ile birlikte toplumsal saadetin sağlayıcısı olur. Bu da ilahi kanunların mucize ve insanın uhdesinin dışında olduğunu gösterir.

5- Kuran, Sağlam Delil Getirme Yönünden Mucizedir: Kuran'ın istidlal yöntemi has özelliklere sahiptir ki bunu Kuran mucizelerinden biri ve burhan ve hitabe yöntemlerini bir araya getiren metot sayabiliriz.

Meşhur filozof Endülüslü İbn-i Rüşt, vatanında yazdığı çok değerli kitabı *el-Keşful An Menahicil Edille*'de bu konu hakkında açık bir misal getirmiş ve demiştir ki: "Kuran, Hakk Teâlâ'nın zatını tanıtmak için onu nura benzetmiştir: *"Allah, göklerin ve yerin nurudur"* ki dünyayı aydınlatır ve kuşatır, her şey onun vesilesiyle ayan olur. Hakk Teala'nın zatını tanıtmak ve onun varlık

¹ Maide,15- 16.

âlemindeki yerini belirtmek için benzetmenin bu kadarı avam halkı ikna etmek için yeterlidir. Aynı zamanda bu benzetme Hakk Teala'nın zatı için o kadar dakiktir ki gayri mahsusun mahsusa benzetilmesinde en dakik benzetme sayılır. Bu teşbih Hakk Teâlâ'nın zatının bütün özelliklerini göstermektedir.

Hakkın zatı vacib'ul vücuddur, Onun vücudu zatının aynısıdır ve zatının hakikati vücududur. Bütün mevcudatın vücudu ondandır, Onun varlığı ve vücudu herkes için aşikâr ve zahir olmakla birlikte zatının hakikati sonsuz derecede hafi ve herkesten gizlidir.

Eğer madde âleminde bu özelliklerin aynısına sahip bir şey bulmak istersek nurdan başka bir örnek getiremeyiz. Onun şuası bütün varlığı kapsamış ve her şeyi ayan kılmıştır, zira her şey nurla ayandır. Lakin nurun ayan olması zatındandır. Nurun hakikati bilinmemektedir, ama parlaklığı ve vücutsal eseri herkes için aşikâr ve hüveydadir. Filozoflardan kim Hakk Teâlâ'nın zatını tanıtmak için misal getirmek isterse Kuran'ın bu benzetmesinden daha iyi bir örnek getiremez."

6- Kuran, Gaybi Haberler Yönünden Mucizedir:

Kuran'da zikredilen gaybi haberler Kuran mucizelerinden bir kısmını teşkil eder, bunlar geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman olmak üzere üç kısma ayrılır.

a) Geçmişten haber vermesi: Selef enbiyanın ve tarih içindeki birçok ümmetin geçmişi eski kitaplarda az buçuk zikredilmiş ve halk arasında tamamen tahrif olmuş efsaneler gibi anlatılmıştır. Hz. Nuh'un hayatı ve tufan hadisesi hakkında Kuran'da şöyle buyrulmaktadır: *"İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin."*¹

¹ Hud,49.

Hız. Nuh'un hayatı ve tufan olayı eski yazılarda özellikle Tevrat'ta geniş bir şekilde zikredilmiştir, lakin Kuran'da olduğu gibi saf ve inhiraftan uzak olamamıştır.

Hız. Yusuf hakkında da buyuruyor ki: *"İşte bu (kıssa), gayb haberlerindendir. Onu sana biz vahiy yolu ile bildiriyoruz."*¹ Hız. Yusuf'un olayı Tevrat'ta geniş bir şekilde açıklanmıştır, ama bu Kuran'ın beyanı gibi sadık ve doğru değildir. Aynı şekilde Musa, Harun, Beni İsrail, Firavun, Meryem ve Zekeriya hakkında Allah'ın peygamberlerinin ve velilerinin makamlarının kutsiye tinin korunması ve nakilde emanetin göstergesi olan bu gibi tabirler kullanılmıştır, fakat Tevrat'ta asla bu boyuta riayet edilmemiştir, hatta bilakis onların yüce makamları aşağıya çekilmiştir.

b) Şimdiki Zamandan Haber vermesi: Kuran, münafıkların, işbirlikçilerinin, müşriklerin ve Yahudi lerin hile ve desiseleri üstündeki perdeyi açmış ve onları rüsva etmiştir. Bu gibi gaybi haberleri dillendiren ayetler Kuran'da çok fazladır.

c) Gelecekte haber vermesi: Yakın ve uzak gelecek zaman hakkında vaki olacak hadiseleri haber vermektir. Özellikle Kuran'ın gaybi haberlerinin müşahede edilmesi için yakın gelecek zamanda vaki olacak olayları bildirmektir. Örneğin İslam'ın yayılması, galibiyetler, fetihler ve düşmanın yenilgisi ve yok oluşu hakkındaki haberler bir bir ve ardı sıra tahakkuk bulmuştur. Rumların Farslara birkaç yıl içinde galip geleceği haberi, *"Ama onlar, yenilgilerinden sonra yeneceklerdir. Birkaç yıl içinde"*² bu kabildendir. İran ve Bizans arasındaki bu savaş 603 miladi yılından 622 miladi yılına kadar devam

¹ Yusuf,102.

² Rum,3- 4.

etti (Peygamber'in (s.a.a) Medine'ye hicret ettiği yıl),savaşın başlarında Hüsrev Perviz (Farslar) üstündü, Mekke'de nazil olan Rum suresi savaşının akışının değişeceği haberini verdi. Kaç yıl geçtikten sonra Bizanslılar üstün gelmeye başladı. Bu üstünlük eşrafın ve ordu komutanlarının eliyle öldürülen Hüsrev Perviz'in saltanatının sonuna kadar devam etti. Bu durum Müslümanların sevinmesine neden oldu; zira onların kudretli komşuları zayıflamıştı.

Her şeyden ilginç olanı beşerin Kuran gibi bir şeyi getirmekten her zaman için aciz olması haberidir. *"Bunu yapamazsanız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız-"*¹ ayeti her zaman Kuran'ın mucize olmasının delili sayılır.

7-Kuran, Bilimsel Yönden Mucizedir: Kuran tabirleri arasında bazı geçici işaretlerle karşılaşırız ki bu söz sahibinin tabiatın gizli sırlarını bildiğini gösterir.

*"De ki: "O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir." "*²

Bazen Kuran tabirlerinde tabiatın bazı sırlarına işaret edilmektedir. Bu işaretler Allah'ın sözlerinin arasında görülür, lakin bu sözün asıl hedefi zati maksadı bu cihetin beyanı değildir. Nitekim hiçbir zaman bu gibi işaretlerin açıklanmasında acele edilmemiş ve tamamen beyan edilmemiştir. Zira Kuran'ın asıl hedefi hidayet etmek için yol göstermek, talim, dini terbiye ve maneviyattır. Sadece ince ayrıntıları bile göz önünde bulunduran insanlar bu geçici işaret ve sırları algılayabilirler. Bu nükte âlimlere göre Kuran'ın mucize olmasının delilidir.

8- Kuran, Anlatım Sağlamlığı Yönünden Mucizedir: Kuran farklı münasebetlerle değişik

¹ Bakara,24.

² Furkan,6.

zamanlarda ve mekânlarda nazil olup bazı olayları mükerrer bir şekilde beyan etmesine rağmen tekdüze ve üstün bir diyalektiğe sahip ve anlatımdaki her türlü ihtilaf ve tezattan ıraktır. Eğer bu beşeri bir kelim olsaydı zamanın akışı içinde değişik münasebetlerle bazı konuların beyanında ihtilaf ve çelişki ortaya çıkardı. Zira ister istemez anlatımda çelişkiye düşmek insan tabiatının gereksinimidir. Nitekim insanın hafızası, bugün söylediği bir söz ile yirmi yıl önce bazı maslahatlardan dolayı söylenen bir sözü mutabık kılacak kudrete sahip değildir. Kuran, bunu mucize oluşunun delillerinden biri olarak saymıştır. Allah'ı Teâlâ buyuruyor ki:

*"Hâlâ Kuran'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı."*¹

¹ Nisa,82.

MUCİZENİN BOYUTLARI

Günümüzde Kuran'ın mucize oluşunu; beyani, bilimsel ve teşrii yönden olmak üzere üç önemli boyutta ele alınıp incelenilmektedir.

Beyani mucizede; cümlelerin güzelliği ve belagati nükteleri, mana ve muhtevada her ne kadar asıl role sahipse de kullanılan ibare ve lafızların güzelliği ve belagati nükteleri daha çok göz önünde bulundurulur.

Bilimsel mucize; tabiatın bazı sırlarıyla ilgili olan geçici işaretlerdir. Bunlar Kuran tabirleri arasında üstü kapalı işaretler şeklinde görülür. Zamanın geçmesi, bilimin ilerlemesi ve bazı teorilerin kesinlik kazanmasıyla bu işaretler gün ışığına çıkmaktadır. Özellikle âlimler bu hakikatleri görüp anladıkları zaman Kuran'ı mucizevî yönüyle övüp, kabul ederler.

Teşrii mucizeler; dini mefhumlarda yenilik getirmektir, yani Kuran, maarif ve ahkâm olmak üzere iki alanda o güne kadar insanlığın ulaşamadığı ve ebediyete kadar dinin yol göstericiliği olmadan ulaşmasının imkânsız olduğu bir yolu kat etmiştir. Kuran metafiziği kuşatıcı, kapsayıcı ve kanunları çok yönlü olup kâmindir. Her iki cihetten de hiçbir eksikliği ve noksanlığı olmadan insanlığa sunulmuştur. Şimdi özet olarak belirttiğimiz Kuran'ın bu üç yönden mucize oluşunu inceleyelim.

BEYANİ YÖNDEN MUCİZE OLUŞU

Kuran'ın beyani mucizeleri beş kısımda özetlenebilir.

1- Kelimelerin Seçimi

Kuran'ın ibare ve cümlelerinde kullanılan kelime ve sözcükler tamamıyla seçilmiştir. Eğer bir kelimeyi kendi yerinden kaldırıp ve asıl kelimeye özgü bütün özellikleri ifa etmesi için başka bir kelimeyi onun yerine kullanmak istersek, böyle bir kelimeyi bulamayız; zira Kuran kelimeleri öyle bir şekilde seçilmiştir ki öncelikle Kuran tilavetinin akıcı ve rahat olması için aynı sıradaki kelimelerin harflerinin ses tonlarına riayet edilmiş ve önceki her kelimenin son harfi ile sonraki kelimenin ilk harfi uyumlu ve ahenkli olmuştur. İkinci olarak mefhumsal açıdan da düzenli bir örgünün meydana gelmesi için kelimelerin birbirleriyle olan manevi uyumuna dikkat edilmiştir. Buna ilave olarak kelimelerin fesahati konusu "Me'ani-Beyan" ilminde belirtilen şartların hepsi göz önünde bulundurulmuştur. Bu mezkûr üç dizge her kelimenin özelliği dikkate alınıp cümle içinde kullanılmıştır. Velhasıl kelimelerin her biri değiştirilemeyecek şekilde kendilerine has yerlerde kullanılmıştır.

İbn-i Atiyye bunun hakkında şöyle diyor: "Kuran kelimelerinden biri yerinden alınıp daha münasip başka bir kelime yerine kullanılmak istenilirse Arapçadaki tüm

kelimeler araştırılırsa yine de böyle bir kelime bulunamaz."

Ebu Süleyman Busti de diyor ki: "Bil ki Kuran belagati mezkûr sıfatları kendisinde toplamış ve bu esas üzere her türden kelime de – ki zikredilen özellikler kendisinde vardır- kendisine has ve uygun olan yerde kullanılmıştır. Eğer bunun yerine başka bir kelime kullanılırsa ya anlam tamamen değişir ya maksadın yok olmasına neden olur veya güzelliğini elden verip matlup belagat derecesinden düşer."

Şeyh Abdulkahir Curcani diyor: "Kuran kelimelerinin seçim ve kullanımındaki dikkat herkesi şaşırtıp hayran bırakmıştır; zira hiç kimse yerine uygun olmayan bir yerde bir kelimenin kullanıldığını ya da yanlış bir yerde bir kelimenin kullanıldığını görememiş ve o yere uygun daha münasip bir kelimeyi bulamamıştır. Nitekim bunun insicamı ve intizamı akıl sahibi herkesin hayret ve acizliğine neden olmuştur."

Edebiyat ve belagat öncelerinin, mucize haddinde olan Kuran kelimelerinin seçimini ve kullanımını öven bu gibi beyanları çok fazladır. Elbette kelimelerin seçimindeki bu dikkat -genellikle normal insanların bilemeyeceği- iki asıl şarta bağlıdır:

1- Her kelimenin has özelliğini bilip onu doğru ve münasip yerde kullanmak için kapsayıcı bir şekilde kelimelerin özelliğine vakıf olmalı.

2- Kelimeler kullanıldığı zaman kelime seçiminde tıkanmamak ve uygun kelimeyi anımsamak için bilfiil zihni huzur olmalı, normal insanların bu iki şartı kendilerinde bulundurmaları imkânsız gibi görünmektedir.

Bu konudaki en meşhur delil kısas ayetidir: *"Ey temiz akıl sahipleri, kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki sakınırsınız."*¹

Celaledin Suyuti kısas ayetinin mezkûr ibareye tercih edilmesini yirmi şekilde açıklamıştır. Bu gibi örnekler çok fazladır ve *et-Temhid* kitabında bunların bazılarına değinilmiştir.²

2- Açıklama Yöntemi Ve Metodu

Kuran'ın açıklama ve beyan yöntemi Arapların yaygın bir şekilde kullandıkları hiçbir yöntem ve metoda benzemiyordu. Kuran Araplar için bir ilk olan ve bundan sonra da bu üslûpla cümleleri dillendiremedikleri beyanda yeni bir yöntem sunmuştur.

Önceden de belirtildiği gibi yaygın üç edebiyat tarzının (şiir, nesr ve seci) eksikleri ve güzel yönleri vardır. Kuran üslubu, kafiye ve vezin uyumsuzluklarına veya dağınık söylemlere yâda ağır beyanlara duçar olmadan şiirin güzelliğine ve çekiciliğine, nesrin mutlak özgürlüğüne ve secinin letafet ve hüsnüne sahiptir. Bu durum Arap edebiyatçılarının hayretine neden olmuş ve kendilerini, hayret verici, kendisine has güzelliği olan, yeni ve aynı zamanda yaygın olmayan kelimeleri karşısında bulmuşlardır.

İmam Kâşifu'l-Gıta bu konu hakkında şöyle diyor: "Ondan önce ve sonra benzeri olmayan ve hiç kimsenin benzerini getirmeye kadir olmadığı Kuran'ın ilginç tarz ve üslubu (yeni tarz ve üslup) Arap kelamının tarz ve üslubunun tersine ve şiir ve nesirdeki yöntemlerinin hilafıydı. Araplar hayret edip kaldılar ve kullandıkları

¹ Bakara- 179.

² Bkz. *et-Temhid*, c. 5, s. 9–130.

yöntemler olan nesirde, nazımda, secide, lirikte ve şiirde bununla nasıl mukabele edeceklerinin bilemediler... Arapların büyük edebiyatçıları bu şekilde Kuran karşısında teslim olmak zorunda kaldılar."

O çağın Araplar içerisindeki en büyük edebiyatçısı çaresizce şöyle bir itirafta bulunmuştur: "Muhammed'in söyledikleri hayret vericidir. Allah'a yeminler olsun ki sözleri ne şiirdir, ne sihirdir ve ne de cahillerin beyhude sözleridir. Onun sözleri Allah'ın kelimidir."

3- Kuran'ın Ahenk Dizgisi

Kuran'ın beyanı mucizelerinin en önemli yönlerinden biri, Kuran kelimelerinin ahenk dizgisidir. Bu yön o kadar güzel ve görkemlidir ki ilk günden itibaren Arapları; Kuran kelamının beşerin yeteneği dışında olduğu ve sadece Allah'ın sözü olabileceğini itiraf etmeye mecbur etmiştir.

Kuran kelimelerinin ahenk dizgisi insanın duygularını kabartan ve kendisine ferahlık veren gönül okşayıcı nağme ve melodileri meydana getirir. Kuran'ın bu güzel nağmeleri gerek Arap gerekse gayri Arap her dinleyici için bu özelliğe sahiptir. Kuran tilaveti can-u gönülden dinlenildiği zaman insanın teveccühünü celp eden ilk şey onun fesih nizamını ve belagatli nağmesidir. Bu nizamda kelimelerin hareket ve durakları öyle bir şekilde düzenlenmiştir ki işitildiği zaman canlara neşe veren ve kalpleri coşturan gönül okşayıcı bir ses kulağa gelir. Bir açıdan "med" ve "gunne" harfleri kelimelerde öyle bir şekilde hesaplanılıp kullanılmıştır ki ses yansımasına ahenk verebilir ve karinin nefes çekip tertil üstatlarının belirttikleri yerde durup nefesini yenilemesine yardımcı olur.

Bir şiiri kaç defa dinleyen kimse için şiirin ahenk ve uyumu monoton ve sıkıntı verici olur, ama Kuran'ın değişik ahenkleri sürekli yenilenir. Aruz, nota ve solfejleri ardı sıra yerlerini değiştirir ve her biri kalbin bir köşesini okşar. Böylece insan sıkılıp yorulmaz, dinleme iştiağı artar ve her an çoğalır.

Kuran'ın nüzulünden önce Araplar bazen şiirlerinde bu seslerin çeşitliğinden yaralanıyorlardı. Fakat genellikle bunlar hep tekrarlandıkları için yorucu oluyordu. Nesirde de –ister mürsel ister müseccî olsun- Kuran'da görünen akıcılık ve çekiciliğin geçmiş örneği yoktu. Arapların en güzel nesirlerin de bile birçok eksiklik vardı. Bu da nesrin akıcılığını ve düzenini bozuyordu ve Kuran gibi tertilli olmasına imkân yoktu. Bunun tertilli olması için çok çabaladıkları zaman da tekellüfû göze çarpar ve kelamın değerini düşürüyordu.

Buna binaen Arapların kendi zanlarınca Kuran için söyledikleri; bu söz şiirdir veya bu söz sihirdir, sözlerinden dolayı şaşımamak gerekir. Bu sözler Arapların, nesrin celal ve görkeminden ve şiirin cemal ve çekiciliğinden öte olan Kuran'ın fasih görkemli sözleri karşısındaki hayretlerini göstermektedir.

Seyyid Kutup, Kuran'ın ahenk dizgisi hakkında şunları söylemektedir: "Böyle bir makam, harflerin bir kelimedede özel düzen ve uyum içerisinde olması ve lafızların bir fasıldaki bağdaşımalarının sonucudur. Bundan ötürü Kuran hem nesrin hem de şiirin özelliklerini kendisinde barındırmaktadır. Kuran'ın beyan ve anlamlarının üstünlüğü, onu kafiye ve aruz tefilelerinin hisarlarından kurtarmış ve O'na anlatım özgürlüğü kazandırmıştır. Bununla birlikte şiirin özellikleri, deruni musiki ve bir tür vezin meydana getiren fasılalar içinde görülmektedir. Bu özellikler Kuran'ı kafiye ve aruz

tefilelerinden kurtarmıştır. Kuran, aynı zamanda hem nazmın hem de nesrin özelliklerine sahiptir. Kuran tilavet edildiği zaman deruni ahengi tamamıyla hissedilir. Bu ahenk kısa surelerde, kısa aralıklarıyla ve genel olarak tasvir ve tersimlerde daha çok aşikârdır. Bu uzun surelerde daha az olmasına rağmen her zaman için ahenk düzeni görülür."¹

Rafii de demiştir ki: "Araplar nesir yazmak ve şiir bestelemekte birbirleriyle rekabet edip birbirilerine karşı övünüyorlardı, ama bütün bunlar için sadece bir tarz kullanıyorlardı. Onlar beyanda özgürdüler ve konuşma sanatını biliyorlardı, tabi Arapların fesahati bir taraftan fitri ve bir taraftan da tabiattan ilham alınmıştı. Lakin Kuran nazil olduğu zaman başka bir tarzla karşı karşıya olduklarını gördüler, kelimeler tanıdıkları kelimelerdi. Peşi sıra, tekellüfsüz, alıcı, uyum ve terkinin en üst derecede olduğunu müşahade ettiler. Bunun görkem ve üstünlüğünden hayrete düştüler, zihin melekelerinin bir şey olmadığını ve tarzlarının zayıf olduğunu anladılar. Arap belagatçileri de o zamana kadar bilmedikleri yeni bir beyan türü gördüler. Onlar bu yeni beyanın cümlelerinde, kelimelerinde ve harflerinde görkemli bir ahenk görüyorlardı. Bütün bu sözler öyle uygun bir şekilde birbirinin yanına dizilmişti ki bir bütünün parçaları gibi görünüyordu. Araplar, bu sözlerin batınında kendilerinin zayıflığını ve güçsüzlüğünü ispatlayan bir ahenk dizgisini müşahade ediyorlardı.

Kuran'ın akıcı felsefesini ve müzikal sırrını derk eden herkes Kuran lafızlarının doğal uyumu ve harflerinin tonlarıyla hiçbir sanatın eşit olamayacağına veya rekabet edemeyeceğine ve hiç kimsenin Kuran'ın bir harfinde bile

¹ et-Tesviyu'l-Fenni Fi'l-Kuran, s. 80- 83.

sorun bulamayacağına inanır. Buna ilave olarak Kuran musikiden çok daha üstündür ve usulen musiki olmama özelliğine sahiptir.¹

Bazıları demişlerdir ki: Kuran'ın mucize oluşunun bu boyutu birinci derecede okuyucu ve işiticinin kalbinde meydana getirdiği müphem ihsasla ilgilidir. Başka bir tabirle harfler öyle bir şekilde birbirilerinin yanında dizilmiştir ki dinlenildiği zaman vezin ve kafiye den arı ve müzik aletleri olmadan görkemli ve ahenkli bir ses kulağa gelir.

Kuran'ın harf ve deyimlerinin üslup ve tarzındaki çeşitlilik ne kendisinden önce olan ne de sonra olacak eşsiz bir örgüdür. Bütün bunlar çok sade ve yalın bir şekilde Kuran'da vuku bulmuştur ve yapmacık ve tekellüften eser yoktur. Çok akıcı kelimeler cereyana geçip kalbe gelir ve akıl, tahlil, tefekkür, teamül ve insanın itaat etmesini sağlayan o müphem hissin harekete geçmesinden önce insanı tahrik eder. Başka bir ibareyle, Kuran kelamının işitilmesi ve kalbe temas etmesiyle, kendisini açıklayamadığımız duygular harekete geçer. Bu sıfat ve diğer bütün sıfatlar hep birlikte Kuran'dan eşsiz ve tefsir edilemez bir eser yaratır.²

4- Ayetlerin Manevi Uyumu

Kuran'ın bir diğer özelliği, her ne kadar uzun ve kısa aralıklarla bir bütün olarak bir yerde nazil olmamışsa da her surenin ayetleri arasında manevi uyumun olmasıdır; çünkü farklı münasebetlerden dolayı ayetleri bir bütün olarak nazil olmamıştır. Doğal olarak her hangi bir münasebetten nazil olan ayetlerin farklı münasebetten

¹ Rafii, İcazu'l-Kuran, s. 188- 216.

² Mustafa Mahmut, Muhavaletu Lifehmil İsriy Lilkuran, s. 445.

dolayı nazil olan diğer ayetlerle aralarında bir irtibat ve uyumun olmaması gerekir. Nüzuldeki bu farklılıklar her surenin ayetler mecmuasında çok güzel bir şekilde görünmesi lazım, oysa âlimler her surenin muhtevasını baştanbaşa incelemiş ve her surenin ayetleri arasındaki ortak payda olan belli bir hedefi veya hedefleri gözetlediği sonucuna varmışlardır.

Bugün buna her surenin "Mevzu-i Vahdet"i denilmektedir. Bu mevzu-i vahdet surenin beyanındaki vahdete neden olur. Kuran'ın mucize oluşu da bu nüktededir; zira nüzulün farklı zamanlarda olması sureler arasında uyumun olmamasını gerektirir. Lakin farklı zamanlarda nazil olmanın tabiatının aksine Kuran'ın her suresindeki beyanının vahdeti açık bir şekilde görülür.

Âlimler bu iddiaları için, sure ayetlerinin nicelik ve sayı bakımından farklılığı gibi deliller getirmişlerdir. Ayet sayılarındaki bu farklılık bir tesadüf olamaz. Zira ittifaki olmak, yani ölçümsüzlük, hikmet ve delilden arî olma anlamındadır ve herhangi bir ölçümsüz fiilin hekim failden sadır olması imkânsızdır. Kuran surelerinin çoğu özellikle kısa sureler bir bütün olarak nazil olmuştur. Ama diğer surelerin ayetleri belli bir zaman diliminde dağınık bir şekilde nazil olmuştur. Besmeleden sonra nazil olan her ayet Peygamber'in (s.a.a) emri ile diğer bismillah nazil olana kadar sonraki ayetlerin peşi sıra kaydediliyordu ki bu önceki surenin sonu sonraki surenin başlangıcını ilan ediyordu. Nitekim her surenin ayet miktarı ve ayetleri arasındaki tertip vahyin eli ve Peygamber'in (s.a.a) emri ile belirleniyordu.

Şimdi sure ayetlerinin sayılarındaki bu ihtilaf niçindir? Sorusu karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda belirttiklerimiz bu sorunun doğru cevabıdır. Her surenin bir hedefi vardır ve bu hedefin beyan edilmesiyle sure son

bulur. Ayetlerin sayıları arasındaki ihtilafın nedeni de budur. Bu ihtilaf asla şans eseri ve akli bir delil olmadan ortaya çıkmamıştır. Ayetler bu yönleriyle her surenin mevzu-i vahdetini veya beyandaki vahdeti meydana getirirler. Yani her surenin ayetleri arasında manevi bir irtibat ve uyum vardır.

Sonradan gelen müfessirler bu hakikati algılamış ve her surenin hedefine ulaşmak için çabalamaktadırlar. Bu konuda bir yere kadar da başarılı olmuşlardır. Örneğin Allame Tabatabai ve aynı şekilde Seyyid Kutub tefsirlerinin mukaddimelerinde kendi algılarına göre her surenin hedefini kısaca açıklamışlardır. Seyyid Kutub'un, Abdullah Mahmut Şehati adındaki öğrencisi, *Ehda-fi Kullu Sure Ve Makasidiha* adında bir kitap telif etmiş ve her surenin hedefini belirlemeye çalışmıştır. Bu işinde bir yere kadar muvaffak olmuştur. O Bakara suresinde başlamış ve Casiye suresine kadar bunu devam ettirmiş ve mecmuen kırk beş surenin hedefini açıklamıştır.

Son yüzyılın başlangıcında *Tefsiru'l-Menar* kitabının sahibi Şeyh Muhammed Abduh da bu işi devam ettirmiş ve "Surelerin mevzu-i vahdeti" meselesini gündeme getirmiştir. Öğrencisi Seyyid Reşit Rıza *el-Menar* tefsirinde hocasının bu görüşünü güzel bir şekilde açıklamıştır. Mustafa Meraği gibi diğer çağdaş müfessirler de bu yöntemden ilham almışlardır.

Üstad Şehati diyor ki: "Merhum üstad Seyyid Kutub bu alanda çok çalışmış, surelerin hedeflerini anlamaya ne kadar vakıf olduğunu göstermiş ve bu yolda faydalı görüşler öne sürmüştür. Aynı şekilde diğer üstadı Doktor Muhammed Abdullah Derraz üniversitede her surenin tefsirinden önce bu konuya değinmiş ve Kuran'ın dağınık düşünce ve sözler mecmuası olduğu zihniyetini şiddetle reddetmiştir. O diyor ki; "Çağdaş Müslüman âlimlerin

konu hakkındaki titizlikleri her surenin has düzene, özel tertip ve insicama sahip olduğunu güzel bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Yani Kuran sureleri akıcı bir mukaddime ile başlıyor ve sonra yüce maksatlarını açıklayıp kısa bir sonuçla son buluyor."¹

Velhasıl sonradan gelenler, her surenin, ayetlerin insicam ve birbirilerine bağlılığında fonksiyonu olan ortak bir kapsayıcılığa sahip olduğu konusunu tekit etmişlerdir ve müfessirin ilk vazifesi, ayetleri tefsir etmeye başlamadan önce surenin kasıtlarını daha iyi anlamak için, sureye hâkim olan o kapsayıcı vahdeti bulmasıdır, demişlerdir.

Şimdi karşımıza şöyle bir soru çıkmaktadır; akıcı bir mukaddimesi ve güzel bir sonu olan bir kelamın yüce hedefe sahip olmaması mümkün müdür? Bu sonradan gelen insanların derk ettikleri bir nüktedir. Değerli üstat Allame Tabatabai'ye göre Kuran sureleri kapsayıcı birlikteliği olmayan dağınık ayetler mecmuası değildir. Belki ayetler arasındaki bağlılığı gösteren kapsayıcı bir vahdet tüm surelere hâkimdir. Her surede görünen –ve kelami karineler sayılan- "Mevzu-i vahdet" ve "Beyan-i vahdet" meselesinin kaynağı da burasıdır. Allame Tabatabai diyor ki: "Allah'ın bir gurup ayeti diğer bir kısım ayetlerden ayırması ve her bir sureye ayrı isim vermesi, her bir ayet gurubu arasında bir tür insicam ve bağlılık olduğuna delalet etmektedir ki, ayet gurubunun bir kısmında veya her sure ve sonrasındaki sure arasında o özel bağlılık yoktur. Bu yüzden göz önünde bulundurulmuş hedef ve maksatlar ayetten ayete farklı olduğunu, kavrarız.

¹ Şehati, Ehdaful Kullu Sure, s. 4-5.

Her sure özel bir hedef ve maksat için nazil olmuştur ki, o özel hedef ve maksada ulaşılmadıkça sona ermez."¹

O, her sureden önce sure hakkındaki geniş izahatlara kısaca değinmiş ve kayda değer bu işiyle surelerin metninde gizli olan büyük sırların üstündeki perdeyi kaldırmış ve tefsir dünyasına hareket getirmiştir.

Biz örnek olması açısından Hamd suresinin ayetleri arasındaki irtibat ve insicamdan ve bunun yedi ayetinin doğal düzeninden ve aynı şekilde kendisine has doğal düzeni olan Bakara suresinin mukaddimesini, hedeflerini ve sonucunu gücümüz oranında açıklamışız.² Her sureye dikkat edilip, üzerinde düşünülürse bu insicam ve hâkim kapsayıcılık çok rahatlıkla görülür.

Şunu da hatırlatmak zorundayız ki surelerin arasında hiçbir manevi uyum yoktur ve surelerin tertibi asla tevkifi (Peygamber'in düzenlemesi) değildir. Zira Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra bazı itibari münasebetlerden dolayı – örneğin surelerin kısa ve uzun olmaları gibi- sahabeler Kuran'a bu tertibi vermişlerdir ki bunun şerhi önceki bölümlerde açıklandı.

5- İnce Noktalar

Arapların hayretine neden olan Kuran'ın diğer bir özelliği de kullanılan nüktelerin edebi yönü ve konuşmanın letafetindeki dikkattir. Kuran'da istiare, teşbih, kinaye ve mecaz gibi edebi sanatlar çok fazla kullanılmıştır. Bütün bu edebi sanatlar Arapların kullandıkları tarzlar riayet etmekle birlikte öyle latif ve titizce kullanılmıştır ki Arapların büyük ediplerini hayrete düşürmüştür. Edipler, Kuran teşbihlerinin Arap kelimasında

¹ Tefsir- ul Nizam, c. 1, Tahran, s. 14, Beyrut, s. 16.

² Bkz. et-Temhid, c. 5, s. 248- 251.

bulunmayan en metin teşbih olduğunu kabul etmişlerdir. Bu teşbihler, edebi sanatların güzelliğini kapsayan ve anları açıklama sanatında en açık beyan olarak kabul edilmiştir.

Arap Dünyasını büyük edibi İbn-i Esir müfredin müfrede teşbihi hakkında beyanlarda bulunmuş ve Kuran'dan, "*Geceyi bir örtü yaptık*"¹ ayetini örnek olarak getirmiştir. Onun deyimiyle Kuran geceyi elbiseye benzetmiştir. Zira insanları birbirilerini görmekten alı koyan gece karanlığı, insanı düşmandan kaçmak istediğinde veya pusuya yatmak istediğinde ya da başkalarından bir şeyi saklamak istediğinde gecenin kapsayıcı karanlığından en güzel şekilde yaralanabilir.

İbn-i Esir diyor ki: "Bu Kuran'dan başka bir yerde bulunamayan teşbihlerdendir. Zira gecenin kapsayıcı karanlığının beden elbisesine benzetilmesi, Arapların manzum ve mensur kelimasında bulunmayan ve sadece Kuran'ın sahip olduğu letafetlerdendir. Aynı şekilde, "*Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz*"² ayeti eşleri birleri için örtü olarak almıştır. Bu en güzel teşbihlerden biri sayılmaktadır. Nitekim elbise insan için ziynettir. Avret mahallini ve beden endamını örtüp sıcaktan ve soğuktan korur. Aynı şekilde insanın eşi de hayata güzellik katan, çirkinlikleri örten ve insanın kötülüğe düşmesini engelleyen bir ziynettir. Bu ne güzel bir teşbih ve ne akıcı tabirdir."³

Emir Yahya b. Hamza Alevi de konu hakkında geniş beyanlarda bulunmuş ve güzel bir şekilde Kuran'ın anlamları tasvir etme sanatındaki üstünlüğünü

¹ Nebe- 10.

² Bakara, 187.

³ Bkz. İbn-i Esir, el-Meselu'l-Sair, c. 2, s. 133- 135 ve s. 126- 128.

açıklamıştır.¹ Aynı şekilde Seyyid Kutub'un bu hususta yazmış olduğu *et-Tefsiru'l-Fenni Fi'l-Kuran* adında kıymetli bir eseri bulunmaktadır. Bu gibi değerli sözlerden bazıları et- Temhid kitabını beşinci cildinde nakledilmiş ve istiare türleri, kinaye ve mecaz gibi edebi sanatlar hakkında geniş açıklamalar yapılmıştır. Özet olan bu kitapta bütün bunları işleyemeyeceğimizden bu kadarıyla yetiniyoruz.

¹ Bkz. Emir Alevi, el-Teraz, c. 3, s. 399.

BİLİMSEL YÖNDEN MUCİZE OLUŞU

Kuran-ı Kerim insanların hidayeti ve insanları gerçek insani konumu ulaştırmak için nazil olan bir kitaptır, fakat bu asıl hedefin yanı sıra, Allah'ın mucizesi olduğuna bir işaret babından bazen bilimsel konulara da değinmiştir. Bu yüzden eğer bazen Kuran'da bilimsel konularla karşılaşıyorsak bunun ilahi ilim ve hikmetten kaynaklanması ve sonsuz ilim kaynağından bahsetmesi cihettendir.

*"De ki: O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir."*¹

Kuran'ın mucize olduğu yönlerden birisi olan bilimsel ayetleri örnekleriyle incelemeye geçmeden önce, çok önemli olan birkaç hususa dikkat etmemiz gerekmektedir:

Bir: Bazıları Kuran'ın fizik, matematik, astronomi ve hata teknik bölümlerin ve teknolojik icatların bütün esaslarını kapsadığını ve bilimin her alanını kapsadığını sanmaktadır. Sonuçta Kuran teşrii bir kitap olmakla birlikte bilimsel bir kitaptır da. Bunlar, bu yanlış olan bu düşüncelerini ispatlamak için Kuran'dan delil getirmeye çalışmışlardır, örneğin:

*"Biz bu Kitabı sana, her şeyin açıklayıcısı olsun diye indirdik."*²

¹ Furkan- 6.

² Nahl, 89.

*"Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."*¹

*"Kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki, o her şeyi açıklayan Kitap'ta bulunmasın."*²

Eğer bu düşünce bazı tanınan önemli âlimler tarafından³ gündeme getirilmeseydi veya onlara nispet verilmiş olmasaydı, buna itiraz etmez ve eleştirmeye kalkmazdık; çünkü bu delillerin temelsiz oluşu aşîkârdır.

Bu düşünce sahiplerinin karşılaşacağı ilk soru şudur: bütün bu ilimler, teknolojiler ve günden güne artan buluşlar Kuran'ın neresinden ve hangi ayetlerinden anlaşılmıştır, ayrıca niçin selefler bunu derk etmemiş ve sonradan gelenler bunu anlamışlardır?

Bu tasavvurun istinat edildiği ayetler bu iddiadan uzaktır, çünkü Nahl suresinin ayeti şeriat hükümlerinin kapsayıcılığını beyan etmek içindir. Ayet, kıyamet gününde her peygamberin kendi ümmetinin şahidi olarak geleceği, İslam Peygamber'inin (s.a.a) de bu ümmete şahit olduğu; zira onun getirdiği şeriatın kâmil olduğu ve her şeyin onda beyan edildiğini kâfirlere anlatır.

*"Seni de onların üzerine bir şahit olarak getireceğimiz günü düşün. Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik."*⁴

Yani Müslümanlara hidayet, rahmet ve müjde olması için şerii vazife ve görevlerinin beyanında hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nitekim ayetin nazil sebebi, hitap edilen

¹ Enam, 38.

² Enam, 59.

³ Örneğin Ebu'l- Fezl Mersemi (ö: 655), İbn'ul Arabî Maafiri (ö: 544). Ebu Hamit Gazali, Zerkeşi ve Suyuti'nin sözlerinin genelinden de bu düşünceyi kabul ettikleri anlaşılmaktadır, elbette sözleri tevil de edilebilir. Bunu *el-Temhid* kitabının altıncı cildinde genişçe işledik.

⁴ Nahl, 89.

muhataplar ve ayetin başlangıcına ve sonuna dikkat edilirse, "*Her şeyi açıkladık*" cümlesinden kasıt şerii hükümlerin kapsayıcılığı ve kuşatıcılığıdır.

"*Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık*"¹ ayetinde kitaptan kasıt eğer Kuran olursa onların iddia ettikleri şey doğrudur. Lakin ayetin zahiri başka bir şeyi göstermekte ve ayette kullanılan kitap lafzından kasıt Allah'ın ezeli ilmi hakkında olan tekvin kitabıdır. Ayetin tamamı şu şekildedir: "*Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve (gökte) iki kanadıyla uçan her tür kuş, sizin gibi birer topluluktan başka bir şey değildir. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonunda hepsi Rablerinin huzuruna toplanıp getirilecekler.*"² Yani biz tüm varlıklardan ve mahlûktan haberdarız ve hiçbir şey bizim ilahi ilmimizin dışında değildir. Bütün varlıklar sonunda Allah'a döneceklerdir.

"*Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın.*"³

Ayetinde bütün varlıkların hareket ve davranışlarının Allah'ın ezeli ilminde kayıtlı ve bilfiil huzura sahip olduğu daha açık bir şekilde beyan edilmiştir.

İki: Kuran'ın anlamlarının derki için ilmi araçların kullanımı çok güç ve zarif bir iştir, çünkü ilim sabit değildir ve zamanın ilerlemesiyle gelişip değişir. Hatta teorik bir bilgi bir gün kesin olduğu kabul edilirken belli bir zaman sonra bunun kesinliği olmayan bir serap olduğu

¹ Enam,38.

² Enam, 38.

³ Enam, 59.

ortaya çıkabilir. Nitekim Kuran mefhumlarını ilmin güvenilir ve geçici araçlarıyla tefsir eder ve açıklarsak, Kuran'ın sabit ve sağlam gerçekliğe sahip anlamlarını sarsmış ve devamsız kılmış oluruz. Velhasıl bilimsel verilerle Kuran arasında bağ kurmak doğru bir iş değildir.

Eğer bir bilim adamı kesinliği ispatlanmış ilmi araçların yardımıyla bazı Kuran iphamlarını -ki bu işaretlerde aşikârdır- açıklığa kavuşturursa, çok değerli bir iş yapmıştır. Ancak bu işi yaparken, nazariyesine "belki" kelimesini kullanma şartıyla başlamalı ve şöyle söylemelidir: "Belki -veya büyük bir ihtimal- ayetin kastı şudur." Bu şekilde, eğer öne sürdüğü ilmi tezde herhangi bir değişiklik olursa Kuran'a zarar verilmemiş olsun ve sadece o teorinin yanlış olduğu belirtilsin.

Biz bu bölümde, rivayet ilminin güvenilir âlimlerinin ispatlanmış ve kesinlik kazanmış bazı bilimsel verilerden, Kuran'ın bazı ilmi işaretlerini tefsir etmek için istifade etmişizdir. Ama dinin sağlam ve güvenilir görüşleriyle, ilmin süreklilik arz etmeyen getirimleri arasında kopmaz bir bağ kurmamaya dikkat etmeliyiz.

Üç: Acaba meydan okuma -ki Kuran'ın mucize oluşunu göstermektedir- Kuran'ın ilmi yönlerini de kapsamakta mıdır? Yani Kuran, meydan okuyup rakip istediği zaman, bu gibi ilmi işaretleri de göz önünde bulundurmuş mudur veya ilmi gelişmelerden dolayı ortaya çıkan Kuran'ın işaret ettiği bazı ilmi sırlar, bu semavi kitabın mucize oluşunu göstermez mi? Başka bir deyimle bilim adamları ellerinde olan ilmi vesilelerle bugüne kadar müphem kalan bu gibi ilmi işaretler üzerindeki perdeleri kaldırıp Kuran'ın ilmi mucizeliğini gösteren o dönemlerde böyle kuşatıcı bir sözün veya imgenin imkân âleminin rabbinden başkasının dillendiremeyeceği hakikatini derk etmişler midir?

Bazıları bu gibi ilmi işaretlerin Kuran'ın mucize olmasının delili olabileceğine inanıyorlar. Lakin bu ayetlerde tahaddi yoktur; zira tahaddi ayetlerinin muhatapları asla bu gibi ilimlerle aşına değillerdi. Buna binaen her ne kadar ilmi işaretler mucize olmaya delil teşkil etse de ilmi açıdan meydan okumadığı için Kuran diğer semavi kitaplar gibidir.¹

Bu tarz düşüncelerin kaynağı; bazı kimselerin tahaddi ayetlerinin sadece Kuran'ın nazil olduğu dönemde yaşayan insanlarla sınırlı bilmeleridir. Hâlbuki Kuran aşamalı bir şekilde kendi zamanının ötesine çıkmış ve meydan okumanın sınırlarını genişletmiştir. Sadece Arapları değil bütün insanları sonsuza kadar kendisine benzer bir şeyi getirmeye çağırmıştır.

Tahaddi ayetlerinden biri Bakara suresindedir. İslam'ın zuhuru ve ilerlemeye başlamasından sonra nazil olmuş ve bütün insanları muhatap kılmıştır, hitaptan sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

*"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız."*² Allah bir ayet aralıkla ; *"Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kuran) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sure getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin). Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız."*³ Bu ayet bütün insanları muhatap kılmıştır ki eğer gönüllerinde Kuran vahyinin doğruluğu hakkında şüphe oluşursa Kuran sureleri gibi bir sure

¹ Bkz. Dr. Ahmet Ebu Hacer, et-Tefsiri'l-İlmi fi'l-Mizan, s. 131.

² Bakara, 21.

³ Bakara, 23-24.

getirip getiremeyeceklerini sınısınlar. Kimse asla bunu gibini getirmemiş ve getiremez.

"De ki: "And olsun, insanlar ve cinler bu Kuran'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler."¹ Bu ayet kimsenin bu işi yapamayacağını ilan etmiştir. Ayet insanlara ve cinlere meydan okumuş ve eğer tüm insanlar ve cinler birbirlerine yardım etseler de Kuran gibi bir şey getiremeyeceklerini ilan etmiştir.

Şimdi soruyoruz meydan okumanın sınırlarının bu kadar geniş olması, Kuran'ın mucize oluşunun boyutlarının her birinin kendi has muhatabının durumuna göre meydan okumasının delili değil midir? Bu ihtimal görmemezlikten gelinemez.

Bilimsel Ayetlerden Örnekler

Kuran'da bu gibi üstü kapalı işaretler çok fazladır. Bu işaretlerden bazıları ilmi vesilelerle son zamanlarda ortaya çıkmış ve belki de bunların birçoğu zamanın geçmesiyle aşikâr olacaktır. Âlimler -özellikle bu zamanda- bu konu üzerine çok çalışmış her ne kadar bazıları hataya düşmüşlerse de birçoğu da muvaffak olmuştur. Bu gibi işaretlerden örnekler *et-Temdit* kitabımızın altıncı cildinde beyan edilmiştir. Burada çok kısa bir şekilde birkaç örneği belirtmekle yetineceğiz.

1- Göğün-Yerin Bitişikliği ve Ayrılığı

"Hakkı, inkâr edenler görüp bilmediler mi ki göklerle yer bitişik (bir bütün) idi, onları Biz ayırdık."²

¹ İsra, 88.

² Enbiya, 30.

Ayetin orijinalinde geçen "Ratk" kelimesi bitişik olma, "fatg" kelimesi ise ayrı olma anlamındadır. Bu ayette yeryüzünün ve gökyüzünün bitişik olduğu ve sonradan birbirinden ayrıldığı belirtilmektedir.

Müfessirler arasında yeryüzü ve gökyüzünün bitişikliği ve ayrıklığı hakkında ihtilaf vardır. Çoğu bitişiklik ve ayrıklıktan kastın gökyüzü kapılarının açılıp ve yağmur yağması görüşünü benimsemişlerdir. *"Biz de göğün kapılarını dökülürcesine yağan bir yağmurla açtık."*¹ Yerin yarılması ve otların yeşermesi hakkında buyuruyor: *"Sonra toprağı, iyiden iyiye yarıdık, Böylece onda taneler bitirdik."*² Allame Tabersi kendi tefsirinde şunları yazıyor: "Bu anlam Ebu Cafer Bakır (a.s.) ve Ebu Abdullah Sadık (a.s) olmak üzere iki İmam'dan rivayet edilmiştir."³

Bu rivayet *Revze-i Kâfi*'de İmam Bakır'dan (a.s.) nakledilmiştir fakat senedi zayıftır.⁴ *Tefsir-i Kummi*'de de senet zincir olmayan bu rivayet, İmam Sadık'tan (a.s.) nakledilmiştir.⁵

Bu konu hakkındaki diğer bir görüş de şudur; ilk başlarda gökyüzü ve yeryüzü bitişikti ve sonra birbirinden ayrılıp bugünkü duruma geldi. Fussilet suresinde şöyle buyrulmaktadır: *"Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin! dedi. İkisi de "İsteyerek geldik" dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti. Ve biz, yakın semâyı kandillerle donattık,*

¹ Kamer, 11.

² Abese, 26-27.

³ Mecma'ul Beyan, c. 7, s. 45.

⁴ Kâfi Şerif, c. 8, s. 95, sayı. 67, s. 120 ve sayı. 93.

⁵ Tefsiri Kumi, c. 2, s. 70.

*bozulmaktan da koruduk. İşte bu, aziz, âlim Allah'ın takdiridir."*¹

Yukarıdaki ayette mezkûr konu bilimsel bir gerçeği açıklamıştır ki günümüz bilimi de kâinatın gaz kütlesi olduğunu belirtip onaylamıştır. Ayetteki "duhan" kelimesi Arapçada dünyanın ilk maddesini beyan eden en dakik kelimedir.

İmam Ali (a.s) Nehc'ül Belağa'nın ilk hutbesinde âlemin yaratılışı hakkında şöyle buyurmuştur: "Sonra Allah gökleri ayırdı, kenarlarını yardı ve hava katmanlarını oluşturdu... Sonra o yüce göklerin arasını yardı ve burasını çeşitli meleklerle doldurdu." İmam 211. hutbede buyuruyor: "Bunlar bitişik olduktan sonra birbirinden ayırdı."

Allame Meclisi *Revzet'ul Kâfi* adlı kitabın şerhinde yukarıda zikrettiğimiz iki rivayetti naklettikten sonra diyor ki: "Bu iki rivayet, İmam Ali'den (a.s) elimize ulaşan rivayetten farklıdır."² Biz bu konuyu geniş bir şekilde açıkladık.³

2- Dağların Yeryüzünün İstikrarlı Oluşundaki Rolü

Kuran- Kerim'in dokuz yerinde dağlardan bahsedildiği zaman "revasi" tabiri kullanılmış tır,⁴buyuruyor:

¹ Fussilet,11- 12.

² Mirat'ul Ukul, c. 25, s. 232.

³ Bkz, et-Temhid, c. 6, s. 129–139.

⁴ Ra'd,3. Neml,61. Hicr,19. Kaf,7,. Nahl, 15. Lokman,10. Enbiya,31. Fussilet,10. Murselat,27.

*"Yerin insanları sarsmaması için oraya sabit dağlar yerleştirdik."*¹

Dağlar için "revasi" tabirinin kullanılması sağlam kökler üzerinde sabit olmaları yönündendir. Bu kelimenin kökü "Reseti's-Sefine" olup geminin demir atması anlamındadır ki bu demirler sayesinde deniz dalgaları üzerinde sabit kalmaktadır. Bu yüzden dağlar da yeryüzünün döngüsel hareketinde yerin sabit kalmasını sağlayan demir gibidirler.

Kuran'ın dağlar için kullanmış olduğu bir diğer tabir ise, "evtağ" kelimesidir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*"Vel cibale evtada. / Ve dağları, kazık gibi çaktık."*²

İmam Ali'nin (a.s) bu konu hakkında beyanları vardır ki çok güzel bir şekilde Kuran'ın mucizevî tabirlerini dillendirmiştir. Buyuruyor ki: "Daha sonra büyük kayalıkları, tepeleri ve yeryüzünün yüce dağlarını yerinde sağlam kıldı ve yerlerinde kalmalarını takdir etti. Onları göklere yükseltmiş, temellerini suya gömmüş, alçak yerlerden yüze kılmıştır. Dağları yeryüzünün dört bir köşesine, var olan yerlere gömmüş, doruklarını göklere yükseltmiş, uçlarını uzatmıştır. Onları yeryüzünün direkleri kılmış, yere çivilemiştir. Dünya hareket halindeyken halkıyla birlikte sarsılmaması veya yerinden kopup ayrılmaması ya da hedefinden sapmaması için sakın kılınmıştır. Yeryüzünü, sularla köpüren dalgalar üzerinde tutan, etrafını ıslandıktan sonra kurutan, orayı mahlûkatının yaşadığı yer kılan ve onlar için yeryüzünü sadece sert fırtınaların dalgalandırdığı ve yağmurlu

¹ Enbiya,31.

² Nebe, 7.

bulutların harekete geçirdiği denizin üzerinde bir beşik ve döşek yapan Allah münezzehdir."¹

Bu gibi noktalar günümüz bilimsel araştırmaları tarafından da onaylanmıştır. Hayatı yeryüzünde mümkün kılan dağların bu özelliğe sahip olmasının nedeni, yerin sert katmanında dağınık dağ silsilelerinin zincir gibi yeryüzünün etrafını sarmasıdır.

Jeolojiyle aşına olanlar yerin sabit kalmasını sağlayan ve durağanlığını koruyan dağ silsilelerinden halkalarla çevrildiğini çok iyi bilirler. Bu sıra dağların uzantı yönleri ve aynı şekilde birbirleriyle olan irtibatlarının keyfiyeti ve hikmeti jeologlar için bilinmez değildir. Hayret verici, sağlam ve belli bir düzene sahip olan bu sıra dağlar yerin dört tarafını sarmış ve yeryüzünü dağlık halkalar şekline sokmuştur.

İnsan yeryüzünün doğal şekline dikkat ettiği zaman formsal açıdan farklı olduklarını rahatlıkla görür ve sıra dağların genel bir şekilde her kıtanın içinde uzantısı olduğunu müşahade eder. Sanki bu dağlar kıtaların bel kemiğidirler.

Her kıtanın yarım adalarına dikkat ettiğimiz zaman sıra dağların mümkün olan en uzun şekilde uzandıklarını görürüz. Dağlık adalarda da –büyük veya küçük- dağ silsileleri bulunur.

Bugün okyanus ve deniz altında yapılan çalışmalarla, adalar ve yüksekliklerinin aslında sıra dağların etekleri ve uzantıları oldukları kesin olarak ispatlanmıştır. Yani bu dağların bir bölümü su altında kalmış ve diğer bir bölümü de adalar şeklinde su yüzüne çıkmıştır.

Dolayısıyla bütün kıtalar ya sıra dağlar ya da kara veya denizlerle birbirine bağlıdırlar. Çok ilginçtir ki sıra

¹ Nehc'ül Belağa, hutbe, 211, s. 327.

dağlar denizlerin altında ve üç kuzey kıtasının kuzey sahillerinin yakınlarına doğru uzanmış ve kuzey buz okyanusunu tamamen sarmıştır.

Güney kutbunda da başka sıra dağları vardır ki bunlar güney kutbunu tamamen sarmıştır. Bu mezkûr iki halka ve diğer sıra dağların uzantıları kuzeyden güneye kadar kıtalara ve okyanuslara doğru uzanmış ve güçlü bir bağ meydana getirmişlerdir. Sanki bu sıra dağlar yerin dağılmaması ve zerrelerinin ayrılmamasını engelleyen pençe salmış ağlardır.

Öte yandan yerin katmanlarından biri ateş küredir. Yerin altında kızgın ve sanki az kalsın kükreyecek olan yakıcı alevler vardır. Eğer yer kabuğu kalın olmasaydı bu kızgın ateş yeryüzünü yok ederdi. Bazen müşahede edilen depremler ve lavlar yer altındaki bu kızgın ateşin az bir görünümüdür. Yer kabuğunun kalın olması - ki çok önceleri soğumuştur- yer katmanlarının kaynamasına engel olur. Eğer yer kabuğu kalın olmasaydı yeryüzünde sürekli büyük depremler meydana gelirdi. Eğer Allah yeryüzünü korumamış olsaydı sakinlerini içine çeker, etrafında yarıklar oluşur ve her şey yok olurdu. Lakin Allah istihkâmın yok olmaması için yeryüzü ve gökyüzünü korur. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*"Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, yok olup gitmesinler diye (kurduğu düzende) tutuyor."*¹

Dağlar ve sıra dağların büyük kayaları yeryüzünü kuşatmış ve yerin dengesini korumada ve depremlerin önün almada olumlu bir etkisi vardır. Buna ilave olarak yer katmanının kalın olması yer katmanlarının yanmasını da engeller ki Hz. Ali (a.s) bu açık hakikate işaret etmiştir.²

¹ Fatır, 41.

² Bkz. et-Temhid, c. 6, s. 151- 161.

3- Rakımın Artmasıyla Oksijenin Azalışı

*"Kimi saptırmak isterse, onun da göğsünü göğ'e çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar."*¹

Bu ayette sapıtmış insanların hayatlarının zorluğunu anlatır ve onları uzaya doğru çıkmakta olan dolayısıyla nefes almakta güçlük çekip, göğsündeki oksijenin azlığından eziyet çeken kimseye benzetmektedir.

Eski tefsir âlimleri bu ayetin tefsirinde farklı görüşler ortaya atmışlardır. Bazıları bu ayetten kastın kuşlar gibi gökyüzünde uçmak için boş yere çabalayan insanlar olduğunu söylemişlerdir; zira bu iş insanlar için mümkün olmadığından rahatsız olur ve rahatsızlığının şiddetinden dolayı nefes almakta zorlanır. Bazıları da demişlerdir ki; bu teşbih büyük ormanlarda yetiyecek olan fidanların önünün büyük ve eski ağaçların tutması gibidir. Bu yeni yetişen fidanlar büyük zorluklarla açık alana doğru yükselirler.

Fakat bu şekilde yapılan tefsirlerin hiçbiri ayetin asıl anlatmak istediğini bizlere ulaştırmamaktadır. Lakin bugün yer katmanlarında ve buna uygun olarak hava basıncının, bedenin iç ve dış dengesini korunmasına neden olan kan basıncı ile ayetin teşbih şekli daha iyi şekilde anlaşılmış ve eski tefsirlerin iphamları ortadan kalkmıştır.

Buna göre *"Göğsünü göğ'e çıkıyormuşçasına daraltır"* ayetinin anlamı şöyle olur: O nefes darlığına ve çok fazla zorluğa duçar olmuş atmosfer katmanlarındaki kimse gibidir. Aslında Allah'ı unutan kimse atmosfer katmanlarında olup da nefes darlığıyla karşılaşan kimse gibidir. Zira bu mucizevî tabirden kim koruyucu vesileler olmadan atmosfer katmanlarının üzerine çıkarsa nefes darlığı ve bu gibi sorunlarla karşılaşacağı anlamı çıkar. Bu

¹ Enam, 125.

ancak günümüzün ilmi gelişimleri sayesinde anlaşılabilir ki o dönemlerde insanlar için bilinmiyordu. Selef insanlar havanın kütleden arı olduğunu düşünüyorlardı. 1643 yılında Torricelli Termometreyi icat etti ve böylece insanlar, havanın kütlesi olduğunu anladılar. Aynı şekilde havanın da kütleleri olan ve havanın kütlelerini yaptığı basınçla çoğaltıp azaltabilen belli bazı gazların terkibinden meydana geldiğini anladılar. Artık deniz seviyesinde hava basıncının oranı 76 santimetre yükseklikte olan deney tüpündeki cıvanın ağırlığına eşit olduğu ispatlanmıştır. Bu basınç özellikle hava aralıklarında ters orantılı bir şekilde aşağıya doğru iner. Böylece basıncı azalır ve hafifler.

Aslında hava gazlarının yarısı, yani hava birikimi ister kütlesi isterse basıncı açısından olsun deniz seviyesi ile beş kilometre yükseklik arasında yer alır ve bunun dörtte üçü on iki kilometre kadar çıkar. Lakin seksen kilometre yüksekliğe çıktığımız zaman hava kütlesi ortalama 1/20000 aşağı gelir. Gök taşları vesilesiyle 35 kilometre yüksekliğe kadar hava birikiminin olduğu anlaşılmıştır. Zira üç yüz elli kilometre fasiladan gökyüzü taşları hava zerrelere ile çarpışmaları yüzünden alevlenirler.¹

Hava her taraftan bedenimize ağırlık yapıp, baskı uygular, ama biz bu basınç ve ağırlığı hissetmeyiz; zira damarlarımızın kan basıncı havanın basıncındandır ve beden iç ve dış her iki basıncı denge tutturur. Lakin insan yüksek dağlara çıktığı zaman hava basıncı azalır. Bu denge bozulur ve iç basınç dış basınçtan fazla olur. Eğer gitgide hava basıncı azalırsa bazen kan beden gözeneklerinden dışarı atar. Bu durumda insanın karşılaşacağı ilk şey kan basıncından dolayı hava

¹ Bkz. Reşit Reşidi Bağdadi, Besair-u Coğrafya, s. 205- 208.

damarlarına yüklenen ve nefes duyularının ağırlaşmasına neden olan nefes darlığıdır.¹

4-Su Hayat Kaynağıdır

*"Ve cealna minel mai kulle şey'in hayy. / Her canlı şeyi sudan yarattık."*²

Peygamber (s.a.a) efendimiz de şöyle buyurmaktadır: "Her şey sudan yaratılmıştır."³

Yukarıdaki ayet ve Peygamber'in (s.a.a) hadisine göre bütün varlıklar, hayat kaynaklarını sudan almışlardır. Şeyh Saduk şöyle bir rivayet nakletmektedir: Cabir b. Yezit Cufi, İmam Bakır'dan (a.s) bazı sorular sordu. Bu sorulardan biri yaratılışın başlangıcı hakkındaydı. İmam sorunun cevabında buyurdu ki: "Allah'ın yarattığı ilk şey bütün her şeyi kendisinden yarattığı şeydir. O da sudur."⁴

Merhum Kuleyni *Revze-i Kâfi* kitabında İmam Bakır'dan (a.s) şöyle bir rivayet nakletmektedir; İmam Şamlı adamın sorusunun cevabında şöyle buyurdu: "Önce o şeyi yarattı ki her şey onandır ve her şeyin kendisinden yaratıldığı o şey sudur. Nihayetinde Allah'ın her şeyin nesebini sudan kılmıştır. Lakin suyun kendisine mensup olacağı nesebi kararlaştırmamıştır."⁵

Aynı şekilde Muhammed b. Müslim İmam Sadık'tan (a.s.) şöyle rivayet etmiştir: "Arş suyun üstündeyken her şey sudan meydan geldi."⁶

¹ Bkz. Mebadi- ul Ulum- ul Amme, s. 57 ve el-Tibbi Fi Kuran-ı Kerim, s. 21.

² Enbiya- 30.

³ Biharul-Envar, c. 54, s. 208, sayı 170. el-Dur- ul Mensur, c. 4, s. 317.

⁴ Tevhid-i Saduk, s. 67, sayı 40.

⁵ Kâfi, c. 8, s. 94, sayı, 67.

⁶ Kâfi, c.8, s. 95, sayı 68.

*"O, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır."*¹ Ayeti yeryüzünden gökyüzüne kadar varlık âlemi yaratılmadan önce suyun meydana geldiğine delalet etmektedir. Zira "Arş su üstünde iken" tabirinde arş kelimesinden kasıt Allah'ın, sudan başka bir şeyin olmadığı dönemde varlık âleminin tüm maslahat ve gereksinimlerine olan ilmidir. Sonuç itibarıyla ayetin kastı; Allah'ın âlemi yaratmadan önce suyu ve sonra bütün mahlûkatı sudan yaratmasıdır. Kuran-ı Kerim kaç yerde hem hayatın kaynağının hem ortaya çıkışının hem de devamının sudan olduğunu belirtmiştir. Şöyle buyrulmaktadır:

*"Her canlı şeyi sudan yarattık."*²

*"Allah, bütün canlıları sudan yarattı."*³

*"O, sudan bir insan yarattı."*⁴

*"Atılan bir sudan yaratıldı."*⁵

*"Biz sizi bayağı bir sudan (meniden) yaratmadık mı?"*⁶

Hayatın sudan meydana gelmesinin keyfiyeti henüz pozitif ilimlerin cevap veremediği müphem noktalardan biridir. Bu yüzden canlıların gelişim teorisi -bugüne kadar hangi şekil ve teoriyle gündeme gelmişse- ilk canlı hücrenin ortaya çıkmasından sonraki merhaleyi ele almıştır, ama bundan önceki merhale henüz meçhul kalmıştır. Sadece hayatın ilahi iradeyle meydana geldiği malum olmuştur. Bu, kabul etmekten başka çaresinin olmadığı bir vakıadır; çünkü hem kendini yaratma

¹ Hud, 7.

² Enbiya, 30.

³ Nur, 45.

⁴ Furkan, 54.

⁵ Tarık, 6.

⁶ Mürselat, 20.

muhaldir hem de teselsül batıldır. Bugünün tecrübî ilimleri de kendini yaratmayı batıl bilmektedir.¹

5- Atmosfer Tabakası

*"Ve cealnes semae sakfem mahfuzav. / Biz, gökyüzünü korunmuş bir tavan gibi yaptık. "*²

Yeryüzünün etrafını, derinliği 350 km. ulaşan kalın bir hava katmanı kuşatmıştır. Hava, hidrojen (ortama % 7/03), oksijen (ortalama % 20/99), karbon oksit (ortalama % 0/04), su buharı ve diğer gazların (ortalama % 0/94) terkibinden meydana gelmiştir. Bu hava katmanı bu kalın hacmi ile ve içinde bulunan bu gaz oranlarıyla kalkan gibi yeryüzünün etrafını kuşatmış, her an çok hızlı bir şekilde yeryüzüne doğru gelen ve sakinlerini tehdit eden gök taşlarından korumuş ve hayatı kendileri için mümkün kılmıştır.

Uzay, yıldızların dağılması sonucu meydana gelen dağınık taşlarla doludur. Bu taşlar büyük bir mecmua şeklinde güneşin etrafında hareket etmektedirler. Her gün bu taşların birçoğu yeryüzüne yaklaşıp çekim gücüyle yeryüzüne doğru hareket ederler. Bazıları büyük ve bazıları küçük olan bu taşlar saniyede ortalama 50/60 km. hızla yeryüzüne doğru gelirler. Ama hava katmanına girdiklerinde sahip oldukları hızdan dolayı hava zerrelere ile çarpışıp, yanarlar. Gök taşları olarak bilinen bu taşlar hava zerrelere çarpıp, yandıktan sonra çabucak yok olurlar. Bu taşlardan bazıları o kadar büyüktür ki hava katmanlarını geçer ve bunun bir miktarı yanmış taş şeklinde korkunç bir ses ile yere isabet eder. Bunun kendisi ilahi rahmetin eseridir ki yeryüzü sakinlerini gök

¹ Bkz. et-Temhid, c. 6, s. 31- 36.

² Enbiya, 32.

taşlarının zararından korumuş ve çok kalın bir hava katmanı ile belalardan mahfuz kılmıştır. Eğer bunun aksi olsaydı yeryüzünde hayatın imkânı olmazdı. Buna ilave olarak yeryüzünün etrafını kuşatmada ozon tabakasının önemi çok fazladır. Bu tabaka yeryüzünü kâinatın zarar verici taşlarından ve ışınlarından korur. Eğer bu tabaka olmasaydı yeryüzünde hayat imkânsız olurdu ki konu geniş bir şekilde ilgili yerlerde açıklanmıştır. Dolayısıyla her zaman:

*"Bunları bizim hizmetimize veren Allah yüceler yücesidir, her türlü eksiklikten münezzehtir. O lütfetmeseydi biz buna güç yetiremezdik."*¹ Dememiz gerekmektedir.

¹ Zuhuf, 13.

Teşrii Yönden Mucize Oluşu

İnsanoğlunun sürekli zihnini meşgul eden soruların başında yaratılış ve varlık âlemi gelmektedir. İnsan olan herkes yaşamında mutlaka şu üç soruyu kendisine sormuştur: Nerden geldim, niçin geldim ve nereye gideceğim? İnsanın bu sorulara cevap bulma çabası, hedefi varlık âleminin sırlarını derk etmek olan felsefi meseleler mecmuasını meydana getirir. Acaba bu çabalar sonuç vermiş ve insan bu soruların tüm boyutlarına ikna edici cevaplar bulmuş mudur veya bu soruların bazı kısımları olduğu gibi cevapsız mı kalmıştır? Bu konu hakkında Kuran-ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

*"Size pek az ilim verilmiştir."*¹

Kuran'ın da açıklandığı gibi, İslam dini tüm bu soruların cevabını ikna edici bir şekilde vermektedir. Kuran'ın getirdikleri üzerinde düşünülecek olursa, dünya görüşü hakkında doğru bir sonuca varılır ve yanlış düşüncelerden insan kendisini korumuş olur.

*"Ey insanlar! İşte size, Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifa, müminlere doğru yolu gösteren bir hidayet ve rahmet geldi."*²

Kalplere şifa vermekten kasıt; insanın kaybettiğini bulma yolunda batınında derk ettiği sıkıntılardan kurtarmadır, çünkü bu dert ve kederlerin iyileşmesi için en güzel ilaç vahiydir.

Nitekim Kuran, insanın peşinde olduğu ve buna ulaşmak için gerekli yolu bulamadığı şeyi insana sunmuştur. Bunun kendisi Kuran'ın mucize oluşunu gösterir. Eğer bu lütuf ve inayet olmasaydı insan asla maksadına ulaşmaz ve beşerin kıt düşüncesi bu kadar

¹ İsra, 85.

² Yunus, 57.

geniş ve aşikâr bir şeyi algılayamazdı. Aşağıda insanın tekâmülü ve hidayeti için Kuran'ın bazı sunumlarına değinilecektir.

Öğretiler Ve Ahkâm

Dinin getirileri öğretiler ve ahkâm olmak üzere iki kısımdır. Kuran vesilesiyle sunulan öğretilerin üstün bir yeri vardır ve her türlü hurafe, vehmiyat ve boş inançtan uzaktır. Ahkâm boyutu ise kuşatıcı olmakla birlikte inhirafi eğilimlerden müberraştır.

İnsanlık eski zamanlardan beri tanıma konusunda hurafe ve vehmiyata kapılmıştır. O dönemlerin en bedevi kabilelerinden en medenî toplumlara kadar tüm insanlar; varlık âlemi, yaratılış mebdesi, takdir ve tedbir hakkında hayallere benzeyen hakikatten uzak tasavvur ve inançlara sahiptiler. O dönemin insanları bu düşüncelerle asla nereden geldiklerini, neden geldiklerini ve nereye gideceklerini bilemezlerdi. Peygamberler bu soruların cevaplarını vermişlerdi, lakin zamanın geçmesiyle peygamberlerin sözleri değiştirilip tahrif edilmişti. Dolayısıyla Kuran bir daha baştan başlayarak bu soruların cevabını tüm alanlarda ikna edici şekilde verdi.

Eskilerin; mebde, mead, yaratılışın sırrı, Allah'ın cemal ve celal sıfatları, peygamberlerin yol ve yöntemleri hakkındaki yazılarına, sözlerine ve hatta o dönemlerde dünyanın ilim ve bilgi merkezi olan Yunana veya o zamanının en geri kalmış toplumu kabul edilen Arap yarım adasına ya da o dönemlerin en yaygın din kitapları olan İncil ve Tevrat'a müracaat edilip kısaca Kuran'ın getirdikleriyle karşılaştırılırsa, aradaki fark çok güzel bir şekilde ayan olur.

Toplumsal hayat düzenine hâkim kanunlar ve ahkâmlar hakkında ilahi kanunların mebnaları iki önemli

özelliğe sahiptir ki beşeri kanunlar ya bundan arîdir veya buna çok az riayet etmişlerdir. Bunlar:

1- Kanun koymada olası her türlü yanlış eğilimlerden uzak olunması.

2- insanın toplumsal yaşamda kaçınılmaz olarak ilişki halinde olduğu üç boyutun göz önünde bulundurulması: İnsanın kendisi ile toplum ile ve Allah ile olan ilişkisi.

Onaylanmış beşeri kanunlar sadece insanın, bireysel ve toplumsal yönlerine önem vermiş bu doğrultuda kanunlar çıkarılmıştır, fakat üçüncü boyuta yani insanın Allah ile olan ilişkisine hiç önem verilmemiştir. Hâlbuki bu boyut insanın hayatını düzene koyar, dengesini korur ve hayvan olmaktan çıkarıp melekuti çehreli insan kılar.

İslam herkesin doğal ve şerii haklarını kolayca elde edebilmesi için insanın bireysel hayatındaki davranışların da ve sözlerinde dengeyi korumasını sağlayacak ve aynı şekilde düzenli, mesut bir toplumun meydana gelmesi için herkesin maslahatını gözetecek, toplumsal adaleti yaymaya çalışacak olan kanunlar belirlemiştir.

Bu iki boyuta ilave olarak, İslam insanı şeref ve kerametiyle tanıtır ve hayatında ahlakın ve maneviyatın yerini kendisine gösterir. Aynı şekilde kötü bağılıklara ve cehaletin zilletine duçar olmaktan korur ve izzetin zirvesine çıkarır. İslam, ahkâm ve teşrii kanunlarını bu üç boyut üzerine inşa etmiştir.

*"And olsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık."*¹

İslam bunu pratiğe döktü ve yaratılışında kendisine emanet olarak verdiği şeyi zahir etti. Bunu bil kuvve olmaktan çıkarıp bilfiil kıldı. Böylece ilahi hilafet makamını kendisine bağışlayıp bunu pratiğe geçirdi.

¹ İsra, 17.

Nitekim Allah'u Teâlâ şeriatını gönderip insana lütufta bulundu ve onu bu değerli ziynetle süsledi.

*"Gerçekten Allah, kendi içlerinden birini, onlara ayetlerini okuması, Onları her türlü kötülüklerden arındırması, Kendilerine kitap ve hikmeti öğretmesi için resul yapmakla, müminlere büyük bir lütuf ve inayette bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar besbelli bir sapıklık içinde idiler."*¹

Şimdi kısaca öğretiler ve ahkâm olmak üzere iki boyutta Kuran'ın hidayetsel mucizeliğinden örnekler aktaracağız.

Allah'ın Celal Ve Cemal Sıfatları

Kuran-ı Kerim, nazil oluşuna kadar hiçbir kitabın ve öğretinin açıklamadığı şekilde yüce Allah'ı en güzel ve insanın anlaya bileceği en iyi şekilde tanıtmıştır. O'nu kemal sıfatlarının kaynağı olarak tanıtmış ve her türlü çirkinlik ve beğenilmemiş sıfattan müberra ve münezzeh bilmiştir. Haşr suresinde şöyle buyrulmaktadır:

*"Allah'tır gerçek İlah! O'ndan başka yoktur ilah! O melik'tir, kuddûs'tür, selâm'dır, mümin'dir, müheymin'dir, aziz'dir, cebbar'dır, mütekebbir'dir. Allah, müşriklerin iddialarından münezzeh ve yücedir. Allah o gerçek İlahtır ki halık'tır, bârî'dir, musavvir'dir. Hâsılı, en güzel isimler ve vasıflar O'nundur. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi O'nu tesbih ve tenzih eder. O, azizdir, hâkimdir."*²

Bunlar, Kuran'ın, Allah'ı kendisiyle yüce kıldığı ilahi sıfatların az bir kısmıdır. Acaba, diğer kitap ve ekollerde de Allah bu şekilde vasıflandırılmış mıdır? Yoksa aksine

¹ Âl-i İmran, 164.

² Haşr, 23-24.

Allah, "Ulûhiyet" makamına layık olmayan bir şekilde mi vasıflandırmıştır?

Bugünkü Tevrat'ta Allah, aklın kabullenmeyeceği beğenilmeyen vasıflarla vasıflandırılmaktadır. Örneğin Tevrat'ta, Âdem ile Havva'nın olayı şu şekil nakledilmiştir: Allah, Âdem'i akıl ve şuur sahibi olmaması için yasaklanmış meyveden yemesini men etti ve sonra "ebedi hayat" ağacından yemeyip ve Allah gibi ebedi bir hayata sahip olmaması için onu cennetten kovdu.¹ Allah, Âdem'i bulmak için cennete gelmişti ve Âdem ağaçların arkasına saklanmıştı, Allah, onu bulamıyordu ve kendisini göstermesi için Âdem'e sesleniyordu."

Aynı durum İncil içinde geçerlidir yahut eski Yunan'da nasıl bir tanrı tasavvur edildiği ve binlerce tanrıya inanılıp, sıfatlarının nasıl olduğu malumdur.

İslamî Ahkâmın Kuşatıcılığı

İslam dini, insanların bireysel, toplumsal ve rableriyle olan ilişkisini düzenleyip, hayatlarına yön vermek, dolayısıyla da dünyevi ve uhrevi saadeti sağlamak için; hiçbir din ve beşeri kanunun başaramadığı şekilde kapsayıcı kanunlar belirlemiştir.

İslamiyet ibadet, muamele ve toplumsal düzen olmak üzere üç boyutta kendine has görüşleri vardır. Bu boyutların bütün alanlarında geniş bir şekilde görüşlerini ortaya koymuş ve beşeriyetin (maddi ve manevi) saadete ulaşması için kendisinin takipçisi olmaya çağırmıştır.

İslam'ın ibadeti; insanı temizlik ve batını güzelliğe zorlar ve onu kötülük ve çirkinliklerden korur. Ruha

¹ Bkz. Sifr-i Yaratılış, Bab,3, Ahd-ı Atik, sayı 1- 12.

sükûnet verip, insanın melekût âlemiyle ilişkisini sağlamlaştırır. Bunun kendisi insanın temiz ve nezih kalmasına ve batınının takviye edilmesine neden olur. Dua ve namaz zikirleri hakkında tefekkür etme, kalbin kutsal ilahi dergâha teveccüh ve duruluğu, oruç ile kendisini gösteren deruni direniş, farz veya müstehap olan diğer ibadet ve dualarda dikkat ve özellikle bunların mukaddes olan mekânlarda yapılması insan nefsinin temizlenip, tekâmülü için hesaplanmış bir programdır.

Özellikle dinin ibadet boyutunu ele alan ve şariatın hedefinin nefsin arılığı ve temizliği olduğunu gösteren tezkiye kelimesi Kuran'da değişik terkiplerle çok işlenmiştir.

İnsan, içinde varlık âleminin ötesinde bütün varlıkları kuşatan daha üstün bir gücün olduğunu hisseder. Kendisini varlığın çalkantılı dalgalarının üzerinde yüzen bir zerre gibi görür ve kendisini ve diğer zerreleri koruyanın o üstün ve kudretli gücün olduğunu anlar. Bu acizlik ve güçsüzlük onu mutlak kemal ve yetkinliğe doğru götürür. Deruni teveccühünü mutlak kemale yöneltir. Bu yüzden mutlak kemale olan bu rağbetini, arzusunu ve aşkını kelime ve sözcüklere (dua ve zikirlerle) dökmeye çalışır. Nitekim baştanbaşa muhabbet ve hamd olan sözler dilinden dökülür ve eğer günahkâr olduğu hissine kapılırsa af dileyip tövbe eder. Bu insanın kendisini tanıdığı günden beri adet edindiği ve daima kendisiyle sırdaş olduğu bir şeydir.

Kurani öğretilere göre din, insanları sıkıntıya sokmak için gelmemiştir. Onları deruni karanlığın ağır yükünden kurtarmak için gelmiştir.

*"Allah size güçlük çıkarmak istemez, ama sizi temizlemek ve üzerinizdeki nimeti tamamlamak ister. Umulur ki şükredersiniz."*¹

*"O, ümmîler içinde, kendilerinden olan ve onlara ayetlerini okuyan, onları arındırıp-temizleyen ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir elçi gönderendir. Oysa onlar, bundan önce gerçekten açıkça bir sapıklık içinde idiler."*²

Bu ayet üç önemli konuya işaret etmiştir:

1- Tezkiye; insanın maddi boyutunun arkasında gizli olan şahsiyetini güzelleştirmek ve içsel temizliktir.

2- Kitabın öğretisi yani şeriat; teşrii ve teklifi kanunları içerir.

3- Hikmetin öğretisi yani insanın hal ve hareketlerini güzelleştiren içsel nazar; insanoğlunu insani kerametinin ufuklarına çıkaran nihai gayedir.

*"Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar."*³

İslam'da ibadet, aklın kabul ettiği ve insanın asil fitratına uygun yalın bir şekilde sunulmuştur. Bu ibadette sadece ilahi dergâha yakın olma ve ona layık bir şekilde yakarma söz konusu değildir. Deruni temizlik ve nefis tezkiyesine de inayet edilmiştir. Bu iki fiil netice itibarıyla insan vücudunun boyutlarında itidalin korunmasına neden olur.

*"Allah'ın halis kulları dini yalnız O'na has kılarak yakarırlar."*⁴

¹ Maide, 6.

² Cuma, 2.

³ Bakara, 269.

⁴ Beyyine, 5.

*"Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar."*¹

*"Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır."*²

Önce insanın içsel boyutunu ve sonra da zahirini değiştiren bu durum İslam'daki ibadetin özelliğidir. Peygamber (s.a.a) efendimiz bu hususta şöyle buyurmaktadır: "Evinizin önünde bir ırmak akarsa ve eğer siz her gün beş defa bu ırmakta yıkanırsanız bedeninizde hiç kir, pislik kalır mı? İşte beş vakit namaz da bu ırmak gibidir ki Allah'ın halis kulları namaz kıldıkları zaman kir ve pislikleri temizlerler."³

İmam Sadık (a.s) buyuruyor: "Eğer insanlar ilk hatırlatmada kendilerine gelseydi ve şariat kendilerine teslim edilmiş olsaydı ilk hallerinde ve çirkefler içinde baki kalırlardı. Bu yüzden önceki şariatlar ortadan kalktı. Nitekim yüce Allah şariatının hiçbir zaman unutulmamasını istediğinden İslam Peygamber'ini (s.a.a) seçti ve her gün beş defa adının yücelikle anılması için beş vakit namazı farz kıldı."⁴

Evet, İslam ahkâmının ibadet boyutunda bulunan bu özellikler diğer boyutlarda da bulunmaktadır. İslam hukukunda muamele ve toplumsal kurallar o kadar kapsayıcı ve geniştir ki ilahiyatçıları hayretler içinde bırakmıştır. Aslında toplum hayatının bütün boyutlarını bu kadar geniş bir şekilde ele alan ve her biri için görüş

¹ Ankebut, 45.

² Hud, 114.

³ Vesail'uş Şia, c. 4, s. 14, sayı, 3.

⁴ Vesail'uş Şia, c. 4, s. 9, sayı, 8.

belirten İslam şeriatı gibi bir şeriat yoktur. Bu yüzden yegâne ilahi din İslam'dır.

*"Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır."*¹

*"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, Bilsin ki bu din asla ondan kabul edilmeyecek Ve o ahirette ziyan edenlerden olacaktır."*²

KAYNAKÇA

Kuran-ı Kerim.

Nehc'ül Belağa.

el-Burhan fi Ulum- it Tahrif, Mirza Methi Burucerci, İlmiye Baskısı, Kum, 1335.

el-Burhan fi Ulum- il Kuran, Bedrettin Zerkeşi, Dar-u İhya ul-Mektebet'ul Arabiye, 1376.

Besair'ud Derecat, Seffar, Mirza Muhsin Kuçebavi'nin önsözü ile Tahran.

Besair-u Coğrafya, Üstad Reşit Reşidi Ağabeyri Bağdadi, el-Nakisu'l-Ehliye basım evi, 1951.

el-Beyan fi Tefsir-il Kuran, Ayetullah Hoi, İlmiye baskısı, Kum, 1394.

¹ Âl-i İmran, 19.

² Âl-i İmran, 85.

Cami'ul Beyan, Ebu Cafer b. Cerir Teberi, Daru'l-Marife, Beyrut, 1392.

el-Camiu'l-Ahkâmu'l-Kuran, Kurtubi, Baskı: Daru'l-Kâtip el-Arabî, 1387.

Cemalu'l-Kura ve Kemalu'l-Kura, Sehavi, Beyrut baskısı, 1993.

el-Cevahir'ul İhsan, İbn-i Mahluf Sehalevi, Baskı: Daru'l-Marife, Beyrut, 1980.

Cevahir'ul Kelam, Şeyh Muhammed Hasan Necefî, Darul İhya'ut-Terasil Arabî, Beyrut, 1981.

Dairetu'l-Maarif el-Kuran'il-İşrin, Muhammed Ferit Vecdi, dördüncü baskı, 1386.

Diraset-u li Uslub-il Kuran, Muhammed Azime, Kahire, Mısır, 1970.

el-Durr'ul Mensur, Celalettin Suyuti, Halebî baskı, Mısır.

Delayil'us Sıdk, Muhammed Hasan Muzaffer, Baskı: Kitapfuruşi-i Besireti, 1395.

ed-Din ve'l-İslam, Şeyh Muhammed Hüseyin Ali Kâşif el-Ğita.

el-Faik, Carullah Zemahşeri, Baskı: İsa el-Babi el-Halebî, İkinci Baskı.

Fethu'l-Bari fî Şerh-il Buhari, İbn-i Hacer Askalani, Dar'ul Marife, Beyrut.

el-Futuhât'ul Mekkiye, Muhyiddin İbn-i Arabî, Dar-u İhya el-Teras-il Arabî, Dar-u Satr, Beyrut.

Futuhu'l-Buldan, Ebu'l- Hasan Belazuri, Daru'l-Kutub-il İlmiye, Beyrut, 1978.

Fecru'l-İslam, Ahmet Emin, Baskı: Daru'l-Kitab-il Arabî, Beyrut.

el-Furkan fi Cem-i ve Tedvin el-Kuran, İbn-i Hatib, Daru'l-Kutub-il Mısıriye, Kahire, 1367.

Feslu'l-Hitab, Hacı Muhammed Hüseyin Nuri, Tahran.

Ferarah Dergisi, Sayı. 1, Kış, 13 77.

el-Fusulu'l-Muhimme, Seyyid Şerafettin Amuli, Kitaphane-i Daveri yayınları, beşinci baskı, Kum.

Fezailu'l-Kuran, İbn-i Kesir, Tefsir-i İbn-i Kesir'in sonlarında basılmıştır.

el-Fihrist, Muhammed b. İshak b. Nedim, el-İstikame baskısı, Kahire.

fi-Zilal-il Kuran, Seyyid Kutub, altıncı baskı, Beyrut.

Ğayet'ul Nihaye fi Tabakat-il Kura, İbn-il Cezra, Daru'l-Kutub-il İlmiye, Beyrut, 1400.

Ğaval-il Leyali, İbn-i Ebi Cumhur, Seyyidu'l-Şüheda Matbaası, Kum, 1403.

Haşiye-i Kitab-il-Vafi, Allame Şarani.

Hüccet- ül Kıraat, İbn-i Zer'a, Müesset'ul Risale,

Hakk'ul Mubin, Şeyh Cafer Kebir Kâşif el-Ğita, Tahran.

Hayat-u Muhammed, Muhammed Hüseyin Heykel, Kahire baskısı, 1354.

el-Hisal, Şey Saduk, Mektebet'us Saduk, Tahran, 1389.

el-Hat-il Arabî el-İslami, Turki Atiye, Daru'l-Terasu'l-İslamiye, Beyrut, 1395.

el-Hutut-ul Mukriziye, Ahmet b. Ali Mukrizi, Baskı: Daru'l-İrfan, Lübnan.

Uddet'ul Dayi, İbn-i Faht Hilli, Baskı: Mektebet-u Vicdani, Kum.

İlmu'l-Yakin, Muhammed Hasan Feyz-i Kaşani, Bidar Yayınları, Kum, 1405

el-Kadir, Allame Emini, Dar'ul Kitab-il Arabî, Dördüncü Baskı, 1387.

Kuran Pejuhi, Behauddin Horremşahi, Baskı: Merkez-i Neşr-i Ferhengi-i Maşrik, 1372.

el-Kuran ve Ulumuhu, Dr. Abdullah Hurşit, Daru'l-Maarif, Mısır.

Kıssatu'l-Hezare, Will Dorant, Tercüme: George Zidan, İkinci Baskı, Kahir, 1961.

el-Kamil fit-Tarih, İbn-i Esir, Baskı: Dar-u Sadr, Beyrut, 1399.

el-Kibriyeti'l-Ahmer, Şeyh Abdulvehap Şarani, Mustafa el-Babi baskısı, Mısır, 1959 ve el-Vakiyat ve el-Cevahir'in Haşiyelerinde.

Kitabu'l-Kıraatu'l-Kebir, Ebubekir İbn-i Mücahit, Daru'l-İhya, 1970.

Kitab-ı Nukut: el-Nukut.

Kitab-ı Selim b. Kays: el-Sakife.

el-Keşf-u an Menahic-il Edille, İbn-i Rüşt Endülüsi, el-Arabiye Matbaası, Mısır.

el-Keşf-u an Vucuh-il Kıraat-il Seb'e, Ebu Muhammed Mekî b. Ebi Talip, 1394.

Keşfu'l-Ğita, Şeyh Cafer Kebir Kâşif-el Ğita, Tahran.

Kifayetu'l-Ahkâm, Muhammed mümin Sebzevari, Tahran, 1260.

Kemalu'd-Din, Şeyh Saduk, Mektebetu'l-Saduk, Tahran, 1390.

el-Kunye ve 'l-Alkab, Şeyh Abbas Kumi, Haydariye Baskısı, Necef, 1389.

Kenzu'z-Dekaik, Mirza Muhammed Meşhedi, Baskı: Camie-i Müderrisin, Kum, 1410.

Kenzu'l-Ummal, Muttaki Hindi, Baskı: Müessese-i el-Risale, Beyrut, 1410.

Lubabu'n-Nukul, Celalettin Suyuti, Celaleyn Tefsirinin Haşiyelerinde basılmış, Dar-u İhya ul-Kutub-ul Arabiye, Mısır.

Lisanu'l-Arap, İbn-i Menzur, Başlı: Dar-u Sadr, Beyrut.

Lisanu'l-Mizan, İbn-i Hacer Askeleni, Müessese-i Alam, Beyrut.

el-Lugat, Ebu'l- Kasım Muhammed b. Abdullah, Celal'in Tefsirinin Haşiyelerinde basılmıştır, Dar-u İhya el-Kutub-il Arabiye, Mısır.

el-Lügat fı Kuran, Ebu'l- Kasım Muhammed b. Abdullah, Tahkik: Dr. Selahattin el-Mumcıt, Üçüncü baskı, Beyrut.

Mebahisi fi Ulum-il Kuran, Suphi Salih, Baskı: Daru'l-İlm lil Melayin, Beyrut, 1974.

Mebadiy-ul Ulum- ul Amme, Hasan Sebağ, Beşir el-Lus ve Tahsin İbrahim, el-Tefhiz Matbaası, Bağdad, 1948.

Müteşabih'ul Kuran, İbn-i Şehr Aşub, Bidar yayıncılık.

el-Meselu'l-Sair, İbn-i Esir, el-Sair Matbaası, Kahire, 1379.

Mecalisu'l-Müminin, Kadı Nurullah Tusteri, İslamiye Baskısı, Tahran, 1354.

el-Mucteme'ul İslami, Muhammed Muhammed Medeni, Daru'l-İhya, Kahire, Mısır, 1935.

Mecme'ul Beyan, Ebu Ali Fazl b. Hasan Tebersi, İslamiye baskısı, Tahran.

Mecme'ul Faide, Muhakkık Erdebili, Camie-i Müderrisin yayınları, Kum, 1403.

el-Mehasin, Berki, Baskı: el-Mecmu-el Aleml-i Ehli Beyt, Kum, 1413.

Muhavelet-u Li Fehmi İsri-lil Kuran, Mustafa Mahmut, Daru'l-Maarif, Mısır.

el-Mehla, İbn-i Hürrem Endülüsi, Baskı: el-Mekteb-il Ticari- lil Teba-i vel Neşr, Beyrut.

Muhteser-u fi Şevazi'l-Kuran, İbn-i Haleviye, Rahmaniye Baskısı, Mısır, 1934.

el-Medhel İle'l-Kuran-il Kerim, Muhammed Abdullah Derraz, Kahire, 1957.

Mezahibu't-Tefsir-ul İslami, Gulet Ziher, Muhammediye Basınevi, Mısır, 1955.

Miret'ul-Ukul, Allame Meclisi, Daru'l-Kutub-il İslamiye, Tahran, 1394.

el-Murşid'ul-Veciz, Ebu Şame Kutsi, Baskı: Dar-u Sadr, Beyrut, 1975/1395.

Mesaliku'l-Ebsar fi Memalik-il Emsar, Şehabettin Ahmet b. Yahya (İbn-i Fazlullah Kâtıp), C. 1, Mısır, 1945.

el-Müstedrik Ala's-Sahiheyn, Hakim Nişaburi, Baskı: Mektebetu'l-Mabuatul-İslamiye, Halep.

Müstedriku'l-Vesail, Mirza Hüseyin Nuri Tebersi, Baskı: Müesseset-u Alulbety, 1407.

Müstetarafat-u Kitabu's-Sair, İbn-i İdris, C. 3, Baskı: Camie-i Müderrisin, Kum, 1411.

Müstemssek-ül Urvetu'l-Vuska, Ayetullah el-Hekim, el-Adab Matbaası, Necef, 1389.

Müstenedu's-Şia, Allame Neraki, Tahkik: Müessese-i Alulbeyt, Kum, 1415.

el-Müsned, Ahmet b. Hanbel, Baskı: Mekteb-i İslami ve Dar-u Sadr, Beyrut.

Meşarık-ul Envaru'l-Yakin (İlmu'l-Yakinden Nakil).

el-Mesahif, Süleyman Secistani, Mekteb-i Rahman-i Baskısı, Mısır, 1936.

Misbah-u Kef'emi, Razi- Zahidi yayınları, Kum, 1405.

el-Müsennef (el-Cami'ul-Kebir), Abdulrezak b. Hamam Senani, Sen'a baskısı, 1950.

Musevveru'l-Hat-il Arabî, Nazi Müsrref, Kahire, Mısır, 1967.

el-Mutevvel, Taftazani, İstanbul Baskısı.

el-Maarif, İbn-i Kuteybe, Baskı: Dar-u İhya el-Terasu'l-Arabî, Beyrut, 1390.

Meal Tibbi fil Kuran- il Kerim, Abdulhamit Diyab ve Ahmet Karkus, Razi- Zahidi yayınları, Kum, 1404.

Mean-il Ahbar, Şeyh Saduk, Mekteb-i Mufid Yayınları, Kum.

Mutereku'l-Ekran, Celalettin Suyuti, Baskı: Daru'l-Fikr-il Arabî.

el-Mucizetu'l-Halide, Seyyid Habbetuttin Şehristani, Mektebetu'l-Cevadin, Kazımeyn.

Mucemu'l-Udeba, Yakut Hamevi, Dar-u l Kutub- el İlmiye, Beyrut, 1411.

Movcemu'l-Bildan, Yakut Hamevi, Baskı: Dar-u Sadr ve Dar-u Beyrut, Beyrut.

el-Mureb, Cevaliki, Tahkik: Dr. F. Abdulrahim, Daru'l-Kalem, Dimaşk.

Marifetu'l-Kura el-Kıbar, Şemsettin Zehebi, Daru'l-Telif Matbaası, Mısır.

Marifet-u Ulum'ul Hadis, Hâkim Nişaburi, Baskı: Mekteb-i İlmiye, Medine, 1397.

Mefathu'l-Şerai, Feyz-i Kaşani, Hayyam Baskısı, Kum, 1401.

Miftahu'l-Ulum, Sekkaki, Baskı: Mustafa el-Babi el-Halebî, Mısır, 1356.

Miftahu'l-Keramet, Seyyid Muhammed Cevat Amuli, Baskı: Müessesesi-i Alulbeyet.

el-Müfredat, Rağıb İsfehani, Mustafa el-Babi el-Halebî Matbaası, Mısır, 1381.

Makalat-ul İslamiyin, Ebu Hasan Ali b. İsmail Eşari, Kahire Baskısı, 1389.

el-Muktedab, Ebu Abbas Muhammed b. Yezid Müberret, Mısır, Kahire.

Mukaddemat-i İbn-i Haldun, Mektebet-i Mustafa Muhammed, Mısır.

el-Mükerrer fi ma Tevatir-i min-el Kıraati ve Tahrir, Ebu Hafs Ensari, Kahire, Mısır, 1940.

el-Milel ve'n-Nihel, Abdulkerim Şehristani, Baskı: Müesseset-i El Halebî, Kahire, 1387.

el-Minar: Tefsiru'l-Minar.

el-Minar, Reşit Rıza, Baskı: Daru'l-Marife, Beyrut, 1960.

Menakib-i Ali b. Ebi Talib, İbn-i Şehraşub, Allame yayınları, Kum.

Menahilu'l-İrfan, Muhammed Abdulazim Zerkani, Mustafa el-Babi el-Halebî baskısı.

Menbeu'l-Hayat, Seyyid Cezairi, Bağdat ve Beyrut baskısı.

Munteheb-i Kenzu'l-ummal, Müsned-i Ahmet'in haşiyesinde basılmış, Baskı: Dar-u Sadr, Beyrut, 1955.

Muntehul Metleb, Allame Hilli.

Muncid'ul Mukriyin (Menahilu'l-İrfan'dan Aktarma).

Minhacu's-Salihin, Ayetullah Hoi, İlmiye Basım evi, Kum, 1395.

el-Muzuat, İbn Cevzi, Baskı: Mektebe-i Selefiye, Medine, 1388.

el-Mevta (Tenviru'l-Hevalik Şerh-i Mefta), Malik, Baskı: Abdulhamit Ahmet Hanefi, Mısır, 1390.

el-Muhezzeb, Muhammed Salim Muhsin, Baskı: Mektebetu'l-Ezhariye, 1389.

Mizanu'l-İtidal, Zehebi, Tahkik: Ali Muhammed Decavi, Dar-u İhya el-Kutub-i Arabiye, Mustafa el-Babi el-Halebî.

en-Nasuh ve'l-Mensuh fi'l-Kuran, İbn-i Cezm Endülûsi, Celali'nin Haşiyesinde Basılmıştır.

el-Neşr fi el-Kıraat-i el-işr, İbn-i Cezri, Mekteb-i Mustafa Muhammed baskısı, Mısır.

Nezmu'd-Durer, Burhanettin Bekai, Hint ve Beyrut Baskısı, 1970.

en-Nukut, Ebu Amr Dani, Mektebetu'l-Ezhariye, Kahire.

en-Nekt ve'l-Ayun, Muhammed b. Habib el-Maverdi el-Besri, Daru'l-Kutub-il İlmiye, Beyrut, 1412.

en-Nihaye, İbn-i Esir, el-Mektebetu'l-İslamiye, li Hacı Rıza el-şeyh.

Nehc'ül Belağa, Suphi Salih.

Rical-i Şeyh Tusi, Necef baskısı, 1381.

Rihle-i ibni Betute, el-Mektebetu'l-Ticariyetu'l-Kübra, Mısır, 1377.

Resail-il Murteza, Elemu'l-Huda Seyyid Murteza Ali b. Hüseyin.

Risaletu'l-İslam, Sayı. 44, Tahran Üniversitesi yayınları.

Resalet'ul Şifa Bitearif-il Mustafa: eş-Şifa.

el-Revd'ul Enf, Süheyli, Baskı: Mektebetu'l-Külliyetu'l-Ezheriye.

el-Revd-ul Cenân ve Ruhul-Cenân, Ebu'l- Futuh Razi, İslamiye baskısı, Tahran.

es-Sib'etun: Kitabu'l-Kıraat'ul Kebir.

Sadu'l-Suud, İbn-i Tavus, Necef baskısı.

es-Sakife, Selim b. Kays Hilali, Daru'l-Kutub'ul İslamiye, Kum.

Sahih-i Buhari, Metabiu'l-Şab.

Sahih-i Müslim, Nuv'nin Şerhi ile Daru'l-Kitap- il Arabî.

Selase Resail fi'l-İcazi'l-Kuran, Dar'ul Mearif, Kahire, 1968.

Siyanetu'l-Kuran min et-Tahrif, Muhammed Hadi Marifet, Baskı, Camie-i Müderrisin, Kum, 1318.

Sünen-i İbn-i Mace, ikinci baskı, Daru'l-Fikr, Beyrut.

Sünen-i Ebu Davut, Baskı: Daru İhya'us Sünnet'un Nebeviye.

Sünen-i Tirmizi, el-Mektebetu'l-İslamiye, Li Hacı Rıza el Şeyh.

Sünen-i Daremi, Baskı: Daru İhya el-Sünnetu'l-Nebeviye.

Siyer Alam'un Nubela, Zehebi, Muesset-ül Risale, Beyrut, yedinci baskı, 1410.

Sire-i İbn-i İshak, Müessest-ül İsmailiyan, 1368.

Sire-i İbn-i Hişam, Mustafa el-Babi el-Halebî Matbaası, Mısır, 1355.

Sire-i Halabiye, Burhanettin Halebî, Baskı: Dar'ul Fikr, Beyrut.

Şerh'uş Şifa, Molla Ali Kari, İstanbul baskısı.

Şerh'u Babi Hadi Aşer, Allame Hilli, birinci baskı, el-İslamiye Matbaası, Kum, 1395.

Şerh-u Teyibetu'n-Neşr, İbn-i el-Cezra, Mısır, 1950.

Şerh-u Akayid-u Mesefiye, Taftazani, Kabil baskısı, Kitaphane-i Bazar.

Şerh-u Müverred'uz- Züm'an, İbrahim b. Ahmet Tunusi, Baskı: Mektebet-u Neca, Tıرابلس.

Şerh-u Nehc'ül Belağa, İbn-i ebi Hadid, Tahkik: Muhammed Ebuzfezl İbrahim, ikinci baskı, Mısır.

eş-Şifa Bitarifi Hukuki el-Mustafa, Kadı Ayaz.

Şabu'l-İman, Halimi, Daru'l-Kitap, Mısır, 1930.

Şavazu'l-Kıraat: Muhteseru fi Şevaz-il Kuran.

Şevahid'ut Tenzil, Hâkim Haskani, Müessese-i Alam, Beyrut, 1393.

Şerh-i Usuli Kâfi, Sadrettin Şirazi, Mektebet-u Mahmudi, Tahran, 1391.

Şerh-i Esmau'l-Hüsna, Sebzevari, Mektebet-u Besireti, Kum.

Şerh-i Esmau'l-Hüsna, Fahrettin Razi, Baskı: Mektebetu'l-Ezhariye, Kahire, 1936.

Şerh'ul Usulu'l-Hamse, Kadı Abdulcebbar, el-İstiklal el-Kübra Matbaası, 1384.

Şerhu'l-Sünnet, Bağavi, Daru'l-İhya, Kahire, Mısır, 1940.

Şerh-i el-Şatibiye (Siracu'l-Kari), Ebu'l- Kasım Üzri, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1950.

et-Tesis, Hasan Sadr, Baskı: Şirketu't-Teb Ve'n-Neşr'ul Irakiye.

Tarih-i Adabu'l-Arap, Mustafa Sadık Rafii, Baskı: Dar'ul İhya, Kahire, 1970.

Tarih'ul Hattu'l-Arabî ve Adabuhu, Muhammed Tahir Kürdi, Mısır.

Tarih'ul Mesacid'ul İsriye, Hasan Abdulvahab, Baskı: Daru'l-İhay, Kahire, 1940.

Tarih- i İran, Hasan Pirniya, Kitaphaneye Hayyam yayınevi.

Tarih-i Temeddüni İslami, George Zidan, Baskı: Dar'ul Hilal, 1958.

Tarih-i Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, el-İstikame baskısı, Kahire, 1358.

Tarih-i Ulum, Pier Rosso, Tercüme: Hasan Seffari, Emir Kebir yayınevi, 1349.

Tarih- i Kuran, Ebu Abdullah Zencani, Ahmet Eminî'nin önsözü ile.

Tarih-i Yakubi, İbn-i Vazif Yakubi, Baskı: Mektebetu'l-Haydariye, Necef, 1384.

Tevil-i Müşkili'l-Kuran, İbn-i Kuteybe, Baskı: Daru'l-Teras, Kahire, 1393.

et-Tibyan, Ebu Cafer Muhammed b. el-Hasan el-Tusi, baskı: Camie-i Müderrisini Kum, 1406.

Tezkiret'ul Huffaz, Şemseddin Zehebi, Daru'l-Kutub'ul İlmiye, Beyrut.

et-Teshil li-Ulum-it Tenzil, İbn-i Cezi Kelbi, İkinci baskı, Daru'l-Kitab-il Arabî, Beyrut, 1393.

Tashih'ul İtikat, Şeyh Mufid, İkinci baskı, Tebriz, 1371.

el-Tashif ve et-Tahrif, Ebu Ahmet Askeri, Birinci baskı, Mustafa el-Babi- el-Halebî yayınevi, 1963.

et-Tasvir'ul-Fenni fi'l-Kuran, Seyyid Kutub, Baskı: Daru'l-Kitabu'l-Arabî, Beyrut, 1980.

et-Tebakat, İbn-i Sad Muhammed, Liden baskısı, 1325.

et-Teraz, Emir Yahya Alevi, Baskı: Daru'l-Kutub-il İlmiye, Beyrut.

Tefsir-i Ala'ir Rahman, Şeyh Muhammed Cevat Belaği, Baskı: Mektebet'ul Vicdani, ikinci baskı, Kum.

Tefsir-i İbn-i Kesir, İbn-i Kesir el-Karaşi ed-Dimeşki, Daru'l-İhya el-Kutub'ul Arabiye baskısı, Mustafa el-Babi el-Halebi.

Tefsir-i Ebu'l- Futuh Razi, Kitapfuruşi-i İslami yayınevi, 1352.

el-Tefsiru'l-İlmi li'l- Kuran fi'l- Mizan, Dr. Ahmet Ebu Hacer, Baskı: Dar'ul Fikr, Beyrut, 1970.

el-Tefsir'ul Kebir, Fahrettin Razi, Baskı: Dar'ul Kutub-il İlmiye, Tahran, İkinci baskı.

Tefsir'ul Menar, Şeyh Muhammed Abduh, Telif: Reşit Rıza, ikinci baskı, Daru'l-Marife, Beyrut.

Tersir'ul Mizan, Allame Tabatabai, Tahran ve Beyrut baskısı.

Tefsir-i Sealebi: el-Cevahr'ul İhsan.

Tefsir-i Şubber, Abdullah Şubber, Kahire baskısı, 1966.

Tefsir-i Safi, Muhsin Feyzi Kaşani, Kitapfuruşi-i İslami yayın evi, 1384.

Tefsir-i Tebersi: Mecme'ul Beyan.

Tefsir-i Teberi: Cami'ul Beyan.

Tefsir-i Ayaşi, Muhammed b. Mesut. el-Mektebet'ul İslamiye Ofset. Tahran.

Tefsir-i Kummi, Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim Kumi. Necef baskısı. 1387.

Tefsir-i Keşşaf (el-Keşşaf), Carullah Zamahşeri.
Yayımcı: Daru'l-Marife, Beyrut.

Tefsir-i Maverdi, el-Nekt vel Ayun.

Tefsir-i Meraği, Ahmet Musatafa. Yayımcı. Daru'l-Fikr.

Tefsir-i Mensup Be İmam Hasan Askeri, Tahkiki Seyyid Muhammed Bakır Ebtehi. Kum, 1409.

Tefsir-i Numani, Bihar'ul Envar. C. 90. Müessese-i el-Vefa, Beyrut.

Tefsir-i Novin, Muhammed Taki Şeraiti. Dördüncü baskı, Şirketi Sehamiyi İntişar, Tahran.

et-Tefhim, Ebu Reyhan Biruni. Babek yayıncılık. Tahran, 1362 H.Ş.

Telhis'ut-Temhid, Muhammed Hadi Marifet. Yayımcı: Merkezi Müdüriyeti Havza. Kum, 1411.

et-Temhid Fi Ulum'ul Kuran, Muhammed Hadi Marifet. İlk baskı, 1396.

Tenasuk'ud-Durer: Esrar-u Tertibit'ul Kuran.

Tenvir'ul Hevalik (Şerhi Muta), Celaledin Siyuti. Yayımcı: Abdulhamid Ahmet Hanefi. Mısır.

et-Tevhid, Şeyh Saduk. Daru'l-Marifet yayıncılık, Beyrut. 1346.

Tehzib'ull Usul, İmam Humeyni. Be Kalemi Süphani. Mihr yayıncılık. Kum, 1355.

Tehzib'ul Ahkâm, Şeyh Tusi. Nimanı yayıncılık. Necef, 1378.

Tehzib'ul Tehzib, Fî Esmâ- el Rical, İbn-i Heacer Askalani. Meclisi Dairet'ul Maarif'ul Nizamiye. Hindistan, 1326.

et-Teyesser, Ebu Amr Dani, el-Dovle matbaası, İstanbul, 1930.

el-Urvetu'l-Vuska, Seyyid Muhammed Kazım Yezdi.
el-Vafi, Muhsin Feyz-i Kaşani, Mektebet-u Emir ul-
müminin Baskısı.

Vucuh'ul Kuran, Habiş Tiflis, Tahkik: Dr. Methi
Muhakkik, Baskı: Bünyad-ı Kuran, Tahran.

el-Vahdat'ul Mevzuiye fi'l-Kuran-i el-Kerim,
Muhammed Mahmud Hicazi, Baskı: 1970.

Vesailu'l-Usul, Seyyid Mücahit Tabatabai.

Vesailu's-Şia, Muhammed b. Hasan Hür Amuli,
Beyrut Baskısı, 1419.

Vesiteu'n-Necat, Seyyid ebu el-Hasan İsfahani, Mehr
baskısı, Kum, 1393.

Vefa'ul-Vefa Bi Ahbari Daru'l-Mustafa, Semhudi,
Dar-u İhya el-Teras-il Arabî, Beyrut, 1393.

Vefiyat'ul-Ayan, İbn-i Halkan, Baskı: Daru'l-Sekafe,
Beyrut.

el-Yavakiyt vel-Cevahir, Şeyh Abdulvahab Şarani,
Baskı: Mustafa el-Babi'il-Halebî, Mısır, 1378.

ez-Zeriyye, Ağabozorgi Tahrani, İslamiye baskısı,
Tahran, 1398.

Zadu'l-Mesir fi İlmi-it Tefsir, İbn-i Cevzi, Kahire,
Mısır, 1960.